IN TITI LIVII

PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA LIBROS, QVI QVIDEM EXTANT, OMNES, OBSERVATIONES, ex varijs autorum ſcriptis collectæ, per Vuilhelmum Godeleuæum:

1589.

IN PRIMVM LIBRVM HISTORIARVM T. LIVII PATAVINI ANNOTATIONES, EX VARIIS DOCTORVM LVCVBRATIONIBUS collectæ.

FESTINANTIBVS ad hæc noua] Respexisse videtur ad illud Homericum Odyss. 1. Τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι ἥτις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιπέληται. quos sic Erasmus Latine reddidit: *Noua veteribus gratiora.*

Cantio enim hæc hominum longe est celeberrima vulgo, & gratissima, quæ nuperrima venit ad aures. Accinit huic Pindarus Olymp. Hymno 9. Αἴνει καὶ παλαιὸν μὲν οἶνον, ἄνθεα δ' ὕμνων νεωτέρων. sentiens gratiores esse hymnos, qui res nuper gestas celebrant, quam qui prisca tractant.

Quæ ante conditam] Magnæ magnorum virorum super hoc loco contentiones fuerunt, idq; non sine causa, vt Petrus Nannius lib. 5. συμμίκτων siue Miscellaneorum refert. Nam cum duo tempora Liuius significet, in vnam tamen vicem ambo incidere videntur, siue enim dicas ante conditam, siue ante condendam, vtroq; modo tempus, quod natalem vrbis antecessit, innuitur. Verum Nannius aliorum opinionibus commemoratis, censet, conditam esse præteriti temporis, condendam præsentis, vt primum interuallum temporis ea habeat, quæ antequam vrbs existeret, secundum, quæ in ipsa constituenda vrbe dum conditur, obtigerunt, atq; ita in vicibus nulla erit perturbatio, nec exiguo fine distinctæ erunt. Participia autem in dus esse præsentis temporis, ac passiuæ indolis, docetur à Thoma Linacro ex isto Virgilij:

Turne quod optanti diuûm promittere nemo
Auderet, voluenda dies en attulit vltro.

Vbi non diem quæ voluetur, & adhuc in futurum imminet, sed præsentem diem quæ iam volueretur indicauit.

Hoc illud est præcipue in cognitione] Historiæ vtilitas præcipua, periculis aliorum sine suo periculo cautum sapientemq; fieri, exempla inde capere omnigena quæ ad vsum tuum qualibet in re traducas. Translatus autem hic locus videtur à Polybio, qui in principio libri primi ait esse ἀληθινωτάτην παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν. ἐναργεστάτην δὲ μόνην διδάσκαλον, τοῦ δύνασθαι τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς γενναίως ὑποφέρειν τὴν τῶν ἀλλοτρίων περιπετειῶν ὑπόμνησιν, id est, historiã veram disciplinam exercitationemq; ad res ciuiles esse, eamq; solam ob exempla alienorum incommodorum effectricem & magistram, vt quis possit fortunæ varietatem æquo animo ferre. *Historiæ vtilitas.*

Nobis quoq; mos esset] Innuit non itidem historicis, vt poëtis, in more esse, vt in initio operis Deos inuocent. Aut alios autores in alia sententia fuisse, ex eorum monumentis apparet. Nam Charondas Chathanæus in principio legum suarum statuit, τὼς βουλομένως καὶ πράττοντας τι ἀπὸ θεῶν ἄρχεσθαι χρὴ. τὸ γὰρ ἄριστον ὥσπερ ἁ παροιμία φατὶ τὸν θεὸν ἦμεν αἴτιον πάντων τούτων. Consultantes agentesq; aliquid à diis auspicari debent. Optimũ enim est, vt parœmia fert, deum causam & authorem esse illorum omnium, prout Stobęus refert de legibus & consuetudinibus sermone 42. Huic subscribens Xenophon lib. 1. de prædia Cyri ait, πολλὰ γὰρ μοι σηνόντες ἐπίστασθαι, οὐ μόνον τὰ μεγάλα, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ μικρὰ πειρώμενον ἀπὸ θεῶν ὁρμᾶσθαι ἀεί. Illud minime ignoratis me non solum in magnis rebus, sed etiam in paruis semper à dijs immortalibus initium facere. Et rursus in Oeconomico:

Καλῶ-

Καλῶς μοι δοκεῖς λέγειν, κελεύων πειρᾶσθαι σὺν τοῖς θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου, ὡς τῶν θεῶν κυρίων ὄντων, οὐδὲν ἧττον τῶν εἰρηνικῶν ἢ τῶν πολεμικῶν ἔργων. Id est, rectè tu quidem mones omnem à Dijs actionem potissimum auspicari oportere, tanquam pacis ac belli studijs imperantibus. Et veteres omnibus rebus agendis deos præfari solitos Plato quoque testatur, θεὸν δὴ πρὸς τὴν τῆς πόλεως κατασκευὴν ἐπικαλώμεθα, ὁ δ' ἀκούσειέ τε, καὶ ὑπακούσας, ἵλεως εὐμενής τε ἡμῖν ἔλθοι συνδιακοσμήσων τήν τε πόλιν καὶ τοὺς νόμους. Id est, deum ad ciuitatis constitutionem inuocemus, ille vero nos audiat, exoratusq; propitius ac beneuolus adsit, vnà nobiscum ciuitatem ac leges constituturus. Et Aratus in Phænomenis: ἐκ διὸς ἀρχώμεσθα τὸν οὐδέ ποτ' ἄδρες ἐῶμεν ἄῤῥητον. Quem Cicero lib.2.de legibus imitatus, A Ioue Musarum primordia sumenda tradit.

Ius belli abstinuisse] Aeneam hic nulla proditæ patriæ nota à Liuio aspergi contra Seruium Grammaticum Christophorus Landinus & post eum Glareanus hic in annotationibus ostenderunt, at non prætereundum id quod Cœlius tradit, Aeneam pietate in Deos ac parentem insita clementer humaniterque à victoribus Græcis tractatum, ac liberum abire cum domesticis permissum bonis. De quo plura Cœlius lib.19.cap.23.

Aborigines. Latinus rex Aboriginesq;] Aborigines appellati sunt, quod errantes conuenerint in agrum, qui nunc est populi Romani. Fuit enim gens antiquissima Italiæ: Athenis quosdam profectos Sicionem Thespiasque, ex quibus porro ciuitatibus, ob inopiam domiciliorum complures profectos in extremas regiones, delatos in Italiam, eosq; multo errore nominatos Aborigines, author est Festus Pompeius. Obtinentibus autem regionem Aboriginibus, primi eorum cohabitatores fiunt Pelasgi errabundi, profugique ex ea quæ tunc Aemonia dicebatur, nunc Thessalia, in qua tempus quoddam habitarunt. Hæc ex Dionysio in principio. Diodorus Siculus in 5.dicit eo tempore quo Hercules ad eum locum venit, vbi nunc Roma est, Aborigines tenuisse, quod nunc palatium appellant, vrbem penitus paruulam incolentes. Porro & id existimat Dionysius libro 1.Aborigines dictos ἀπὸ τοῦ ὄρεος, id est, à monte, quòd montes ipsi incoluerint.

Cære vrbs Agilla. Qui Cęre] Hanc vrbem alio nomine Agillam vocatam Cato & alij tradunt. Cur verò Cære sit dicta, refert Seruius libro 8.Aeneidos: Agilla (inquit) ciuitas est Thusciæ, à conditore appellata, cui ex inscitia Romana aliud est inditum nomen. Nam cùm Romani euntes per Thusciam interrogarent Agellinos quæ diceretur ciuitas, & illi vtpote Gręci, quid audirent ignorantes, & optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χεῖρε, quam salutationem Romani ciuitatis nomen esse arbitrati sunt, & detracta aspiratione eam Cære vocarunt. Citat Iginum authorem in vrbibus Italicis.

Aeneas à Latino in somnijs suscipi iubetur. Aborigines Troianis] Dionysius lib.1.longè aliter hanc historiã refert. Latinus (inquit) Aboriginum rex nouorum aduenarum commotus aduentu, bellum Troianis inferre decreuit. Sed per somnium à loci genio commonitus est, vt eos aduenas in patria regione suscipiat. E diuerso dij patrij Aeneã monent, vt amicè à Latino se in ea regione suscipi postulet. Longo vltro citroq; sermone habito inter Aborigines atq; Troianos huiusmodi sunt icta fœdera, &c.

Situs & Siticines. Situs est quemcunq;] Non temerè est illa Liuij εὐλάβεια, vt Nannius lib.5. συμμίκτων existimat, exhorrentis nomen Aeneæ in diuos recepti, euulgare. Summa autem proprietate de sepulto situm dixit. Hinc etenim Siticines dicti, quod apud sitos, hoc est, sepultos canere solebant, idq; ex antiquitate Capitonis Attæi, vt in noctibus Atticis ab Aulo Gellio memoratum inuenitur, lib.20. cap.2.Nefas verò olim fuit, indigitati & inter diuos recepti nomen edere, quod illis à consecratione nouum indi solet, neque fas erat mortali diuinis nominibus vti, quod Iudæi seruant in suo tetragrammate, quod ab ipsis ἀνεκφώνητον dictum, id er[illegible] mysterijs latere debet. Quamobrem olim taciti templa Heroum præterire solent, iram offensi Herois metuentes nisi id facerent.

Iouem

Iouem indigetem appellant] indigetes Dei antiquis vocati. Seruius in 12. Aeneidos duplici ratione indigetes dici asseuerat, vel secundum Lucretium quod nullius rei egeant, vel certè (ait) indigetes Dei sunt ex hominibus facti & dicti indigetes. Alij, quasi in deis agentes, qui ex hominibus ad diuinitatem peruenissent. Fuere qui indigetes putarent eos, quos indigitari, hoc est, vocari & nuncupari nefas esset, atque hos eos Deos fuisse, in quorum custodia essent vrbes gentesque. Alij dicunt, si indigitare inuocare est, deos illos indigetes esse potuisse, qui inuocati faciles sint, & præsto adsint. Alij sunt qui putant Indigetes appellari, quasi in loco vel geniti vel degentes, & magis propitij patriæ, loco & ciuibus. Cyraldus de historia deorum Syntagmate 1. *Iupiter Indiges. Indigetes.*

Albula quē nunc Tyberim vocant] Albula ab aquarū colore. Deinde à Tybri Tuscorū rege ibi occiso Tyberis. Vide Plinium lib. 3. cap. 5. & lib. 36. cap. 9. Cornelium Tacitum lib. 1. Annalium. Virgilium lib. 8. Ouidium lib. 2. Fastorum: *Albula quem Tyberis.* *Albula Tyberis.*

Rheæ Syluiæ cum Vestalem eam legisset] Syluiæ cognomē ab Ascanij filio, qui in syluis natus erat, accepisse constat, à quo omnes qui Albanorum regium obtinuerunt, Syluij dicti sunt. Quanquam Virgilius in 6. regibus Albanis à Syluio posthumo hoc cognominis datum putet. Cæterum ad Vestam quod attinet, ea Saturni ex ope filia fuit, dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lauinio, ædem sacrauit. Postea Ascanius condita Alba, templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius lib 16. cap. 2. lib. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero lib. 2. de natura deor. Gellius lib. 1. cap. 12. Alexander ab Alexandro lib. 5. cap. 12. Cælius Rhodiginus lib. 15. cap. 16, 17. & 18 Flauius Blondus lib. 1. Romæ triumphantis. Seruius lib. 11. AEneidos, Ouidius lib. 6. Fastorum. Lucretius lib. 2. *Syluia Vestalis. Vesta.*

Auentino fulmine ictus] Vnde mons Auentinus dictus sit, nondum inter authores constat. Næuius ab auibus dictum scripsit, quæ à Tyberi in hunc montem cubitum volarint. Itidem Virgilius scribit, quod id nomen ante Euandri & Herculis in Italiam aduentum habuerit, alij vt refert Varro, in libris de gente populi Romani, ab Auente Sabinorum fluuio vocatum volunt, quibus in vrbem susceptis, Romulus Auentinum habitandum concessit. Varro ab aduectu dictum asserit, hic enim mons ab alijs montibus & ciuitate olim paludibus & Tyberi exclusus fuit, vnde qui hunc montem adire volebant, ratibus aduehebantur. Sunt qui ab aduentu quoque dictum putarint, quod Dianæ templum in eo sacrum Latini frequentarent. Sextus Pompeius hunc montem aliquando Murcium vocatum sic scribit: Murciæ Deæ sacellum erat sub monte Auentino, qui antea Murcius vocabatur. In eius summo locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de vrbe condenda fuerat auspicatus. Quem montem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse voluit vsque ad Hylernam. Appellatus quoque est à Dianæ templo collis Dianæ, Martialis lib. 12. *Auentinus. Murcius mons. Remoria. Collis Dianæ*

Cum tu fersitan inquietus erras
Clamosa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Vi compressa Vastalis] Dionysius ita ait, cum Ilia Vestalis (sic enim alij appellant eam, quæ Liuio dicitur Rhea Syluia) ad Martis lucum iussisset aquæ puræ hauriendæ causa, in templo compressa est. Sunt qui putent ab aliquo ex procis, nec desunt qui dicant ab Amulio ipso patruo armato, qui cum amore eius captus esset, Martis specie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alij à genio loci, alij vero à sacerdote aliquo seu pontifice compressam asserunt. Onuphrius Panuinius Romulum militis cuiusdā filium fuisse credit, & quia milites sub Marte esse existimantur, idcirco Romuli patrem Martem dictum: Nec dubium à Marte compressam virginem ita finxisse veteres, vt minor turpitudinis nota esset, & humanus quoque animus diuinæ stirpis fiducia res magnas audacius aggrederetur. Martis congressum graphice depingit Naso lib. 3. *Romuli pater.*

Fast.Cic.vero lib.1. de natura Deor.vt fabulosum deridet.

Vestalium delinquentium pœna.

Sacerdos vincta] Quidam virgis prius cæsam & deinde secundum legem delinquentium Vestalium viuo corpore sepultam esse prodiderunt.De qua lege & consuetudine Plutarchus par.96.Problematum.Alexander ab Alex.lib.5. cap.12.Cœlius lib.17.cap.19.

Aquam mitti iubet] Fabius Pictor & Dionysius famulis exportandos dedisse scribunt more veterum gentilium, qui infantes de quorum vita, moribus, rebus denique gestis sinistra habuerunt præsagia,clam expositurunt, quo futurum euitaretur malum, quorum Catalogum lege apud Higinum fabula 252. Sabellicum lib.1.cap.1.exemplorum.

Defungi imperio.

Defuncti regis imperio] Defunctos regis imperio dixit eos,qui imperio regis satisfeciſſent, de qua loquendi forma Budæus eleganter in prioribus annotat.ad pandectas.

Ficus Ruminalis.

Ficus Ruminalis] Ficus Ruminalis ideo sic dicta, vel quod æstate sub ea pecora frigora captantia,herbasque vellentia ruminabant,vel à rumine,id est, mamma, quam antiqui rumen dixere: quod sub ea pueri Romulus & Remus Lupæ rumina suxerint.Vnde Ouidius 2.Fastorum.

Arbor erat,remanent vestigia,quæque vocatur
Romula nunc ficus,rumina ficus erat.

De hac Plinius lib.15.cap.18.Plutarchus in Romulo. Tacitus lib.4. annalium. Publius Victor de regionibus vrbis,reg.8.Marlianus lib.2.cap.13.Annotatum autem est, hanc arborem ruminalem quæ in Comitio annis octingentis ac quadraginta & amplius virens perseuerarat, Nerone imperante, ramalibus emortuis visam exaruisse. Quod & in prodigium abijt, donec in nouos reuire fceret fœtus.Cœlius lib.11.cap.12.lectionum antiquarum.

Alueus pro nauigio.

Fluitantem alueum] Alueum hic pro nauigio rudi & quocunq; modo confecto capi tradidit Giraldus in lib.de nauigijs,& quem alueum hoc loco Liuius,Plutarchus scapham vocat,sic Propertius:

Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina?
Portabat sanctos alueus ille viros.

Lupam inter pastores] Lupam voracissimum animal infantibus vbera præbuisse scribunt Fabius Pictor,Lucius Cincius,Portius Cato, Calphurnius Pito, Dionysius Halicarnasseus,Plutarchus,Florus,Huginus, Fab.252 Virgilius lib.8. circa finem. Propertius lib.2.Eleg.6. Ouidius lib.2. Fastorum. & lib.2. à principio, testatur quoque lupæ huius statua in templo Romuli de quo Pomponius Lætus par.99. Marlianus lib. 2.cap.7. & lib.2.cap.12.Sed præter Liuium, hæc quoque fabulosa videntur Eusebio in Chronicis,Lactantio lib.1.cap. 20. diuinarum institutionum: Eutropio & alijs asserentibus Laurentiam pastoris vxorem, ob corporis quæstum Lupam, hoc est, meretricem fuisse. Vnde & hodie meretricum cellulæ lupanaria dicuntur,Picum etiam auem Marti sacratam infantibus cibum dedisse legimus apud Plutarchum,& Ouid.lib.3.Fastorum.

Faustulus quis.

Magister regij pecoris] Itidem Dionysius scribit. Plutarchus vero Amulij seruum fuisse putat,Cæterum quisquis fuerit,statuam Romæ meruit teste Marliano lib.3.cap.17.

Laurentia Faustuli vxor.

Laurentiæ vxori] Ab hac eadem deinde post aliquot annos Romulus spicea coronatus est,vt apud Plinium lib.15.cap.18. legimus. Eius sepulchrum in Velabro Valerius Antias & Marlianus lib.4.cap.4.fuisse ferunt.Plura de ea vide apud Gellium lib.6.cap.7.Verum quæ Romanorum Historiæ de immoderata huius mulieris libidine scribunt,ad Floram insignem meretricem referre videtur Boccatius,de claris mulieribus,cap.62.

Palatinus mons.

In Palatino monte] Variæ de Palatini montis denominatione sententiæ sunt. Varro lib.4.de lingua Latina dictum putat, quod Palantes cum Euandro istuc venerint,aut quod Palatini,qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur palatium,ibi consederint.Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putarũt.

Eundem

Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sextus Pompeius, quod ibi pecus pascens balare consueuerit, vel quod palare, id est, errare ibi pecudes solerent, quod Propertius & Ouidius affirmant. Alij quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quæ ex Hercule Latinum peperit. Alij eundē quod Pallas ibi sepultus sit, existimant appellari. Dionysius vero libro primo eum à Palantio, vel vt Liuius & Virgilius, à Palanteo Arcadum metropoli ab Euandro vocatum scribunt, post corrupte Palatium dictum. Solinus autem: Palatium vero nemo dubitauit, quin Arcadas habeat authores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitarunt: Sunt qui velint eum dictū à balatibus ouium mutata litera, vel à Pale Pastorali Dea, aut vt Silenus probat, à Palante Hiperborei filia, quam Hercules ibidem compressit, nomen monti datum. Polybius eum à Palante Euandri filio dictum fuisse scribit. Nunc Palatiū maius dicitur. Huius montis pars Germali nomē habuit, alia vero Velia, in qua vbi postea desum penatiū ędes facta est, habitauit Tullus Hostilius rex. In hoc monte fuit sedes imperij Romani, domusq; Augustana.

Lupercal ludicrum] Intelligit locum sub Palatino monte sacratum ab Euandro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem qui & Fauiani & Quintiliani appellabantur, autore Sexto Pompeio, à Fauio & Quintilio Præpositis suis, sacerdotes omnium vetustissimi fuerūt, solenni ex Arcadia trāslato in Palatino monte instituti. De quibus Dionysius lib. 2. Iusti. lib. 43. Varro lib. 4. de lingua latina. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Lupercalia itaq; erant Festa, quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi canem & capram immolabant. Deinde facie sanguine fædata, se his pellibus cingebant, lorisque è pelle factis currebant nudi, circa Palatium obuios quosque corijs illis verberantes, & præsertim mulieres grauidas, quæ vltro obuiam occurrebant, facilem partum percussione sperantes. De qua re Ouidius Fasto. 2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Complura de hisce habet Gyraldus historiæ Deorum Syntag. 17. sub capite de celebritatibus & Festis. *Lupercal. Luperci.*

Romani vocant Inuum] Idem quod hic Liuius, scribit quoque Probus in Commentarijs Georgicorum. Pana Latinis Inuum dictum, eiusq; ex Arcadia religionem ab Euandro illatam. Gyraldus Syntag. 15. Inuum dictum putat ab ineundo passim cum omnibus animalibus. Omnium verò vetustissimi ante vrbem conditam, ab Euandro Arcadum rege solenni ex Arcadia translato, Inui sacerdotes, nouissimi omnium Anastasio Imperatore, & Theodorico Amalo Gotthorum rege in Italia regnante, aboliti circiter annū Christi CDXCV. Horum meminit Varro lib. 3. de lingua Latina. Dionys. lib. 1. Ouid Eb. 2. Fast. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Iustinus lib. 43. *Inuus.*

Solenne votum esset] Sic legendum esse, Robortellus libro 2. emendationum cap. 56. annotauit, & hic solenne substantiuum esse, vt & tertio ante versu: de quo vide eundem.

Vrbis condendæ] Et de authore & tempore vrbis conditæ, tam variæ multiplicesque historicorum sententiæ extant, vt quam quis amplecti debeat, merito dubitare possit. Quas qui videre voluerit, adeat commentaria Onuphrij Panuinij ad Fastos consulum Romanorum, & commentaria eiusdem de Repub. Romana. Non condemnenda quoque tradit de primordijs vrbis Solinus, cap. 2. Cuius tamen opinionem de motu siderum in natalitio vrbis die, refellit Ioachimus Vadianus in Pomponij Melæ lib. 2. cap. 1. Commentarijs. *Tempus vrbis conditæ.*

Templa capiunt] Templa regiones sunt aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati, vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum liber erat aspectus, in tantum, vt interdum augures ea, quorum altitudo auspicijs obesset, demoliri iuberent. Ideoque summissiorem alijs ædem Honoris C. Marius fecit, ne si fortè officeret publicis auspicijs, augures eam demoliri cogerent. *Templa in augurijs quid.*

Sex vultures] In augurijs vulture plurimùm vsi veteres, cùm auium ferè omnium innocentissimus, cùm non ex his quæ seruntur aut plantantur, sed *Vultur auis augurijs ac-*

Commoda. ex cadaueribus tantùm sibi victum quærat, & hinc Herculem quoque lætari solitum apud Herodotum legimus, si in re gerenda vultures sese ostendissent. De quorum augurio Cælius lib.28.cap.8. Plinius lib.10.cap.6. & lib.20. cap.7. Alexander ab Alexandro lib.5.cap.13. Volaterranus lib.25.cap.10. Vectij vaticinium autem de Romani imperij perseuerantia ex vulturum duodecim vaticinatione ex Varronis antiquitatibus refert Cælius lib.27.cap.8.

In turba ictus Remus cecidit] Idque, vt Dionysius ait, Fabio Celere murorum præside, aut vt Plutarchus Romuli duce. Alij Remum in contentione auguriorum interfectum, alij ab ipso Romulo confossum esse, memoriæ prodiderunt. Plinius de viris illustribus, a Fabio Celere interfectũ scribit, cui astipulantur Plurarchus, Eutropius, Messala, Coruinus & Ouidius libro 4. Fastorum. Sed quocunque demum casu interierit, nouæ vrbis munitionem authore Romulo sanguine suo consecrauit, vt canit Lucanus lib. Pharsaliæ 1.

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Transiliet mœnia mea] Hanc legem ex honestatis fonte nequaquam fluxisse, Cicero lib.3. officiorum ostendit copiosissime, cùm magis vtilitatis, quam honestatis causa lata esse videatur.

Romæ nomen vnde. Vrbs conditoris nomine appellata] Rectè quidem hęc omnia. Romam autem, & non Romulam, idcirco vrbem Romulus vocauit, vt ampliore vocabuli significatu prosperiora patriæ suæ ominaretur. Alterum quoque vrbs nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus scripserunt, quod publicari vetitum est: quandoquidem quo minùs id enunciaretur, ceremoniarum arcana sanxerunt, vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placitę taciturnitatis. Valerium quoque Soranum, quod optima atq; salutari fide abolitum, atque contra interdictum euulgare id ausus foret, ob meritũ profanæ vocis pœnas luisse. Onuphrius.

Cacus. Nomine Cacus] Cacihuius historiam siue mauis fabulam scribunt Dionysius lib.1. Strabo lib.5. Virgilius 8. Aeneidos. Ouidius 1. Fastorum. Propertius lib.4. Eum Diodorus lib.5. Lacinium furem appellat. Columella autem malum vicinum, vide Seruium 8. Aeneidos.

Carmenta. Carmentæ matris] Hæc ab oraculis προφητικὸς Græcè dicta teste Dionysio, Latinè verò Carmentis, vnde Ouidius in Fastis,

Ipsa mone quæ nomen habes de carmine ductum,

De hac Dionysius Halicarnasseus in primo historiarum ait, Euandro & Carmenti quotannis sacra facta fuisse, Carmenti quidem sub Capitolio ad Carpentalem portam, Euandro verò in Auentino à porta Trigemina non procul. Hæc eadem & Nicostrata & Themis dicta fuit.

Potitij & Pinarij. Ijsque exta apponerentur] Petrus Nannius lib.5. συμμίκτων ex Busslidiani & Atrebatensis exemplarium authoritate legendum putat, ijsque exta potirentur, Pinarij ad cæteram dapem venirent. Eamque lectionem omninò castigatiorem arbitratur. Per tropum enim ἐτυμολογικὸν originationes eorum vocabulorum doceri existimat. Nimirum quod alteri à potiendo Potitij sint dicti, alteri ἀπὸ τῆς φειδῶς. Nec remorari nos debere putat, quod alterum sit Græcũ, alterum Latinum. Verisimile.n. esse aduenas & sua & indigenarum lingua locutos esse, vt fere sępe fieri solet. Alij Potitius à potando, id est, ἀπὸ τῆς ποτίζειν dictos tradunt, sicuti Pinarios ἀπὸ τῆς φείνης. Pinariorum enim familia tantum ministra erat epulantibus Potitijs & complentibus sacra. Porrò autem quando omne genus Potitiorum interierit, docet Liuius lib.9. & Valerius li.1.cap.2.

Terræ filij. Natam è terra sibi prolem] Terræ filios ignobiles, & quorum genus ignoretur appellari Cæcilius, Minutianus, Apuleius in libro de Orthographia scribit. Florens Septimius in Apologetico terræ filios dictitari vulgo asserit, quorum sit incertum genus, sicuti ignotos item aut ex inopinato apparentes de cœlo superueniisse dicunt, de quo plura Cælius lib.20. capitul.28. lect. antiq.

Asylum. Asylum] Primum Cadmus dum Thebas conderet inter Græcos asylum aperuisse fertur, ad quod fugiętes sine discrimine serui aut liberi ab omni pœna

tuti

tuti erant. Nonnulli à prognatis Herculis Asylum Athenis primo institutum ferunt, ad quod à patribus oppressis confugere fas erat, de quo Herodotus libro 2. Post quod in Rhætæo littore Aiacis fuit Asylum, & in Sigæo Achillis, quorum exemplo Romulus suum asylum aperuit ad lucum opacum & vallem inter Capitolium & arcem, meminit eius præter Liuium Dionysius libro 2. Lactantius libro 2. cap. 7. Eutropius lib. 1. cap. 4. Alexander ab Alexan. lib. 3. ca. 20. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Virgilius lib. 8. Ouidius lib. 3. Fastor. Iuuenalis Satyra 8. Propertius lib. 4. eleg. 1. Horatius lib. 1. Od. 12. Hoc autem Romuli asylum malefaciendi ansam ratus Tyberius postea irritum fecit.

Iustitia & legibus ciuitates coalescunt.

Præterquam legibus coalescere poterat] Nulla re magis societas hominum conseruatur, & tranquilla est, quam iustitia, vt in Protagora dicitur: Διὸς δέησας περὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, διαπέμπει ἀνθρώποις αἰδῶτε καὶ δίκλω, ἵν' ἔεν πόλεων κόσμοιτε καὶ δέσμοι φιλίας συνάγωγοι. hoc est, Deus metuens, ne totum genus humanum interiret, donauit hominibus pudorem & iustitiam, vt essent ciuitatum ornamenta, & vincula, & amicitiæ conciliatrices. Et in quinto de legib. iustitiam nominat, ἔρμα πόλεως, hoc est, fulcrum seu ancoram, quæ sustentat ciuitatem.

Patres cur dicti senatores?

Patres certe ab honore] Plutarchus in vita Romuli alias causas, cur senatores patres appellati sint, commemorat, nimirum quod vel liberorum legitimorum patres essent, vel quod ipsi suos patres ostendere possent, id quod non multi eorum qui primi in ciuitatem confluxêre potuerunt. Quidam à patronatu nomen dictum existimant. Sic enim tunc vocabant præfecturam, & nunc etiam vocant. Dionysius autem scribit illustriores genere, spectatæ virtutis, ditioresque ac natu grandiores patres Romulum appellasse. Patres autem dictos ob ætatem, nam ex populo seniores erant, vel ob curæ similitudinem, vel quia agrorum partem tribuebant tenuioribus, perinde ac liberis proprijs, & eos suæ curæ commendatos atque in clientelam susceptos tanquam patres tuebantur. Horum autem progenies patritij dicti, perinde ac plebeiorum patritij. Porro ex patribus hac ratione centum legit Senatores, quorum consilio Rempub. administraret. Primò tres ex singulis curijs, quæ triginta erant, lecti, factique nonaginta, deinde tres ex singulis tribubus, & vnus à Romulo nominati, qui centum numerum explerunt. Centum autem ideo tantum creauit, vel quia is numerus satis erat nouæ & paruæ ciuitati, siue quia soli centum erant qui creari senatores possent. Senatores autem propter senectutem, cum vetustissimi patritiorum essent, siue ab honore & virtute appellauit. De Romano senatu ex pastoribus, vel nouis hominibus collecto ita scribit Propertius:

Centum senatores. Senatores cur ita dicti.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu,
Pellitos habuit, rustica corda patres.
Buccina cogebat priscos ad verba Quirites,
Centum illis in prato sæpè Senatus erat.

Patritiorum & senatorii differentia.

Patritiorum autem & Senatorum numerum Sabinis intra vrbem receptis, centum ex eisdem additis Romulus duplicauit, ducentosque Senatores fecit. Hic autem non est prætereunda, quæ inter Dionysium & Liuium est controuersia. Dionysius enim ait Romulum patritios primò, deinde centum ex patritiorum primoribus, qui numero longe plures erant, Senatores fecisse, ita, vt vere dici posset, Senator est, ergo patritius: non è contrà patritius, ergo Senator, quum ex Dionysio non omnes facti patritij Senatores lecti essent. Quorum postea numerum Sabinis intra vrbem receptis duplicasse idem scribit. Liuius verò centum tantum patritios à Romulo factos fuisse, prodit, quos etiam Senatores fuisse refert, Romulique secundam ex Sabinis lectionem omittit. Hos autem à Romulo prima lectione patritios creatos, eos esse constat, qui maiorum gentium dicti sunt. Qui verò à reliquis regibus, Brutoque primo consule minorum gentium. De quo plura Onuphrius Panuinius in commentario lib. 1. Fastorum, de Patritijs & Senatoribus.

Consualia. Consualia vocat] Fuit Consus consilij Deus, cuius ara in Circo maximo vndique aggesta humo abdita erat, quod arcanum esse consilium putarent, quam aram cùm ludos celebrarent, omnibus adire fas erat, in qua Romani sacrificijs igneis alijsque solennibus festos dies agere consueuerunt, quæ feriæ publicæ dictæ sunt. Erat autem is ludus, vt equi & muli iuncti & soluti in circo maximo, magno spectantium studio currerent. Indicta verò fuisse consualia sinitimis populis à Romulo anno Imperij quarto Dionysius Halicarnasseus tradit, eosque etiam sua ætate ludos fieri solitos dicit. Lucius Tarquinius annuos eos fecit, qui ijdem & magni & Romani vocantur. De qua re Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina. Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 26. Blondus lib. 2. Romæ triumph. Volaterranus lib. 29. cap. 11. Ouid. lib. 3. Fastorum. Notandum tamen pleroſque esse qui dum dijs Laribus Romani ludos celebrarint, Romulum Sabinas rapuisse dicant.

Ludi Romani magni.

Signoque dato] Erat autem signum, aggrediendæ rei opportunitatem adesse, cum Romulus assurgens, purpuram in sinus contractam explicaret, vt apud Plutarchum legimus. Sextius verò Syllus Carthaginiensis Thalassij nomẽ direptionis signum fuisse prodidit.

Raptus virginum. Rapiendas virgines] Hinc à Romulo institutum videtur, vt postea non vero, sed simulato quodam raptu omnis legitimi connubij ritus perageretur. Id quod innuisse videtur Festus, cùm scribit: Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necessitudine, cùm ad virum trahitur, quod videlicet ea res feliciter Romulo cessit. Rapiundæ autem vi simulata virginis, quinam olim ritus fuerit, eleganter ex libro 4. Apuleij de asino aureo exposuit Iacobus Renardus ad leges XII. tabularum. cap. 21. Porrò qui fuerit raptarum numerus inter authores non conuenit. Quidam enim non vltra triginta fuisse tradunt, quæ curijs nomina dederint. Nonnulli quingentas, plerique septem & viginti, vt Valerius Antias. Alij sexcentas & tres supra octuaginta, vt Iubas & Dionysius. De hoc autem facto præter citatos lege Orosium lib. 2. cap. 4. Plinium 15. cap. 29. Augustinum lib. 2. cap. 17. & lib. 3. cap. 13. de ciuitate Dei. Virgil. lib. 8. Ouidium lib. 3. Fastorum, Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 26. Strabonem lib. 5.

Raptarum numerus.

Thalassium. Thalasij] Iuuenis, vt Plutarchus ait, probi & splendidi, Romulique ducis.

Nuptialem hanc vocem] Sicuti Græci ὑμὴν ὦ ὑμέναε ὦ ὑμὴν, qui fœlices coniugio fuere. De qua Romanorum consuetudine, vide Plutarchum quoque in Cneo Pompeio, & Problemate 30. Blondum lib. 8. Romæ triumphantis. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 5.

Acron rex. Regem in prælio obtruncat] Acronem nimirum hominem vehementem, & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum copia in Romanum agrum impetum fecerat, de quo lege Plinium Secundum, de viris illustribus. Valerium Mximum lib. 3. cap. 2. Volaterranum lib. 16. cap. 1. Anthropolog.

Iupiter Feretrius. Iupiter Feretri] Diuersas huius cognominis rationes adferunt. Alij enim à ferendo cognominatum putant, alij à feriendo, id quod Propertius in quarto ostendit. Plutarchus à feriendo hostem. Festus Feretrium dictum putat, quòd pacem ferre putaretur, cum ex templo eius sumerent sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent. Oliuerius Arziganensis in Valerij Maximi commentarijs à feretro instrumento, quo spolia opima suspendebantur, dictum putat. Alij, quod per eius sceptrum & silicem iurantes, Romani pacem referre soliti sint. De qua consuetudine Alexander ab Alex. lib. 1. cap. 14.

Opima spolia. Opimis spolijs] Opima spolia, vel ab opibus, vt ait Varro, vel ab inuicto opere, cùm victoribus tãtum laudis accesserit, nomina sumpsere, seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut opimã prædam & opimum bouẽ dicimus. Quæ nisi duces regesque, quorum auspicio res geruntur, suismet corporibus dimicantes, hostium ducibus detraxerint, necemq; & exitium intulerint, haudquaquam opima dici voluere. Ter autem opima spolia delata sunt tantum.

Primò

Primò à Romulo, deinde à Cornelio Cosso. Tertio à Claudio Marcello. Qua de re Plutarchus, & Alexander ab Alexandro, libro 1. cap. 14.

Templi origo] Fuit verò Feretrij Iouis templum in vertice Capitolini mõtis, exiguũ sane & angustum, sed religione sanctissimum, cuius tecta multos post annos ob vetustatem & Romanorum negligentiã collapsa restituit Augustus, ampliauit etiam post Romulum Ancus Martius. Vide Marlianum li. 2. cap. 3. *Iouis Feretrij templum.*

Capitolium ascendit] Capitolium à capite hominis à Tarquinio Prisco ibi inuento dictum est. De cuius diuersis nominibus & structura Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. 7. cap. 28. & lib. 36. cap. 6. Publius Victor de regionibus vrbis reg. 8. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Cælius lib. 23. cap. 6. *Capitolium.*

Sabinis] Sabini Italiæ populus à Deorum cultu nomen accipiens, quasi Sebini, ἀπὸ τῆς σεβείν, vel à Sabo duce, vt est apud Silium Italicum lib. 8. Vide Plinium lib. 3. cap. 12. & lib. 36. cap. 15. Volaterranum lib. 6. cap. 2. Alexandrum ab Alexandro lib. 5. cap. 26. Cælium li. 7. cap. 9. *Sabini vnde dicti.*

Filiam virginem] Vestalem, quam Dionysius Spurij Tarpeij Capitolini præsidis filiam, Antigonus verò & alij quidam, Sabinorum regis filiam fuisse tradiderunt, cuius factum describunt Aristides Melitẽus, de rebus Italicis. Plutarchus cap. 31. Paral. Valerius Maximus li. 9. cap. 6. Volaterranus li. 18. cap. 2. Virgi. li. 8. Ouidius li. 1. Fastorum. Propertius li. 4. eleg. 4. *Tarpeia Virgo.*

Aquam] Ad fontem videlicet Vestalibus sacrum, ex quo aquam haurientes sacrificia mundant, manus & pedes lauant, aditumque aspergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Qua ratione autem, quibusve ceremonijs aqua sacrificijs adhibita sit, docet Alexander ab Alex. li. 4. cap. 17.

Prodendi exempli causa] Proditio ex genere earum quæ malæ prouerbialiter appellantur. De qua vide Erasmum in Prouerbijs: Mala proditio. Tarpeię verò virginis factum alij in malam, alij in bonam partem interpretantur. Fabius Pictor enim & Cincius auri cupidine motam, illud quod sinistris manibus habebant, petisse ferunt. Lucius verò Piso Censorius, Clypeos, quos contra vim hostium sinistris manibus tenebant, efflagitasse existimat, vt nudatos iam hostes suis interficiendos traderet. Vtrum autem verius sit, ex eo colligimus, quòd non tantùm honestissimè à Romanis, vt Plutarchus scribit, sepulta, verùm etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Qua de re Plutarchus, Dionysius & Marlianus lib. 2. cap. 1. Porrò Petrus Nannius lib. 5. Miscellaneorum pro decreto, directo legit ex libro Bussidiano, eamq; lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc dictio ambagiosæ illi petitioni, qua vel arma, vel armillas poscere videbatur, dum pacisceretur, vt id sibi traderent, quod in sinistris manibus habebant. Nunc autem planè explicitis verbis arma petijt, quamobrem nõ auara, sed insidiosa est habita, tanquã quæ illos nudos hosti obijcere vellet. *Proditio mala.* *Tarpeius mons.*

Aureas armillas] Armillæ ab armo dictæ suprema brachij parte in humeros collumque vergente, quam partem argenteis aureisque tegminibus fabrefactis milites ornabant, quod in statuis nunc marmoreis & alijs veterum sculpturis apparet. Sic legimus infrà lib. 10. Papyrium cursorem consulem. Papyrium filium, item quatuor centuriones, maniplumque hastatorum armillis, aureisq; coronis donasse. *Armillæ.*

In sinistris manibus esset] Græcos olim annulos in digito, qui minimo proximus est sinistræ manus habuisse legimus, quòd in sectis humanis corporibus, olim neruum quendam tenuissimum ab eo digito ad cor hominis tendere animaduerterint. Vnde quòd quasi connexus esse cum principatu cordis videretur, hunc sinistræ manus digitum tali honore decorandum veteres putarunt, cuius rei author est Appion in libris Aegyptiacis. Gellius lib. 10. cap. 10. Plinius lib. 33. cap. 1.

Armis necauere] Huc pertinent Octauiani Augusti, & Antigoni quoque apophthegmata, qui dicebant proditores quidẽ dum proderent amandos, post factum verò summo odio prosequendos esse. Significantes his qui proditione *Proditores regibus ingrati.*

profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. Similem autem de pœna proditionis historiam ex Clitophontis libro rerum Gallicarum primo leges apud Plutarchum cap. 30. Paral.

Hostius Hostilius. Hostius Hostilius] Tulli Hostilij tertij Romanorum regis auus & Hersiliæ maritus.

Cecidit] Apud portam veterem Palatij quidam cecidisse scribunt. Plutarchus verò apud lacum Curtium, qui fuit in medio foro iuxta Domitiani postea equum. Vide Marlianum lib. 3. cap. 18. Topograph. & Pub. Victorem in regione octaua vrbis.

Jupiter stator. Statori Ioui] Iouem statorem plerique à stando dictum volunt, hoc est, erigendo, conciderant enim in ea clade plane Romanorum animi. Diuus autem Hieronymus contra Iouinianum, quòd nunquam ociosus sedeat, sed ad ferendam opem omnibus paratus sit. Seneca verò libro de beneficijs tertio, ideo quòd eius beneficio stent omnia, statoris nomen sibi vendicare existimat. De qua re Laurentius Valla lib. 5. cap. 6. elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione ędis Concordiæ, olimq; Ciceronis domus, quę iussu Clodij demolita, & in porticum libertatis translata fuit, cuius templi etiam hodie spondę murorum altissimę videntur. De quo Plinius lib. 34. cap. 6. Alexander ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Ouid lib. 6. Fastorum.

Sabinæ mulieres pacis conciliatrices. Sabinæ mulieres] Sabinarum virginum orationem vt doctam, ita commiseratione & affectibus plenam pete ex Plutarchi Romulo, Nasonis præterea lib. 3. Fastorum. Similem autem muliebris fortitudinis historiam legimus de Celticis mulieribus, quæ per media hostium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliarunt suis, apud Plutarchum cap. 6. de claris mulierib.

Fœdus faciendum] In via sacra, Carinis & viæ Suburræ proxima, explicatio verò fœderis, quod erectis aris iuramento firmarunt, est apud Dionysium, Plutarchum, & Eutropium lib. 1. cap. 4. à quibus in eo tantum dissentit Liuius, quòd Romulum & Tatium in ipso belli ardore congressos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites vnde? Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teste Volaterrano lib. 6. cap. 2. Geographiæ, patria quoque Tatij & Numæ.

Curiarũ nomina vnde? Nomina eorum curijs imposuit] Hanc opinionem Liuij, nimirum quòd curiæ à raptis mulieribus Sabinis nominatæ sint, autore Varrone. Dionysius, & post eum Plutarchus ita refutarunt, vt eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas esse appareat. Quare, qui vlterius quid cognoscere cupit, eos authores adeat. Varro autem de curiarum nominib. diuersa prodidit, eos secutus, qui prius hæc nomina indita fuisse putarunt.

Centuriæ equitum. Centuriæ tres equitum] Quarum opera in omni Repub. vteretur. Erat autem equestris ordo, etsi Senatorio minor, magnæ tamen amplitudinis & vigoris, vt legimus apud Dionysium, Ser. lib. 9. Asconium, Pædianum in secunda actione Verrina. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29.

Luceres vnde dicti? Lucerum nominis] Autor de viris illustribus à Lucumone Thusco, qui Romulo aduersus Tatium Sabinorum regem pugnanti auxilium tulisse fertur, Luceres appellatos putat. Sed Festus ait quosdam fuisse, qui non tam à Lucumone, quàm à Luco, in quo vrbs Roma, aut prima eius pars asylum fuit conditum, dictos existiment. In qua sententia etiam est Pædianus, qui Luceres à Luco asyli dictos scribit. Coniecti enim erant in hanc centuriam Thusci, Latini, & reliqui omnes qui ad Asylum confugerant, vt etiam præter Pædianum, Plutarchus testatur. Sunt præterea qui à Lucæo Ardeæ rege Luceres dictos putent. Quòd verò Liuius Lucerum nominis & originis incertam esse causam putet, id Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quòd nullam ipse tenuerit, sed quòd incertam eam diuersos fecisse authores existimarit.

Quiq; cum eo equites erant] Petrus Nannius li. 5. συμμίκτων, annotat in vetustis libris legi, quiq; cũ eo equis ierant, eaq; lectio ei paulò vetustior videtur.

Viribus

Viribus nulla parte adiutis] Nannius loco prælegato, nulla arte adiutis legendum arbitratur, vt intelligas Romulum aperta vi, sine vllo stratagemate hostem vicisse. Facilis siquidē in tam affinibus vocibus parte, & arte, lapsus fuit.

Celeres appellauit.] Celeres vocati vt plures scribunt ab exequendi ministerij celeritate. Prompti enim velocesq; ad opera erāt, quos Romani Celeres. *Celeres.* Vt autem Valerius Antias memoriæ prodidit dicti fuere Celeres à primo eorum duce Fabio Celere. Præerat namq; ipsis dux etiam clarissimus, cui tres suberant centuriones, & sub eis alij inferiores magistratus, qui per vrbem sequētes eum cum telis, ministri eorum quæ iubebantur, erant. Fabio verò Celeris cognomen ideo datum volunt, quòd Remo occiso celerrimè in Hetruriam aufugit, ne à Remi fautoribus quoque interficeretur. Hic enim vt Dionysius ait, murorum vrbis Romæ præses, aut, vt Plutarchus, Romuli dux Remum, contra edictum Romuli, muros vrbis transilientem, rastro fertur occidisse, vnde profugus factus, à celeritate Celeris nomen commeruit. Sic & à velocitate Metellus Celer cognominatus est, vt legere est apud Plutarchum in Metello, & Cœlium quoq; li. 24. ca. 6. Porro hosce Celeres à Numa, teste Plutarcho, sublatos alij reges restituisse videntur. Siquidem L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuisse traditur. Hos autem Flexumines postea, inde Trossulos tū equites dictos ex Festo & Plinio apparet, verba Festi hæc sunt: Celeres antiqui dixerūt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui initio à Romulo ijs propositus fuit, qui primitùs electi fuerunt ex singulis curijs deni, ideoq; omnino trecenti fuere. Et alio loco Trossuli equites dicti, quòd oppidum Thuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint. Plinij verò lib. 33. hæc: Equitum nomen sæpe variatum est in ijs quoque, qui ad equitatum trahebantur. Celeres sub Romulo, regibusq; appellati sunt, deinde Flexumines, postea Trossuli, cum oppidum in Thuscis citra Volsinios pasiuum nouem millia sine vllo peditum adiumento cepissent eius vocabuli, idque durauit vltra C. Gracchum, Iunius certè qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis: Quod ad equestrem ordinem attinet, antea Trossulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Trossulos nomen, quid valeat, multos pudet eo nomine appellari, & causam quæ suprà indicata est exponit, inuitosque etiamnum tamen Trossulos vocari. Hæc Plinius. *Fabius Celer.* *Trossuli quis.*

Capræ paludem] Quam in campo Martio fuisse Marlianus ait lib. 6. cap. 9. *Capræ palus.*

In terris Romulus fuit] Non vna est autorum de morte Romuli opinio, sunt enim qui victis Fidenatib. & Veientibus Romulum à primoribus interfectum, corporeque in minutissimas partes dissecto, occultè sub vestibus per partes asportatum scribant. Aristobulus verò Italicarum rerum lib. 2. Dionysius Halicarnass. lib. 2. Val. Max. lib. 5. cap. 3. Augustinus lib. 3. cap. 15. eius parricidij nouos ciues authores fuisse memorant, apud Capream autem paludem cùm concionem haberet, à Marte patre nimbo ablatum cum Liuio affirmarunt Plinius Secundus de viris illustribus, Plutarchus in Romulo & Numa Pompilio, Florus, Messala Coruinus, Sabellicus lib. 1. cap. 8. Ethnicorum exemplorum, Ouidius quoque lib. 2. Fastorum. *Romuli mors.*

Proculus Iulius] Plutarchus in Parallelis Aetium Proculum ex Aristobuli sententia vocat virum primarium & à Romulo plurimùm dilectum. Proculi autem dicuntur qui foris agente patre, nati sunt, vt testatur Alex. ab Alex. li. 1. c. 9. *Proculus.*

Roma caput orbis] Romani imperij magnitudinem & excellentiam legere licet tum apud alios, tum apud Plinium lib. 3. cap. 4. Solinum in præfatione Polyhist. Virgil. 1. Aeneidos, Romanos rerum dominos, & lib. 6. Imperium terris. Ouid. 2. Fastorum. Hic vbi nunc Roma: Claudianus lib. 3. De laudibus Stilliconis. Cœlius Rhodiginus lib. 18. cap. 25. qui ex Græco quodam authore orbis Epitomen Romam vocat.

Interregnum appellatum] Est enim interregnum spacium temporis à rege defuncto, vsq; ad creationem sequentis, & qui præest hoc temporis spacio, cum *Interregnū.*

regia

regia potestate & insignibus, interrex erat. De cuius officio & potestate Festa Festa cap.4. Blondus lib. 3. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex.lib.5. cap.6.omnium copiosissime.

Autorem fieri quid? Patres authores fierent] Quid sit autorem fieri,tradit Paulus in L. Etiamsi ff. de autoritate tut.Etiamsi,inquit, non interrogatus tutor author fuerit, valet authoritas eius,cùm se id probare dicit,quod agitur,hoc est enim autorem fieri. Sic antiqui vocabant autores mulierum,sine quorum consensu,quæcunque egissent mulieres, rata non erant, vt scribunt Liuius lib.37. Cicero pro Flacco & A. Cecinna. Similiter quoque id iuris patres habebant, vt tum demum rata essent, quæ populus iussërat,si patres autores fierent. Id est,cum rem factam probarent. Sic Liuius lib.6. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia Patritij se autores fore negabant. Et Victorinus ait, sine autoritate & consensu Senatus nullam legem olim ferri potuisse,vbi autoritas intelligenda, non opinio grauitatis, prudentiæ ac magnitudinis cuiusdam, quam in magnis ac claris viris esse credimus,sed consensus maioris vel prudentioris alicuius,sine quo res actæ nihil valent.

Samium Pythagoram] Varia de Pythagoræ temporibus & Numæ Pompilij doctrina ab antiquis tradita fuisse ostendit Franciscus Floridus Sabinus lib. 1.succisiuarum lectionum cap.13.Librorum autem Numæ Pompilij mentionē etiam facit Liuius infrà lib.40.Vide & Gellium noctium Atticarum lib.17.

Capite eius velato] Ita legendum esse,ne Numæ caput obtectum fuisse intelligatur,sed auguris,annotat Cœlius,lib.20.cap.12.lectionum antiquarum.

Lituus. Lituum appellauerunt] De lituo vide Macrobium lib.6. Saturnalium cap. 8.Gellium lib.5.cap.8.

Auspicia vrbana. Prospectu in vrbem agrumque capto] Sic Cicero lib. 2. De legib.Augures vrbemque & agros,& templa liberata & effata habento.Vrbana siquidem auspicia definiebantur pomerio, & ex arce in vrbe sæpe augures augurium agebant.

Auspicia agrorum. Ijdem quinque agrorum genera ex auspicijs distinguebant, Romanum, Gabinum,Peregrinum,Hosticum,Incertum.

Dextra & Sinistra quæ? Dextras ad meridiem partes] Hanc distinctionem ridet Arnobius libro aduersus gentes quarto, scribitq; pro ratione situs corporis variare mundi partes,vel læuas vel dextras.Nam quidquid teres est,& ex omni parte rotunditate solida conuexum,definiri aliqua finis aut initij portione non potest.De quo vide notata ab Adriano Iunio lib.3.animaduersorum cap.3.Cælio lectionum antiquarum lib.1.cap.10. Solinus verò dextra in mundo vocat septentrionalia, læua meridionalia, cum de Taprobanæ incolis loquitur. Aristoteli dextra sunt exortiua,læua occidua,Plinio contrà læua exortiua,dextra occidua. Antica ad meridiem, postica ad septentrionem. Varroni quoque sinistra ab oriente sunt in templis effandis, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad septentrionem.prout Tornebus annotauit,lib.18.cap.35.animaduersorum.

Templum quid? De templo descendit] Templo,id est,loco augurij. Templum enim,vt tradit Varro lib.6.de lingua Latina,tribus modis dicitur,ab natura,ab auspicio,ab similitudine,ab natura in cœlo, ab auspicijs in terra, ab similitudine, sub terra. Templa ergò in augurali scientia regiones sunt,aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati.Vnde in omnes cœli partes ad augurium captandum, liber erat aspectus.Nam in templis,liber quoquo versum aspectus erat,vt interdum augures ea quorum altitudo auspicijs obesset,demoliri iuberent.Ideoque submissiorem alijs ædem honoris C. Marius fecit, ne si fortè officeret publicis auspicijs,augures eam demoliri cogerent.

Ianus. Ianum ad infimum Argiletum] Alij Tatium & Romulum templi eius autorem referunt, vt qui cum fœdus inter eos ictum esset, communem Deum, tanquam fœderis testem inter duos reges & duos populos Ianum bifrontem esse consenserint, atq; idem hoc templum in eodem loco,vbi nunc ruinæ S.Catherinæ ædis cōspiciuntur,constituisse. Alij insuper Cn.Duilium vouisse,Tiberium

vero

vero ædificasse asserunt. Verum diuersæ hæ authorum sententiæ inde natæ videntur, quod apud posteros plures Ianos fuisse cultos certo constat, cum apud veteres vnus sit creditus. Tu vide ea quæ sunt apud Plinium lib. 34. cap. 4. Plutarchum in vita Numæ, & libro de fortuna Roma. Virgil. libr. 7. Sunt geminæ. Claudianum lib. 2. de laudibus Stillicon. Porro vt de authore templi Iani scriptores variant, sic cur bifrons Ianus à veteribus fingatur, diuersę sunt rationes. Plutarchus ideo quidem, quod ferum & syluestrem cultum in vrbanum ciuilemq; mutauerit, & tanquam alteram ex altera formam, dispositionemque reddiderit. Fulgentius in Mythol. quod præterita & futura respiciat. Alij Ianum solem esse putarunt, geminum finxerunt, quod vtriusq; Ianuæ cœlestis potens, exoriens aperiat, occidens claudat. Alij mundum intelligunt vel cœlum, & quasi Eanum dictum putarunt ab eundo, vt inquit Cicero libro de natura Deorum 2. quod mundus semper eat, dum in orbem voluitur, & ex se initium faciens in se reuertitur. Alij deinde, quod superorum & inferorum Ianitor extiterit, nuncupatum crediderunt. Tu vide Plutarchum Problemate 21. Plinium lib. 38. cap. 7. & 36. cap. 5. Augustinum lib. 3. cap. 9. de ciuitate Dei. *Ianus cur bifrons?*

Omnium primum] Institute religionis exemplum, quo docemur gentilium etiam principes, quibus veri Dei nulla erat cognitio, imperia tamen sua à diuinarum rerum obseruatione & cultu auspicatos esse.

Simulat sibi cum Dea Egeria] Nimirum Minois astutiam secutus, qui se in antrum Iouis recipiebat, diuq; ibi moratus leges sibi à Ioue traditas afferebat, vt suos ad obsequium non modo imperio, sed etiam religione constringeret, quam ex Strabone historiam recitat Volaterranus lib. 34. Philologiæ, Val. lib. 1. cap. 3. Cæterũ fueritne hæc an altera Egeria non satis liquet, quæ à mulieribus coleretur, quod eam opitulari credebant partui egerendo vnde & illi nomen. Plutarchus in Numa de Egeria scribit, quæ & ab alijs traduntur. Sed illud præterea addit, quomodo huiusmodi Dearum congressus fieri cum hominibus existimarentur a gentibus. Meminere porro Egerię Lactantius lib. 1. cap. 22. diuinarum institut. Aug. lib. 7. cap. 1. & lib. 7. cap. 35. Ciuitatis Dei. Cicero lib. 1. de legib. Valerius Max. lib. 1. cap. 3. Ouid. lib. 3. Fastor. Sabellicus lib. 3. Ennead. & lib. 2. cap. 2. Ethnicorum exemplorum. Acron in lib. 2. cap. 2. Epist. Horatij. Et Ennius de Egeriæ cum rege Numa colloquio in annalibus scripsit: *Numæ cum Egeria congressus.* *Egeria Dea.*

Olli respondet suauis sonus Egeriai.

Duodecim menses] Romulus enim antea decem tantum mensium spacio annum finire voluit. Nec nouo quidem exemplo, cum longe minorem mensium numerum Barbarorum quidam & Græcorum habuerint. Apud Aegyptios enim quatuor mensibus, apud Arcades tribus, Arcananas sex finiebatur annus. De qua re multa lege apud Plutarchum lib. 2. cap. 32. de placitis Philosoph. Xenophontem in æquiuocis. Censorinum cap. 15. Strabonem lib. 17. Plinium lib. 7. cap. 8. & lib. 18 cap. 25. Solinum cap. 3. Polyhist. Macrobium lib. 2. in somnium Scipionis cap. 11. & lib. 1. cap. 12. Saturnal. Alexander ab Alex. lib. 3. cap. 24. Cęlium Rhodig. lib. 18. cap. 37. & lib. 24. cap. 12. Ouidius lib. 1. Fastorum, & ex Neotericis quoque Ringelbergium in lib. de tempore.

Solstitiali] Id est, solari. Nam etsi solstitialis à Solstitio deducitur, tamen in eo sępenumero solis tantum significatio attenditur, vt solstitialis idem sit quod solaris. Sic Solinus: Qua solstitiali plagæ obuia est, id est, solari plagæ & meridiei. Adrianus Tornebus lib 24. anniuersariorum cap. 38. *Solstitialis, i. solaris.*

Mensibus interponendis] Nannius lib. 5. Miscellaneorum legit interponendos, non ascripturus nisi inter Macrobium, (qui hunc locum loco præallegato quasi ex professo interpretatur) & M. Ciceronem in quarta Verrinarum actionum ingens esset discordia. Nam apud Macrobium singulis octennijs apud Græcos terni menses intercalantur. Contra apud Ciceronem non menses intercalantur, sed mensibus dies aliquot per intercalationem inseruntur.

Fastos fecit] Fasti duobus modis intelliguntur. Fastos enim dies interdum *Fasti dies.*

dum festos dici Festus Pompeius author est,quomodo accipi videntur in libris Ouidij,qui Fasti inscribuntur. His enim in libris festa solum quæ sunt singulis mensibus exponit.Alio autem modo Fasti dies intelliguntur,in quibus hæc tria verba:Do,dico,addico,prætori fari licebat. Sic enim veteres omnes, vt Varro Ouidius,Festus Pompeius,& Macrobius explicant. Nefasti contrarij erant, in quibus ea verba prætor fari non poterat. Nec vero si ferijs ac festis hæc tria verba prætori fari non licebat,idcirco festi dies erant nefasti. Nam & nefasti omnes profesti sunt, & cum in festis illa tria verba fari non posset, id ad Deorum cultum referebatur.Quid autem illa tria verba,Do,dico,addico,significarent,quoniam multi de eo dubitare possunt,dicamus.Prætor quidem hoc loco intelligitur,qui inter ciues peregrinosque ius dicit.Eius autem omnis iurisdictio & potestas tribus reb.continebatur,& concedenda agendi potestate ei qui petiuisset,& iure inter aduersarios dicundo, & re de qua agitur adiudicanda. Primum illud dicebatur dare agendi potestatem, secundum ius dicere ac reddere,tertium addicere,id est,adiudicare.

Nefasti.

Tria verba.

Reges sacerdotes.

Ipse plurima sacra obibat] Vsitatũ enim tam apud Græcos quam Romanos fuit,reges sacerdotia obire.Vnde Virgilius de rege Deli Anio loquens,ita ait:

Rex Anius,Rex idem hominum,Phœbique sacerdos.

Ac idem lib.2.& 5.Dionysius refert.

Flamines qui?

Dialem flaminem pertinent] De flaminum institutione parum inter authores conuenit.Plutarchus enim in Numa ita scribit:Iouisque Martisque sacerdotibus à Romulo constitutis,tertium ipse Romuli constituit, quem flaminem Quirinalem vocauit.Vocabant & sacerdotes antea constitutos flamines, à pileis,quibus ad tegenda capita vtebãtur,quasi pilamines quidam essent. E contra Dionysius & Liuius Flaminum omnium originem Numæ tribuunt. Erat autem Flamen sacerdotis nomen, qui alicui Deo peculiariter consecratus, ei vni sigillatim sacra faciebat, à quo & nomen obtinebat,vt is qui Iouis sacra curabat,vel Martis,aut Quirini,is flamen Dialis,Martialis & Quirinalis vocabatur. Nominis autem ratio tracta est à filo, quo caput cinctum habebant, prout docent Varro lib.4.de lingua Latina,& Seruius super Virgilium. Nam nudis penitus capitibus eos incedere nefas erat. Vnde à filo quo vtebantur flamines dicti,quasi filamines.Plutarchus in Numa eos à Pileo Pilamines primo,post flamines dictos putat,quod non placet, nam & pontifices & alij sacerdotes pileos gerebant,& tamen flamines non sunt appellati.Sunt qui eos à sacris infulis flamines dictos putant,quas in capite gestabant,quę ab antiquis Flamę dicebantur,siue à flameo, quod genus est tegminis capitis, quod potius mulierum est quam virorum.

Flamen Dialis.

Dialem Flaminem] Hic Dionysio & Liuio authoribus à Numa,vel vt Plutarchus tradit à Romulo ipso Ioui institutus fuit. Dictus autem est Dialis ἀπὸ τοῦ Διὸς, hoc est,à Ioue,qui Διὸς dicitur,quasi Iouialis, à quo vita dari putabatur hominibus.Cui Flamini ceremonias multas impositas fuisse liquet,quas ex Fabio Pictore,Massurio Sabino,M.Varrone,Plutarcho in Problematibus.Gellio lib.10.cap.15.cæterisque libris,qui de sacerdotibus publicis conscripti sunt, excerpsit Onuphrius Panuinius in libro de ciuitate Romana,sub capite de flamine Diali.

Flamen Martialis.

Martivnum] Hunc quidem à Numa institutum Liuius & Dionysius tradunt.At Plutarchus à Romulo,quod Romuli vrbis conditoris Mars pater creditus sit.Hic patricius & maior flamen erat.

Flamen Quirinalis.

Quirinus Romulus.

Alterum Quirino] Et hic flamen maior & patritius in honorem Romuli à Numa institutus est,quod Romulus parens & vrbis conditor Quirinus appellatus fuisset,siue ab hasta quę Sabinorum lingua quiris dicitur,siue quod Cures bello vicerit,siue à Marte patre,qui etiam Quirinus,dum arma abiecit, dictus est. De quo vide Plutarchum in Romulo, Eutropium libr.primo. cap.4. Sabel. lib.3.Enn.Ouidium lib.3.Fastorum.Solebant autem veteres mortuis consecra-

tis

tis immutare nomina, hanc nimirum ob causam, ne quis homines fuisse existimet, sed Deos potius immortales, & humanarum rerum curatores. Sic quoque Læda Nemensis, Circe Marica, & Ino, posteaquam se præcipitauit Leucothea nominata est, de qua consuetudinè Lactantius lib. 1. instit diuin. cap. 21. Cælius lib. 11. cap. 19. Inde vero ab Homero vsque opinio fuit, aliis res vocabulis apud Deos esse, alijs apud homines, hinc illud Homeri:

Ξανθὸν μὲν καλέσσι θεοὶ ἄνδρες σκαμανδρον,
Χαλκίδα μιν καλέσσι θεοὶ ἄνδρες δὲ κύμινδιν.

Virgines q; Vestæ legit] Geganniam scilicet & Beremiam, quibus deinde addiderunt Camillam, Tarpeiam, & alias, quarũ officium erat, impolluta virginitate perpetuum custodire ignem, qui si forte negligentia extingueretur: flagris pœnas luebant. Cæterum de virginum Vestalium institutione autores, vt & de aliis variant. Dionysius lib. 2. & Plutarchus in Romuli & Numæ vitis eam Numæ tribuunt. Alij vero (vt tradit Plutarchus) inter quos Virgilius est, vetustius id institutum putant. Easque ex Troianis ad Lauinios primum, deinde Albanos, postremo ad Romanos commigrasse, Virgil. 2. AEneidos: *Vestæ virgines.*

Sic ait & manibus vittas, Vestamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vestæ enim ignis perpetuus dicatus erat, à sacris virginibus custoditus. Eam autem terram esse quidam credunt, alij vero Vestam nihil aliud esse, quam purum ignem arbitrantur. Alij porro eandem, quę & Opis & Cybile omnium Deorum mater dicitur, esse opinati sunt. Cuius sacra, vigilem scilicet ignem, cum Virginibus, Penatibus, & Palladio AEneas ex Troia in Latium tulit, & condito Lauinio, Vestæ ædem sacrauit, in qua etiam hæc sacra condidit. De quo vide plura apud Onuphrium in ciuitate Romana, sub cap. de Virginibus Vestalibus. *Vesta quæ?*

Salios item duodecim Martí Gradiuo legit] Virg. li. 8. AEneid. Salios Herculi tribuit, qui hic Liuio sunt Martis Gradiui. Sic enim scribit: *Salij qui, & vnde.*

Tum Salij ad cantus incensa altaria circum,
Populeis ibant euincti tempora ramis.

Salij vero vocati sunt, vt Plutarchus in Numa tradit, non à viro Samothrace seu Mantineo Salo nomine, sed ab ipso potius tripudio saltatorio, quod vehementius robustiusq; per vrbem euntes, subsaltant, quum ad mensem Martium sacra scuta, quæ ancilia dicebantur, suspicerent, induti puniceis tunicis, æneis baltheis latisq; succincti, æneas in capite galeas portantes, & paruis gladiis arma pulsantes. Idem fere scribit Dionysius lib. 2. Simul quoq; Varro à saltando dictos existimat cum Festo Pompeio. Cæterum numerum duodenarium, deinde Tullius Hostilius duplicasse fertur, & ita quidem, vt quatuor & viginti belli pacíq; temporib. cooptarẽtur, & hinc quoq; Appius Claudius triumphalis, Scipio Africanus & L. Bibaculus inter Salios esse, & hæc sacra attrectare gloriæ duxẽre. De hisce præter alios vide Tornebum lib. 13. animaduersionem cap. 8. *Salij duodecim.*

Ancilia appellantur] De ancilijs hæc produnt Dionysius & Plutarchus. Annum iam octauum regnante Numa, morbus inuaserat ciuitatem cunctis vero mœrentibus, traditur scutum æneum è cœlo delapsum in Numæ manibus decidisse. Quod in vrbis salutem missum Egeriam sibi retulisse Numa tradidit, oportereq; id asseruari, aliis vndecim ad illius figuram, magnitudinem, formamque effectis, quo dubium ob similitudinem esset, cœlestis illius adipiscendi. Addiditque Numa se à Musis cognouisse, eam vrbem, vbi id Ancile asseruaretur omnium potentissimam futuram. Quo facto, cum pestis cessasset, scutum autem ex eius imperio cum effingere artifices certassent, diffidentibus ac desperantibus cæteris. Mamurium Veturium præstantissimum artis eius opificem, vsque adeo eius similitudinem effinxisse, struxisseque omnia similia, vt ne Numa quidem id cognosceret. Horum vero scutorum custodes Salios XII. legit, quot fuerant fabrefacta scuta, à quibus sacris anniuersarijs efferren- *Ancilia.* *Mamurius Veturius.*

rentur per vrbem. Id autem scutum breue fuit, ideoque ancile appellatum, quod ex vtroq; latere esset recisum, & summum infimumque eius latus medio pateret. Mamurius autem XI. anciliorum à se factorum præmij loco poposcit, vt suum nomen inter carmina Salij cantarent. Ideo Mamurij Veturij nomen in cantibus Salij Romani maxime frequentabant.

Saliorum carmen.

Carmina cum tripudijs] Carmen Saliorum initium Poëtices apud Romanos Varro dicit, quod obscurissimum erat. Eius meminit Flaccus, Iam Saliare Numæ carmen. Erant & axamenta carmina, quæ à Saliis componebantur in honorem singulorum Deorum, vt Ianualij versus, Iunonij, Mineruij ab axo, quod est nomino, appellata, Tornebus lib. 22. aduersariorum ca. 24. Licet Paruinius axamenta vocata existimet, quæ essent in memoriam hominum composita, vt Mamurij & Volumniæ. Nam in Deos singulos versus ficti à nominib. eorum appellabantur. Salij autem non à populo, sed à Magistris collegij legi solebant Patritij adolescentes, quorum vterq; parens viueret, nec in magistratu esset. Lege quoq; cautum erat, vt Salij liberi essent.

Axamenta carmina.

Pontifex Maximus.

Pontificem Maximum] Vt qui maximarum rerum in cultu diuino dominus esset, sacra dijudicaret, in rebus ad Deos spectantibus leges statueret, quibus aris, quibus Dijs, quibusq; hostijs, quibus diebus, & ad quæ templa sacra fieri deberent, aliis indicaret. De quorum electione, officio & dignitate Dionysius, Plutarchus, Liuius, Blondus lib. 2. Romæ triumphantis, Alexander ab Alexandro, lib. 2. cap. 8. lib. 5. cap. 10. Fuit vero hic Marcius Marci filius, & ipsius Numæ gener, cui omnia publica & priuata subiecit sacra.

Martius Numæ gener.

Ioui Elicio] Is sic dictus est, ab eliciendo, vel extrahendo, vt Varro ait, cuius ara in Auentino fuit. Ouid. 3. Fastor.

Iupiter Elicius.

Eliciuni cœlo te Iupiter, vnde minores
Nunc quoq; te celebrant, Eliciumq; vocant.

Solennibus enim quibusdam verbis pronunciatis, Iouem de cœlo ad sua sacrificia educi posse putabant veteres, de qua re Cælius Rhodiginis li. 16. ca. 14. ex Pisone vetustissimo authore. Arnobius in quinto ex secundo historiarũ Antiatis libro. Plutarchus autem Elicium Iouem videtur à Græca voce ἰλάσιος, id est, propitio deducere, ipsum in vita Numæ legito. Legimus & apud Hesychium in Cypro εἰλήπιον, Iouem cultum.

Propulso legum ac pœnarum metu] Nannius libro 5. Miscellaneorum sibi persuadet legendum, pro ipso non propulso, vt pro ipso corruptum sit in propulso. Nimirum religionem successisse in vicem metus legum ac pœnarum. Vt autem suam diuinationem sequitur, non testimonia Codicum, sic ea diuinatio Fabij Pictoris simili sententia iuuatur, cum libro primo sic ait: Nullo tunc vindice aut metu, sed sua sponte retinebant fidem & rectum.

Marcium Marci filium] Mira hic est in scriptis libris discrepantia, vt Nannius loco præallegato admonet. Alij enim habent Marcum Flauium, alij M. Fuluium, nonnulli M. Furium. Quid vero melius sit in medio disceptandum relinquit.

Et cum ipsi homines in Regis veluti vnici exempli] Præclara γνώμη, cuius aliæ similes cum alibi, tum apud Claudianum ad Honorium extant, cum elegantissime scribit:

Componitur orbis
Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Nec contemnenda est Nazianzeni sententia scribentis: Sicut per principem cum benefacit plurimorum vitæ & saluti consulitur, ita & errorem principis ad multorum perniciem pertinere.

Egeria an Dea an nympha.

Quod earum sibi consilia] Nannius lib. 5. Miscellaneorum, etsi scripti codices cum vulgatis consentiant, pro sibi inibi legendum arbitratur, & ob id lucum illum Musis esse dicatum, quod ibi colloqua vxori eius cum Deabus essent.

sent. Sub nomine autem Dearum Musas intelligit Liuius, quas Theocritus perpetuo Nymphas appellat. Habet enim id magnificentiam, cum genus pro specie subiicitur. Et ita dirimi posse videtur disputatio, quæ est inter Dionysium lib. 2. scribentis: Egeriam Nympham fuisse, & alios docentes non Nympham, sed Musarum vnam, prout refert Gyraldus Syntagmate 5. sub titul. de Nymphis. Porro Luci syluæ erant in conspectu villæ fundiq; incedue Diis consecratæ, quas ferro temerare nefas erat, Plinius de arboribus. Hæc fuere numinum templa, priscoq; ritu simplicia rura, etiamnum Deo præcellentem arborem dicans, nec magis auro fulgentia atq; ebore simulachra, quam lucos & in iis silentia ipsa adoramus, erant enim in vrbe luci, non tantum in agris. *Lucus quid?*

Argeos pontifices vocant] Ridiculum existimat Nannius loco præallegato interpretationem eorum, qui putant Argeos Scyrpeos, hic esse homines, qui cum facibus de ponte deiiciebantur ex instituto Herculis. Nam ipsa sacra, & loca vbi sacris operam dabant, à pontificibus Argei dicebantur. Sacra ob antiquitatem cum suis ritibus iampridem abolita sunt. Loca multa Romæ Argeorum nomen retinent, vt videre est apud Varronem lib. 4. de lingua Latina, vbi nunc quintum, nunc sextum, Argeorum sacrarium citatur. Fabius Pictor vniuersum campum septem collibus subdens, vsq; ad Tyberim duplici nomine Lybissum & Argeum vocat. *Argei quid?*

Albani] Qui vrbem Albam ab Ascanio olim conditam inhabitabant, quæ ab vrbe distabat, si Eutropio fides adhibēda est, duodecim milliaribus, & 300. iam annis caput regni fuerat, vel secundum alios quingentis minus tredecim. Hanc autē ciuitatem alij ab Albano monte, vbi sita est, dictam putant. Marcus vero Varro propter colorem suis, cui astipulatur quoq; liber tertius AEneidos, & liber octauus, vbi hæc carmina repetuntur. Vide quoq; Plin. lib. 3. cap. 5. *Albani.*

Bellum indixit] Differte enim in Romuli cum Albanis fœdere expressum fuit, vt neutra ciuitatum bellum inchoaret, atq; vtra se læsam aliquando quereretur, ab iniuriæ authoribus iusta reciperet, quod si non redderentur, tum demum necessario ruptis fœderibus indiceretur bellum. Albani igitur cum agrū Romanum latrociniis inuasissent, nec petentibus iusta reddidissent, iure bellum indixerunt. Cuius rei verba & ceremonias lege apud Alexandrum ab Alex. lib. 1. cap. 14.

Lauinium ab Troia] AEneas enim Lauinia Latini regis filia in vxorē ducta, Lauinium condidit, & de vxoris nomine dixit. Ascanius vero mortuo patri succedens, tricesimo post conditum Lauinium anno, maiorem vrbem condidit sub Albano monte, eamq; à situ Albam longam vocauit, coloniamque eo Lauiniorum, Deosq; penates ab AEnea delatos deduxit. *Lauinium.* *Alba longa.*

Metium Suffetium] Quem omnes fere Romanorum historiæ virum, neque bello idoneum, neq; pacis firmum custodem appellant.

Fœcialis regem] Varro fœciales inquit dicti, quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt iustū conciperetur bellum, & vt fœdere fides pacis constitueretur, & ex his mittebant, antequam conciperetur qui res repeterent. Dionysius eos dici Græce putat εἰρηνοδίκας, & à Numa institutos esse dicit, sumpto ab Equicolis exemplo, apud quos, vt Valerius scribit, primus Sextor Resius ius Fęciale instituit. Meminit eorundem Varro libro tertio. Sextus Pompeius Fęciales inquit à faciendo sunt dicti, apud hos enim belli, pacisque faciendæ ius est. Munera eorum præcipua Dionysius describit, & Cicero lib. 1. de legibus. Quot eorum fuerint, ambigit Tornebus in annotationibus suis ad dictum Ciceronis locum. Fuisse autem eorum collegium ex Liuio cognosci potest, qui infra libro 36. scribit: Consul inde M. Acilius ex S C. ad collegium Fœcialium retulit, ipsi ne vtiq; regi Antiocho bellum indiceretur. Porro vnus horum Fœcialium pater patratus dicebatur, cuius munus erat, quum pax aut fœdus faciunda esset, verba facere. *Fœcialis.* *Εἰρηνοδίκαι.* *Pater patratus.*

Sagmina inquit, te rex posco] De Sagminibus Plinius lib. 22. Hæc etiam herba *Sagmina.* *Verbenaca.*

herba verbenaca vocatur Latine, à Græcis ἱερόβοτανη dicta, hoc est, sacra herba, vt idem Plinius docet lib. 25. annotauit id Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas.

Capillosque tangens] Busslidianus codex, vt Nannius libro 5. Miscellaneorum annotat, non tangens, sed tegens habet. In sacris Deorum caput operiri & tegi solet, & apud Plutarchũ in vita Numę, Numa capite operto sedet, cum de eo in regem creando auguria captantur, quod tamen rectius Nannius non audet definire. Id ad vtilitatem rudiorum hic adijciendum. Fraudem appellari hic malitiosam fœderis interpretationem, cum sententia violata verbis satisfacimus, vt ille qui cum certos dies inducijs ascripserat, noctu hostilia fecit, quasi de noctibus nihil omnino cautum esset. Pulchre admodum hæc distinguit Paulus Iureconsultus. ff. de legib. & Senatusconsultis. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. In fraudem vero legis, qui saluis verbis legis, sententiam eius circumuenit.

Fraus quid?

Sine fraude mea] Hoc est saluo meo aliorumq; iure. Ita interpretatur Budæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Haud displicet res Tullo] Boni ducis exemplum est Hostilius, qui dum suis parcit militibus, salutem quoq; hostium quærit, consultando, quo pacto bellum atrocissimum, paucorum cædè dirimi possit. Non fortassis immemor Mitylenęi dicterij, qui probabat victorias sine sanguine partas, magno autem ciuium cruore emptas, hoc est, Cadmeas, non victorias existimabat.

Vniuersis solus nequaquam par] Verissimum enim est illud Homeri, lib. v. Odyss. χαλεπὸν γὰρ ἐρυκακέειν ἕνα πολλούς. Difficile ac durum est vnum compescere multos. Qui etiam Iliados ε. & Aeneam alioqui strenuum fuisse fingit, cum aduersus duos dimicandum esset, quo docere voluit, neminem vsque adeo excellere viribus, vt vnus pluribus par esse possit.

Capessit fugam] Astus in fallendo hoste. Huc autem illud Antigoni Imperatoris pertinet, qui cum aliquando cederet hostibus imminentibus, se nequaquam fugere, sed vtilitatem à tergo sitam, persequi dicebat, sentiens non esse turpe fugere, quoties expedit hosti dare locum, ad suum vsque tempus.

Victori obijcitur hosti] Militaris fortitudinis exemplum. Similem autem historiam ex Demarati secundo rerum Arcadicarum libro, apud Plutarchum 32. cap. Parall. legimus.

Paludamentum.

Paludamento sponsi] Paludamentum vestem esse Imperatorum, scribit Tranquillus in Cæsare, Blondus libro 9. Romæ triumphantis, Alexander ab Alexandro libro 3. cap. 3. & libro quinto, cap. 18. Festus tamen omnia militaria ornamenta paludamenta dici, in libris auguralibus affirmare videtur. Plutarchus in Philopœmene tunicas equestres vocat, in Lucullo ἐφεστρίδα, vt opinor pro paludamento posuit, in Crasso vero φοινικίδα pro paludamento purpureo dixit. Quo genere vestis etiam Græci equites vtebantur, quam ἐφαπτίδα Athenæus in quinto vocat. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanorum marmoribus expressam inuenies apud Lazarum Baisium in fin. capitis primi. in L. Vestis. ff. de auro & argen. legato.

Flebiliter sponsum mortuum] Vestesque præ mœrore animi omnes lacerans. Cuius orationem patheticam, qua in fratrem inuehitur, vide apud Dionysium. Est autem coniugalis amoris notatu dignum exemplum.

Abi cum immaturo] Exemplum præclarum salutem patriæ longi saluti nostrorum præferendam esse. Historiam copiosius describunt Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. & lib. 8. cap. 1. Plutarchus cap. 33. Paral. Augustinus lib. 3. cap. 14. Ciuitatis. Volaterranus lib. 17. cap. 3. Anthropol.

Duumuiri.

Duumuiros inquit] Hos primum in iudicio perduellionis à Tullio factos, ex hoc Liuij loco apparet. Eorum vero etiam post meminit in iudicio M. Manlij de affectata tyrannide, sed hos cum raro creatos, tum postremo vetustate euanuisse comperio, nisi quod in cõsulatu Ciceronis C. & L. Cæsares creati sunt, idque

idque non à populo, sed vt tum mos erat, à prætore (sic enim narrat Dio) vt C. Rabirio, qui Saturninum Tribunum plebis sua manu necarat, perduellionem iudicarent, à quibus damnatus, cum ad populum prouocasset, nobili, quæ extat, oratione a consule Cicerone defensus, est absolutus. De horum origine & officio lege Feneſtellam cap. 5. Pomp. Lætum cap 6. de Roman. mag. Blondum libro 4. Romæ triumphantis. Alexander ab Alexandro lib. 3. cap. 16.

Soluit crines] Ad veterem morem hoc referendum est, quo in signum tristitiæ crines soluebantur. Meminit eius moris & Ouid. lib. 3. Fast. *Soluere crines.*

Si qua tamen grauida est, resoluto crine precetur,
Vt soluat partus molliter illa suos.

Et Tristium lib. 1. Eleg. 3.

Illa etiam ante lares sparsis prostrata capillis,
Contigit exiructos ore tremente focos.

Perduellionem iudicent] Quos nos hostes dicimus, eos veteres perduelles appellarunt, teste Caio sub tit. de verbor. significatione, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. Idque etiam Varro de lingua Latina lib. 4. & Festus lib. 8. de verbor. significatione testati sunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, vt hostis. Nam tum eo verbo significabant peregrinum qui suis legibus vteretur, nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem. Et Festus: Hostis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Festi locis, recte colligi potest, non vt olim, sic nunc hostes populi Romani perduelles vocari, Si quidem vt Vlpianus ait, is duntaxat perduellis nunc dicendus est, qui hostili animo aduersus rempublicam vel principem suum animatus est, L. fin. ff. ad l. Iul. maiest. Igitur qui eo nomine accusatur, is recte perduellionis reus fieri nunc intelligitur, quemadmodum olim qui hostis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde sic Liuius intelligendus, vt contenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiserant, perduellionem eo tempore solere iudicari, quo moris fuisse apud Romanos videtur, vt ciui Romano, de cuius capite iudicium erat, ante perduellio iudicaretur, hoc est, ciuium exemptus numero patriæ hostis pronunciaretur, qua capitale sumi de ciue Romano supplicium posset, prouocauit Iacobus Rauardus cap. 27. ad leges XII. tabularum. Et hæc quidem interpretatio eo veri similior videtur, quod filium suum Horatium populi fauore absolutum, pater quibusdam sacrificijs piacularibus peractis, veluti sub iugum miserit. Quia igitur præter hostes nulli sub iugum mitti consueuerant, hinc recte ratiocinabimur, ideo missum veluti sub iugum, quia Horatio duumuiri perduellionem iudicauerant, hoc est, quia inter perduelles populi Romani Horatium referendum esse, deinde vt perduellem interimendum pronunciauerant. Paulus vero Manutius libro de legibus Romanis, ideo Horatij factum, quod parricidium fuerit, lege perduellionis iudicatum existimat, vel quia Numa vir sanctissimus parricidium omne voluerit esse perduellionem, vel quia si non omne parricidium, saltem illud quod in cognatos affinesve committeretur. Sigonius libro 2. cap. 18. de antiquo iure ciuium Romanorum minimè Liuij sententiam probat, qui iudicium hoc perduellionis vocarit, nisi fortè perduellionem appellemus, non quod ille sororem, id enim parricidium erat, sed quod hominem in conspectu vel regis, vel populi Romani interfecerat, in quo maiestatem ciuitatis diminuerat. De perduellione autem inquisitum esse credit in Iunios, Vitellios & Aquilios, qui de prodenda regibus patria, nefaria & scelerata consilia habuerant, quos Brutus primus consul supremo supplicio affecit. Porrò lege perduellionis primùm duumuiri iudicabant, deinde ad populum prouocatio erat. Declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo. *Perduelles qui?*

Horrendi carminis erat] Ita legendum esse, & non criminis, multis authoritatibus ostendit Cœlius lectionum antiquarum lib. 10. cap. 7.

Infœlix arbor. Infœlici arbori reſte ſuſpendito] Tornebus li.4.cap.3. Infœlicem arborem intelligit ſtipitem & furcam, de qua ſontes ſuſpenduntur. Neque enim vlla arbor, aut vllum lignum infœlicius eſt. Fœlices autem arbores Cato dixit, quæ fructum ferunt, infœlices quæ non ferunt. Plinius autor eſt infœlices exiſtimari, damnataſq; religione, quę neq; ferunt vnquam neq; fructum ferunt. At Veranius de verbis pontificalibus, Fœlices (inquit) arbores putantur, quercus, æſculus, ilex, ſapinus, fagus, corylus, ſorbus, ficus, alba, pyrus, malus, vitis, prunus. De quo latius Cœlius lib.10.cap.7. lect.antiq. Brodæus lib.4.Miſcel.cap.6.

Fœlix arbor.

Patrio iure in filium] Indicat hic locus Numam ius necis, & ſeuerioris in filios animaduerſionis non penitus ademiſſe parentibus, licet omne ius vendendi filios connubio conſenſu iunctos, parentibus expreſſa lege ademerit, vt Dionyſius ſcribit.

Imperatum patri] Dioniſius id negotium pontificibus datum prodidit, qui duas eſſe extructas aras ait: Iunoni vnam, cui ius ſororium curæ eſſet, Iano alteram, ad quas Curiatiorum & Horatiæ interfectæ manes ſint vocati.

Tigillum quid? Tranſmiſſo per viam tigillo] Cuius hæc forma fuit, vt duo recta tigilla defixa ſtarent, tertiumque ſupernè duobus illis tranſuerſum imponeretur. Dionyſius verò ait, aduerſis parietibus ſuffultum fuiſſe Hoſtilij tigillum. Quomodo autem ſub iugum miſſi ſint ſæpè milites, docet Liuius hoc eodem lib. & lib. 9. vbi Samnites ſub iugum miſſi ſunt.

Pauoris & Palloris templum. Pauori & pallori] Id Auguſtinus his verbis luculentius explicat: Hoſtilius certè rex, Deos & ipſe nouos Pauorem atque Pallorem propiciandos non introduceret, ſi fœlicitatem deam noſceret & coleret, &c. Ita verò accidit, cum commiſſo inter Romanos & Veientes prælio nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio regi, Albanos deſciſcere, pallereque & pauere ob eam rem Romanos videret, ipſe in re trepida templum vouit Pallori & Pauori.

Sacrificium luſtrale. Sacrificium luſtrale] Varia luſtrationum genera fuere apud Romanos: Si vero exercitus luſtrandus eſſet, in campo Martio exercitus inſtruebatur, & ſue, aut hirco, oue & tauro luſtrabatur. Milites ipſi lauro coronati, rem diuinam faciebant, ſub diuo, & hunc luſtrandi morem Seruium regem primum inſtituiſſe ferunt. Alij hanc exercitus luſtrationem ita peragebant, ſuem, ouem, taurum, qui puri eſſent, ter circum acies inſtructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Ducis perfidia exercitui præſentiſſimum venenum. Dimicatio maior ac periculoſior] Hinc itaque diſces, ducis improbitatem præſentiſſimum exercitus venenum eſſe. Probe igitur Pauſanias percunctanti quo pacto debellari Thraces poſſent, reſpondit: Si qui vir optimus eſt, eum belli ducem delegerimus: Admonens plurimum ad victoriam momenti in imperatore eſſe. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales ſint, quibus rei gerendæ creditur authoritas.

Populum omnem Albanum Romam traducere] Exemplum pietatis in hoſtes. Albanos enim ciues non tantũ in vrbẽ recepit Hoſtilius, ſed eos quoq; qui genere & opibus illuſtres erant, in patres elegit, vtpote Iulios, Seruilios, Geganios, Curiatios, Clœlios, Quintilios. Item decem quoq; ex his equitum turmas fecit, vtereſque legiones ſuppleuit, qua de re copioſè Dionyſium leges.

Quadrigarũ ſupplicium. Duabus admotis quadrigis] De hac re lege Alexarchum lib.3.rerum Italicarum: Plutarchum cap. 14.Paral. Gellium libro 20.cap.1. Virgilium lib.8.AEneidos: Claudianum in Gild. Hoc autem ſupplicij genus ab Hercule inuentum eſſe conſtat, qui florenti adhuc ætate regem Eubœæ Pyrechmen bellum Bœotijs inferentem vicit, victumque pullis equinis ita alligauit, vt in duas diſpertiretur partes, vt refert Plutarchus cap.13.Paral.

Deuictos hoſtes gratulatur] Aſſentationis & adulationis exemplum. Verùm Dionyſius ſcribit Tullum Hoſtilium Veientibus aſtutias, leuitatem & proditionem luculentiſſima oratione aperuiſſe, & deinde militibus circumſeptum, coram omnibus lictoribus tradidiſſe.

Curia

Curia Hostilia] Curia Hostilia duobus in locis Romæ fuit. Altera namque in foro ad pacis templum, vbi Hostilius rex prius habitauit, de qua Marlianus lib.3.cap.17. Altera in eo loco, vbi postea Diui Iohannis & Pauli templum est constitutũ, de qua idem lib.4.cap.19. In rostris quoq; Curiam Hostiliam conditam fuisse, Varro scribit, cuius Marlianus de antiquitatibus vrbis non meminit. *Hostilia Curia.*

Feroniæ fanum] Meminit huius Feroniæ Dionysius lib. 2. & rursus lib. 3. Virgilius lib. 8. AEneidos, & rursus lib. 7. vbi inquit, Et viridi gaudens Feronia luco. Vbi Seruius commentator ait, Feroniam virginem existimatam, veluti Iouem Anxurum, id est, sine nouacula, & perinde nondum abrasum qui colerentur Terracinæ, quæ etiam aliquando Anxur fuit. Vide de eadem & Strabonem lib.5. *Feronia.*

Patrio ritu Albani sacra facerent] Id sacrũ Albanum vel Latinas ferias appellatum putat Perionius lib.3.de magist.Romanorum, quod omnes Latini ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis ferijs esse coniunctã. De quibus infrà li.42. *Albanum sacrum.*

Nouendiale sacrum publicè susceptum] Cœlius libro 17.cap.21.tradit Nouendialium sacrorum consuetudinem inde natam, quod moris Ethnicorum fuerit diebus nouem mortuos flere. Dupliciter vero Nouendiale sacrum actum est apud Romanos, vno modo cum defunctis parentabant, seque lustrabãt. Altero cum prodigium aliquod accidisset, quod nouendiali sacro expiare solebant. Ita vero perficiebatur, vt doctis placet: Nouem dies assiduè Dei sacrũ faciebant, quod sacrũ indici solebat, vel à Pontifice Maximo, vel à Prætore vrbano ex Senatus decreto, prout tradit Gyraldus historiæ deorũ Syntagmate 17. *Nouendiale sacrum.*

Ioui Elicio facta] Cui Numa Pompilius aram in Auẽtino erexerat. Vide sup.

Fulmine ipsum cum domo] Contemptæ religionis pœna. Scribit enim Plutarchus in vita Numç, Hostilium honesta Numę facinora, & potissimùm pietatem in Deos, irrisionibus & contumelijs infectatum esse, vt res muliebres & inertes. Hoc igitur prodigium etiam extat apud Plinium lib.2.cap.55.& lib. 28.cap.2. Val.Max.lib.9.cap.12. Cœlium lib.16.ca.14. Sabellicum lib. 2.cap.5. Multis verò persuasum est, Hostilium humana fraude perijsse, Ancique Martij, qui post eum rex fuit, insidijs oppressum, vt cum procelloso die Rex domi sacra faceret, sit ille regiam ingressus, ibique Hostilio cum vxore & liberis interfecto domum incenderit. Vide Dionysium lib.3.ea de re copiosissimè. *Hostilij mors.*

Ancum Martium] Dictus est Ancus ἀπὸ τῆς ἀγκῶνος, i. a cubito, quem incuruum habuit, teste Zonara, Tomo 2. annalium, Seruio in 6. Aeneidos. *Ancus.*

Ex filia] Pompilia videlicet, quæ Martio pontifici nupsit, Hanc filiã non ex vxore Tatia, sed ex altera Lucretia natã esse Plutarch. in vita Pompilij scribit. *Pompilia, Numæ filia.*

Auitæ gloriæ memor] Liberi enim plerunque vel parentes, vel sui generis homines referre solent. Vnde prouerbiũ vulgò iactatur: τὸ πατρὸς ἐχι τὸ παγδίον, patris est filius. Et illud quoq; Horatij, Fortes creantur fortibus & bonis.

Quod nunc feciales habent] De hac re copiosè Plutarch. in vita Camilli, Dion. lib.2. Gellius lib.16.cap.4. Seruius lib.9. Aeneid. Principium pugnæ Blondus lib.4. Romæ triumph. Cœlium Rhod. lib.21.cap.5. *Ius feciale.*

Descripsit] Ius feciale quo tempore, vel à quo inuentum sit, inter authores non constat. Fecialis enim sacerdotij vsum omnium vetustissimum apud Romanos fuisse, Feneſtella docet, cum Tulli Hostilij tempore fuerit, cui tamen nequaquam ascribit, sed Alexander ab Alexandro à Tullo Hostilio, seu Anco Martio, vt verò alij, à Numa Pompilio, feciales institutos putauit, qui ab Equicolis iura & verba solennia, quibus res repetuntur, & bella indicuntur accepere, Heso authore, de qua re & superius nonnulla à nobis annotata sunt.

Equicolis] Equicoli Vmbriæ populus in quarta regione Italiæ, quæ hodie ducatus Spoletanus appellatur, & Marsis finitimus inter Samnites & Pelignos. Volaterranus lib.6.cap.4. Geographiæ, hanc gentem, quæ ad Marsos pertinebat, ait simul cum Clastidio interijsse, & ex horum ruinis noua & vicina oppida excitata esse. *Equicoli.*

Iusta bella. Iuste pieque legatus venio] Hinc iusta bella sunt (quæ & pia dicebantur) quæ indicebantur rebus repetitis, non ex libidine sumpta. Cum autem iusta bella suscepta sunt, sunt etiam iuste gerenda, non perfidiosè, non fœdifragè, non acerbe, non ad internecionem.

Quirinus. Quirine] Romulum intelligit vel Martem, qui & ipse Quirinus dictus fuit, vt suprà annotatum est.

Hastæ emissio. Hastam in fines] Multis gentibus id solenne fuisse legitur, vt bellum indicturæ hastam mitterent. Sic de Rhodijs id narrat Polibius lib. 4. Scimus præterea Carthaginienses, cum bellum vellent, Romam hastam misisse, Cœlius lib. 21. cap. 16. lect. antiq.

Cõceptis verbis iurare. Concipiendique iurisiurandi] Conceptis verbis iurare ad discrimen dicitur eius iurisiurandi, quod sermoni subinde nostro inteximus & inserimus, vt cum medius fidius, me hercule, ita Iupiter me amet, ædepol: dicimus, aut vltro sponteque Sacramentum fidei, aut adseuerationis religiosæ addimus. Verbis enim cõceptis iuratur, id est, verbis certa comprehensis formula. Nam concipere comprehendere est. Hoc verò iusiurandum multò religiosius erat quam reliqua Huius generis erat & prciuratio, cum quis ante cõceptis verbis iurabat, post quem alter in eadẽ verba iurans, tantummodo dicebat: idem in me. Huic igitur prciurationi, quã species est iurisiurandi cõceptis verbis, addebatur execratio, eam enim verbum idem in me continet. Tornebus lib. aduersar. 3. c. 10.

Murtia Venus. Ad Murtiæ datæ sedes] Venus primùm Murtea postea Murtia vocata est. Plinius lib. 15. Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant. Est & Arnobio Murcea segnium dea. Murciæ meminit Tertullianus in libro de spectaculis, quam esse dicit marmoris deam. Vbi marcoris scribendum recte existimat Tornebus lib. 22. cap. 16. aduersariorum. Meminit & Murceæ Augustinus lib. 4. de ciuitate Dei, Cœlius lib. 18. cap. 12. antiq. lect. Sed Giraldus historiæ deorum, Syntagmate 13. tradit Murceam deam socordiæ, aliam esse à Murtia Venere.

Ianiculus. Ianiculum] Montem editum trans Tyberim positum: Dictus verò est Ianiculus, ab Iano, qui in eo habitauit, & postea sub eo sepultus est. De huius magnitudine, & diuersis quoque nominibus, vide Marlianum lib. 1. cap. 1. & c. 5. vbi non contemnenda tradit de vrbis vario & sæpè mutato ambitu.

Pons sublicius. Ponte sublicio] Sublicius pons dictus est a sublicibus, id est, magnis trabibus, quibus conficiebatur. Primùm enim ligneus ab Anco Martio, absque clauo ferreo, & fulturis, contignatione sola ita compactus est, vt belli temporibus adimi posset. Eum deinde Aemilius Lepidus lapideum fecit, & ex suo nomine Aemilium denominauit. Postmodum verò Antonius Pius Imperator marmoreum fecit, cuius vestigia esse tenemus, quæ hinc ad primas Auentini radices, inde ad nostram ætatem naualia cernuntur. Vide Plinium lib. 34. cap. 5. & lib. 36. cap. 15. Marlianum lib. 7. cap. 7 & Blondum lib. 1. Romæ instauratæ.

Aemilius pons.

Sylua Mæsii. Sylua Mæsia] In qua nunquam glires nisi in partu reperiri, Plinius lib. 8. cap. 58. scriptum reliquit.

Hostia vrbs. Hostia vrbs] XVI. milliaribus ab vrbe distans, de qua Plinius lib. 3. cap. 15. & lib. 36. cap. 15. Marlianus lib. 7. cap. 18. Florus ait, quasi præsagio magnitudinis motum Martium, vt eo ipso loco fundaret vrbem, quo totius mundi opes & commeatus reciperentur hospitio, maximo vrbis fœnore.

Carcer ædificari ceptus. Carcer ad terrorem] Ancum Martium Romæ primum carcerem ædificasse ferè omnes scribunt, excepto Eutropio, qui lib. 1. cap 10. L. Tarquinium Superbum primò vincula, taureas, fustes, compedes, cathenas, exilia, carceresque inuenisse dicit. Vide Polydorum quoque Virgilium libro de rerum inuentoribus 2. cap. 3.

Tullianum. Imminens foro] In radicibus Capitolij versus ortum brumalem. Addidit deinde Tullius rex eam partem, quæ sub terra est, & carcerem vt Tullianum vocetur, nomen dedit, Vide Marlianum lib. 3. cap. 15.

Tarqui-

Tarquinijs] Tarquinij Hetruriæ à Tarconte ædificata ciuitas, de qua Strabo lib.5.Plinius lib.3.cap.5.Cuius vestigia à mari paululum remota, etiam hodie visuntur, nomen priscum adhuc retinentia, cuius rei testis est Volaterranus lib.5.cap.1.Geographi. *Tarquinij ciuitas.*

Demarati Corinthij] Rectè adijcit Corinthij, fuit enim & Demaratus Lacedæmoniorum dux, qui, dum exularet, in patriam impius fuit, de quo Herodotus lib.5.& Orosius lib.2.cap.9. Hic vero Corinthius ex Bachiadarum familia ortus, mercator fuit ditissimus. De quo Plinius lib.35.cap.3.& lib.36.cap.12.Plutarchus de fortuna Alexan.Val.Max.lib.3.cap.4. *Demaratus*

Ob seditiones] Autor de viris illustribus eum Cypseli Corinthij tyrannidem fugisse scribit: De quo Plinius lib.35.cap.3.Fulgosius Genuensis lib.9.cap.1. de dictis factisque memoral.

Duos filios] Itidem Dionysius scribit Demaratum in vrbe Tarquinijs duos ex nobilissima vxore suscepisse filios, quibus Hetrusca nomina imposuerit, & Arnatem alterum seniorem natu, alterum Lucumonem vocarit. A quo postea Lucumedi, vt quidem volunt, appellati, qui postea Lucrenses sunt dicti. Sed Lucumedorum nomen vetustissimum esse satis constat. *Lucumo. Lucumedi.*

Tanaquil] De qua Plutarchus de virtutibus mulierum in præfatione, & de fortuna Romanorum in fine. Plinius lib.36.cap.27.Volaterranus lib.19.cap.2. Anthiopol. *Tanaquil.*

Humiliora sineret] Integer hic locus prima specie videtur, & approbatur omnium consensu. Nannius tamen lib.5. Miscellaneorum hic hulcus subesse putat, (Reddit enim illud sineret in sentiret, mutandum, vt idem sit cum τῷ φρονεῖν, nimirum eam pares animos suis natalibus & opibus habere. Porrò & id auctarij loco adijcit Lucumones dici solitos reges Hetruscorum, qui duodecim erant, secundum duodecim populos, qui autem istis omnibus imperitabat, Lartem appellabant. Vnde adhuc Angli satrapas suos Lordas vocant. *Sinere pro sentire. Lucumones qui? Lartes qui?*

Perita vt vulgo Hetrusci] Augurandi enim ars antiquissima primùm à Chaldæis ad Græcos, apud quos Amphiaraus, Mopsus, & Calchas summi augures habiti sunt, à Græcis deinde ad Hetruscos venit, penes quos ea disciplina præcipua ac longè peculiaris fuit. Vnde Naso libro secundo Fastorum scribit, Virum quendam exulem Hetruria Romam venisse, cuius opera Romulum & Remum visos existimant, cùm de imponendo vrbi nomine contenderent. Et sic demũ augurandi disciplinã ad Romanos peruenisse constat, de qua re multa Pomponius Lætus cap.5. Fenestella capite quarto, de sacerdotijs Romanis. *Augurandi ars vetustissima. Hetrusci Augures.*

Aquila suspensis] Aquila cùm rex omnium auium meritò sit, quas altissimè volando, alijsque virtutibus longè superat, primùm Troianorum insigne erat, vt testis est Mapheus Laudensis, de factis post cladem Turni. Et hinc apud Romanos in auspicijs imperium portendere visum est. Sic enim & Romæ Claudio in forum eunti aquila dextro humero insedit, imperium ostendens. Romani igitur etiam hodie aquilæ insignia habent, teste Plinio lib.10. cap.4.& Alex. ab Alexan.lib.4 cap.2. *Aquila Troianorum insigne.*

Reponit] Hoc est, restituit, veluti sui ministerij conscia, quod cũ fœliciter Tarquinio cessisset, sũptis imperatorijs ornamẽtis, sẽper in eburnei sceptri vertice, aquilæ figurã habuisse dicitur, cuius rei testis est Alex. ab Alex.li.1.ca.28.

Notiamq; eam] Amplissimas enim ex hæreditate paterna diuitias cùm haberet, in commune deponere voluit: Deinde Anco Marcio regi amplissimas pro necessitate pecunias dono dedit, in vsus bellicos quantiscunq; indigeret pecunijs, exhibuit, patritiorum multos beneficijs deuinxit, popularẽm quoque multitudinem argento sibi conciliauit. Verè igitur in Phœnissis Euripides: τὰ χρήματ' ἀνθρώποισιν τιμιώτατα, δύναμίν τε πλείστων ἐν ἀνθρώποις ἔχει, Id est, Mortalibus nil charius pecunia, atq; inter homines vita plurimùm valet.

Iam filij propè puberem ætatem] Duos tantùm filios reliquit Ancus Martius rex, alterum puerilis ætatis, alterum maiorem natu iam pubescentem.

Tarquinius inſtare] Diſcrepat hoc loco à Liuio Dionyſius, qui ſcribit, defuncto iam Anco, Senatum primum pro more interregem creaſſe, & deinde ſtatim comitijs habitis, multitudinem, regem Tarquinium Priſcum elegiſſe, confirmantibus quoque ea auſpicijs, quæ populus indicauerat. Eſt autem libidinis regnandi notatu dignum exemplum.

Domi militiæque] Secretioribus namque conſilijs domi militiæq; adhibitis, equitum deinde præfecturam adeptus eſt.

Patres minorum gentiũ.

Centum in patres legit] Senatores à Romulo centum creatos fuiſſe, qui ob honorem patres, ob ætatem ſenatores dicti ſunt, dictũ eſt ſuperius. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit, vt eſt apud Liuium, explens numerum ducentorum. Nunc Tarquinius Priſcus in orbitate Senatus legiſſe centum alios, ſcribitur minorum gentium appellatos, tametſi à Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant, Onuphrius Panuinius in ſua ciuitate Romana, Sabinis in vrbẽ æquo iure ſuſceptis, ex illuſtriorib. familijs viros centum curiarum ſuffragijs, veteribus Senatoribus aſcriptos, & Senatorum ordinem auctum exiſtimat. Et hinc potius patritiorũ minorum gentium, & patrum conſcriptorum originem manaſſe credit, quam quod Liuius, Plutarchus, & Tacitus tradunt, ſub L. Bruto primo conſule, & ſub Tarquinio Priſco, patritios minorum gentium primum appellatos. Nam eos tantùm patritios, qui à Romulo primùm lecti ſunt maiorum gentium fuiſſe, vel ſequentis lectionis patritiorum teſtimonio confirmari poſſet, qui eorum ratione habita, non niſi minorũ gentium ſeipſos eſſe profiterentur. Fuerunt equidem, & hi maiorum gentium, ſi ijs, qui à ſequentibus regibus lecti ſunt, conferantur, ita vt à Romulo lecti ita ſint ita maiorum gentium, vt minorum eſſe nõ poſſint. Nouiſſimi verò à Bruto creati, ita ſint minorum, vt maiorum appellationem obtinere nequeant, medij verò à regibus allecti, modò maiorum, modò minorum dici poſſint, maiorum quidem inferiorum, minorum vero ſuperiorum patritiorum habita ratione. Sunt autem qui maiorum gentium appellatos putent, quos Romulus tantùm prima lectione ex Albanis adlegit, reliquos inde, & quos ipſe, & quos alij reges deinde aſciuerunt, minorum, vt tradit Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritum, capite ſeptimo. De patribus verò conſcriptis, eos primum conſcriptos eſſe credendum, qui primo ordini iam inſtituto inſerti ſunt, & reliqui omnes qui varijs temporibus in eum ordinem ſunt collocati. Nam ſi conſcriptum eſſe, idem eſt, quod allectum, cur hi qui in ordinem iam inſtitutum cooptati ſunt, conſcripti non ſunt appellandi?

Patres conſcripti qui?

Dij maiorum & minorum gentium.

Deinde minorum gentium] Id deinde Pitheus lib. 2. aduerſ. ſubſec. cap. 7. interpretatur ſcilicet à L. Bruto authoritate Taciti lib. 11. Ex hac vero differentia Senatorum, tranſlatione quadam ex dijs Tullius eleganter quoſdam maiorum, quoſdam minorum gentium dixit lib. 1. Tuſculanarum: Maiorum gentium appellans eos, qui cœleſtes habiti ſunt ſemper, & ab antiquis ſelecti dicti ſunt, vt & eos Auguſtinus libro 7. de ciuitate Dei præcipuos & ſelectos vocat: Minorum verò gentium Dij ab eodem appellantur aſcriptitij quidem, & allecti in Deorum numerum, qui ex hominib. diuinos honores meruerant, prout eleganter tradit Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Circus.

Circo qui nunc maximus dicitur] Circus apud Romanos dicebatur is locus vbi ludicra fiebant certamina, & ob hoc quidem quod in circuitu ſpectaculis ædificatis, ibi ludi fierent, & quod illic circum metas ferretur pompa, & equi currerent. Erat autem forma oblonga inſtar arcus, in circuitu habens gradus, ſpectatoribus apta ſedilia, ne alter alterius proſpectum impediret, cuius deſcriptionem pete ex Marliani lib. 4. cap. 10. Topographiæ.

Circus Maximus.

Qui nunc maximus dicitur] inter Palatium montem & Auentium non procul à templo Herculis, cuius pauimentum fecit ex Chryſocolla, hoc eſt, ex omnium duriſſima materia, quæ naſcitur poſtquam aurum effoſſum eſt, poſuit autem fundamenta tantùm huius circi Tarquinius, quẽ Cæſar deinde, addens

dens magnificentiam, ampliauit. Cum enim longus fuerit stadiorum trium cum dimidio, latus quatuor iugerum, Cæsarem in eam amplitudinem extendisse, & non Tarquinium volunt: Id quod verisimile est, cum Tarquinij temporibus ciuitas adhuc tam populosa non esset, neque in tantum dedita spectaculis, ergo non tanto opus erat spacio, vt Cæsaris ætate. Reliqua vide apud Dionysium, Plinium lib. 36. cap 15. Marlianus lib. 4. cap. 11. Topograph. Volaterranum lib. 29. cap. 11. & lib. 6. cap. 1.

Romani magnique] Romani ergo & Magni ludi ijdem fuerunt, ijque annui ex Liuij sententia. Quod verumne sit dubitat Perionius libro 3. De magistratibus Romanis, adductus eo quòd interdum facti inueniantur prodigiorum causa, & interdum religione iniecta, vt Liuius lib. 22. tradit de Q. Fabio Maximo, & lib. 25. de Publ. Cornelio Scipione, Aedile ante legitimam ætatem creato. Inter ludos verò, qui plurimi Romæ fuerunt, spectatissimi fuerunt Romani, à regibus primùm instituti, Ioui, Iunoni, & Mineruæ celebres. Nam singulis dijs singuli dicati ludi erant, quos ad placanda numina cum sacrificijs, cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente. Tarquinius igitur Priscus cùm ludos Magnos opulentius, instructiusque instituisset, quàm priores fuissent, Magni dicti sunt, in eos enim ducenta millia nummûm impensa sunt. Vnde deinde quoq; post pugnam ad Thrasymenum celebrati sunt ludi Magni, æris 333. millibus, bobus albis 400. multisque alijs hostijs & diuitijs, in quorum celebritate, præcipua per singula puluinaria mittebantur munera. Verùm de Romanorum ludis & spectaculis Plinius lib. 7. cap. 56. lib. 36. cap. 15. Blondus li. 2. Romæ triumphantis. Alexander ab Alex. li. 6. cap. 19. Volaterranus lib. 22. cap. 11. & alij. *Ludi Romani magni.*

Muro lapideo] Marlianus Tarquinium Superbum, ciuitatem prius ruderibus, vilibusq; structuris munitam, muro ex lapidibus primùm inclusisse, li. 1. cap. 5. scribit, vbi multa de ambitu & mœnibus vrbis sæpe restauratis legere licet.

Accius Nauius] Fuit Accius Nauius primò tenuis fortunæ homo referente Cicerone libro de Diuinatione primo. Quum enim olim ob paupertatem sues pasceret, vna ex his amissa, vouisse dicitur, si recuperasset, vnam se Deo daturum, quæ maxima esset in vinea. Itaque sue inuenta, ad meridiem spectans, in vinea media constitisse dicitur, cumque in quatuor partes vineam diuisisset, tresque partes aues obduxissent, quarta parte quæ erat reliqua regione distributa, mirabili magnitudine vuam inuenit: qua re celebrata cum vicini omnes ad eum de rebus suis referrent, tantum demum nomen tantamque in augurando authoritatem assecutus est. *Accius Nauius.*

Discidisse cotem ferunt] Cotem autem illam & nouaculam defossam in comitio, supraque impositum puteal accepimus. Hanc historiam leges apud Dionysium. Plinium lib. 34. cap. 5. Lactantium li. 1. cap. 8. Val. Maximum li. 1. cap. 4. Blondum li. 1. Romæ triumphantis. Volaterranum li. 3. cap. 1. & li. 14. cap. 3. Cœlium Rhodiginum lib. 10. cap. 17.

Numero tantum alterum adiecit] Vt Nannius li. 5. Miscellaneorum annotat, Atrebatensis Codex habet numero tantùm alteram adiecit. Bussidianus numerum tamen alterum adiecit. Sed vulgata lectio probatior est, indicat enim numerum in centurijs equitum duplicatum esse. Hac forma loquendi Cicero de oratore perfecto vsus est. Pes qui adhibetur ad numeros, partitur in tria, vt necesse sit partem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui maiorem esse, ita sit æqualis Dactylus. Alterum tantum dicimus, cùm tantundem adhuc semel est, quantum antea in numero aut magnitudine fuit. Sumpta autē est ea forma loquendi à Demosthene contra Midiam, vbi inquit: ὑμεῖς δὲ ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι σμίκρωνι δέκα ταλάντων ἐτιμήσατε, καὶ σκίτωνι τοσούτων ἑτέρων. Cæterùm de his centurijs præter Liuium, vide Dionysium lib. 2. Fenestellam cap. 2. de magistratibus Rom. Blondum lib. 3. Romæ triumphantis. Alex. ab. Alex. lib. 2. cap. 29. *Alterū tantum quid significet?*

Deditionis formula.

Deditosq; Collatinos] Deditionis formula. De qua Alciat. lib.1. παρεργῶν cap.14.vbi docet qui dedititij in iure vocentur.

Seruius vnde dictus.

Seruio Tullio] Dionysius ait ideo Seruium appellatum, quòd ab Ocrisia seruâ natus esset.

Puero dormienti] De Seruij Tullij parentibus & conceptu mirabili, Plinius lib.26.cap.17.

Ignis duæ virtutes.

Arsisse ferunt] Et ita quidem,vt qui forte aderant,perculsi aquam è proximo peterent, flammam extincturi. Duæ autem sunt virtutes ignis vt Plato testatur: Altera edax & peremptoria, vt suprà de Tullo Hostilio, qui fulmine ictus cum regia flagrarit. Altera mulcebris & innoxio lumine, ac quasi lambens flamma. Sic ignis Ascanium fatalis exilij cum patre discrimina subeuntem, de cœlo quasi succenso capite illustrauit, vt apud Virgilium lib.2. Ecce leuis. De præsenti verò prodigio Plinius lib.2.cap.110. & lib.36.cap.27. Valerius Maximus lib.1.cap.16.Cicero lib.1.de diuinatione.

Ignis in prodigijs.

Columen quondam rebus nostris dubijs] Ignis enim in prodigijs apud veteres si vrendo non noceret,semper celebritatis gloriam afferebat, cuius quoque rei exemplum legas apud Claudianum de quarto consulatu Honorij, Apparet quid signa.

Subito ictu] Accepto à percussoribus filiorum Anci Martij. Est autem muliebris astutiæ memoratu dignum exemplum.

Liuius contra Vallam defensus ab Alciato.

Interim Seruio Tullio] Qua ratione factum sit,vt Prisco successerit Seruius Tullius exclusa Superbo,docet Alciatus lib.parergon cap 8.vbi Liuium contra Vallam defendit,& huius rationes aduersus Liuium inducias,diluit.

Censum enim instituit] Eadem quæ hic Liuius, Dionysius quoq; tradidit, etsi alijs verbis lib.4.Vbi tamen à Liuio in census summa non in paucis discrepat.Quare ille omnino ad huius loci verum intellectum adiungatur.

Ciuium Romanorum distinctio varia.

Ex ijs qui centum millium æris] Ex hoc loco satis apparet multiplicem ciuium Romanorum inter se distinctionem fuisse. Nam centu,ordinib.ætate descriptos præter Liuium lib.3.de legibus Cicero testatur, vbi de centuriatis comitijs loquitur.Censu,id est,per classes,quæ cẽsu inter se distinctæ erant. Ordinib.id est, per centurias equitum & peditum,ætate, id est, per Seniorum Iuniorumque centurias, quæ postrema distinctio vt intelligenda sit ex Tuberone,explicat Gellius lib.10.cap.28. nimirum quod Seruius Tullius quos Reipub.idoneos esse arbitraretur,ab anno 17. vsq; ad annum quadragesimum sextum Iuniores,supraq; eum annum seniores appellarit, de eo verò,quod de cẽsu primæ classis hic Liuius scribit,non bene inter scriptores veteres conuenisse videtur.Plinius enim lib.33.cap.3. dicit primæ classis censum sub Seruio fuisse centum ac decem millium æris, Gellius lib. 7. cap. 13. dicit centum & viginti quinque millium æris classicorum censum fuisse. Ita vt quid in hac re sequendum non habeamus.AEs autem apud Romanos, quod verbum hic & à veterib.sæpè vsurpatur,eiusdem precij & ponderis fuisse, cuius minã apud Athenienses tradit præter alios Ioachimus Perionius lib 2.de magistratib.Ro. Per dena autem millia æris,Budæus lib.5.de asse intelligit centenos aureos.

Juniores qui? Seniores qui?

Classis primæ census.

Aes quod apud Romanos.

Verutum.

Verutum datum] Verutum teli genus,simile veru,à quo nomen ei adhæsit, meminit eius Lucretius lib.3.Vix etiam cursus quingentos sæpè Veruti, & Salustius lib.3.Historiarum manebant in modum veruti militaris.

Accensi.

In his accensi] Marcellus scribit accensos genus militiæ esse,administrantibus proximi,dicti quod ad necessarias res sæpius accirentur velut accersiti, Sextus verò Pompeius,Accensi(inquit) dicebantur, qui in locum mortuorum militum subrogabantur,& ad censum adijcebantur.Idem lib.1. Ascriptitij velut quidam scripti dicebantur,qui supplendis legionib. adscribebantur, hos & accensos dicebant.Sed Varro rectius,qui docet accensos administratores fuisse magistratuum ab acciendo dictos, id est, vocando, nam accensus instar præconis acciebat iussu consulis Quirites ad concionem, quę sententia Robortello

bortello lib 2.emendationū ca.21. & Onuphrio Panuinio in ciuitate Romana placet.Plinius lib.7.Adiectus est & meridies accenso consulum id pronunciante.Erant singulis præsidibus prouinciarum accensi,quod munus nemini nisi liberis deferebatur,vt scribit Cicero ad Q.fratrem.Asconius autem sic: Accensus est nomen ordinis & promotionis in militia, & nunc dicitur princeps, vel commentariensis,aut Cornicularius.

Hoc minor census reliquam] Liuius quidem quinque classes à Seruio institutas minimè obscure prodit. Ad sextam Proletariorum & capite censorum fuisse authores alij memoriæ prodiderunt, quanquam huius non sit habita ratio,id quod ostendit Tubero apud Gellium loco prælegato, & Liuius cum ait, Tribunos plebis decem creatos binos ex singulis classibus, & Asconius qui in commentario Cornelianæ quinque primum Tribunos creatos prodit,binos ex singulis classibus. Cæterum non eosdem fuisse proletarios, & capite censos,quos sextam expleuisse classem,authores prodiderunt,testis huius rei est diligentissimus Gel.lib.16.ex Iulij Pauli sententia.Nam,qui in plebe, inquit,Romana tenuissimi, pauperrimique erant, neque amplius, quam quingentum æris in censum deferebant,proletarij appellati sunt. Qui verò nullo, aut perquam paruo ære censebantur,capite censi vocabantur, extremus autē census capite censorum æris fuit CCCLXXV.

Proletarij quis?

Capite censi quis?

Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera] Nam si quando ei opus esset militum decem millibus,aut viginti,diuisa in centum nonaginta tres centurias ciuitate,prout Dionysius tradit,per centurias imperabatur quantum dare militum quenque oporteret.Tum inita ratione pecuniarum, quæ exercitui ducendo opus esset,populus in centum nonaginta tres centurias diuidebatur,& quid quamque centuriam conferre oporteret imperabat. Qua ratione fiebat,vt qui maximo censuerant, cùm & pauciores essent, & in plures diuisi centurias,sæpius ac fere continenter ferrent onus militiæ, & de suis facultatibus plus in commune conferrent,atque vt ait hic Liu. à pauperibus inclinata onera,qui enim in medio censu erant,quia plures erant,& in pauciores centurias distributi, nec ita sæpe militabant,nec magno tributo grauabantur, qui vero infimo censu erant,omnino onere immunes fuerunt, vt hoc explicat Onuphrius in ciuitate Rom.sub titulo de censu.

Deinde est honos additus] Dominatio nimirum in comitijs,quibus res maximæ à populo sciscebantur.Nam ex veteri lege tria erant,vt populi potestate magistratus omnes creare, leges condere aut abrogare, bellum indicere aut pacem facere.Hæc verò à populo ita peragi solita erant, vt per curias diuisus suffragium ferret. Eranteq; tunc pauperes diuitib.suffragio ferendo pares.Quin etiam,quia multo pauciores erant diuites pauperibus,ita fiebat vt vis suffragiorum esset penes pauperes Quo à Seruio Tullio animaduerso, in diuites transtulit potestatem suffragiorum,quando enim volebat vel magistratus creare, aut leges ferre,aut bellum indicere, centuriata comitia pro curiatis vocabat, ac primum quidem ad suffragium ineundum vocabat centurias maximi census in quibus erant 18.centuriæ equitum,& peditum XXC.Hæc octo & nonaginta centuriæ quæ reliquam multitudinem tribus centurijs superabant, si cōuenissent,reliquas vincebant,omninoque quod statuissent obtineri oportebat. At si omnes illæ non conuenissent,tunc vocabat secundæ classis 20.vel 22.centurias,quod si harum rursus diuersæ sententiæ fuissent,vocabantur centuriæ viginti tertiæ classis,mox quartæ XX.Idque eo vsque faciebat donec XCVII. centuriæ conuenirent,quod si vocata etiam quarta classe id nondum ita accidisset,sed suffragiorū multitudine pares essent XCII.centuriaū sententiæ,tū vltimam centuriam sextæ classis vocabat,quæ cui parti se addidisset ea vincebat,id quod ratò aut nunquā visu venit,ferè enim à prima classe ōmnia transigebantur,raro ad quartā peruentum.Quinta verò classis ac postrema nullius fere momenti erant.Atq; ille quidem ordine instituendo,quo tantum authoritatis

Suffragiorū ratio sub Seruio Tullio.

tatis dabatur ditioribus, vt penè exacti Reipub. administratione pauperes viderentur, tantũ adhibuit calliditatis vt plebi infimę fraus non appareret. Omnes enim se æquabiliter Remp. gerere censebant, quòd viritim rogabantur in suis singulis centurijs. At decipiebantur, partim quòd vniuersæ centuriæ vnum esset suffragium, siue plurimos siue paucos ciues complecteretur, partim quòd primę suffragiũ ferrent eæ centurię, quę erant maximi census, quę & plures erant numero, reliquis omnibus & pauciores, tamen homines singule cõtinebãt.

Suffragiorũ ferendorum triplex ratio.

Ibi si variaret] Ex his Liuij verbis triplicem fuisse ferendorum suffragiorum rationem intelligimus, primam eam quã Romulus instituit, de qua paulò ante dictum est, alteram eam cuius Seruius Tullius autor fuit & inuentor, vt gradus essent ij quos hîc Liujus exposuit, tertiam, quam sua ætate ab superioribus diuersam esse affirmat. Cur autem instituta à Seruio ratione, nisi variaretur sententijs inter equites & primæ classis pedites infrà non descenderetur, Liuius non exponit, sed nos ex Dionysio iam ostendimus, nimirum hoc idcirco fieri solitum, quòd illi vniuersi reliquas tribus centurijs superarent. Id quòd tamen Ioachimo Perionio li. 3. de magistratibus Romanis non longe à principio falsum videtur. Nam cum secundæ classis viginti essent centuriæ, tertiæ 50. quartę 25. quintæ 30. efficitur profectò maiorem harum numerum esse, quàm equitum & primæ classis, quæ ex ipsius Dionysij sententia decem & octo centurias explebant. Itaque magis adducitur vt credat, hunc honorem equitibus & primæ classis peditibus tributum esse, vt si in ferendis suffragijs vnum idemq; sentirent, eorum valeret sententia, non diffitetur tamẽ Dionysij rationem sententiæ eius de numero centuriarum conuenire. Equites enim facit explentes decem & octo centurias primam classem octoginta, secundam duas & viginti adiunctis fabris, tertiam viginti, quartam duas & viginti, quintam 30.

Tribus sub Seruio.

Quadrifariam enim vrbe diuisa] Scilicet à Seruio Tullio, vt & author de viris illustribus in vita Seruij cap. 7. tradit: Eo enim vsque trium tantum tribuum fuerat: Et vnam quidem Palatinam, aliam Suburanam, tertiam Collatinam, quartam Esquilinam vocauit. De hisce autem vide Blondum lib. 3. Romę triumph. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 16.

Tribus vnde dictæ?

Tribus vt ego arbitror à tributo] Non sine causa hoc Liuius adijcit (vt ego arbitror) Nam Varronis sententia, verbum tribus à tribus est nominatum, quòd ager Romanus in tres partes diuisus esset, Tatienses, Ramnenses, Lucerenses, quam etiam Plutarchus & Dionysius secuti sunt, tribum à numero dictam putantes, sicuti ab Athenienſibus φυλὴ est appellata ἀπὸ τῶν φυλῶν, id est, à tribus, eamq; veriorem existimat Perionius li. 2. de magistratibus Romanorum. Vt verò Liuius in hoc à Varrone dissentit, sic nec quos Varro tribus vocat, eodem nomine appellat Liuius, sed centurias, easq; equitũ. Tribus verò à centurijs differre hic Liuij locus luculenter testatur, dum primum duplicatũ fuisse numerum tribuum, quas tempore suo 35. fuisse scribit. Quod si duplicatæ fuerunt, vt ipse vult, & curiæ eædem sunt, quæ tribus certè cum dicat curias à Romulo 30. fuisse non solum essent quinq; & triginta tribus, sed sexaginta duplicatæ. Deinde tribus à tributo appellatas confirmat, cuius conferendi Seruius rationem inierit, quod si quatuor tantùm erant tribus à Seruio institutę, Curię autem triginta, quas Romulus, vt vult, instituerit, certè aliud tribuum, aliud curiarum nomine intelligi conuenit. Liuio suffragatur Dionysius Halicarnassæus lib. 2. antiquit. Roman. & Plutarchus & in vita Romuli, qui melius accommodatiusque ipso Liuio horum verborum dissimilitudinem exposuisse videntur. Eorum etenim sententia vnaquæq; tribus curias decem continebat. Liuius autem noster adeò obscuram hanc quęstionem reddidit, dum solus centurias vocat, quas tribus cæteri appellant, & curias 30. à Romulo institutas esse dicit, easque à tribubus seiungit, & à curijs triginta, quas Halicarnasseus & Plutarchus ponunt, vt Perionius loco prælegato fateatur se prorsus ignorare quid Liuius curias appellarit. Itidem de obscuritate huius loci Nicolaus Grucchius libro 1. de

Comitijs

Tribus an eædem cum centurijs?

Tribus decem curias contineat.

Comitijs Romanorum conqueritur, licet li. 3. cap. 1. tandem cum Budęo in posterioribus annotationibus in Pandectas ſtatuat, Curias Romę fuiſſe populi tales quaſdam partes, quales ſunt in vrbibus noſtris parœciæ. Vt etenim hæ habent deſtinatas quaſdam domos, in certa quadam vrbis parte ſitas, quæ cõmunia ſacra, eadem ſacram communem, ſacrorum communem adminiſtrũ habent, ita curiæ erant incolarum vrbis partes, non modò loco, ſed etiam ſacris peculiaribus ſibi diſtinctæ, ſed & diſtributionem tribuum ſecundum loca & regiones vrbis fuiſſe Dionyſius Halicarnaſſæus teſtatur, qui eam vocat τοπικὴν, ſicuti diſtributionem in claſſes & centurias γενικὴν: prout & Gellius idem fere docet lib. 15. cap. 27. Porro autem Varro, curiam non eodem modo quo Dionyſius atque Plutarchus appellare videtur. In libro enim de Latina lingua duo genera curiarum facit his verbis: Curia duorum generum, nam & vbi curarent ſacerdotes res diuinas, vt curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt curia Hoſtilia, quam primus ædificauit Hoſtilius. In eodem: Curia vbi Senatus Rempublicam curat, illa etiam curia dicitur, vbi cura ſacrorum publica, ab his curiones. Varro itaq; nomen curiæ ad loci appellationem refert ſuperioribus verbis, de qua ſignificatione Dionyſius loquitur libro ſecundo. Ijs autem quæ ad Deorũ cultores pertinent conſtitutis templa diuiſit, curijsq; ſingulis binos deos quos colerent aſſignarunt, decreuitque ad ſacra ſumptus, qui publicè præberentur, ſacra autem vnà cum ſacerdotibus curiæ faciebant, feſtisque diebus in curiali Veſta omnes epulabantur. Erat enim ſuum cuique curiæ triclinium, in quo ſacra fiebant, vt apud Græcos in Prytaneis. Porro etſi hæc ad intelligendum hunc Liuij locum ſufficere videri poſſent: tamen quia tribuum cognitio, res vt vtilis & neceſſaria, ita difficilis & obſcura hactenus fuerit, mihi ipſi conſtitui hoc loco, quo Ser. Tullij geſta ſcribuntur à vitis doctiſſimis, hinc inde tradita, maximè verò ab Onuphrio Panuinio aſcribere de ijſdem, atque quantum rei difficultas permitteret, obſcura quæque explanare, verumque x x x v. tribuum numerum, & nomina atque quid de eis, quæ ſuperfluæ videntur, ſentiendum ſit, aperire. Cuius rei tractationem, quò diſtinctius intelligi poſſit, à Romulo paulo altius repetam. Nam is primus tres conſtituit tribus.

Curiæ quæ fuerint?

Curiæ duorũ generum.

Veſta curialis.

DE PRIMIS TRIBVS ROMVLI TRIBVBVS.

VRbem Romam & agrum in tres partes, quas etiã tribus appellauit, & XXX. curias, primus Romulus diuiſit, vt M. Varro libro quarto de lingua Latina, & alij veteres ſcriptores tradunt: Ager Romanus (inquit Varro) primùm diuiſus in partes tres, à quo tribus appellatę, Tatienſium, Ramnenſium, Lucerum, nominatæ (vt ait Ennius) Tatienſes à Tatio, Ramnenſes à Romulo, Luceres (vt ait Iunius) à Lucumone, ſed omnia hæc vocabula Tuſca, vt Velumnius, qui tragœdias Tuſcas ſcripſit, dicebat. Dionyſius libro ſecundo: Diuiſa in tres partes omni multitudine, ſingulis partibus præfectum conſtituit eum, quem illuſtriſſimum ac nobiliſſimum cenſebat. Tum ſingulas trium partium rurſus in decem partes diſtribuit, totidemque ſingulis præfectos dedit, qui eſſent fortiſſimi, ac maiores quidem partes, tribus, minores curias appellauit, vt etiam ad noſtram vſque ætatem vocantur. Qui tribubus, tribuni, qui curijs præerant, curiones vocati: diuiſæque ſunt rurſus curiæ in decurias, vocabaturque ſingularum præfectus decurio. Poſtquam autem hoc modo omnes in tribus & curias deſcripti ſunt, agrum vrbanum omnem in triginta equales partes diſtribuit, ac ſingulis curijs ſuam partem attribuit. Liuius libro decimo: Quum inter augures conſtet imparem numerum eſſe debere, vt tres antiquæ tribus, Ramnenſes, Tatienſes, Luceres, ſuum quæq; augurem habeant. Pędianus oratione III. in Verrem. Tribus principio tres fuerunt, Tatienſis vna à Tatio rege, Ramnenſis altera à Romulo, Luceres altera à Lucumone, ſiue Lucretino, ſiue à luco,

quem

quem lucum asylum vocauerat Romulus. Obtinuerunt autem nomen, aut à tributo dando, aut quia primo tres fuerunt, vnde etiam tribuni dicti. Plutarchus in Romulo: Eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa: Ramnenses à Romulo, à Tatio Tatienses appellatos, tertiæ tribus homines Luceres dicti, à luco Asyli, in quem multi fuga delati, ciuitate donati sunt. Tribus autem tres ipsas fuisse numero, nomen ipsum indicat, quibus qui præerant, tribunos vocabant. Singulæ autem tribus decem continebant curias. Pomponius Læt. Dicti tribuni, quod olim in tres patres populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur, vel quia tribuum suffragio creabantur. Et Propertius lib. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus posuit prætoria Lygmon,
Magnaque pars Tatio rerum erat interfoues.
Hinc Tities. Ramnesque viri, Luceresque coloni,
Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Et Sex. Pompeius: Titiensis tribus a prænomine T. Tatij regis appellata videtur. Pediani & Plutarchi sententiam de Lucerum appellatione, qui Luceres à luco Asyli dictos fuisse scribunt, maxime probo, veram enim eam esse existimo. Nam hi, qui cum Romulo primò vrbem condiderunt, vt pastores, Albani, aliquot Græcanici generis, qui tum Palatium & Capitolium habitabant. Ramnenses à Romulo nominati fuerunt, qui Palatium, & montem Cælium post conditam vrbem coluerunt. Tatienses autem fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione, vel cum T. Tatio, vel postea venerunt, hi Capitolium & Quirinale coluerunt. Cæteri aduentitij, vt Etrusci & Latini, & perfugæ omnes, qui ad Asylum confugerant. Luceres à Luco Asyli denominati sunt. Hi loca inter Palatium & Capitolium plana, atque circum forum tenuere. Et quanquam authores habeam, qui tertiam tribum Lucerum à Lucumone Etrusco, qui Romulo bello laboranti contra Sabinos præsto fuit, dictam velint, quemadmodum Cælium montem ab altero Tuscorum duce Vibenna Cælio appellatum fuisse scribunt: magis tamen Pædiani & Plutarchi sententia adducor, vt probem, quod Lucerum a luco appellatio longe amplior sit, atq; plus comprehendat, quam à Lucumone deriuata. Liuius lib. 1. has tribus centurias equitum vocat, quod ex singulis ijs tribubus centum equites scripti essent. Eodem (inquit) tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses à Romulo, ab T. Tatio Tatienses appellati, Lucerum nominis & originis causa incerta. Sex. Pompeius: Turmam equitum dictam esse ait Curiatius, quasi terimam, quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnensium, Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarũ decuriones dicti, qui ex eo in singulis turmis sunt, etiam nunc terni. Etenim Varro libro quarto: Tribuni militũ dicti, quod terni tribus tribubus, Ramnensium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum, mittebantur. Porro autem hæ tres tribus vsque ad Tarquinij (vt opinor) Prisci tempora permanserunt: Nam cum sub Tullo Hostilio Albani in Ramnensium tribum adscripti, cæterique omnes populi, qui sub regibus Romam venerunt ad habitandum, præter Sabinos, Lucerum tribuni inclusi fuissent, vrbeque multum aucta, hæ tres tribus non sufficerent, L. Tarquinius Priscus sub ijsdem, quibus inauguratæ erant, nominibus eas duplicauit, primosque & secundos Tatienses, Ramnenses & Luceres constituit, quod idem etiam de equitum centuriis Liuio & Dionysio auctoribus fecit. Cuius rei ita meminit Sex. Pompeius: Sex Vestæ sacerdotes constitutæ erant, vt populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum, quia ciuitas Romana in sex erat distributa partes, in primos secundosque Tatienses, Ramnenses & Luceres. Et Liuius lib. 1. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutauit numero, tantum alterum adiecit, vt mille octingenti equites in tribus centurijs essent, posteriores modo sub ijsdem nominibus, qui additi erant, appellari sunt, quas nunc quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Ita autem hæ tribus fuerunt vsque ad Ser. Tullium.

DE

DE TRIBVBVS SERVII TVLLII REGIS.

LVcerum multitudine crescente, cum ea vna aduentitiorum tribus mirum in modum aucta esset, ita vt ea sola reliquas duas longe superaret, aucta quoque ciuitate, cum vrbis mœnia septem montibus occupatis, ampliata fuissent, Ser. Tullius rex vrbem denuo in quatuor, agrum vero Romanorum in quindecim, vel vt alijs placet XVII. partes, quas Romuli exemplo tribus appellauit, diuisit. Ex quibus quatuor, quæ intra vrbem erant vrbanas, reliquas vero, quæ in agro, rusticas appellauit. Tribus autem vrbanas quatuor, non vt Romulus ab authore, vel gentis origine siue casibus, sed à locis, quos colebant, Seruius appellauit. In primam enim tribum vel regionem coniecit omnes, qui montem Cælium, & finitima loca plana habitarent, Orientē versus quam Suburanam nominauit, quod esset sub antiqua vrbe vel à pago Sucusano, vt scribit Varro. Secunda tribus vel regio dicta est Esquilina, hæc Esquilias continebat. Tertia regio duos colles comprehendebat, Quirinalem & Viminalem, à quibus Collina appellata. Quarta regio sola complectebatur fere totum id spacium, quod antiquæ tres sub Romulo: continebat enim Palatium, forum & Capitolium, dictaq; Palatina à Palatio ipso, tanquam primo colle, in quo vrbs cōdita esset. Ab his igitur regionibus tribus quoque quatuor vrbanæ appellatæ sunt. M. Varro ab hoc quoq; (inquit) quatuor partes vrbis tribus dictæ: & ab locis Suburana, Esquilina, Collina, Palatina. Sext. Pompeius, Vrbanas tribus appellabant, in quas vrbs erat dispartita à Ser. Tullio rege, id est, Suburana, Palatina, Esquilina, Collina. Et Liuius lib. 1. Quadrifariam vrbe diuisa ab Ser. Tullio, quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit. Et Dionys. lib. 3. Ser. igitur Tullius, vbi muro septem colles complexus est, in quatuor partes vrbem diuisit, & cognomina cuique parti imposuit ex collibus. Vnam quidem vocans Palatinā, aliam Suburanā, tertiam Collinam, & quartā Esquilinam, quatuorq; tribuum fecit vrbem, quæ eo vsq; fuerat trium, neq; amplius tres tribus generis siue originis, vt antea, sed quatuor à locis à se designatis dictas esse voluit, creauitq; partibus singulis principes tribuum siue vicorum præfectos, quos scire iussit vbi quisque habitaret, statuitq; homines, qui vnamquamque partem abituri essent, tanquam eius loci incolas in nullam aliam transferri posse habitationem, nulloq; alio loco vel tribu nomina in militia darent, vel tributum penderent quam in ea, in qua conjecti & descripti fuerant, tribu. Hæ autem sunt causæ & origo quatuor primarum tribuum, quas, quod intra vrbem essent, vrbanas appellauit. Quo tempore alius factus est tribuum, alius vero curiarum ordo, nam tribus locis, curiæ vero quibusdam sacris tantum conueniebant. Subsequenti tempore nobiles omnes, qui in tribus vrbanas conjecti fuerant à Ser. Tullio rege, paulatim in rusticas sese transtulerunt, atque vrbanæ tribus humiles admodum, & non nisi tenuiorum hominum esse cœperunt, sed & hæc latius post. Expeditis, quæ ad tribus vrbanas in vniuersum pertinent, nunc de iis singulatim est modo disputandum.

Inter quatuor tribus vrbanas, in quas Ser. Tullius rex vrbem diuisit, M. Varro primum enumerat Suburanam, à Subura appellatam, sic Reliqua vrbis loca olim discreta, vt Argeorum sacraria, in septem & viginti partes vrbis sunt dispositā, è queis prima est scripta regio Suburana, secunda Esquilina, tertia Collina, quarta Palatina. Et paulo post: Eidem regioni attributa Subura, quod sub muro terreo Carinarum esset: vel vt Iunius scripsit, ab eo, quod fuerit sub antiqua vrbe, cui testimonium potest esse, quod subest ei loco, qui terreus murus vocatur: sed ego à pago potius Sucusano dictam puto Sucusam. Nunc scribitur tertia litera B. non C. pagus Sucusanus, quod succurrit carineis. Ita Varro lib. quarto de lingua Latina. Sextus Pompeius: Suburam, Verrius alio libro *Prima tribus Suburana.*

à pago Sucusano dictam ait. Hoc vero maxime probat eorum authoritatem, qui aiunt ita appellatam, & regionem vrbis & tribum à statiuo præsidio, quod solitum sit succurrere Esquiliis infestantibus eam partem vrbis Gabinis, indicioq; esse, quod adhuc ea tribus per C. literam, non B. scribatur. Quintilianus quoq; lib. 1. ca. 22. Subura cum tribus notatur C. tertiam ostendit. Hæc (vt dixi) Cælium montem & circum adiacentia loca complectebatur.

Secunda tribus Esquilina.

Inter vrbanas secunda tribus scribitur à Varrone Esquilina, quod in Esquilino monte esset appellata. De Esquiliis vero satis supra dixit.

Tertia tribus Collina.

Tertia tribus Collina, vt tradit Varro, à collibus Quirinali, & Viminali, in quibus sita erat, appellata est. De qua Iosephus lib. 14. cap. 17. sic meminit L. Coponius. L. F. Collina.

Quarta trib. Palatina.

Inter vrbanas quarta fuit trib. Palatina, authore Varrone, à Palatino monte denominata, quem cum foro & Capitolio obtinebat. De qua sic Cicero scribit oratione quarta in Verrem: C. Claudius C. F. Palatina. Et Asconius eo loco sic: Alibi ait L. Claudium Palatina. Hæ itaque sunt quatuor vrbanę tribus, in quas quanquam ab initio nobiles omnes conlecti fuissent, paulatim tamen postea se subduxerunt, & in rusticas relati sunt, cum forensi turbæ, & tenuioris fortunæ hominib. vrbanas reliquissent. Vnde Plinius lib. 18. ca. tertio ita scripsit: Rusticæ tribus laudatissimæ, eorũ qui rura haberent, vrbanæ vero in quas transferri ignominiæ esset, desidiæ probro. Itaq; quatuor solæ erant à partib. vrbis in quas habitabãt: Suburana, Palatina, Collina, Esquilina. Liuius li. 9. Quin. Fabius censor, ne humillimorũ in manu cSitia essent, omnem forensem turbam excretã, in quatuor trib. coniecit, vrbanasq; eas appellauit, Maximi cognomen adeptus est. Florus ex Liuio in epitoma libr. 20. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburam & Collinã. Asconius in oratione pro Milone: Libertini (inquit) in vrbanis tribubus suffragium ferebant. Quæ præcipua causa fuit, vt nobiles ex vrbanis sese subduxerint, & in rusticas, quæ horum hominum colluuie carebant, transierint.

De tribubus rusticis.

De tribuum rusticarum numero à Ser. Tullio instituto parum inter vetustissimos authores conuenit. Fabius enim Pictor tradidit, agrum Romanum in sex & viginti partes, quas tribus appellauit, Ser. Tullium diuisisse: quibus cum quatuor vrbanas addidisset, omnium numerum ad 30. auxit. Venonius vero agrum omnem in vnam & 30. tribus ab eodem rege diuisum scripsit, ita, vt quatuor vrbanis additis quinq; & triginta, tribuum numerum, qui posterioribus temporibus fuit, ipse expleuerit. Cato autem longè omnium diligentissimus certũ earundem numerum non edidit. Dionysius 17. rusticas, & quatuor vrbanas ab ipso rege factas fuisse innuere videtur, qui vbi iudicium Coriolani describit, vnius & viginti tribuum numerum tantum tunc fuisse retulit. Liuius verò haud lõge post reges exactos Ap. Claudio & P. Seruilio Coss. tribuum 21. numerum factum tradit, vt 15. rusticis à Ser. Tullio institutis, tum duæ fortè additæ sint, atq; 17. factæ. Quibus si quatuor vrbanas addiderimus, omnes erunt 21. Catonis in primis, post Dionysij sententiam, sequentium tribuũ 14. adiunctio, quę à Liuio accurate refertur, confirmare videtur: præsertim cum Dionysius adeo rerum Romanarum scriptor diligens nullam 21. tribuum explicationis mentionem faciat post reges exactos, eas tantum Coriolani iudicio 21. fuisse scribit. Hæc omnia, vt Dionysij, Catonis, & forte Liuij sententias confirmant, ita Pictoris & Venonij refellunt. Pictor quidẽ multa præterea scripsisse traditur, à vero haud parum abhorrentia, & à Polybio sæpe negligentiæ reprehenditur. Venonij vero opinionem omnino falsam fuisse, non est, quod demonstrẽ: cum liquido constet, quibus temporibus 14. tribus antiquis 21. singillatim additæ fuerint. Quam ob rem ego in tanta authorum diuersitate Dionysium in primis, & à quo parũ Liuius abhorrere videtur, sequar, atque à Ser. Tullio 21. tribus fuisse credam. Nam quod post reges exactos ad 21. auctæ fuerint, cum id à Dionysio prætereatur, à Liuio autem ita concise & obscure tradatur, vt ne earundem quidem,

vt

vt eius consuetudo est,nomina afferant,non suspiciam. Hanc eandem sententiam accuratiore alia ratione paulo infra confirmabo, cum de 14.quæ veteribus 21.additæ fuerunt,verba faciam.Superest igitur, vt à Ser.Tullio septendecim rusticas tribus, & quatuor vrbanas factas fuisse dicamus,atq; ab eo 21. numerum auctum.Suggerit lib.4.Dionysius. Tullius igitur cum in totidem partes agrum omnem Romanum diuisisset,qui eo tempore ab Oriente agris,Gabino & Tuburtino,ab Occidente vero & Septentrione paulo vltra Tyberim & Anienem,à meridie autem mari terminabatur,neque ab vlla parte plus quam 18. millia passuum se extendebat,prope montes,rupes,specus,& perfugia Collinis securitatem allaturapræparauit,quæ pagos appellauit, quo se ex agris omnes recipiebant,cum hostium incursiones fierent, atque in eis sæpe pernoctabant. Erant quoq; & pagorum magistri, quibus nomina Colonorum scire cura erat, qui eidem pago attributi erant, atq; in eius iurisdictione prædia haberent, & cum opus esset rusticos ad arma vocari, aut viritim tributa redimi, hi & homines adducebant,& pecunias exigere soliti erant. Ac ne eorum multitudo difficilis inuentu esset, sed facile numerari & cognosci posset, aras eos erigere iussit,diis pagi inspectoribus & tutelaribus, quos hostijs publicis magistros pagi cum omni paganorum multitudine singulis annis honorare constituit, & hoc solenne inter cætera admodum honorabile instituit, quæ Paganalia vocãtur. Ac leges eorundem sacrificiorum edidit, quas adhuc Romani obseruant. Iussit autem omnes,qui conuentui & sacris Paganalibus interessent,vt per capita singula nummum soluerunt, alium quidem viros, alium fœminas, alium impuberes, ex quibus à Pagi magistris numeratis, cuiusuis sexus & ætatis numerus manifestus erat. Hæc autem sunt, quæ de tribubus rusticis vniuersali quadam ratione inueni,nunc eas singulas describendas aggrediar.

Tribus omnes rusticæ, quemadmodum & vrbanæ, initio à locis in quibus collocatæ fuerant, nomina acceperunt, nam quòd à familijs quædam earum nomina habeant,id non sub Ser. Tullio, sed postea factum est, vt ex Liuio demonstrabo.Quod autem à locis rusticæ tribus initio nomen habuerint,his verbis indicat M.Varro libro 4.de lingua Latina: Ab hoc quoque quatuor partes vrbis tribus dictæ,& ab locis Suburana,Esquilina, Collina & Palatina. Quinta quod sub Roma Romilia.Sic reliquæ extra ab ijs rebus, de quibus in tribuum libris scripsi.Ex quibus verbis colliginus,& tribus à locis dictas fuisse,& tribum Romiliam,quam quintam appellat, quod sub Roma esset,vocatam. Hanc autem eam agri Romani partem obtinuisse crediderim, quæ in Tuscia prope vrbis mœnia inchoans, secundum flumen vsque ad maris ostia trans Tyberim extendebatur. Quod ex Sex. Pompeio intelligitur, qui de hac tribu sic meminit: Romilia tribus dicta,quod ex agro censebantur, quem Romulus ceperat ex Veientibus. Eum porro agrum, quem Romulus de Veientibus cepit trans Tyberim in Tuscia fuisse,atque ea parte à Ianiculo, vel Vaticano vsq; ad mare se extendisse,referunt Dionysius & Strabo.Cicero oratione secunda in Verrem: Fortem amicum ex eadem familia Q.Verrem Romilia. Ascanius ibidem: Romilia nomen est ablatiui casus,vt sit ex Romilia. Cicero in Rullum: A Romilia tribu se initium facturum, populi pars amputetur, ordo tamen negligatur,ante rusticis detur ager,qui habent,quam vrbanis. *Trib.quinta, Romilia.*

Clustumina tribus, alias Crustumina (vtroque enim modo in vetustis inscriptionibus extare animaduerti) à Tuscorum vrbe Clustumina dicta est. Ita Sext. Pompeius: Crustumeriã autem in Sabinis potius, quam in Tuscis fuisse crediderim, haud procul ab vrbe Anienem versus. De qua tribu sic Liuius libro 42. scribit: Postquam consul,quæ voluerat, dixit, Sp.Ligustinus ex eo numero,qui tribunos plebis appellauerant, à consule, & à tribunis petijt, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita loquutus fertur. Sp.Ligustinus trib.Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus Quirites. Huius tribus Cicero pro Planco, & pro Balbo sic meminit: In tribum Crustuminam peruenit *Trib.sexta, Clustumina.*

L.

L. Cornelius Balbus legis de ambitu præmio.

Tribus septima, Lemonia

Sext. Pompeius: Lemonia (inquit) tribus a Pago Lemonio appellata est, qui est à porta Capena via Latina. Cicero in Antonium Ser. Sulpitij, Q. F. Lemoniæ Rufi meminit. Idem pro Planco: Quid Planco cum Lemonia?

Trib. octaua, Pupinia.

Tribum Pupinianam in vetustis epigrammatibus P V P. P O P. PVPINIAM ET POPINIAM exaratam fuisse notaui: magna enim, teste Quintiliano, inter O & V affinitas est. Sic Popillia & Pupillia, Poblilia & Publilia scribi animaduerti. De hac ita scribit Sex. Pompeius: Pupinia tribus ab agro Pupino. Hic ager in Latio cis Tyberim ad mare vergens, haud longe ab vrbe erat. Quod Liuius lib. 26. his verbis aperte docet: Hannibal infestius perpopulato agro Fregellano propter interciſos pontes, per Frusinatem, Ferentinatemque, & Anagninum agrum in Labicanum venit. Inde Algido Tusculum petijt, nec receptus mœnibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde in Pupiniam exercitu dimisso octo millia passuum à Roma posuit castra. Valerius Maximus libro 4. cap. 4. Illi etiam prædiuites, qui ab Aratro accersebantur, vt Cos. fierent, voluptatis causa sterile, atque æstuosissimum Pupiniæ solum versabant. Et paulo post: Atilius consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem iugerum in Pupiniana habebat, mortuum esse. Cicero Epistol. famil. 8. C. Lucretij C. F. Pup. Iuri: & ad Q. fratrem libro 1. Cn. Nerij Pupinia meminit: De tribu Veientina, Cic. pro Cn. Plancio meminit ita: Quid Plancio cum Lemonia? Quid cũ Veientina? Hæc autem ab agri Veientis parte appellata fuit. Qui trans Tyberim in Thuscia super vrbem Veios versus erat, de Veientibus à Romulo captus, nam agrum à Vaticano mare versus tribus Romilia obtinebat.

Tribus nona, Veientina.

Tribus decima, Galeria.

Cum animaduerterim vnam & viginti tribus a Ser. Tullio additas, omnes aut locis, aut nobilissimis familijs nominatas fuisse, in hanc deueni sententiam, vt Galeria, Pollia & Voltinia, quæ in earum numero fuerunt, a locis quoque appellationem obtinuissent, quorum tamen apud nos memoria omnino interciderit, nam eas familias neque etiam Plebeias, nec dum patritias fuisse hac potissimum ratione suspicatus sum, quod nullam earundem mentionem vnquam fieri cognoui, quemadmodum aliarum familiarum, quæ postea tribubus nomina reliquerunt, vt Aemyliæ, Corneliæ, Fabiæ, Horatiæ, Meneniæ, Papyriæ, Sergiæ & Veturiæ. Nam illud dici non posse existimo, eas quidem familias fuisse, verum priscis illis temporibus extinctas: quod non statim, vt tribus factæ sunt, familiarum nomina, sed longo tempore post a nobilissimis familijs obtinuerint. Quod si hæ ignobiles, vel deperditæ familiæ fuissent, nulla ratione credendum est, eas tribubus nomina sua indidisse. Tribus igitur Galeria, & duæ sequentes a locis nomina sortitæ sunt, nobis modo incognita, nisi eam à Galeso flumine dictam velimus Galesam, post Galeriam, cuius fluminis meminit Virg. qui in Tuscia erat: de qua Liu. lib. 27. ita scribit: Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium, & Q. Fabium consules dixerat, eodemque iure vocatæ inclinasient, &c. Et Plinius lib. 7. cap. 48. M. Mutium, M. F. Galeria Felicem commemorat.

Trib. vndecima, Pollia.

De tribu Pollia Liuius lib. 8. ita meminit: Tribus omnes præter Polliam, antiquarunt legem in Tusculanos latam. Memoriamq; eius iræ Tusculanis in pœnæ tam atrocis authores manssisse ad patrum ætatem constat, nec quẽquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum. Et lib. 39. Cum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem, cita, inquit Nero, M. Liuium, &c. Vtriusq; etiam rei meminit Valerius lib. 2. cap. 4. & lib. 9. cap. 10.

Trib. duodecima, Voltinia.

De hac tribu Cicero pro Plancio sæpe mentionem facit, ita enim ait: Quas tribus edidisti: Terentinam credo. aut Voltiniam? & paulo post: Voltinia tribus ab hoc corrupta, Terentinam habuerat Venalem, quid diceret apud Voltinienses, aut tribulos suos iudices? & alibi: Plures te testes habere de Voltinia, quam quod in ea tribu puncta tuleris.

Sequentes

Sequentes nouem tribus, quæ familiarum nomina habent, à locis antea appellatas fuisse, præter Varronis authoritatem, testimonio etiam esse potest tribus Claudia, quæ cum vetus esset, aliudque nomen a loco proculdubio haberet, à gente Claudia in eam relata nouum nomen assumpsit. Quod his verbis docet libro secundo Liuius: Publ. Valerio IIII. T. Lucretio II. Cos. seditio inter belli pacisque authores orta in Sabinis aliquantulum inde virium transtulit ad Romanos. Namque Actius Claudius, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, quum pacis ipse auctor, à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu Romam transfugit, his ciuitas data, agerque trans Anienem. Vetus Claudia tribus additis postea nouis tribubus, quæ ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus haud ita multo post in principum dignationem peruenit. Idem tradit Dionysius libro 5. his verbis: Claudius opibus & amicis assumptis ex Sabinis Romam migrauit. Quem S.P.Q.R. in Patritios conscripsit, locumque in vrbe pro domo construenda concessit. Agrum quoque ei publicum tradidit, qui inter Fidenas & Piculiam erat, quem posset suis diuidere, à quibus tribus facta est Claudia vocata, quæ vsque ad mea tempora manet, idemque nomen seruat. Et Virgil. libro 7. Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens. Et Pædianus pro Scauro cuiusdam Seruilij Claudiæ Glauciæ meminit. *Trib. decima tertia, Claudia.*

Claudiæ exemplum multæ præterea tribus sequutæ sunt: hæ antiquis nominibus, quæ à locis acceperant, dimissis, nobilissimarum gentium, quæ in singulas sese transtulerant, nomina acceperunt, vt AEmilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia, & Veturia. Hæ enim familiæ, circa tempora partæ libertatis, Patritiæ & celeberrimæ in vrbe erant. Nam eas primo in quatuor vrbanas coniectas fuisse, aperte indicat Dionysius, quandoquidem omnes, qui vrbem habitarent, ex instituto Serui Tullij, principio vnam ex his quatuor vrbanis tribubus obtinere necesse esset, sicut qui agros, rusticas. Verum cum ob forensem turbam in eas coniectam, viles haberi cœpissent, factum est, vt illustres familiæ in eas passim tribus nomina darent, seque transferendas curarent, in quas agros suos habuissent, eisque noua nomina tribuerent. Ita igitur gens AEmilia, Cornelia, Fabia, & reliquæ omnes, Claudiæ forte exemplo, vetera nomina tribubus, in quas transtatæ erant, immutarunt, nouaque abs se tradiderunt. Qua re factum fuisse opinor, vt multæ tribus fuerint quæ plures haberent appellationes, quod ita fuisse etiam paulo post ostendam. Vna igitur ex antiquis Seruij Tullij rusticis tribubus fuit, quæ postea Aimilia appellata est ab Aimilia gente, quæ Romæ fuit nobilissima, de qua tribu Liuius tricesimo octauo sic meminit. Rogatio perlata est, vt in Aimilia tribu Formiani ac Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent, atque in his tribubus tum primum ex Valerio Plebiscito censi sunt. De eadem Cicero ad Atticum Epistolar. lib. 2. ita mentionem facit: Formianorum tribum AEmiliam. *Tribus decimaquarta, Claudia.*

De tribu Cornelia, quæ & ipsa à nobilissima gente Cornelia nomen obtinuit, Liuius lib. 38. vbi de AEmilia. *Trib. decimaquinta, Cornelia.*

Et hæc tribus à Fabia gente, quæ in eam relata fuit, nomen obtinuit, de qua Tranquillus in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaptiensibus tribulib. suis die comitiorum singula millia nummûm à se diuidebat. Et Horat. lib. 1. Epistol. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina. *Trib. decimasexta, Fabia.*

Horatiæ tribus nullam apud veteres authores mentionem adhuc fieri inueni, quanquam marmoreæ inscriptiones frequenter eius meminerint. Quum autem aliquot tribuum nomina præter 35. in antiquis monumentis extare manifestum sit, vt Ocriculanæ, Cluentiæ, Cluuiæ, AEliæ, Papiæ, & aliarum quarundam, quas omnes paulo post enumerabo, hanc potissimum multas ob causas præ cæteris elegi, quæ 35. numerum expleret. Primo quia nulla earum veterum scriptorum authoritatem habet. Deinde quia (quanquam nec Horatię nemo veterum scriptorũ meminerit) ipsa a nobilissima gente nomen obtinuit, *Trib. decimaseptima, Horatia.*

vt pleræque aliæ. Quæ niſi priſcis his temporibus denominata ſit, non video quanam ratione poſterioribus ſeculis tribus nomen obtinere potuerit, quum ea gens circa quadringenteſimum ab vrbe condita annum memorari deſinat. Cæterarum enim extra 35. numerum origo aliqua ratione conijci poteſt, quod de Horatia dici omnino nequit, quæ omnia ex aliarum diſputatione apertiora fient, poſtremo quod nullam inuenerim tribum, præter Horatiam, quæ ſi eam in 35. numerum conſtituamus, aliquid controuerſiæ non patiatur. Hæc autem ex cęterarum examinatione longe facilius demonſtrari poterunt. Inter omnes enim tribus, quæ 35. ſuperfluunt, auctoreſque non habeant, ſed ex lapidibus acceptæ ſunt, vna tantum Ocriculana, quæ & ipſa ſcriptorum teſtimonio caret, Horatiæ loco reponi poſſet. Sed eam inter 21. priores nulla ratione conſtitui poſſe, cum de ea verba faciam, oſtendam.

Trib. decima octaua, Menenia.

Menenia tribus, quæ ex hoc corrupto Ioſephi loco antiquitatum libro 13. L. Manlius, L. F. Mentina: in Mentinam ſe transformauerat, nunc demum vetuſtæ inſcriptionis auxilio, quæ Feltriæ extat prope Eccleſiam Cathedralem, priſtino ſplendori reſtituta eſt, quanquam enim frequens de ea in antiquis epigrammatibus mentio eſſet, tamen quia nunquam, non niſi hac nota M E N. exarata fuerat, res dubia & anceps fuit, quum tamen Mentina, quam Menenia interpretari poſſet, Mentinamque Ioſephi teſtimonium confirmaret. Quod erratum eſſe, multis adducor rationibus, vt credam, primum, quia vox Mentina nullam habet ſignificationem, deinde quia facilis lapſus fuit à M E N. vel etiam M E N E N I A in Mentinam, & præſertim in Græco ſcriptore, ſi tamen id vitium, quod vix credo, admiſerit, librariique erratum non fuerit: Ad hæc tribum M E N. quæ frequens eſt, pro Menenia interpretari poſſe ex Feltria inſcriptione didicimus, quod ſi Menenia tribus fuit, procul dubio ob eaſdem rationes, quas de Horatia attuli ex antiquis 21. fuit, quo tempore gens Menenia, à qua tribus nomen accepit, maxime florebat, cuius poſtea memoria (incredibile dictu) quam cito defecit. Poſtremo eſt hic Ciceronis locus Epiſt. famil. lib. 13. ſic ſcriptus. P. Rupilius, P. F. Men. qui in vetuſtis codicibus modo Menenius, modo Menius legitur, nunquam Mentinus: ita vt facilis lapſus fuerit ex Menenia, Menenius.

Tribus decima nona Papiria.

Et hæc tribus à gente Papiria nomen accepit. De qua ita tradit Sext. Pompeius: Papiria tribus à Papirio vocata. Liuius libro 8. Memoriamque eius iræ Thuſculanis manſiſſe ad patrum ætatem conſtat, nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre ſolitum.

Tribus vigeſima Sergia.

De tribu Sergia, quæ & ipſa à gente eiuſdem nominis appellationem obtinuit, Prædianus in Cornelianam ita meminit: Sergia & Quirina damnauerunt. Et Frontinus lib. 2. de aquæductibus. Verba legis: T. Quintius Criſpinus Coſ. populum iure rogauit, populuſque iure ſciuit in foro pro roſtris ædis Dini Iulij populi Romani, & Iulijs, tribus Sergia principium fuit, pro tribus Sext. &c.

Tribus vigeſimaprima, Veturia.

Agente Veturia & hæc tribus nomen, vetere relicto, mutuata eſt, vt pleræque aliæ, de qua Liuius lib. 36. ita ſcribit: Fuluius Romam comitiorum cauſa accerſitus, cum comitia conſulibus rogandis haberet, prærogatiua Veturia Iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Et paulo poſt: Et redire in ſuffragium Veturiam Iuniorum iuberet. Et item: Tum Veturia & auctoritate mota viri, & admirantium circa ſe fremitu, petijt à conſule, vt Veturiam ſeniorum citaret, velle ſeſe cum maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum conſules dicere. Citatis Veturiæ ſenioribus, datum ſecreto in ouili cum his colloquendi tempus, ſeniores de tribu conſulendum eſſe dixerunt. Hæc porro ſunt vnius & viginti tribuum nomina, quas à Ser. Tullio factas fuiſſe exiſtimo. De quibus libro ſeptimo, vbi de iudicio Coriolani agitur, ita ſcribit Dionyſius: Vbi vero tulere omnes tribus ſuffragium, dinumeratis calculis, non magnũ diſcrimẽ apparuit. Vna enim & viginti cum eſſent tribus, quibus calculi dati ſunt, nouem eum abſoluerunt, ita vt ſi eis duæ aliæ

tribus

tribus acceſſiſſent ex ſuffragiorum æqua parte, ex lege abſolui poſſet. Quoſdam vero, atque etiam meipſum mouent verba Liuij libro 2. App. Claudio, P. Seruilio Coſſ. Romæ tribus vna & viginti factæ. Quod ſi eo anno, non igitur a Ser. Tullio factæ ſunt. Si autem Liuij verborum rationem habere velimus (quanquam de ea re nihil apud Dionyſium reperiatur) decem & nouem tribus à Seruio factas dicemus, atq; hoc anno duabus additis ad vnam & viginti auctas. In his autem alteram eſſe Cluſtuminā ſuſpicari ex eo poſſumus, quod quadriennio ante T. AEbutio, & C. Vetuſio Coſſ. Cruſtumeria capta ab eodem Liuio referatur. Quæ vero altera eſſe potuerit, ne diuinando quidē conſequi potui. Cæterum ego vnius & viginti tribuum inſtitutionē integram Seruio tribuere malim, quam has duas hoc tempore factas affirmare. Vtcunq; res ſit, illud ſatis conſtat, vnā & viginti tribus hoc tempore Romæ fuiſſe, quę omnes, aut à locis in quibus erant, aut à nobiliſſimis Romanis gentibus nomina adeptæ ſunt.

Tribus vigeſima ſecunda, Stellatina.

Quatuordecim deinceps tribuum, quæ quinque & triginta numerum ſupplerunt, adiectio, & quo quæque anno addita ſit, aperte ex Liuio deinceps intelligemus. Anno enim poſt vrbem conditam 365. altero poſt eum à Gallis captam in ciuitatem accepti, qui Veientum, Capenatiumque, ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque ijs nouis ciuibus aſſignatus. Ita Liuius libr. 6. Et biennio poſt luſtro 19. tribus quatuor ex nouis ciuibus à Cenſoribus additæ, Stellatina, Tormentina, Sabatina, Arnienſis, eæque viginti quinque numerum expleuere. Hæ vero tribus non ita neceſſario (vt multi exiſtimarunt) appellatæ ſunt, quod ipſarum ager ad campum Stellatem & Tromentū, vel lacum Sabatem, aut prope Arnum eſſet. Ea enim loca longe extra agrum Romanum erant, qui nunquam ad Arnum ſe extendit, ſed quod ij, qui ex illis regionibus Romam venerant, atque ciuitate & agris donati fuerant, illis agri Romani partibus quas ſortiti eſſent, nomina ea tribuerint, ab ijs ſcilicet regionibus, vnde ipſi commigrauerant. Quod ita eſſe, latius paulo poſt aperiam. Quum autem propter nouos ciues Thuſcos hæ tribus additæ ſint, vero ſimile eſt, eas omnes in Tuſcia fuiſſe. Ex quibus prima Stellatina, non in Campania, vbi erat campus, qui Stellas appellabatur, ſed in Etruria fuit. Hoc enim tēpore Romanorum imperium Capuam vſque non extendebatur, nec vllum inter Romanos, Campanoſque fœdus adhuc interceſſerat. In Etruria ergo fuit, quod ex Sexti Pompeij fragmento liquet ſic: Stellat.....eo, qui in Campania eſt, ſed eo, qui .....pena. Ex quo Tuſci profecti .....in campum appellauerunt. Quæ verba ſic ego reſtituerem: Stellatina tribus dicta non eſt à campo eo, qui in Campania eſt, ſed eo, qui in Etruria, regione Capena, ex quo Tuſci profecti eum Stellatem campum appellauerunt. Hæc autem ſic reſtitui, quod in Tuſcia Capenates erant populi ad lucum Feroniæ, & inter Tuſcos populos Stellates quoque enumerentur.

Tribus vigeſimatertia, Tromentina.

Tromentina tribus à campo Tromento dicta. Sextus Pompeius. Is campus in Tuſcia fuit, ex quo quum aliquot Romam perfugiſſent, & ciuitate donati, in quatuorque tribus conjecti, & agri populi Romani partem obtinuiſſent, vni earum Tromentinæ nomen poſuerunt. Tromentum autem campum in Tuſcia eſſe incerti authoris libro ſatis liquet. Hæc tribus cum Stellatina addita eſt anno vrbis 367.

Tribus vigeſimaquarta, Sabatina.

Sabatina tribus à lacu Sabate dicta. Ita Sext. Pompeius. Sabatis autem lacus in Tuſcia fuit, atq; noſtra ætate appellatur Anguillaria. Hæc cum duabus ſuperioribus propter nouos ciues addita eſt.

Tribus vigeſima quinta, Arnienſis.

Hæc tribus in vetuſtis monumentis & Arnenſis & Arnienſis appellatur: quæ paſſim in Narnienſē ſe transformauerat, cum Arnienſem legendum ſit. Dicta autē eſt ab Arno Tuſciæ amne, cum tribus ſuperioribus, Liuio libro 6. authore, propter nouos ciues anno vrbis 368. à Cenſoribus addita. De hac tribu Cicero in Rullum ita meminit: A Suburana vſque ad Arnienſem, & Liuius lib. 29. C. Claudius Nero cenſor ex tribu Arnienſe. Idem Valerius lib. 2. cap. 4. tradit.

Tribus vigesimasexta, Pomptina.

Post superiores tribus additas, ipso loco sequitur Liuius. De agro Pomptino à L. Sicinio tribuno plebis auctum ad frequentiorem iam populum, mobiliorem que ad cupiditatem agri quam fuerat: cura maiori belli, quod Etruria in armis erat, dilata res est, &c. Hic ager Anxur, quæ nunc Tarracinæ sunt anno 348. capta, Volscis ereptus fuerat. Suggerit Liuius libro 6. Anno vrbis 371. Hostes noui præter Volscos, veluti forte quadam prope in æternum exercendo Romano militi datos, Circeosque & Velitras colonias iam diu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuini etiam, quę fidelissima vrbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoque tempore ad populum ferretur, de bello eis indicendo, ad quã militiam, quod paratior plebs esset, quinque viros Pomptino agro diuidendo, & tres viros Nepet colonię deducendæ, creauerunt. Propter hanc causam annis aliquot post, C. Fabio Ambusto, & C. Plautio Proculo Coss. anno vrbis 396. à Censorib. M. Fabio, &.... duæ tribus additæ sunt, Pomptina & Popilla, alias Popillia, in quas, tum qui agrum Pomptinum sortiti erant, tum noui alij ciues qui indies ciuitate donabantur, conjecti sunt. Sext. enim Pomp. Pomptinam tribum à Pontia vibe dictam scribit, à qua & ager Pomptinus appellatus est. Hæc in Volscis erat prope Tarracinas. De hac tribu Cic. Epist. 4. ad Attic. Trib. habet Pomptinam. Velinam & Mæciam. Et 8. Epist. Fam. lib. L. Iulius, L. F. Pom. Annalis.

Tri. XXVII. Popilla, alias Popillia, alias Poblilia.

In Sext. Pompeij fragmento scriptum est: Popilia tribus.....buum, tot enim fu .....lici nomine à.....Pinaria à sorori .....mine: Paulus pontifex eius abbreuiator, Popilla tribus (inquit) à progenitrice traxit vocabulum. His animaduersis in eam deueni sententiam, vt hæc tribus non à gente Popillia nomen acceperit, sed à loco, qui forte in Volscis prope Pontinam erat. Neque enim vlla quatuordecim harum tribuum, quæ à Liuio primis 21. additæ referuntur, à familia nomen obtinuit, neque verisimile est, gentem Popilliam, quæ & plebeia fuit, & tantum hoc tempore cognita tribui nomen dedisse. Illud adde, quod præter Papiriæ nullius tribus Festus mentionem facit, quæ à gente deriuetur, tanquam quod eorum nomina manifesta sint. Hæc igitur tribus Popilla & Popillia primo appellata fuit, non à gente Popillia, sed a loco nomen adepta, cuius in antiquis marmoreis monumentis ita mentionem fieri inueni: POP. POPIL. PVP. PVPIL. Magna enim Quinctiliano authore, inter O & V affinitas est, vt Poblicus Publicus, Pullius & Pollius, Poblicola, & Publicola. De hac tribu ita scribit Valerius lib. 9. cap. 10. Quam ob causam Popillia tribus, in qua plurimum postea Tusculani in ciuitatem recepti, potuerunt, neminem vnquam candidatum Polliæ tribus fecit magistratum. Hanc tribum Liuius Publiliam vocat lib. 7. sic: Eodem anno duæ tribus Pomptina & Publilia additæ. Hanc procul dubio eandem cum Popilia esse existimo, nam processu temporis, cum iam illud obrepsisset, vt gentes tribubus nomina darent, factũ est propter literarum affinitatem, vt Popilla, vel Popillia tribus in Poblilliam paulatim versa sit, nomine à familia Poblilia accepto, quæ posterioribus temporibus, quanquam plebeia, nobilis fuit. Hæc tribus in vetustis monumentis omnium frequentissima est.

Tribus XXVIII. Mæcia.

Latinis & Campanis, qui rebellauerant, à Titio Manlio consule in deditionem anno vrbis CDXIIII. redactis, res omnis ita à consule composita est, vt tradit libro 8. Liuius, Latini Campanique agro multati, Latinis ager Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumque equites, qui non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum, equitibus Campanis ciuitas data. Et paulo post: Anno vrbis CDXVI. L. Furio, & C. Mænio Coss. post Latinum bellum confectum: Adiecit Liuius Lanuuinis ciuitas data. Aricini, Nomentani, Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti, Tusculanis ciuitas seruata, quam habebant.

bant. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare noluissent Fundanis & Formianis ciuitas sine suffragio data. Et haud multo post fuggerit Liu Anno C D X X I I. A Cornelio I I. & Cn. Domitio Coss. Eodem anno census actus, nouique ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, Censores addiderunt Q. Publilius Philo Sp. Posthumius. Ita vt ex his Liuij locis hoc scitu dignum animaduertere possumus. Dare ciuitatem ius pop. Romani fuisse, quotiescunque illi libuisset. Verum nouos ciues in tribum conijcere, quod erat supremum ciuis Rom. priuilegium, vt in illa, vel in illa, suffragium ferrent, hoc munus Censorum esse, censusque & lustri tempus expectari oportere, atque ob eam causam legimus aliquoties censores ante quinquennij tempus creatos, vt in commentarijs Fastor. animaduerti. Cæterum propter nouos (vt dixi) ciues, Lanuuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos, quibus suffragij ius diu ante datum erat, hoc anno à Censoribus duæ tribus additæ sunt, Mæcia & Scaptia. Ex quibus Mæcia tribus, auctore Sext. Pompeio, à quodam castro sic appellata est. Hoc autem Mæcium fuit, quod Latinorum erat. De hac tribu ita scribit Cicero ad Atticum libr. 4. Tribus habet Pomptinam, Velinam & Mæciam. Et pro Plancio: Quid Plancio cum Lemonia? Quid cum Velentina? Quid cum Cristumina? Nam Mæciam, quæ non iudicaret, sed quæ reijcerentur, esse voluisti. Et Liuius li. 29. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Mæciam tribum, quæ se neq; condemnasset neq; condemnatum consulem aut censorem fecisset, populum Romanum omnem, 34. tribus æranos reliquit, &c. Idem tradit Valer. li. 2. cap. 4. de censoria nota.

Trib. XXIX. Scaptia.

Tribus Scaptia eo anno, & eam ob causam, qua Mæcia, teste Liuio, addita fuit. De qua Sex. Pompeius: Scaptia tribus nomine Scaptiæ vrbis appellatur. Tranquil. in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaptiensibus tribulib. suis die comitiorum singula millium nummum à se diuidebat. Duas enim tribus Augustus, & pleriq; alij aliquando obtinebant, alteram, quam sibi nascendi sors dedisset, alteram vero, vel iure adoptionis, aut in accusationis de repetundis præmium, aut emptam, vt quis maiorem in distributionibus partem haberet.

Tribus XXX Oufentina.

Crescente ob nouos ciues, qui in dies addebantur, vrbis frequentia, anno CDXXXV. Plautio, & M. Fossio Coss. Duæ Romæ, Liuio lib. 8. autore, addite tribus Oufentina, & Falerina. Eas addiderunt Censores L. Papirius Crassus, & C. Mænius. Quod Liuius omisit. Hi enim eo anno censores relati sunt à Verrio Flacco in tabulis Capitolinis. De Oufentina tribu sic scribit Sex. Pōpeius: Oufentinæ tribus initio causa fuit, flumen Oufens, qui est in agro Priuernate inter mare & Tarracinam. Lucretius: Priuerno Oufentina venit, flauoque Oufente. Postea à censoribus alij quoq; diuersarum ciuitatum eidē tribui sunt ascripti.

Trib. XXXI. Falerina.

Falerina tribus eo anno, quo Oufentina, Liuio auctore, addita est, ab agro Falerno in Cāpania vt existimo, dicta, nam ea parte & Oufentina fuit. De hac tribu Iosephus lib. 13 c. 16. antiquitatū meminit ita: C. Sēpronius C. F. Falerina.

Tri. XXXII. Anienſis.

Ob eam, qua superiores, causam anno vrbis C D L V. M. Fuluio, & T. Manlio Coss. Liuio lib. 10 auctore, condito lustro à censoribus P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Sauerrione, tribus addita est Anensis ac Terentina. Ex quibus Anensis ab Aniene amne (vt puto) dicta est, in Sabinis enim fuit. De hac tribu Cic. Epist. Fam. lib. 8. mentionem facit sic: L. Atteius, L. F. An. Capito, & pro Plancio eandem commemorat.

Tribus XXXIII. Terentina.

De tribu Terentina, quæ cum Anensi addita est, Cicero pro Plancio memi nit sic: Quas tribus edidisti? Terentinam credo? Et paulo post: Prioribus comitijs Anensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse concessam. Et post: Altinas præfectura, ex qua Cn. Plancius fuit ex tribu Tarentina. Idem Epistol. Famil. lib. 8 M. Oppius M. F. Tarentina. Hanc à Tarento (is locus in campo Martio erat) dictam puto.

Tribus XXXIIII. Velina.

Tribus Velina à lacu Velino dicta, Floro ex Liuio in Epitoma libro 19. auctore, addita fuit cum Quirina anno vrbis D X I I I. A. Manlio I I. & Q. Lutatio

Coss. Eas addiderunt censores C. Aurelius Cotta, & N. Fabius Buteo, hæque 35. numerum expleuerunt. De hac Cicero Epist. lib. 4. ad Atticum sic scribit: Trib. habet Pomptinam, Velinam & Næciam. Idem in Bruto: T. Annius Velina. Et Hor. li. 1. Epist. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina. Et Pers. quoq; Satyr. 5.

Libertate opus est, non hac vt quisque Velina
Publius emeruit scabiosum tesserula far.

Nec vt dixi, à lacu Velino potius dicta est, quam à Velia. Est enim is lacus in Sabinis, à quibus sequens quoq; tribus appellata est. Velia vero vrbs Lucaniæ longe ab vrbe distans.

Trib. XXXV Quirina. Tribus Quirina (quæ 60 anno, quo Velina addita est) à Curensibus Sabinis videtur appellationem traxisse, Sex. Pompeius. Cicero Epist. famil. lib. 8. C. Septimius T. F. Quirina. Et pro Quinctio: L. Albius Sext. F. Quirina. Asconius in Cornelianam: Duæ solæ tribus, Sergia, & Quirina damnauerunt Iosephus antiquitat. lib. 14. cap. 17. Papirij Quirini meminit. Velina & Quirina tribus 35. numerum expleuere, post quas is numerus amplius mutatus non est, vsque ad bellum Marsicum, in quo cum Tuscis, Vmbris, Gallis, & reliquis Cispadinis populis lege Iulia ciuitas data esset, octo nouæ tribus, vt Paterculus, vel decem, vt Appianus tradit, in quas noui ciues conijcerentur. à Censoribus P. Licinio Crasso, & L. Iulio Cæsare additæ sunt, ann. vrbis D C L X V. Cn. Pompeio Strabone, & M. Porcio Catone Coss. In easdem bello Marsico confecto, reliqui Italici ciuitate donati sunt, præter Lucanos, & Samnites relati. Quanquam & hi paulo post eandem sunt consequuti. Atque 43. & 45. tribuum numerus factus fuerat, qui cum annos prope quatuor mansisset, postremo nouis ciuib. in 35. tribus à Censoribus L. Marcio Philippo, & M. Perperna. auctore L. Cinna cõsule distributis, denuo 35. numerus restitutus est. Qui idem Ciceronis tempore, vt ex eius orationibus in Rullum, in Verrem, in Antonium, & alijs locis liquet, fuit. Triginta quinq; tribuum etiam extat mentio in Traiani Imperatoris duabus inscriptionibus. Hæ itaque sunt 35. tribus, in quas vniuersus populus Romanus dispartitus erat, quarum aliquam, vt ait Asconius, necesse erat, vt cuiuscunque esset ordinis, ciuis Romanus obtineret. Qui enim pleno iure ciues Romani erant, id est, cum iure suffragij, quod erat supremum ciuis Romani ius, is in vnã harum 35. tribuum vt esset, necesse erat, quam si antiquus ciuis hæreditate, si nouus à populo ciuitate donatus, à Censoribus obtinebat, in qua suffragium ferret. Ex quibus quatuor, vt dixi, vrbanæ, in quas transferri ignominiæ esset, reliquæ omnes rusticæ laudatissimæ, eorum qui rura haberent, quæ propriæ ingenuorum erant, cum vrbanæ forensis turbæ vt proletariorum, capite censorum, & libertinorum essent, vt auctores sunt Cicero primo de Oratore, Valerius, Asconius, Plinius, & Florus.

DE IIS QVÆ SVPERFLVVNT TRIBVVM NOMINIBVS.

MVltarum tribuum nomina, quæ in vetustis epigrammatibus & forte apud antiquos auctores, præter 35. reperiuntur, multam & magnam dubitandi occasionem attulerunt. Nam præter relatas in antiquis inscriptionibus, Camillæ, Cluentiæ, Cluuiæ, Dumiæ, Minuciæ, Ocriculanæ, Papiæ, Vot.... Castiæ, Taur... Iuliæ, Flauiæ, Vlpiæ, Aeliæ, apud Liuium Sapiniæ, & Festum Pinariæ mẽtionem quoque fieri inueni. De quibus quid existimem probabiliter disputaturus, nihil enim certi, quod afferam, habeo, primum rationem reddam, cur nullam earum in 35. numerum collocarim, deinde quanam ratione constitutæ esse potuerint. Etenim in 35. primis tribubus digerendis illud præcipue obseruaui, vt eas tribus in earum numerum collocarem, quæ tam veterum auctorum, quam lapidum testimonia haberent. Quod etiam in omnibus, præter vnam tantum Horatiam, præstiti. Nam & auctores, & lapides, quibus

earum numerum confirmarem citaui. Horatiam autem potius, quæ vna ex his est, quæ scriptorum testimonijs caret, quam vllam aliarum paulo ante recitatarum tribuum interserui, tum ob eas, quas dixi rationes, cum de ea disputaui, tum quod nullæ etiam harum testimonium vllum antiquum habeant, præter Ocriculanam, quæ vna tantum sine controuersia, quando Horatia delenda esset è numero 35. eius locum obtinere posset, tum quod multos lapides etiam ipsa habeat, tum quod, quanquam mendose, de ea Marcus Cicero oratione secunda in Rullum mentionem faciat sic: Ab Ocriculana ad Arniensem, Nam in antiquis scriptis codicibus Vsurana legitur, vt sit Suburana: Deinde si Ocriculanam, & non Suburanam legere voluerimus, Ciceronis sententiam labefactabimus, qui illarum duarum tribuum enumeratione vniuersas tribus comprehendere voluit, à prima ad nouissimam, à Suburana scilicet, quæ inter vrbanas prima est, ad nouissimam Arniensem: quomodo nouissimam? non quidem ratione temporis, nam vigesima quinta fuit, sed loci, omnium enim remotissima ab vrbe erat. Quæ quum ita sint, relinquitur, vt Ciceronis locus corruptus sit, & pro Ocriculana Suburana legendum. Est & alius Ciceronis locus in oratione pro Quinct. Roscio ita: Quinct. Luscius Ocrea Senator. In quo cognomen id Ocrea Ocric. id est, Ocriculana, pro tribu interpretari posset, sed quum res & obscura & incerta sit, visum est potius Horatiam, quam Ocriculanam tribum in 35. numerum referre, præsertim cum si Ocriculana vna ex 35. tribubus esset (hoc autem maxime me argumentum mouit) vt ex 21. his, quas Ser. Tullius fecit, fuisset, necesse est, præsertim cum 14. sequentium numerus manifestus sit. Cæterum nulla ratione fieri potest, vt ex primis 21. tribubus sit, cum hæ omnes ab agri Romani locis à Seruio denominatæ fuerint. Ocriculum autem, à quo hanc tribum dictam fuisse crediderim, longe ab agro Romano situm erat. Quod si quispiam eam non ab oppido Ocriculo, sed ab Ocriculis, id est, montibus appellatam assereret. Vt collina à collibus vna quidem ex 21. esse posset, verum cum euidentiora argumenta non habeam, Horatiam excludere Ocriculanæ causa nolui, quandoquidem si Horatia tribus fuit, vt omnino fuisse credo, non nisi ijs temporibus addita esse potuerit, cum C D. anno post vrbem conditam ea gens, quæ sub regibus & post reges exactos primis Reipublicæ temporibus quam maxime in vrbe floruit, vix amplius ab historicis nominetur.

Tribus extra numerum Ocriculana.

Quid ergo eam esse dicemus? Ego igitur eam quidem vnam ex 35. tribubus procul dubio fuisse existimo, sed quænam ex supra relatis fuerit, incertum. Quandoquidem vnam tribum plura nomina habere potuisse, immo habuisse satis demonstrauerim. Vna enim ex antiquis Seruij Tullij tribubus, siue à gente, siue à loco appellata fuerit, esse potuit, in quam Ocriculani in ciuitatem recepti, à censoribus relati fuerint: A quibus ea tribus, vel antiquo nomine mutato, nouum Ocriculanæ assumpserit, vel vtraque simul retinuerit. Nam eam tribum fuisse, in dubium venire non potest, cùm pleraque saxa viderim, quæ eius mentionem faciebant.

Tribus extra numerum Pinaria.

Hæc si tribus fuit (eius enim tanquam tribus meminit Sext. Pompeius sic: Pupillia tr.... buum, tot enim fu.... lici nomine. à ..... Pinaria sorori, ... mine) procul dubio vna ex 21. à Seruio Tullio factis fuit, puta Clustummia, Lemonia, Pupinia, aut Veientina. Cui gens Pinaria patritia maiorum gentium & vrbe vetustior nomen suum imposuit, vt de Aemilia, Tabia, Cornelia, & Papiria factum fuisse scripsi. Sed hanc tribum merito illud suspectum facit, quod saxorum prorsus eget testimonio.

Tribus extra numerum Sappinia.

Huius quoque tribus nullum vnquam Epigramma vidi, neque qui se vidisse agnoui, quamobrem dubium esse potest, an Romana fuerit, quanquam de ea diserte bis, terve Linius in libris de bello Macedonico mentionem faciat, vt libro tricesimoprimo sic: Eodem tempore Pub. Aelius consul C Oppium præfectum sociûm, hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iussit. Et lib. 33. Sub hæc tam varia fortuna

gesta, L. Furius Purpureo alter consul tribum Sappiniam in Boios venit, &c.

Reliquæ tribus incertæ.

Reliquarum nouem vel decem tribuum nomina si modo vel tribus fuerint, vel error fabrilis non sit (omnium enim in vetustis marmoreis inscriptionibus mentionem extare didici) diu multumque me torserunt, vt Camilla, Cluentia, Cluuia, Dumia, Minucia, Papia, Vot.... Cestia, & Taur..... Nam etsi facile concederem quasdã ex ijs errore fabrili ortas esse potuisse, vt MIN. pro MEN. VOT. pro VET. vel VOLT. & similes, id tamen de omnibus dici nulla ratione posse existimo, & præsertim Papiæ, cuius duodecim inscriptiones extare vidi, Cluentiam quoq; & Cluuiam ex Clustumina errore fabrili ortas existimassem, nisi eas integras sic: Cluentia & Cluuia exaratas fuisse inspexissem. Cuius rei occasione, CAM. Camillam, DVM. Dumiam, MIN. Minutiam, CES. Cestiam, quæ conciſæ in lapidibus scalptæ erant, interpretatus sum. VOT. enim & TAVR. si tribuum nomina fuere, interpretari nescire me fateor, nisi Votiuam & Tauriam dicamus. Quod si error fabrilis fuit, & Vot. pro Vet. vel Voturiam pro Veturia interpretari voluerimus, quomodo Voturios pro Veturios dictos apud Sosipatrum legimus, non erit, quod in eius alia interpretatione laboremus. Porro autem cum quasdam ex his tribubus omnino fuisse mihi persuasissem, & in his Cluentiam, Cluuiam, & Papiam, fui suspicatus, hæc nomina aliquot earum octo, vel decem tribuum fuisse, quæ bello Marsico, cum Italis ciuitas data est, à Licinio & Iulio censoribus additæ sunt, quod vt existimarem, duabus potissimum rationibus adductus sum: Primum quod eas aliquas ex antiquis 35. tribubus esse non posse semper existimarim. Non enim verisimile videtur, vt antiquis illarum nominibus mutatis, Cluuiæ, Papiæ, & Cluentiæ, quæ familiarum, plebeiarum, & nouarum nomina sunt, assumpserint. Deinde quia animaduerterim ab Appiano, libro primo de bello ciuili, inter præcipuos duces Italicos, qui contra populum Romanum bello Marsico arma sumpserunt, Papium Mutilum, & L. Cluentium, nominari. Quæ familię postea in ciuitatem receptæ, nobiles euaserunt, summosq; honores Romę adeptę sunt, vt præturam, & consulatum. In fastis enim consularibus Papij Mutili mentio est. Cluuia quoque est oppidi in Samnio nomen, à quo, quando cum cæteris Italicis populis Samnites ciuitate donati sunt, tribus Cluuia facile appellari potuit. Quod de his tribus dixi, idem de Camilla aut Camillia, Dumia, Minucia, Cestia, Taur.... & Vot. ....Si Veturiam interpretari voluerimus, & forte Aelia suspicari poterit. Nam Iuliam, Flauiam, & Vlpiam in Augusti, Vespasiani, & Traiani memoriam additas, vel ex veteribus ita appellatas fuisse, ex Dione libro 44. intelligi potest. Nec me mouet, quod nouis ciuibus ex illis octo, aut decem detractis in 35. postea tribus distributi sint, atq; tempore M. Tullij tantum 35. nominentur. Nam posteaquam ciues ex ijs excepti sunt, Republica stante, eas nihil fuisse existimo. Verum post Augusti tempora, cum integris prouincijs extra Italiam etiam ciuitas dari cœpisset, eas sub ijsdem, quibus institutæ fuerant, nominibus, ab aliquo Imperatore restitutas fuisse puto, atque ad 43. vel 45. numerum iterum auctas. Quæ nihilominus ob antiqui numeri religionem semper 35. appellatæ fuerunt, quanquam 43. aut 45. essent, vt centurijs & tribubus Romuli sub rege Tarquinio Prisco, centumuiris, qui centum quinque, Sexto Pompeio, & quindecim viris sacris faciundis, qui 60. Seruio auctoribus fuerunt, accidit. Nec vlla difficultas fuit, quæ nouas tribus addere sub Imperatoribus prohiberet, præsertim quum ciues Romani in eas non distribuerentur amplius, vt suffragium ferrent, vel aliquid comitijs agerent, quæ omnia in principis vnius potestate erant, sed tantum in eas tribus ciuitate donati referebantur, vt id signum quoddam esset, eos esse ciues Romanos, omnibusque priuilegijs potiri posse, quæ libertate oppressa sub Cæsarum Imperio ciues Romani potiri ex legibus consueuerant. De quibus alio loco disputabo.

Anno ab vrbe condita DCLXIIII. L. Iulio Cæsare, & P. Rutilio Lupo Coss. bello Marsico maxime vigente (omnis enim Italia auctoribus Picẽtibus, Tuscis,

Tuscis, Vmbris, & Gallis exceptis, arma contra Romanos ob non adeptum iuſ ciuitatis aſſumpſerat) quum ijdem Tuſci, Vmbri, ob eandem cauſam defectionem molirentur, veritus Senatus, ne hoſtibus omni ex parte orientibus, vrbem minus tueri poſſet, mare omne a Cumis ad vrbem vſque libertis communiuit, eis tunc primum ad militiam ob virorum inopiam accitis. Italos vero omnes adhuc in fide permanentes (lege ab altero conſulũ, quæ Iulia appellata) quod maxime exoptabant, ciuitate donauit, inter quos Tuſci, Vmbri, & Galli fuêre. Hac igitur liberalitate vſus Senatus, ex amicis longe amiciores fecit, & qui dubij erant in fide confirmauit. Nouos vero hos ciues Romani haud ſtatim eorum tribubus, quæ 35. numero fuêre, miſcuerunt. Verum decem alias tribus addidêre, in quibus ipſi ſuffragium nouiſſimi ferrent, & plerunque ſuffragium eorum nullius fere erat momenti, cum quinque & triginta in primis vocarentur, quæ ſupra dimidium reliquas excederent, quod à principio efflagitantibus Italis latuit. Quum vero res cognita fuiſſet, alterius ſeditionis occaſionem præbuit. Et paulo poſt. Et hæc quidem per Italiam ſociali bello geſta ſunt, quod cum in maius augeretur Italia omni ciuitate donata, Lucanis & Samnitibus eo tempore exceptis, quieuit. Nam & hi eandem paulo poſt aſſequuti ſunt, & inter tribus, quemadmodum ſuperiores, ſeparatim lecti, ne, ſi antiquis ciuibus miſcerentur, eos in comitijs ſuperarent, cum eſſent numero longe plures. Hoc eſt, quod ex Liuio ſcribit Florus in Epitoma lib. 80. Italicis populis à Senatu ciuitas data, & lib. 94. Nouis ciuibus ex Senatuſconſulto ſuffragium datum. Paterculus autem lib. 2. hanc rem aliter tradere videtur. Non enim nouas tribus additas fuiſſe ſcribit, ſed octo ex veteribus acceptas, in quibus Italici ſuffragium ferrent. Ait enim: Non erat Mario & Sulpitio Cinna temperatior. Itaque cum ita ciuitas Italiæ data eſſet, vt in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia eorum, & multitudo veterum ciuium dignitatem frangerent, pluſque poſſent recepti in beneficium, quam auctores beneficij, Cinna in omnibus tribubus ſe eos diſtributurum pollicitus eſt, quo nomine ingentem totius Italiæ frequentiam in vrbem acciuerat, è qua pulſus collegæ, optimatiumque viribus, cum in Campaniam tenderet, conſulatus ei abrogatus eſt, ſuffectuſq; in eius locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. Ita Velleius. Appiani autem ſententiam magis vt approbem, duo faciunt. Primum eſt antiquorum exemplum, qui propter nouos ciues, nouas etiam tribus addere ſolebant: nunc enim tota Italia ciuitate donata veriſimile etiam viſum eſt, vt eas decem tribus adderent. Alterum eſt octo aut decem tribuum, quæ mox referam, nomina, quæ procul dubio veræ tribus aliquando, & non ex 35. numero, fuerunt. Hoc quidem anno à cenſoribus Iulio & Licinio propter nouos ciues additæ, & quadriennio poſt à Marcio & Perperna, cenſoribus, cum in 35. tribus Italici omnes diſtributi eſſent, diſſolutæ, & poſtremo poſt Auguſti tempora, cum integris extra Italiam prouincijs ciuitas dari cæpiſſet, & forte à Claudio Imperatore in cenſura, quam cum L. Vtellio anno vrbis D C C C. geſſit, denuo additæ.

Porro inter ipſas nouas tribus has fuiſſe exiſtimo, Tribus Camillia ſeu Camilla, cuius mentionem fieri in quinque antiquis inſcriptionibus animaduerti ſic: C A M. C A M I L. Cæterum vrbem C A M I L. pro Camilla, & Camillina interpretari poteſt. Cauſa autem cur neque huius, neque nouem ſequentium nemo meminit, eſt, quod paulo poſt, quã inſtitutæ ſunt, tractę fuerunt, poſt Claudij autẽ Imperatoris tẽpora haud multos integros hiſtoricos habeamus. *Tribus Camillia, alias Camilla.*

Tribus Ceſ. quam in aliquot lapidibus ſe vidiſſe vir fide dignus mihi retulit, pro Ceſtia ego interpretor, gente poſt legem Iuliam Romæ nobili & conſulari: C. Ceſtij enim conſulis ſub Tiberio Cæſare cum Cn. Seruilio mentio eſt apud Tacitum, & in faſtis conſularibus, eiuſdem vt puto 7. viri epulonum in vetuſta pyramide prope portam Oſtienſem. *Trib. Ceſtia.*

Tribus Cluentij bello Italico contra Romanos ducis, Appianus meminit. Gentẽ etiam Cluentiã Romę nobilem Auguſti tempore fuiſſe, eamq; à Troianis, *Trib. Cluentia.*

nis, & Cloantho comite Aeneæ descendisse Virgil. lib. 5. sic.... genus vnde tibi Romane Cluenti. Ab hac facile fieri posset, vt tribus Cluētia nomē obtinuerit.

Tribus Cluuia. Hæc tribus à Cluuia Samnitium vrbe, de qua meminit Liu. nomen obtinere potuit, in qua Samnites, in ciuitatem recepti, coniecti fuerint.

Tribus Dumia. Tribus quæ in vetustis lapidibus D V M. notatur, ego Dumiam interpretor, de qua præterea nihil, quod afferam, habeo.

Tribus Minucia. Minuciam gentem Romæ nobilissimam & vetustissimam fuisse, satis cōstat. Hæc cum priscis temporibus à patribus ad plebem transijsset, paulo ante bellum Marsicum adhuc florebat, quo tempore duos consulares, & alterum ex ijs triumphalem, Minucios habuit. De hac tribu absurdum esset, tribum Minuciam deriuatam esse dicere.

Trib. Papia. Frequentissima mentio est huius tribus in vetustis marmoreis monumentis ita vt hæc vna reliquis fidem facere queat, plures quam 35. tribus fuisse: Hæc forte à gente Papia dicta est, Italicarum nobilissima. Nam inter primos belli socialis duces, à Paterculo, & Appiano, Papius Mutilus refertur, cuius gens postea in ciuitatem accepta, consularis fuit. Papiorum enim Mutili & Secundini consulum sub Augusto in Fastis mentio est. Item legis Papiæ & Poppeæ. T. quoque Annius Milo oratione Ciceronis celebratus à gente Papia fuit, à qua procul dubio hæc tribus nomen accepit.

Trib. Taur... Tribum Taur... neque ego vnquam vidi, neq; qua ratione interpretari possit, nisi Tauria dicamus, scio. Vir tamen doctus, & fide plenus, se hanc in antiquis tabulis marmoreis vidisse pro certo affirmauit.

Trib. Vot... Huius tribus in duabus omni ex parte absolutis, elegantissimisque inscriptionibus mentionem extare vidi. Hæc autem (si error fabrilis est, quod minime existimo) tam pro Veturia, quam pro Voltinia interpretari potest. Quanquam apud Sospatrum Voturios pro Veturios aliquando dictum legimus. Ita vt Veturia dicendum sit. Quod si neque error fabrilis sit, neque Veturia legendum, quid plane dici possit ignoro, nisi Votiua, vel Votinia interpretemur, quorum neutrum tamen placet.

Trib. Aelia. Postremam omnium Aeliam tribum, quæ decem numerū expleret, suggessi, quod parum compertum habeam, an à gente antiqua Aelia nobili, quanquam plebeia, an ab Hadriano Imperatore, qui ex gente Aelia fuit, dicta sit, quemadmodum Iulia, Fabia & Vlpia: quæ ab Augusto, Vespasiano, & Traiano nomen adeptę sunt. Huius tribus lapidem nullū adhuc vidi, sed se vidisse, vir quidā doctus, & cui facile credo, mihi retulit. Hæc autem si omnium tribuum bello Marsuo additarum esse potuerunt. De quibus prēterea, quid afferam, non habeo.

Tribus Iulia. Tribum Iuliam scribit Dio lib. 44. in Augusti honorem à Senatu appellatam fuisse, vnam ex veteribus, non de nouo, additam. Quæ autem ea fuerit, incertum. De hac tribu duas inscriptiones extare vidi.

Trib. Flauia. Et hæc tribus aut à Vespasiano, aut ab altero filiorum Tito, vel Domitiano nominata fuit, quandoquidem hi ex gente Flauia fuerunt. De qua trib. vnicam vidi inscriptionem Romæ.

Trib. Vlpia. Hæc in Traiani Imperatoris memoriam denominata est, de qua antiquum epigramma ego aliquando vidi, quod modo ad manus non est. Atque hæc sunt omnium tribuum nomina, quæ ego vnquam extare in antiquis tam librorum, quam lapidum monumentis, didici. Quas ego hac ratione digessi, atque de ijs ita disputaui, vt probabiliter potius, & disputandi more disseruerim, quam sic omnino fuisse mihi persuadeam. Quæ ego attuli, harum rerum studiosi accurate examinabunt, si quod mihi proposui, consequutum me esse existimabunt, non parum mihi in lucro tulisse videbor, sin autem liberum erit cuique, quæ de rebus adeo nostra ætate, & forte antiquorum etiam obscuris tractaui, ad suam ipsorum sententiam, dum meliora & certiora afferant, omnino reuoluere, & ea distinctiora, & illustriora reddere, quod enim potui, præstiti, neque quicquam laboris, quo omnia clarissima facerem, reliqui.

A tribubus comitia fiunt tributa, quemadmodum à curijs curiata, & centurijs centuriata. Ea erant, autore Gellio, quum ex regionibus & locis, id est, per tribus suffragium ferebatur. Erant enim tribus populi Romani partes distinctæ locis in vrbe diuersis, & regionibus vndique circa vrbem per Italiam dispersis. Atque hactenus de tribubus Romanis, &c. nunc cæterorum Liuij locorum explicationem obiter prosequamur.

Metu legis de incensis latæ] Dionysius pœnam incensi fuisse lege Seruij Tullij tradit, vt publicatis bonis verberatus veniret: Zonaras, qui se aut bona sua in censum non detulissent, ipsos à consulibus, bona à censoribus venundata scribit, & Vlpianus maximam capitis imminutionem esse per quam ciuitas & libertas amittitur, ait, vt cum incensus aliquis venierit. *Incensorum pœna.*

In campo Martio] Campum Martium describit Liuius libro 2. Fuit autem ager Tarquiniorum, qui inter vrbem & Tyberim fuit, Marti consecratus, vnde liquet quicquid inter Capitolium & Tyberim interfuit, fuisse campum Martium. Nam vrbs prima ad capitolium finiebatur, quod idem Ouidius ostendit, Iuturnæ ædem describens, quam vult fuisse in ea parte, qua Campus Martius Virginia ambitur aqua. Verum de Campo Martio, Plinius libro 36. capitul. 10. Marlianus libro primo, cap. primo, & libro sexto, cap. 12. Blondus libro primo, Romæ triumphant. & libro secundo, de Roma instaurata. *Campus Martius.* *Iuturnæ ædes.*

Sue, oue, tauro] Has hostias, cum eas prius ter circum exercitum circumduci iussisset immolans. Vnde & id genus sacrificij Solitaurilia, & Sueouitaurilia dixerunt. Hinc Festus, Solitaurilia hostiarum trium diuersi generis immolationem signant, Tauri, arietis, verris, quod omnes integri solidiq; sint corporis, solum enim lingua Tuscorum significat totum, & solidum, hæc Festus: Sed & Græci totum ὅλον dicunt integrum. Porro de Solitaurilibus præter Liuium, Asconius, Quintilianus, alijque meminere. *Solitaurilia.* *Solum quid Lingua Tuscorum.*

Lustrauit] Id est, expiauit à luendo, id est, soluendo & liberando, vt apud Virgilium: & cum lustrabimus agros. *Lustrare quid?*

Millia LXXX.] Dionysius 84. millia fuisse prodit, idque ex tabulis censorijs se accepisse scribit, & cum eo sentit Eutropius. Quum vero institutum fuerit, vt quinto quoq; anno exacto fieret census, lustrumve conderetur, hinc lustrum pro quinquennali spacio sumptum esse constat, idque à luendo dictum scribit Varro lib. 5. de lingua Latina, quod quinto quoque anno vectigalia & alia tributa per censores persoluerentur, tametsi vltra quinquennij tempus, vel bello, vel domesticis discordijs, vel alio casu sæpe productum in septem, decem, & aliquando septemdecim annos fuisse lustrum ex Fastis constet. Magistratus autem huic muneri præfuit primum, qui summus in vrbe fuit, reges, eiectis regibus, consules, deinde cum consules bellis impedirentur, censores, qui ab re nomen acceperunt. Censum autem in foro primum, deinde in villa publica (locus is erat in Campo Martio) fieri institutum, lustrum vero semper in Campo Martio conditum. Hoc quoq; animaduertendum, vt docet Robortellus lib. 1. emendationum cap. 15. Censum aliquando sine lustro fieri solitum, cum præsertim annus esset funestus ob mortem consulis, vt declarat Liuius lib. 3. vbi ait: Census actus eo anno, lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, condi religiosum erat. Census itaq; sine lustro fieri, non autem vicissim è contrario lustrum sine censu condi poterat. Hinc liquet legendum esse: Idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. *Lustrum quid?* *Lustrum vnde?*

Quirinalem] Qui ambitum fere habet 3000. passuum. Dictus est autem Quirinalis vel a fano Quirini, vel à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venientes in eo castra posuerunt. Velut Marcus Cato in libro Originum scriptum reliquit, à Iunone Sabinorum Dea, quam illi Curitim, id est, Hastatam Iunonē vocant. His enim simul & Hetruscis non erat litera Q. De ambitu vero & magnitudine huius collis, vide Marlianum lib. 5. cap. 21. Alexan. ab Alex. lib. 5. cap. 11. *Quirinalis mons.*

Viminalemq;] Collem Viminalem Varro inter Esquilinas commemorat, *Viminalis mons.*

& à Ioue Vimineo,cuius aræ in eodem monte erant, vel à viminum illic crescentium multitudine dictum putat.Respicit ab occasu Quirinalem,interiacēte circa stadium Suburbana plana, à Septentrione vallem habet Quirinalem, inter eosdem colles quatuor iugerum latitudo, stadiorum vero duorum cum dimidio longitudo.Vide Marlianum lib.1.ca.1.& lib.5.cap.19.Terentium Varronem de lingua Latina,Alexandrum ab Alex.lib.6.cap.11.

Equilia.

Auget Esquilias] Esquilias duos vrbis montes esse, ex Varrone docemur, celebrior tamen pars Esquilinus mons dictus est, vel ab auium excubiis vt apud Ouidium lib 1.Fastor.legimus.Vel ab aucupibus, quod eo loco quisquilijs proiectis auibus illuderent, hic ex vrbis collibus solus duplici iugo & aggere munitur,cum reliqui singulis contenti sunt, ex quibus alter Cespius nuncupatur,alter Oppius.Qua de re vide Marlianum lib.1.& li.5.ca,6. Alexandrum ab Alex.vbi supra. Nostra autem tempestate Esquiliæ incipiunt à templo S. Petri ad vincula,& protenduntur vsq; ad Ecclesiam S.Crucis,inde ad Thermas Diocletianas: includitq; Ecclesiam S.Mariæ Maioris,& S.Praxedis.

Pomœrium quid?

Pomœrium profert] De hoc multa dici possent,sed breuitati consulendo, Pomœrium locus erat, tam intra quam extra murum vrbis, quem antiqui in condendis vrbibus augurato consecrabant, neque in eo vllum fieri ædificium patiebantur.Dictum autem est pomœrium,vt author est Varro lib.4.de lingua Latina,quasi post mœrium. Nam quem antiqui merum dicebant,nos murum dicimus,vnde ita nonnulli apud Virgilium legunt,libro decimo.Atq; ipsis præliamiscent Aggeribus mœrorum.Iulius Pollux libro nono, intra muros solum Pomœrium locat, inquiens, ex interprete: ingressis vero omne illud Pomœrium dicitur,intra muros,intra mœnia,interius autem plateæ. Plutarchus etiam in Romulo,quod intra lineam murum diffinientem relinquitur,Pomœrium esse dictum ait,detractis per Syncopā è medio literis,quasi pone murum. Agennius Vrbicus in Commentarijs in Iulium Frontinum,in vniuersum Pomœrium extra muros vrbes habuisse dicit,aliquas vero intra.Pomœrium autem,inquit, vrbis est,quod ante muros spaciumest sub certa mensura dimissum.Sed & aliquibus vrbibus,& intra muros simili modo est statutum, propter custodiam fundamentorum,quod à priuatis operibus obtineri non oportebit. Hic locus est qui à publico nullo iure poterit amoueri. Liuius hic & intra & extra vrbis pomœrium agnoscit. Gellius autem lib.13.cap.14. ex libris Augurum, populi Romani Pomœrium esse dicit locum intra agrum effatum per totius vrbis circuitum pone muros,regionibus certis determinatum,qui faciebat finem vrbani auspicij,antiquum autem Pomœrium,quod à Romulo institutum fuit,Palatini montis radicis terminum habuisse,cui astipulatur Tacitus inquiens, certis spaciis à Romulo interiectos fuisse lapides per ima montis Palatini, &c. scilicet ad significandos Pomœrij terminos,quos Varro cippos vocat, aras etiam quasdam his terminis addens.Terminorum intra muros nulla fit mentio,ea,vt opinor, de causa,quod non sit relictum intra muros Pomœrium. Quanquam apud eundem Gellium lib.15.cap.27. ex verbis Lælij Fœlicis contrarium quis suspicari possit.Sed ea me minime mouent, cum Pomœrium vrbis appellatione,tametsi extra vrbem sit,comprehendatur,Equidem libris Augurum,Varronis,& Tacito(vt de Vrbico Christiano homine nec adeo antiquo autore nihil loquar)magis quam Liuio,Plutarcho,& Polluci crediderim, ideoque arbitror, vnum duntaxat apud priscos fuisse Pomœrium,idque post muros, id est, extra muros,eamq; ob rem Plutarchum qui de antiquo Pomœrio loquatur, errare, item Pollucem, qui exterius Pomœrium non agnoscat : Postea vero & intra muros relinqui consueuisse. Quod spectat ad Pomœrij etymologiam Varro quasi post murum dictum significare videtur,inquiens:Quod erat post murum Pomœrium dictum,eiusq;(terminis)auspicia vrbana finiuntur.Cuius loci lacunam Hieronymus Magius explet, voce Terminis lib.3. Miscellaneorum ca.13. Atq; eodem authore, Liuius Pomœrium quasi post mœnium quosdam interpretari

Pomœrij Etymologia.

Mœrus antiquis quid.

Cippi qui.

Pomœrium vnum.

pretari ſcribit(Varronem haud dubie intelligens)quaſi poſt mœnia id eſt,poſt murum Pomœrium ſit,ſed male vt ipſi videtur,ſiquidem cum primum hęc vox exorta inditaq; loco eſt,vnum duntaxat,idq; extra muros erat in vſu Pomœrium.Verum nec Varronem primi nominis in etymologiarum indagine authorum,Pomœrium quaſi poſt mœnium dictum ſenſiſſe arbitratur,ſed magis quaſi poſt mœrium.Muri enim antiqua voce Latina, qua Lucretius vſus eſt mœri dicebantur,ita namq; hic inquit lib.7. *Mœri antiquis muri.*

Frigus vt à fluuijs,calor à ſole,æſtus ab vndis
Aequoris exeſor mœrorum littora propter.

Minime vero probanda videtur etymologia quæ à Pompeio affertur lib.14. in his verbis, proſmurium pontificale pomœrium vbi pontifices auſpicabantur,dictum autem Pomœrium quaſi promurum,id eſt,proximum muro.Hęc ille: Primus autem qui Pomœria docuerit Ianus fuit,ſi Fabio Pictori lib.1. credimus.De Pomœrij productione Tacitus lib.12.Gellius li.13.cap.14. Aliam item ad hanc cognitionem ſpectantia,vide apud Marlianum lib 1.cap.3.& li.1.ca.7. Alexand.ab Alex.li.6.cap.14.Blondum lib.1.Romæ inſtauratæ a principio: latiſſime autem Onuphrium Panuinium in Commentario de vrbe Roma. Pomœrium vero proferre nihil aliud eſt,quam ampliare mœnia vrbis.

Fanum Dianæ] AEdificatum eſt Dianæ templum in montis Auentini vertice Tyberim verſus,in quo templo Idibus Auguſti Romæ ſeruis dies feſtus eſſe conſueuit,cum eo ipſo die Seruius noſter è ſerua natus, hanc ædem conſecraſſet,& diem ſacrum ſeruis,& qui in eius tutela ſint,vouiſſet.Sed alij ab Anco hanc ædem ædificatam exiſtimant, ex pecunia quam ciues nuper Politorio traducti contulerant.Fuit autem eo ipſo in loco,vbi hodie D. Sabinæ templum eſt,teſte Marliano lib.5.cap.2.& li.4.ca.18.De Dianæ autem Epheſinæ templo multa lege apud Plinium lib.36.ca.14.li.14.ca.1.li.2.ca.87.lib.16.cap.42.lib.36. cap.5. *Dianæ templum Rom.*

Cuidam patrifamilias] Andronium Coratium Plutarchus problemate 5. ex Iuba & Varrone vocat. *Andronius Coratius.*

Ibi fore Imperium] A quadrupedibus animalibus diuerſis auſpicia ſumebant Romani.Ex bouis autem aſpectu plerunq; proſpera pronũciabant augures.Sic quoq; L.Aurelio & L.Octauio Coſſ.ad immolandum bos de montibus per hoſtium claſſem adnatauit, ſeque ad aras percutiendum obtulit,de quo prodigio Iulius Obſequens cap.59. *Bouis aſpectus.*

Antiſtes Romanus] Quem Cornelium Plutarchus vocat.

Viuo perfunderis flumine] Nefas enim erat illotis manibus tractare ſacra, & hinc Heſiodus vetat,nequis mane Ioui libet vinum χέρσιν ἀνίπτοις, id eſt, illotis manibus,vnde etiam χερνίβος apud Homerum crebra mentio,quę vox perinde ſonat,quaſi dicas manuũ lotionẽ, à qua rem diuinam antiquitus auſpicabãtur, vt docerent deos immortales puris tantũ ſacrificiis delectari & placari. *Manuum lotio.*

Interea Romanus] Varro hanc fallaciam non Cornelio ſacerdoti, ſed ædituo aſcribit.Refertur autem hæc hiſtoria inter vafre dicta & facta apud Valerium Maximum lib.7.cap.3.

Contrahit ſimilitudo eos] Semper enim,vt Ariſto.lib.8.Ethicorũ ait,ὅμοιον ὁμοίου ἐφίεται,ſimile appetit ſimile, de ſimili matrimonio canit Martialis: *Similitudo morum.*

Vxor peſſima,peſſimus maritus,
Miror non bene conuenire vobis.

Malum malo aptiſſimum] Refertur inter ſimilitudinis prouerbia, ſicut & illud,malus cum malo colliqueſcit voluptate,de quo Eraſ.in prouerbiis.

Non ſibi defuiſſe] Luculentiſſima oratio apud Dionyſium lib.4. Eſt autem libidinis regnandi elegantiſſimum exemplum.

Muliebri dolo] Buſſidianus codex, vt annotat Nannius lib.5. Miſcellaneorum,pro dolo,dono habet,vt id regnum,quod à Senatu & populo dari ſolet, mulier ſui doni fecerit,quod ipſe omnino genuinum arbitratur, Sermo enim

ex

ex contentione ἀμφίστομος acrior est, & de Tullia æmula Tanaquilis paulò ante hæc verba fecit, nec conquiescere ipsa potest, &c.

Scelerati vicus. Scelerati vicum vocant] Ob perpetuam crudelissimi sceleris memoriam. Sic etiam Carmentalis porta, eo quod per eam trecenti Fabij cum clientum quinq; millibus egressi aduersus Hetruscos, ad amnem Cremeram interfecti sunt, etiam scelerata dicta est, item scelerata via, quod ibi Vestales ob incestum damnatæ sepelirentur, teste Marliano lib. 5. cap. 23.

Scelerata via.

Carpentum quid? Per patris corpus carpentum egisse] Hoc est super cadauer currum vel vehiculum duxisse, scabello aurigam vel mulionem frenum inhibentem percutiens. Est autem carpentum vehiculi genus, petorito prope simile, dictum quasi carmentum, mutatione vnius literæ à Carmenta Euandri matre, Vnde Ouid. lib. 1. Fastorum:

Nam prius Ausonias matres carpenta vehebant,
Hæc quoq; ab Euandri dicta parente reor.

Sic quoq; Cornelius Tacitus scribit, Agrippinam carpento in Capitolium vehi voluisse, qui mos sacerdotibus & sacris antiquitus concessus fuit. Verum de hac impietate & crudelitate Tullię in suum parentem præter Liuium & Dionysium, Florum lib. 1. cap. 6. Augustinum lib. 3 cap. 15. lege Valerium Maximum lib. 9. cap. 11. Ouid. lib. 6. Fastorum. Volaterranum libr. 19. cap. 2. Alexandrum ab Alexandro lib. 2. cap. 6.

Virtus nobilitati aut opibus minime astricta. Difficilis esset æmulatio] Virtus igitur, cui vt inuidia, ita etiam plerunque fama comes esse solet, vt se nullis contineri vinculis ostendat, non semper nobilitatem aut opes sequitur, sed velut toti humanæ amica naturę eam quærentes amplectitur, & persæpe ad eos profecta, qui humili plane loco nati sunt, claros facit, atq; ad summum sæpe honoris fastigium euehit.

Cognomina à factis. Cognomen facta indiderunt] Sic multis Romanorum aut virtus aut vitium, aut alij deniq; casus, pro consuetudine appellationē dederunt. Qua de re Plutarchus in Coriolano, Plinius lib. 16. ca. 16. Alexander ab Alex. lib. 1. cap. 19. Sabel. lib. 6. per totum cap. 4. exemplorum.

Lucum Ferentinæ conueniant] Vide notata infra lib. 5. de Latinis feriis, vbi nonnulla ad huius loci illustrationem facientia inuenies.

Clam quidam mussitantes] Hic locus Nannio, vt li. 5. Miscellaneorum fatetur, perpetuo suspectus fuit, neque sine causa, vt ait. Pugnante enim inter se, quosdam clam mussitantes, & vulgo eum appellasse Superbum. Vulgo enim dicitur quod à nemine non iactatur, à quibusdam dicitur, quod à paucis. Recte igitur ad istum modum liber Busilidianus eo autore. Iam enim quidem clam ita mussitantes, vulgo tamen eum appellabant, dictione quidā, mutata in quidem, vt intelligamus clam quidem ita eum vocitari, sed tamen passim.

Vulgo dici quid sit.

Necari sub crate. Crate superne iniecta] Sic & infra libr. 4. Ad vociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, quæ verba Tacitus in opusculo de moribus Germanorum explicare videtur ignauos & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, iniecta insuper crate, mergunt. Plautus in Pœnulo: Sub cratim vt iubeas sese supponi, atq; eo lapides imponi multos, vt sese neces. Hoc supplicij genus Carthaginiensibus peculiare fuisse, memoria à nonnullis proditur, Brodæus li. 1. Miscellaneorum cap. 28.

Volsci qui? Volscis] Latij vel Campaniæ populis, de quibus Plinius lib. 3. cap. 5. & cap. 19. & Pomponius Mela lib. 2. cap. 4. Terminant autem Septentrionem versus cum Marsis.

Volscum bellum. In ducentos amplius] Durauit enim post Tarquinium tot annis. Siquidem eos, post superatos ad Regillum Latinos, vicit quoq; Appius Claudius, qui cōsul cum Publio Seruilio fuit, rursusque rebellantes idem compescuit, direpta Suessa Pometia. De his etiam M. Valerius Publicolæ frater & dictator triumphauit. Deinde simul Volsci & Equi, à L. AEmylio, qui consul cum Fabio Cæsone fuit: postmodum L. Lucretio & T. Veturio, rursusque Quintio & Q.

Ser-

Semilio consulibus victi sunt. Præterea Q.Fabius Cæso consul, demum Pub. Valerius Potius consul apud Algidum,& post eum M. Geganius etiam consul, ducto Ciuilio duce Volscorũ ante currum, triumpharũt,vt suis locis scribunt Liuius,Dionysius,Orosius,Eutropius,Volaterranus lib.38.cap.8.Paralip.

Suessamq; Pometiam] Pometiæ vrbis & agri frequens apud authores fit mentio,quæ tamen iamdudum & ante Dionysij Halicarnassei tempora interiit,cuius coloni Suessam migrarunt,vnde & Suessa Pometia dicta est. Vide Plinium li.3.c.5.Plutarchum in Hannibale.Volaterranum lib.6.c.1. *Pometiæ vrbs.*

Gabios propinquam vrbem] Volscorum vrbem septuaginta millibus passuum ab vrbe sitam,quæ à Galacto & Bio fratribus Siculis condita est, vt scribit Solinus. Sed si Straboni credimus,est in via Prænestina,distatq; centum ab vrbe stadiis,quam hodie Zagarulum quidam existimant, quod doctis nõ probatur,cum Gabij propinquiores vrbi ex Strabonis authoritate deprehendãt. De his præterea lege Volaterranũ lib.6.c.1. Vrbanorum commentariorum. *Gabij.*

Transfugit ex composito] Vide quoq; Valerium Max.li.7.ca.4. Frontinum li.1.ca.1.Volaterranum lib.38.cap.8. Vrban.Com.Ouid.lib.2.Fastorum.

Non motam termini sedem] Numa Pompilius cum publicum agrum populo Romano,& priuatum certis limitibus terminisq; definiuisset, sacellum erexisse Termino Deo traditur,in colle Tarpeio, cui nihil animatum sacrificaretur,sed liba tantum,pultes,& frugum primitiæ,qua de re Dionysius lib.2.statuitque Numa eum, qui Terminum exarasset,& ipsum, & bouem sacros esse. Saxum vero fuit hic Deus,vnde & Termini agrorum publicorum & priuatorũ tales fuerunt,licet & postea,stipes & arbor,& tegula etiam pro Termino posita.Lactantius in primo existimat terminum eum fuisse lapidem,quem pro Ioue deuorauit Saturnus, subiungẽs Tarquinium cum Capitolium facere vellet, & multorum Deorum in eo loco sacella essent, consuluisse, vtrum Ioui cedere vellent, cedentibus cæteris, solus Terminus mansit, qui noluit cedere. Vnde illum poëta Maro Capitoli immobile saxum dixit, & pluribus Seruius.Diuus vero Augustinus in 4.de ciuitate Dei aliter recitat fabulam:quem vide.Cæterum vt inaugurare templa est ea augurijs sanctiora reddere, sic exaugurare est ea profana facere, prout hic Liuij locus ostendit & annotat Gyraldus historiæ Deorum syntagmate 17.cap.1. *Terminus Deus.* *Exaugurare quid?*

Caput humanum] Recenti tabo & sanguine aspersum.Huius prodigij vero mentionem faciunt,& Plinius lib.2.cap.2.Plutarchus in Camillo.Portius Cato lib.Originum.Terentius Varro de lingua Latina.Marlianus lib.2.cap.1.& cap.10.Alexander ab Alexandro,lib.6.cap.11.Cæterum Plutarchus in Camillo ab Hetruscis vatibus responsum datum esse ait,non gentium sed Italiæ caput futurum.Huc vero pertinent poëtarum quoque diuersa testimonia & præsertim illud Martialis lib.12.Terrarum Dea,gentiumq; Roma.Cui par est nihil, & nihil secundum.Virg.lib.1.AEneidos: His ego nec metas. Ouid.lib.2. Fastorum: Gentibus est alijs tellus data. *Caput hominis in Capitolio condendo inuentũ.*

Cloacamque maximam] Erat hæc Cloaca ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuisa,quorum duo postmodum clausi sunt, tertius per lacum Curtium sub foro Romano,per Palatini montis radices,in Velabrum aqua limpidissima fluebat,& inde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim effluebat.Id vero obiter notandum est,plures olim Romæ fuisse cloacas,easq;publicas.Verum cum vrbs à Gallis capta atq; incensa esset,& quisq; domicilium sibi reædificaret,factum esse, vt quæq; domus hodie suam ferme & propriam cloacam habeat.Vide Plinium lib.36.c.15.Marlianum lib.3.c.18. *Cloacæ maxima.*

Portentum terribile visum] Dionysius autem ait: Aquilas in palma quę regiæ incumbebat,nidũ habuisse, vbi illis absentibus implumes pulli subito vulturum incursu discerpti sint,quod mali imminentis prodigium esse putabant.

Delphos ad maxime inclitum] De huius oraculi origine,cultu,religione & miraculis copiose leges Herodotum libro 1.Diodorum Siculum de gestis Philippi, *Delphi.*

lippi, Plutarchum in oratione consolatoria ad Apollonium. De sera numinis vindicta in Pericle. Iustinum lib. 24. Sabellicum lib. 5. Enead. 1. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 2. à principio. Ouidium 2. Fastorum, Consulitur Phœbus.

Brutus. Bruti quoque haud abnuit cognomen] Brutus enim idem est, quod stupidus, grauis & tardus. Hinc Cyprianus ad Demetrianum scribens ait: Nullus affectus offert lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere, nec surdus audire. De ficta eius stultitia Ouidius lib. 2. Fastorum scribit:

Brutus erat stultis sapiens imitator, vt esset
Tutus ab insidijs (dire Superbe) tuis.

Tarquinia sorore] Id & alij prodiderunt, inter quos & Plinius de viris illustribus. At Tarquiniæ filium ex Prisco Tarquinio Iunium Brutum fuisse Dionysius ait.

Ludibrium verius] Vrpote, quem vt morionem pro libitu conuicijs & contumelijs afficerent.

Corneo cauato] Plinius de viris illustribus sambuceo ait.

Muneribus Dij etiam capiuntur. Donum tulisse] Pro responsorio munere. Muneribus n. etiam Dij capiuntur, quod Euripides in Medea vulgi sermone celebratum fuisse ostendit, cum ait: πείθειν δῶρα καὶ θεοὺς λόγος. Et Ouidius:

Munera (crede mihi) placant hominesq; Deosque,
Flectitur iratus Iuppiter ipse datis.

Celebratur & hic versiculus:

Δῶρα θεοὺς πείθει καὶ, ἀδοίκους βασιλῆας.

Oraculorum obscuritas. Osculum matri tulerit] Notandum est Apollinem Delphicum semper dubia dedisse, & obscura responsa, vt in quamcunq; partem se fortuna inclinaret, veritatem dixisse videretur, cum ex sua natura, veritatis hostis esset, vtpote Satanas ipse, prout tradit Augustinus lib. 3. cap. 7. Ciuitatis. Simile exemplum ex Ennio allegat Cicero de diuinatione lib. 2. Herodotus lib. 1. Item obscurum oraculum Siphnijs datum leges apud eundem lib. 3. Spartanis lib. 1. Argiuis lib. 6.

Velut si prolapsus ceciderisset] Id vbi in terram Italicam & natale solum redijsset, factum esse scribunt, ac procidisse quasi pedem offendisset.

Terra cõmunis mater. Communis mater] Aegyptij, vt apud Diodorum Siculum lib. 1. de fabulosis antiquorum gestis legimus, terram tanquam vas aliquod eorum quæ fierent putantes, matrem appellarunt. A Græcis similiter terra mater, mutato deinde paululum verbo δημήτηρ est dicta, vt Orpheus testis est, qui terram omniũ matrem dixit, diuitias largientem. Cui astipulatur quoque Marcus Varro de re rustica lib 3. & Plinius lib. 2. cap. 25. Huc quoque pertinet Cæsaris somnium, qui in somno, matri stuprum intulisse visus est, quo admonebatur, futurum esse, vt orbem terrarum subigeret, per matrem enim terram quoque intelligebat, vt est apud Suetonium in eius vita. Verum Bruti historiam leges quoque apud Plinium lib. 15. cap. 30. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Ouidium lib. 2. Fastorum.

Ardea ciuitas. Ardeam Rutuli habebant] Dicta est hæc Latij ciuitas, vel ab regionis feruore, vt astipulatur Martialis:

Ardea solstitio, Pestanaque rura petantur,
Quique Cleonæo fydere feruet ager.

Vt ab augurio auis ardeæ, quæ altissima quæque volando petit, quæ Græcis ἐρῳδιός, vt Virg. lib. 7.

Quam dicitur vrbem
Acrisioneis Danae fundasse colonis,
Præcipiti delata noto, locus Ardea quondam
Dictus, auis & nunc magnum manet Ardea nomen.

De hac ciuitate lege Strabonem, & Plinium lib. 3. cap. 5. & lib. 35. cap. 3. Meminit etiam eius Mela lib. 2. cap. 4.

Ardeæ obsidionis causa. Eaq; ipsa causa] Dionysius Tarquinium prætendisse scribit, ideo bellum ipsis motum

motum quod Romanos exules suscepissent, & cum eis de reditu cõspirassent.

Suam quisq; laudare] Notabis ex hoc loco aulicorum mores & vitam, qui quam primum conueniunt, & liberius bibunt, & bene poti liberrime quidquid animo reconditum est, effutiunt. Vnde probe Athenæus de potatoribus differens huiusmodi prouerbium eleganter vulgò dici solere scribit, τὸν οἶνον οὐκ ἔχειν σπάθλατα, id est, Vinum non habere clauum. Propterea quod ebrietas nihil consulte, neque moderate, vel dicat vel faciat. Obruitur quippe ratio, quæ claui vice sobrios moderatur atque gubernat. *Aulicorum mos.* *Vinum non habet clauū.*

Perguntinde Collatiam] Ciuitatem, quæ nõ procul ab vrbe in via Tiburtina erat, de qua Plinius lib. 3. ca. 5. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Vrbanorum commen. cuius hodie ne murorum quidem vestigia extant. *Collatia ciuitas.*

Lanæ inter lucubrantes ancillas] Honestæ matronæ & matris familias notatu dignum exemplum. Quippe apud matronas quondam lanificium magnæ laudi fuit, lanamq; fecisse mulierem, pudicitiæ & probitatis signum erat. Quo e tempore inter Romanos & Sabinos fœdus ictum est cum Romulo & Tatio conuenit, vt Sabinæ ab omni opere, præterquam lanificio immunes forent, vt apud Plutarchum in Problematis legimus. Præterea Pagani, vt lanificium veteribus cordi fuisse ostenderent, sponsam nuptiarum die, colum comptam, & fusum cum stamine ad virum adferre iussere. Quem morem etiam hodie apud multos, & præcipuè apud Iberos coli, obseruatique legimus apud Alexandrum ab Alex. lib. 4. cap. 8. Meminit Plinius lib. 29. cap. 2. *Lanificium honestissimũ apud Romanos habitũ.*

Cultrum quem sub veste] Apud Romanos namque priscos laude dignum erat, in re honesta, & reipub. vtili sibi ipsi inferre manus. Apud Thebanos tamen, qui mortem sponte opperiret nulla omnino laude dignus erat, quin potius crimini dabatur, eoque facinore pudendam insciti am coarguebat suam, velut sui carnifex immanisque naturæ foret. Athenienses verò cum necem sibi quisque manu conscisset, defuncto cadaueri manum tanquam facinorosam abscindebant, illamque diuisam à corpore, inhumatam relinquebant. Quod Platonis documentum fuit, qui censuit, optimum quemque infracto animo vim fortunæ & calamitatum incursus potius ferre, & nisi cum dies promissus aduenerit, neminẽ iniussu Dei mortem sibi consciscere oportere. idq; magnificentius præclariusque multo videri. *Mors spontanea.*

Exulesque esse iuberet] Tarquinio enim clausæ sunt vrbis portæ atque exilium publice indictũ: Eius filii è castris electi, reliqui in Hetruriam patrẽ secuti sunt. Sextus patris iram veritus, Gabios veluti in peculiare regnũ exul abijt. Hunc autem diem quo exactus est Tarquinius, regifugium in posterũ Romani vocarunt. Quis autẽ dies is fuerit variant authores, apud quos plura & diuersa regifugia leguntur, prout annotatũ est circà initiũ Chronologiæ huic editioni adiectæ, & latè explicat Onuphrius Panuinius in cõmentarijs lib. 1. Fastorum. *Regifugij dies.*

A præfecto vrbis] Dionysius ab interrege comitia habita scribit, sed in eo controuersia nulla est. Nam & ab interrege & præfecto vrbis simul habita sunt ea comitia, quibus primi consules creati sunt, cum ijs præfuerit Lucretius Tricipitinus Lucretiæ pater, qui erat idem interrex, idem vrbis præfectus. Interrex, quod eum senatus habendis comitijs Bruto referente creasset, Præfectus quod ei Tarquinius ad bellum proficiscens curam vrbis mandauerat. Præfectum verò vrbis Romulum instituisse tradit, Tacitus lib. 5. Sed præcipua ex Pisone gloria, quod præfectus vrbi recens, cõtinuam potestatem & insolentia parendi grauiorem, mire temperauit. Namque antea profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne vrbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui ius redderet, ac subditis mederetur. Feruntque à Romulo Dentrem Romulium, post à Tullo Hostilio Numam Martium, ab Superbo Tarquinio Sp. Lucretium impositos. Deinde consules mandabant. At post introductum Romæ Præturæ magistratum, desijt præfectus vrbis fieri, nisi quod Latinarum causa, profectis vrbe consulibus relinquendus erat præfectus vrbis, idque religionis potius *Præfectus vrbi.*

causa,quam quod eo magistratu magnopere opus esset,de quo Gellius lib.14. cap.vlt. Cæterum Augustus bellis ciuilibus Cilnium mecœnatem equestris ordinis cunctis apud Romam atque Italiam præposuit. Mox rerum potitus ob magnitudinem populi,ac tarda legum auxilia, sumpsit è consularibus, qui coërceret seruitia, &c. De præfecto vrbis titulus extat in Pandectis qui satis ostendit,quod munus præfecti vrbis sub imperatoribus deinde fuerit.

Comitia triplicia.

Comitijs centuriatis] Quia crebro comitiorum mentio cum apud Liuium, tum alios quoque autores fit,ideo sciendum est,triplicia potissimum apud Romanos comitia fuisse,Curiata,Centuriata, & Tributa. Ex his Curiata antiquissima fuerunt,quippe quibus ipse Romulus sit, eoque tempore totius reipub. cura per sententias Curiarum expediebatur,authore Pomponio. ff. de origine iuris. Hæc autem comitia Curiata in creandis magistratibus maioribus, cum Centuriata à Seruio Tullio instituta fuissent, abolita sunt, in minoribus autem etiam post exactos reges ad annos sexaginta tres circiter permanserunt. Vnde Gellius lib.12.ait, Minoribus magistratibus magistratuum tributis comitijs,sed iustius Curiata lege dari,& Tacitus lib.11.author est, quæstores sub regibus lege Curiata creatos,quam legem L.Brutus repetierit. In quibus etiam alijs rebus Curiata Comitia auspiciorũ gratia in Republ.remanserunt,vt in re militari. Nam consuli absque lege Curiata rem militarem attingere non licebat, vt scribit Cicero de lege Agraria contra Rullũ,& Liuius infra li.6.

Comitia curiata.

Comitia Curiata,ait,rem militarem continere. Idemq; lib.10.clarius ostendit his verbis: Papirius C.Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit,atq; ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit. Ex his constat neminem in re militari imperium habere potuisse, nisi cui id in vrbe Curiata lege datum fuisset, cuius rei etiam Cicero author est lib. 1.Epistolarũ ad Lentulũ & ad Q.Fratrem: Nemini autem Curiata lege imperium dabatur, nisi cui antea vens comitijs,id est,Tributis vel centuriatis datus esset magistratus ,vt tradit idem Cicero contra Rullum. Arrogationes etiam lege curiata fiebant. Nam hac imperium constituebatur arrogatori in arrogatum, Gellius lib.5.cap.19.Meminit eius Cicero in oratione pro domo sua ad pontifices. Et Appianus libro 2. bellorum ciuilium scribit,C.Cæsarem Octauianum iterum se parenti in adoptionem dedisse lege curiata.Esse autem id à populo in adoptione confirmari. Hoc autem genus adoptionis postea in principẽ translatũ est,quod alioquin iure antiquo necessario per populũ fiebat,L.1.C.de adopt.paragrapho 1. Initit.Quibus mod.testam. infirm.Omne enim ius populi lege Regia in Imperatorẽ translatum est. Hæc autẽ comitia auspiciorum causa remanserunt, vnde & pontifices Augures{q;} ijs intererant, vt tradit Cicero de prouincijs consularibus & lib.4. Epistolarum ad Atticum,vbi de pactione Domitij cum cõsulibus loquitur, quã derexit Memmius & Gellius in loco supra allegato. Hæc vero comitia per triginta lictores peragebantur ad speciem atq; vsurpationem quandã vetustatis, authoribus Cicerone de lege Agraria contra Rullum, & Gellio lib. 15.cap.27.

Imperium lege curiata dabatur.

Adoptiones lege curiata fieri solitæ.

Comitia centuriata.

Secunda ratio comitiorum Centuriata dicitur, quam excogitauit Seruius Tullius rex,in qua sic omnia instituta ac ordinata erant, vt ea comitia in potestate optimatium essent,ipsaq; plebs nihil posset. Quare aucta postea ciuitate & Tribuum numero,vt inquit Liuius, consummato recessum est, ab instituto Tullij ad seruandam ordinum concordiam. Nam cum primum centuriæ omnes, centum & nonaginta tres essent,authore Dionysio,prima classis in qua ditissimi erant, prima vocabatur ad ferendum suffragium. Habebat autem ea classis octo & nonaginta centurias. Secunda viginti, quarum duarum classium centuriæ si consentirent,reliquas numero superabant,eaque ratione suffragia nunquam ad infimam plebem perueniebant,vt & supra ostensum est sub vita Seruij Tullij. Postea vero,vt concordia ordinum,vt diximus,conseruaretur, comitia hæc sic haberi consueuere. Primum omnium ex omni numero centuriarũ sortito prærogatiua cõstituebatur centuria,quæ prima in suffragiũ mitteretur.

Prærogatiua centuria.

Deinde

Deinde primæ classis centuriæ vocabantur, & secundæ, quas primo vocatas centurias appellabant. Cicero Philippica secunda: Ecce Dolabellæ comitiorũ dies: sortitio prærogatiuæ, quiescit: renunciatur, tacet: Prima classis vocatur, renunciatur, deinde vt assolet suffragia, tum secunda classis vocatur, quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Et Liuius libro nono: Nemini dubium erat, quin Quint. Fabius omnium consensu destinaretur, eumq; & prærogatiuę, & primo vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio, dicebant. Post hæc autẽ vocabantur tribus, quas iure vocatas dicebãt. Liuius quarto, haud inuitis Patribus, P. Licicium Caluum perogatiuæ tribus militum non petentem creat, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesq; deinde ex collegio eiusdem anni refici apparebat, qui prius quam renunciarentur, iure vocatis tribubus perniisu interregis. Pub. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege Agraria contra Rullum: Itaque me non extrema tribus suffragiorũ, sed primi illi vestri concursus: neq; singulæ voces præconum, sed vna voce vniuersus populus Romanus consulẽ declarauit. Ex his satis constat, hanc comitiorũ formam admixtis tribubus, quasi duplicem factam. Quod etiam Asconius in Verrinam secundam testatur: Prærogatiuæ (inquit) sunt tribus, quę primæ suffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia seruaretur, bina de ijsdem candidatis comitia fieri, quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quos vellent consules fieri. Secundæ iure vocatæ, quòd in his sequente populo, prærogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hic in priore membro pro centurijs accepisse videtur Asconius. Neque enim apud authores tribus prærogatiuæ, sed centuriæ dicuntur. Prærogatiuam autem iustorum comitiorum volebant esse Romani, authore Cicerone libro primo de diuinatione: Quare etiam nomen illud variè vsurpatur. Nam & præiudicium siue authoritatem quandam significat, vt apud Liuium libro primo Decadis tertiæ, in principio. Et Cicero actione in Verrem secunda, pulchra dialogia ludit in Metellum, qui cum magna pecunia à Verre, qui tum reus erat, accepta, atque in prærogatiuam centuriam erogata, Præturam nactus fuisse, vel emisse potius existimaretur, præiudicio suo reum Verrem iuuabat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quã sit isti amicus attendite: dedit enim prærogatiuam suæ voluntatis eiusmodi, vt isti pro prærogatiua reddidisse videatur. Priore loco prærogatiua hic pro præiudicio accipitur, in posteriore verò pro centuria. Sed & Iureconsulti hac voce variè vtuntur, modo pro authoritate & eminentia quadam, modo pro Iure quodam specialiter indulto. Vulpianus in l. Rescripto, & l. numerum. ff. de muneribus & honoribus l. obseruare. ff. de officio procos. l. Si quis. C. de epiſcop. & clericis. Cum autẽ hæc duo genera comitiorum, ob auspiciorum rationem, patrumque authoritatem optimatũ potentiæ obnoxia viderentur, tulit legem P. Volero, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent, in quibus nec auspicia seruabantur, nec authoritas patrum requirebatur, sed plebes per triginta quinq; suffragia nullo, nec religioso aut sacro, nec ciuili vinculo astricta ferebat. Prępositis igitur tribus comitiorũ generibus, videamus quomodo singula discreta à se inuicẽ fuerint. Curiata comitia à tributis ita differunt, quòd curiata & antiquiora sunt auspicatoq; fiebãt, & patres ijs comitijs authores erant. Quorum ante legem AEliam Fusiam in tributis nihil obseruabatur. Præterea tributa ex regionibus & locis (vt inquit Gellius) conficiebantur. Curiata ex ratione sacrorum secundũ quã à Romulo constitutæ erant, fiebant. Vtrisq; tamẽ hoc commune fuit, quod mixtim suffragium ferebatur, in quo etiam à centuriatis differunt: nam ijs comitijs populus censu, ordinibus, ætatibusque descriptus, adhibebatur in suffragium, vt inquit Cicero libro tertio de legibus. Centuriata comitia etiam sæpe vna die confici non poterant. Tributa verò vna die perfici necesse erat. Prætẽrea Curiata & Tributa, cum in vrbe, tum in campo habere fas fuit. Centuriata verò in vrbe haberi non potuerũt, cuius rei

Primo vocatæ centuriæ.

Tribus iure vocatæ.

Prærogatiua quid?

Comitia tributa.

Comitiorum differentia.

authores sunt Dionysius libro nono, Liuius libro trigesimoseptimo, Dió Cassius libro trigesimoprimo, & Gellius libro decimoquinto, capite vigesimoseptimo. Vnde liquido apparet vehementer errare eos qui ducem sententiæ suæ secuti Flauium Blondum libro Romæ triumphantis in tertio. Curiata & tributa comitia eadem fuisse asserunt, & multo magis eos, qui Festum celebrem Grammaticum imitati ex curiatis & centuriatis idem comitiorũ genus faciunt. Hæc quam breuissime de antiquis comitiorum generibus, quibus Romani cum in magistratibus creandis, tum in legibus ferendis, siue reo iudicando vtebantur, ascribere placuit. Quod si quis plura hac de re cognoscere volet, legat Gruchij libros de comitijs Romanorũ, quib. in hac materia nihil eruditius prodijt.

Consules duo cur?

Duo consules] Duo autem consules ideo creati sunt, vt si vnus improbus esse maluisset, alter eandem habens potestatem, collegam coërceret. Placuit quoque ne imperium cõsulare longius quam annum esset, ne propter magistratus diuturnitatem insolentiores, superbioresque essent, sed ciuiles se semper redderent, qui se post annum scirent magistratu abituros. Vide Feneſtellam capite septimo, de magistratibus Roman. Blondum libro tertio Romæ triumphantis. Pomponium tit. 2. lib. 1. Digestorum. Augustinum lib. 3. cap. 16. Ouidium libro 2. Fastorum. Ciceronem lib. 3. de legibus.

Consulare imperium cur annuũ.

IN TITI LIVII HISTORIARVM LIBRVM SECVNDVM OBSERVATIONES, EX VARIIS DOCTORVM *lucubrationibus excerptæ: per Liuianæ lectionis studiosum.*

Consulum iura.

OMNIA iura] Nimirum lictores cum fascibus, trabeam prætextam, sellam curulem regiam, cæteraque regum insignia: Id tantùm cautum est, vt alter consul fasces XII. securibus alligatos, alter verò virgarũ fasces tantum cum lictoribus haberet, idque alternatim singulis mensibus, donec annuũ eorũ imperium expleretur, faceret.

Conscripti vnde dicti.

Qui patres, quiq; conscripti essent] De Patrum nomine, supra scriptum est in vita Romuli, itidemque senatorum, cur verò conscripti dicti sint, authores variant. Liuius siquidem, Plutarchus & Tacitus patrum conscriptorum originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in ciuitate Romana, Patrum conscriptorũ originem inde manasse credit, quòd cum Romulus Sabinos, Etruscos, & multos alios ad Asylum confugientes, æquo iure in ciuitatem suscepisset, & in Lucerum, Tatiensiumq; tribus coniecisset, pace cum Tatio facta, ex veteribus & illustrioribus familijs, senatorum numerũ, vt & patritiorum ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac secunda Romuli & Tatij senatorum lectione patrũ conscriptorum nomen manasse credendum est. Nam si conscriptum esse, idem est quod allectum, cur hi, qui in ordinem iam institutum cooptati sunt, conscripti nõ sunt appellandi? Perionius libro primo, de Græcorum magistratibus diuersum sentire videtur: Patres (inquiens) Romulus centum creauit, quorum liberi patritij appellati sunt. Ad hos autem centum, qui à Bruto additi sunt exactis regibus ducenti, vocati sunt conscripti, deinde factum est, vt omnes conscripti vocarentur: Maioragius in suo de senatu Romano libello capite secundo, quatuor Senatorum genera statuit: Patritios, Conscriptos, Allectos & Pedarios. Patritij ex eius sententia vocabantur omnes, vel maiorum vel minorum gentium, qui post L. Bruti institutionẽ à senatoribus patritij generis oriebãtur. Conscripti dicti sunt illi, qui consulum, Censorumne decretis in senatu essent scriptis notati, quę appellatio (Maioragij sententia) principium habuit ab ipso Iunio Bruto, qui cũ senatorũ numerum statuit augere, non solũ patritios elegit sed etiam ex equestri ordine, quos virtute ac nobilitate reliquis præstare intellexit, atque eos conscriptos patres, quasi vnà cum patritijs in senatorũ albo con-

conscriptos nominauit, ex quo tempore patrum conscriptorum appellatio, locum habere cepit. Allecti dicebantur, inquit Festus, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatum assumpti fuissent, fiebat enim interdum, vt, vel propter hominum penuriam, cùm bellorum cædibus exinanita esset respublica, vel propter fauorem & gratiam, non tantùm ex equestri ordine, quem Alexander Seuerus aiebat senatus esse seminarium, sed etiam ex Libertino genere, vel ex nouis ciuibus aliqui in senatum allegerentur, qui ideò vocabantur Allecti, & in conscriptorum numero ponebantur. Plutarchus enim in Problematibus ita scribit: Cur senatores alios patres conscriptos, alios tantũ patres appellabant? An eos, quos ab initio Romulus delegerit, Patres ac Patritios nominabant, quasi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & adscriptos in senatum, conscriptos vocitarunt. Pedarij dicti sunt, qui non habebant sententiæ dictionem in senatu, sed in aliorum sententiam pedibus ibant. De quibus alibi suo loco dicetur. *Allecti.* *Pedarij senatores.*

Regem sacrificulum creant] Idem tradit Dionysius initio libri quinti. Primum autem regem sacrificulum M. Papirium ex patritijs creatum scribit Dionysius loco præallegato. Regis porrò vxor appellabatur Regina, quæ & ipsa aliquot sacra facere solebat. De qua Macrobius in lib. Saturnalium mentionem facit. Creabatur autem rex sacrorum comitijs Centuriatis, quemadmodum apud Gellium lib. 15. cap. 27. refert Lælius Felix. *Rex sacrificulus.*

Ciuitate cessit] Huius abdicationis Collatini, non eadem causa ab omnibus traditur, cum Liuio faciunt Plutarchus in Publicola: L. Piso apud Gellium lib. 15. Hanc autem opinionem Dionysius irridet & refutat. Ortam autem esse dissensionem inter Brutum & Collatinum ait, cum Brutus supplicio de filijs, qui de recipiendis in vrbem regibus consilia habuerant, sumpto, pariter in sororum Collatini filios coniurationis eius socios animaduerti vellet. Quos cùm pro pari potestate qua præditus erat, eximere pœna Collatinus vellet, Brutum misso in suffragia populo ei magistratum abrogasse. Pisonem sequitur Cicero 3. de officijs, & in Bruto: Dionysium Zonaras. *Collatinus remouetur.*

Vitellijs] Quorum soror Brutorum iuuenum erat mater. Verùm Dionysius Vitelliorum nominibus suppressis, Gellios subijcit, Marcum videlicet, & Manlium fratres vxoris Bruti. *Vitellij.*

Aquilijsq;] Qui nati erant ex sorore Collatini Tarquinij consulis. *Aquilij.*

Cœnatum forte apud Vitellios] Dionysius ab Aquilijs ad cœnam vocatos scribit, in qua conspirauerint omnes, liberius viuendi desiderio capti, Tarquinios in vrbem noctu clam recipiendos esse, quos propediem recepissent, nisi à Vitelliorum seruo, vel vt alij scribunt, à captiuo quodam ex vrbe Cenina, cuius nomen erat Vindicis, consilia patefacta, literæq; à Coss. vel vt Dionysius ait, à Publicola interceptæ fuissent. *Vitellij à Vindice produti.*

Ius tamen gentium valuit] Erat enim veteribus ius legatorum sanctum & inuiolabile, cum hominum præsidio munitum, tum diuino iure defensum, quod etiam in medio belli furore, & inter hostium tela incolume seruabatur. Testis Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 3. Verùm vt Romani hic pro modestia sua statuerunt. Sic alia exempla in contrarium sunt. Nam & Athenienses interceperunt Legatos Lacedæmoniorum euntes ad regem Persicum, vt eum sibi adiungerent contra ciuitatem Atticam, vt recitat Thucydides lib. 2. Et Romani ceperunt legatos Hannibalis euntes ad Regem Macedonicum, vt narrat Liuius lib. 3. Decad. 3. Quæ exempla ostendunt fuisse vsitatum, legatos hostium perferentes mandata nocitura patriæ intercipere. *Legati sacrosancti.* *Legati intercipi possunt maximè perferentes hostium mandata.*

Seges matura messi] Ex his Liuij verbis quidam euincere conantur regifugium in Iunio potius aut Quintili, quam Martio aut Aprili, vt plurimi volunt, factum esse. Cæterum Onuphrius hæc Liuij verba de segete matura messi minimè obstare putat, quo minus reges exacti, consulesq; 6. Kal. Martij creati esse dici possint, præsertim cum à regum electione vsque ad eorundem bonorum *Regifugium quo mense factum.*

publicationem, multa interim gesta fuisse dicantur, quæ non nisi tribus mensibus confici potuerint, vt manifeste ex Dionysio constat, ea autem quæ de segete matura messi à Liuio referuntur, circa medium vel finem mensis Maij facile esse potuerunt. Quo mense fasces cum securibus penes Brutum erant, qui eas mense Martio concedente collega prior habuerat, Aprili Collatinus, Maio autem iterum Brutus. Alternabant autem per singulos menses fasces cum securibus, ne si ambo fasces & secures haberent, duo reges pro vno creati viderentur, quo tempore messi apto occisis coniuratis, bonisque regum publicatis, agrum Marti consecrarunt, qui campus Martius est appellatus. Neq; verisimile est, si primi consules, vt quidam volunt, 7. Kal. Iunij creati sunt, tot ante maturam messem, quot gessisse narrantur, fecisse, cum ante medium mensis Iunij in agro Romano omnes vndique tritici messes in horrea congregentur.

Virgis Romanum cædi nefas.

Virgis cædunt securique feriunt] Fuit enim mos apud Romanos, vt hi, qui capitis supplicio damnati essent, virgis prius, quemadmodum etiam apud Iudæos, cæderentur, qui tamen mos lege abrogatus est. In Romanis enim castris,

Vitibus Romani milites delinquentes cædebantur.

qui militabant, si quid deliquissent, si externi flagellis & virgis, si vero Romani ciues forent, vitibus cædebantur. Liuius deinde Drusus & C. Gracchus tribuni plebis, ne liceret quempiam Latini nominis virgis afficere, sed vitibus, plebiscito sanxerunt, in hac re Latinos Romanis coæquantes. Vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 10. in fine. Est autem hic paternæ seueritatis exemplum, cuius quoq; mentionem faciunt Valerius Maximus lib. 5. ca. 8. Sabell. lib. 3. ca. 3. Ethnic. exempl. Platina lib. de optimo ciue.

Triumphansque] Idque primus quadrijugo curru, vt Plutarchus prodidit, vrbem ingressus.

Funebrium orationum origo.

Collegæ funus] Corpus eius in foro positum collaudans. Atq; hinc funebrium orationum apud Romanos origo. Primus enim fuit Valerius Publicola, qui supremas Bruti laudes accurata oratione persecutus est, post quem deinde institutum est, vt clarorum virorum in funeribus solennis laudatio esset. Nam & Appij decemuiri defuncti laudationem sequutis temporibus plebs æquis auribus audiuit. Et Scipionem in funere supremo, vt hominem diuinum, Maximus commendauit. De qua consuetudine lege Blondum lib. 2. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. Dionysium Halicarnass. lib. 5.

Annus luctus apud Romanos.

Matronæ annum] Tantum honorem Bruto, quantum maritis suis tribuentes. Mos enim erat Romanorum, vt defunctos maritos per annum lugerent, eoque temporis spacio viduæ manerent, teste Talerio lib. 2. c. 1. Annum autem hunc ex sententia Rænardi lib. 1. Variorum, c. 20. ita accipe, vt illo annus Romuli, hoc est, decem duntaxat menses comprehendantur. Nã etsi Numa Pompilius decem mensibus non contentus, anno duos adiecerit, tamen luctus legitimum tempus non prorogauit. Testis huius est Plutarchus, scribens, longissimum tempus luctus mensium decem etiam Numam voluisse. Et referendi sunt versus Ouidij lib. 1. Fastorum:

Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Quibus autem modis & causis minuerẽtur lamentationes, cum Liuius lib. 2. de bello Punico, tum Nonius Marcellus satis ostendunt. Tu ea de re multa leges apud Blondum lib. 2. Romæ triumph. Senecam lib. 16. ad Lucilium Epist. 99. Alex. ab Alex. lib. 3. c. 7. Sabell. lib. 7. cap. 1. & lib. 10. cap. 25. Ethnic. exemplorum.

Summittere fasces.

Summissis fascibus] Hinc elegans prorepsit adagium, vt cũ damus, & herbam quodammodo porrigimus, vincique; nos planè fatemur, summittere faces dicamur, altipulante Cicerone in Bruto. Porrò fasces summittere Cœlius lib. 12. lectionum antiquarum, cap. 7. interpretatur, non surrectos tenere, vt solebant prius lictores, vt visendos eos præberent, ostentarentq; ad terrorem increscentis audaciæ, sed deprimere & ante pedes quodammodo deijcere.

Collegam subrogauerat] Exactis enim regibus duos sẽper consules creari volue-

voluerunt, penes quos ſumma totius imperij eſſe deberet, quorum vno morte ſublato, ſtatim alius, qui Reip. ſalutem promoueret, ſubrogaretur, ne ſub vnius imperio eſſe diceremur.

Summa Velia] Eam montis Palatini partem, quę forum Romanum aſpicit, quæq; in ortum æſtiuum ſpectat, Veliam vocabant, vbi ſuperioribus annis Mariæ nouæ templum ſacratum eſt. Dictaque Velia, quòd olim ante ouium tonſuram inuentam, Paſtores eodem in loco lanã vellere cõſueuerint. Vide Pomponium Lætum parte 17. Marlianum lib. 3. cap. 6. *Velia.*

Munito loco] Erat quippe is locus, Plutarcho referente, difficili acceſſu atque arduo, vt eo deſcendente, ipſe quoque aſpectus Pompæ magnificus ex loco edito apparens, regiam dignitatem & faſtum præ ſe ferret. Hinc verò diſces nullam fidem eſſe tam ſpectatam, quę non ſuſpicioni & infamię ſubiecta ſit.

Delata confeſtim materia] Ioſianus ſcribit, nocturno tempore, non exigua fabrorũ operatiorumq; conducta manu, domum omnem ab imis fundamentis tanta feſtinatione diruiſſe, vt gliſcente iam acie ædificium vniuerſum ſolo æquatum viderent. Plutarchus, cum amicis poſtmodum habitaſſe ait, donec populus ipſe ædificandæ domus locum dederit: quo accepto plebis ſumptibus aliam domum magnificentiſſime ædificauit eo in loco, vbi fanum erat in vico publico. Notabis autem hoc loco, mirum in modum bonorum virorum adaugeri exiſtimationem & dignitatem.

Cognomen factum Publicolæ] Quaſi plebem colentis, vel vt Plutarchus interpretatur, publica edentis. Quod nomen in poſterum dimiſſo priore (antea enim P. Valerio ei nomen fuerat, à Valerio patre indictum) vſurpatum eſt. Publicolę igitur exemplo diſcendum eſt, magiſtratus boni officium eſſe, decedere de ſuo interdum iure, quò ſubditi rebelles ac maleuoli, non tam pœnis, quàm beneuolentia, humanitate, imò beneficijs quandoque vincantur. *Publicolæ cognomen.*

De prouocatione aduerſus magiſtratus] Plutarchus tres leges à Publicola latas numerat, quibus plurimum roboris plebi adieciſſe ait, quarum prima permiſit, reis dicta iam ſententia à conſulibus prouocationem ad populum. Secunda ſtatuit capitale eſſe, ſi quis iniuſſu populi magiſtratum adiret. Tertia demùm, qua pauperibus proſpexit, & ciuium veſtigalia ſuſtulit. Satis enim ſtipendij pauperes pendere videbantur, ſi liberos tollerent.

Aduerſus magiſtratus] Hac lege conſulare imperium diſſolutum fuiſſe, Liuius infrà lib 4. ſcribit: A dictatore tamen ad populum prouocare non licuit, vt idem infrà lib. 2. tradit. *Prouocationis remedium.*

Sacrãdoq; cum capite bonis eius] Hęc lex propriè ad crimẽ maieſtatis pertinuit, vt annotat Zaſius ad legẽ Valeriã de prouocatione, qua occiderunt. Poſtea Sp. Caſſius, Sp. Melius, M. Manlius, Pecuniæ autem quę ex bonis damnatorũ redigebantur, ſacræ erant Cereri, authore Dionyſio li. 10. Sacrare autẽ hoc loco, vt annotat Budęus in poſterioribus annotationibus ad Pandectas, eſt deuouere & deteſtabile decernere, & ita morti addicere, vt impunè occidi & violari poſſit. Sic ſacri homines deteſtãdi & execrabiles dicũtur, quos Græci ἐναγεῖς, ἐξαγίσους, μιαροὺς, ἐπαράτους, φαρμάκους, καθάρματα, appellãt. Erãt enim Catharmata, homines qui peſte expiãda, aliove quo morbo immolabantur Dijs. *Valeria lex maieſtatis.* *Sacrare caput cum bonis.* *Sacri homines.*

Veientium bellum] Veientes Italiæ populi, de quibus Plinius li. 3. cap. 5. & li. 2. cap 98. & li. 3. cap. 17. Veij autem noſtra tempeſtate ea loca inhabitare putantur, vbi nobilia veteris oppidi veſtigia ſub Veſinorum ditione apparent, quę adhuc Veiana appellantur, teſte Volaterrano libro quinto Geographi. *Veientes.*

Mortuum eius filium] Auguria duorum generum erant, quædam oblatiua, quædam impetratiua. Impetratiua petebantur à Dijs, nec in impetrantis poteſtate erat, ea vel accipere, vel non accipere, vel agnoſcere, vel non agnoſcere, quæ vltrò nobis non petentibus facta & oblata erant, in poteſtate noſtra erant. Nam non agnoſcere vel agnoſcere licebat. Sic itaq; Horatius Funus non agnouit, nec ad ſe pertinere ſignificauit, ſed ad alios, cùm dixit efferte, quaſi *Auguria oblatiua & impetratiua.*

ipſorum cadauer eſſet. Alij cum reſpondiſſe dicunt, vt refert Seruius, cadauer ſit, Torneb. lib. 5. aduerſar. cap. 7.

Lartes. Lartem Porſennam] Lartes Hetruſco vocabulo monarcha, regum Lucumonum, qui duodecim erant, maximus, & ſic Lartes dignitatis, non proprium eſt, vt annotauit Criſpinianus in Conſulibus. Fuit autem Porſenna Cluſinorum Rex, qui in Hetruria erant.

Rei inter deos hominesq;] De hac ſententia, quòd regnum res ſit inter deos hominesque pulcherrima, vide notata per Cœlium lib. 4. cap. 25. lectionum antiquarum.

Cuma. Alij Cumas] Nobiliſſimam Campaniæ ciuitatem, quę à Chalcidenſibus ex Eubœa profectis ædificata, & ab Hippoclis Cumani cognomine dicta eſt. Quæ de re Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Volaterranus lib. 6. ca. 6. Vrban. Com. Meminit quoq; Plutarchus in Hannibale, & Mela lib. 2. cap. 4. de ſitu orbis.

Impenſum precium. Quia impenſo precio venibat] Hic impenſum precium pro magno Liuius dixit, vnde & impenſe aduerbium, quod eſt & valde, & vehementer. Hoc verò in loco eruditiſſimi viri velut in luto hæſerunt, prout vir doctiſſimus Tornebus libro aduerſariorum quarto, capite ſecundo teſtatur, ſententiæ neſcio quid abeſſe ſuſpicati, addito ſupplemento, omni ſumptu adempto conceſſum priuatis legerunt. At ille, nec malè, ſaluam & incolumen arbitratur eſſe ſententiam, ſi aliter diſtinguatur, Interpunctio enim non poſita loco à ſenſu aberrare facit, ſic igitur diſtinguendum cenſet: Veniebat, in publicum omni ſumptu, ademptum priuatis. Ad emerendam enim & eblandiendam voluntatem plebis, dicit ſalis vendendi arbitrium & poteſtatem ademptam priuatis, qui eum magno vendebant, & de publico datum plebi, ſumptu illo, & onere in Rempub. recepto. Omni igitur ſumptu in publicum abſolutè dicitur ſine participio quod apud veteres non rarum nec infrequens eſt. Id autem valet, vt is omnis ſumptus eſſet Reipub. & impenſa: Nannius autem lib. 5. συμμίκτων legendum arbitratur: Salis quoque arbitrium vendendi, quia impenſo precio venibat in publicum, ſine omni ſumptu ademptum priuatis. Vt hic ſit ſenſus, Arbitrium ſalis vēdendi ademptum priuatis, quia impenſo precio, hoc eſt, permagno venibat. Venditum autem publicè fuiſſe ſine omni ſumptu, detractis oneribus itinerum & vectigalium, vt præter precium ſalis nihil ſit ſolutum.

Portoria quid? Portorijs quoque] Portoria pecuniæ erant, quę portitoribus pendebantur, id eſt, ijs, qui mercedes ex mercibus in portum deuehendis exigebant. Vnde circumuectionis quoque nomine portorium appellatum eſt. Hæc autem portoria à regibus exacta fuiſſe indicat Plutarchus in Publicola & Dionyſius.

Cocliter. Horatius Cocles] Coclites dicuntur, authore Plinio libro 11. cap. trigeſimoquarto, qui altero lumine dempto naſcuntur. Vnde Horatium quoq; quod oculum in clade amiſiſſet, primum Cyclopem nominauêre quidam; mox delapſa loquendi conſuetudine, Coclem dici contigit, quanquam Coclitem plures ſcripſerint. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Ianiculus. Ianiculum] Montem altiſſimum Tranſtyberinæ regionis, quem Romani iam validioribus firmarant munitionibus, ac præſidijs, prouidentes omnino, ne fieret hoſtibus aduerſus vrbem opportunus.

Tranſitus pons. Tranſitum pontem] Niſi interpreteris tranſitum pro tranſibilem, vt inuictum pro inuincibilem, infractum qui frangi non poteſt. Nannius libro 5. συμμίκτων, non videt quis ſenſus emergere poſſit. Atque reiecta lectione Codicis Buſlidiani legendum eſſe putat, Si tranſitui pontem à tergo reliquiſſent: Tranſitui, hoc eſt, ad tranſeundum, prout ipſe arbitratur.

Impetum ſuſtinuit] Dionyſius vltra flumen dimicatum eſſe ſcribit iuſta acie, & tum demum rem Romanam apertè inclinaſſe, Hetruſcumq; mixto agmine in vrbem irrupturum fuiſſe, niſi Coclitis virtus ferociſſimos hoſtium conatus fregiſſet. Eſt igitur Romanæ fortitudinis in re militari memoratu dignum exemplum.

Ad

Ad ſuos tranauit] Nec altitudine deiectus (vt inquit Valerius) quaſſatuſve, neque pondere armorum preſſus, nec vllo vorticis circuitu actus, nec telis quidem, quę vndiq; congerebantur proſtratus, tutum enatandi euentum habuit. *Horatij Coclitis virtus.*

Ad portam Collinam] Quia hic mentio fit variarum portarum Romanarum, quarum non ſolùm in ſubiequentibus Liuius, ſed & alij authores meminerunt, ideò eorum nomina hic commemorare, & quædam de illis tractare, non intempeſtiuum eſt viſum. *Portæ Romanæ.*

DE PORTIS, ET PRIMO DE PORTIS VRBIS ROMVLI.

VRbem (inquit) Plinius libro 3. ca. 5. tres portas habentem Romulus reliquit, aut (vt plurimas tradentibus credamus) quatuor. Qui tamen earum nec locum nec nomina ponit, quæ ego ex Varrone, Sex Pompeio, & alijs antiquis ſcriptoribus, coniecturiſque aliquot explicare conabor. Primam igitur fuiſſe exiſtimo portam Mucionis à mugitu, quòd ea pecus in Buciatum antiquum oppidum exigebant. Hanc etiam fuiſſe crediderim quam Verrius Flaccus Trigoniam dixit, à tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Romuli verſus arcum Titi Cæſaris fuiſſe, ex loco Dionyſij liquet, & ex aliarum deſcriptione manifeſtum erit. Dionyſius enim libro 2. Ioui quidem Statori Romulus templum dedicauit apud portam Mucionis vocatam, qua in palatium ex ſacra via itur, &c. Altera palatij porta fuit, nomine Romanula, de qua ſic Varro: Alteram Romanulam, quæ eſt dicta ab Roma, quæ habet gradus in naualia ad Volupiæ ſacellum. Et Sex. Pompeio Romana appellatur. Romanam, inquit, portam vulgus appellat, vbi ex Epiſtylio defluit aqua, qui locus ab antiquis appellari ſolitus eſt Statuæ Cinciæ: quòd in eo fuit ſepulchrum eius familię. Sed porta Romana inſtituta eſt à Romulo in infimo cliuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus eſt, appellata autem Romana à Sabinis præcipuè, quòd ea proximus aditus erat Romam. Hanc autem ex hoc loco ea vrbis parte fuiſſe oporteret, qua nunc Titi arcus eſt, quo in Sabinos iter erat, tamen Dionyſij & Varronis verba accurate conſideranda ſunt, quibus etiam magis credendum eſt, qui hanc portam (ſi modò eſt, quam Sext. Pompeius Romanam vocat) gradus in naualia habuiſſe ſcribunt, quæ Tiberim verſus & non amphitheatrum erant. Atque eam alio loco prope Velabrum fuiſſe affirmat Varro ijs verbis: Hoc ſacrificium fit in Velabro, qua in nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad ſepulchrum Accæ, qui locus extra vrbem antiquam fuit, non longè à porta Romanula, de qua in priore libro dixi. Hoc autem peritis antiquarijs diſcutiendum relinquo, ſatis mihi ſit controuerſias ſcriptorum annotaſſe. Tertia porrò palatij porta forum verſus Ianualis appellata fuit. De qua ſic Varro: Tertia eſt Ianualis dicta, ab Iano, & ibi poſitum eſt Iani ſignum, & ius inſtitutum à Numa Pompilio, vt ſcribit in annalibus. &c. Piſo, vt ſit clauſa ſemper, niſi quum bellum ſit, nuſquam enim traditum eſt memorię, fuiſſe apertam, vt pòſt T. Manlio Coſ. bello Carthaginienſi confecto, & eodē anno apertam. Hęc Varro, quam quidem ceremoniam prius in vrbis porta obſeruatā fuiſſe arbitror. Pòſt ampliato Pomœrio: portaq; loco mota, id inſtitutum fuit, vt in portis templi Iani, quod vicinum huic portę erat obſeruaretur. Hoc autem manifeſtè ex nummis æreis Neronis, Dione & Procopio colligitur. Hæc autem porta in foro Romano erat, appellaturq; à Liuio libro primo, porta vetus palatij, ijs verbis: vt Hoſtilius cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies (erant autem in foro) fuſaq; eſt ad veterem portam palatij, &c. Quo nomine etiam in Faſtis ab Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobium in libris Saturnalium, quum ait: Quum bello Sabinorū quod virginum raptarum gratia commiſſum eſt, Romani portā, quę ſub radicibus collis Viminalis erat, claudere feſtinarent, quia in ipſam hoſtes irruebant, poſtquā eſt clauſa, mox ſpōte patefacta eſt. *Romanula porta.* *Statuæ Cinciæ.* *Ianualis porta.* *Porta vetus.*

est. Quumq; iterum & tertiò idem contigisset, armati plurimi pro limine, quia claudere nequibant, custodes steterunt, quumq; ex alia parte acerrimo prœlio certaretur, subitò fama pertulit fusos à Tatio nostros, quâ ob causam Romani qui tuebantur territi profugerunt. Quumq; Sabini per portâ patentem irrupturi essent, fertur Iani de æde per hanc portam, magnâ vim torrentium vndis scatentibus irrupisse, multasq; perduellium cateruas aut exustas feruenti aqua aut deuoratas rapida voragine deperijsse, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium profecto Deo fores reserarentur. Piso etiam in annalibus memoriæ prodidit Ianualem dictum ab Iano, & ideo ibi positum Iani signum, & ius institutum à Numa Pompilio, vt esset semper clausa, nisi quum bellū foret, &c. Quòd autem sub Viminalis collis radicibus fuisse scribit, non intelligo. Magis Varroni assentior, qui eam palatij portam prodit, non Viminalis.

Has autem tres portas fuisse, ex Varrone ipso liquet, quę primis muris vrbis Romuli fuerunt, ab eodem institutæ. Qui numerus in vrbe adhuc parua publico vsui satisfacere posse videbatur. Portas Pandanam, Mugionam & Carmētalem, à primo Romuli murorum ambitu ex Varronis sententia exclusi. Sabinis autē cum eorum rege T. Tatio in ciuitatē à Romulo adscitis, quum auctо Pomœrio Capitolium vrbi inclusum fuisset, quartam demum sub Romulo portam vrbi additā fuisse cōstat, quę Carmentalis nuncupata fuit, atq; hac ratione tolli poterit contradictio inter eos authores, qui à Plinio citantur de vrbis Romuli portis, cùm alij de primo, alij de posteriore Romuli Pomœrio loquātur. Carmentalis autē porta ab Euandri matre Carmenta nominata, sub Capitolio sita fuit inter saxū Tarpeium, & Tiberim versus, circum Flaminium. Quod his verbis declarat Liuius li. 27. Ab æde Apollinis boues, fœminę duæ albæ porta Carmentali in vrbē ductæ. Post eas duo signa cupressea Iunonis reginę portabantur. A porta Iugario vico in forum venere, &c. Iugarius autem vicus ea Capitolij parte erat. De ea Virgilius: Et Carmentalem Romano nomine portam.

Carmentalis porta.

Iugarius vicus.

Plutarchus in vita Camilli ad Carmentalem, inquit, Portam Pontius contendit, vt quid ageretur per silentium specularetur. Nam huic maximè directo Capitolium incumbit. Et Solinus: Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit. Vbi & Carmentale fanum nunc est, à quo Carmentalis portæ nomen est. Eadem ratione Sext. Pompeius, qui templum aliud Iani fuisse extra portam Carmentalem prodit. Hæc postea (vt inquit idem Sext. Pompeius) Scelerata porta dicta est, quod per eam sex & trecenti Fabij cum clientium millibus quinque egressi aduersus Hetruscos ad amnem Cremeram, omnes sunt interfecti. Vnde Ouidius in Fastis:

Scelerata porta.

Carmentis portæ dextro est via proxima Iano,
Ire per hanc noli quisquis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos,
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Hæc ab alijs Tarpeia & Veientina solet appellari, atque hactenus de portis vrbis, quam Romulus discedens reliquit.

PRocopius Cæsarienſis lib. 1. de bello Gothico, quem ante mille annos scripsit, quatuordecim portas suo tempore vrbem Romam habuisse ijs verbis docet: Habet autem circumiectus vrbi murus portas 14. portulasq; alias quasdam, vnde & Gothi, quum minimè possent cum vniuerso exercitu longiorem mœnium ambitum circumplecti, sensim positis castris portarum intercapedines infestabant. Quæ omnes præter vnam tantùm Aureliam, quæ vrbi Leonianæ inclusa est, adhuc ijsdem fere nominibus supersunt. De quibus verba facturus aliorum scriptorum exemplo, à porta Flumentana Tyberi vicina, atq; ea parte in ordine prima, initium sumam.

DE PORTA FLVMENTANA, aliàs FLAMINIA.

Flumentana porta.

PRima post Tiberim in ordine portarum vrbis est porta antiquitus Flumentana, postea Flaminia, nunc populi dicta. Cuius meminit Sex. Pompeius: Flumentana

mentana(inquit)porta Romæ appellata,quòd Tiberis partem eà fluxisse affirmant.Hæc antiquitus non eo loco erat,quæ nostra ætate est porta populi. Alioqui Martius campus intra pomœrium esset clusus,quod dicere absurdum est. Erat igitur ad Tiberis ripam circa locum, vbi nunc sunt ædes Farnesiorum, vel haud longè à campo Floræ ad Tiberis ripam è regione murorum,quos Ancus rex in Ianiculo erexerat.Vnde Liuius: Tiberis(inquit)infestiore quàm prius impetu illatus vrbi,duos pontes,ædificia multa,maximè circa portam Flumentanam euertit.Extra quam portam Lucum Petilinum fuisse testatur idem ijs verbis: Ita prædicta die in Petilinum lucum extra portã Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Hanc autem eo loco vbi nunc est transtulisse credo Aurelianum, quando ea parte vrbis mœnia propagauit, quæ postea à via Flaminia nomen obtinuit. De ea Procopius sic scribit: Inter portam namq; Flaminiam & Prænestinam cis Tiberim castra vna locauerant. Et alibi Belisarius Prænestinam portã Bessæ tradiderat custodiendam. Flaminiæ Constantianum præfecerat,quæ tamen prius impositis foribus & ingentium lapidum mole inædificata ita obstruxerat, vt vix vllo molimine aperiri per quempiam posset, veritus maximè, ne ex tam propinquis hostium castris eà insidiæ fierent, cæteras portas peditum ducibus custodiendas permisit.Et non longè pòst. Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarant, vt loco præcipiti sitam,atq; adeò,vt adiri non facilè queat.Hęc porta nunc vię Flaminiæ,à qua,vt dixi,nomen obtinuit,imposita est. *Lucus Petilinus.*

DE PORTA COLLATINA.

POst Flumentanam portam proximo loco est Collatina coll. hortulorum impositа, de qua Sextus Pompeius: Collatia oppidum fuit prope Romam, eò quod opes aliarum ciuitatum ibi fuerint collatæ,à qua porta Romæ Collatina dicta est.Liuius quoque libro primo,Collatia & quidquid circa Collatiam agri erat Sabinis à rege Tarquinio ademptum,&c. Seruat quoq; ætas nostra morẽ appellandi in Collatia, quidquid è regione eius portæ habet ager Romanus. Hæc antiquitus mœnibus à Collina porta versus Tiberim ampliatis cum Flumentana coniuncta fuit,non longe à campo Floræ collocata,postea pomœrio ampliato, ad eum locum vbi nunc est, super hortulorum collem, cum Flumentana ipso fortè Aureliani Imp. tempore translata fuit. Quam à proximis Pinciorum ædibus Pincianam li.1.de bello Gothico, Procopius suo tempore appellatam fuisse scribit.Belisarius(inquit)interim quę ad vrbis custodiam facerent præparare moliriq; omnia. Pincianam is fermè & proximam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias, ea namque parte oppugnari facilè poterat murus,&c.Et non longè pòst:Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarunt, vt loco præcipiti sitam atq; adeò, vt adiri non facilè queat. Inter hanc portam, & alteram ad dextram huic proximam portulam, porta alia est,quæ Pinciana vocatur.Huic proximi muri pars quædam lapidum laxata, iam pridem compage seiuncta spectatur, non tantùm à solo,sed à medio ad summum fastigium scissa.Nec sanè collapsa,nec aliàs resoluta,sed vtrinque sic inclinata, vt cætero muro extrinsecus partem prominentior esse appareat,partim retractior.Hanc muri partim quum demoliri tum primùm Belisarius niteretur, & iteratò ædificare instituisset, obstitere Romani, Petrum Apostolum,pro indubitato se comperisse asseuerantes, eius loci tuendi pollicitum curam se susceptурum,quod vtique Romanis ex voto successit,quandoquidem nec eo die, quo per Gothos sunt mœnia oppugnata, nec per omne id tempus, quo vrbem obsiderunt Barbari, hostilis vis vlla ad hunc locum peruenit, nec planè vnquam eodem tumultuatum.Et sanè me admiratio subijt nec Romanis nec hostibus ipsis, in ea tam diutina vrbis obsidione in memoriam venisse murihanc partem, quæ res cùm miraculi loco postea sit habita, nec sarcire quidem in posterum quisquam,nec de integro restituere ausus est, sed ad hunc diem ea è regione seiunctus permanet murus. Hæc Procopius. *Collatia.* *Pinciana porta.*

Quæ

Quæ verba ideo apposui, quod vsq; ad nostra tempora, adhuc ea pars muri superiit, vt à Procopio describitur, appellaturque à Romanis murus inclinatus. Porro autem ea portula quam supra Pincianam fuisse scribit idem Procopius omnino esse desijt. Aporta Collatina, exit via eiusdem nominis, de qua Frontinus lib. 1. de aquæ duct. sic ait: Aquæ Alsietinæ Augustæ ramus proxime viam Collatinam accipit fontem, &c. Item concipitur aqua virgo via Collatina ad milliarium octauum paluſtribus locis, &c. Hæc autem via non procul ab ipsa porta incidit in viam Salariam.

DE PORTA COLLINA.

Collina porta.

COllatinam proxime sequitur porta antiquitus Agonensis, post Quirinalis, deinde Collina, postremo Salaria appellata, Sextus Pompeius: Agonia (inquit) sacrificia, quæ fiebant in monte. Hinc Romæ mons Quirinalis Agonius, vt

Quirinalis porta.

Collina porta Agonensis & alibi. Quirinalem eam quoque vocatam fuisse his

Agonensis porta.

verbis docet: Quirinalis porta dicta, siue quod ea in collē Quirinalem itur, siue quod proxime eam est Quirini sacellum. Agonensem autem idcirco appellatam scribit, quod inundato circo Flaminio Agonales ludi qui in eo celebrabātur extra ipsam portā tenentur, ludosq; ideo Agonales esse dictos, vel quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo, vel quod ijs ludis rex hostia immolare solitus esset, quā antiqui Agoniā vocabant, vel quod in montibus, quos Agones dicebant, fierent. Ex Quirinali autē vel Agonensi Collina à collib. Quirinali Esquilino & Viminali, vel ab vrbis tribu & regione in qua sita erat, quæ Collina dicebatur, deinceps longo tempore appellata est. Per Collinam portā scribit Liuius li. 5. Gallos in vrbē ingressos eam incendisse, de qua sæpissime etiā alibi mentionem facit. Et alio loco: Quum murus (inquit) & turres quæ sunt intra portam Collinam & Esquilinam de cœlo essent tacta, &c. Ouid. 4. Fastor.

Templa frequentari Collinæ proxima portæ.

Et Iuuenalis Satyra 6.

Proximus vrbi
Hannibal & stantes Collina in turre mariti

Salaria porta.

Hæc posterioribus temporibus à via cui imposita erat Salaria appellari cæpta. Procopius lib. 1. de bello Gothico, Bellisarius interim Pincianam & proximam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias. Et paulo post: apud Salariam autem portā, vir quidam proceræ staturę Gothus crebrius sagittando propugnacula infestabat, &c.

DE PORTA VIMINALI.

Viminalis porta.

VIminalis porta Collinę succedit, eiusdem cum monte, in quo sita est nominis, à quo & nomen sortita est. Sex. Pomp. Viminalis (inquit) & porta & collis appellabantur, quod ibi Viminū sylua fuisse videtur, vbi est & ara in Vimino consecrata. Hanc regum tempore in aggere Tarquinij fuisse Strabo ijs verbis prodit: In aggere autem medio tertia est porta eiusdē nomīs cum colle Viminali. Tertiā autem dicit quod Flumentana & Collina tum ea priores essent. Collatina enim tunc non erat, quæ postea in ampliatione murorum vrbis fuit interposita. Huic portæ nunc S. Hagnetis à proxima eius diuæ æde nomen est.

DE PORTA GABINA aliàs GABIVSA.

Gabiusa porta.

PRope Castrum prætorium inter portas S. Hagnetis & S. Laurentij adhuc extat porta clausa, quam aliquot rationibus adductus Querquetulariam vel Querquetulanam fuisse olim crediderim, de qua quum tam nostro, quam etiā Procopij tempore ante millesimum annum in vsu esse desierit, postea verba faciam, quum de ijs portis loquar quæ esse desierunt, atque ad eius portæ descriptionem veniam, quæ ab antiquis Gabina vel Gabiusa, nostro vero sæculo S. Laurentij appellatur. Gabiusam autem portam fuisse Romæ testatur Liuius, qui eam de cœlo tactam fuisse scribit. Hanc autem Gabiusam fuisse vt credam adducor, quod in antiquo codice manuscripto P. Victoris quem in communem

anti-

antiquitatis ſtudioſorum gratiam, cum hiſce commentariis publicaui, Tiburtina via quæ hac porta incipit, eadem eſſe cum Gabina dicitur. Gabina autem vel Gabiuſa porta non niſi à Gabiis nomen habuiſſe liquet, ſicut etiam & via quæ ex hac porta dextera parte verſus Pręneſtinam viam deducta recta Gabios, quibus nunc Gallicanum nomen eſt, perducit.

DE PORTA ESQVILINA.

PRoximam Gabinæ fuiſſe Eſquilinam portam multis veterum ſcriptorum authoritatibus demonſtrari poteſt, cuius nunc maior porta vel locum obtinet vel non longe à loco, in quo antiqua Eſquilina quondam fuit, noſtro tempore ſita eſt. Cæterum multum mihi laboris eſſet & male mecum agerẽ ſi omnes veterum antiquariorũ errores nunc vel reprehendere vel explodere vellem, quod in his rebus deſcribendis admiſerunt, vt de amphitheatro Statilij Tauri, baſilica Caij & Lucij foro Romano templo Saturni, & ærario porta Gabiuſa templo Mineruæ medicæ, quæ loca contra antiquorum ſcriptorum authoritates, male & nimium inepte collocarunt, perinde ac etiam fecerunt de porta Eſquilina, de qua mihi nunc ſermo eſt. Ego autem ijs reprehendendis quoties occaſio ſeſe offerret, tempus non conteram, ſed quæ illi male dixerũt nulla eorundem mentione facta emendare rationibuſque adductis reſtituere curabo. Quis igitur non eſt ex veterib. antiquariis, à Blondo vſq; ad Marlianũ, qui nouiſſimus vrbis topographiam (quod ſciam) ſcripſit, qui portam quę nunc maior dicitur Næuiam non vocet? Quam aperte P. Victor in regione duodecima, piſcinæ publicæ inter portam Capenam & Oſtienſem collocauit, qui vicos portatum Næuiæ & Rauduſculanæ in ea regione fuiſſe prodat. Varroque ipſe lib. 4. de lingua Latina eas portamq; Lauernæ vicinas ſcribit, atq; extrema vrbis regione fuiſſe aperte innuit. Quanquã enim is locus mancus ſit, aperte tamen colligitur eum portarum omnium deſcriptionem eo loco feciſſe atque à Flumentana inchoaſſe quę prima erat, deſiiſſeque in Lauernalem portam, quę non procul à Trigemina fuit, cui vicinas fuiſſe Næuiam & Rauduſculanam exponit. Cui rei maxime quadrat, quod ante Næuiæ deſcriptionem dicit vbi paginæ tres deſunt: * Religionem Portius deſignat quum de Ennio ſcribens dicit eum coluiſſe Tutillanæ loca. Quæ ea parte fuiſſe alibi demonſtrabo. Quod enim lib. 2. refert Liuius, de portis Collinæ, Eſquilina, Cœlimontana & Næuia, meæ huic ſententiæ maxime conuenit, vt paulo poſt oſtendam, ex quibus rebus manifeſte videri poteſt, an porta maior quæ longiſſimo interuallo diſtat à regione piſcinæ publicæ, vbi erat porta Næuia, hæc porta eſſe poſſit. Quam Eſquilinam fuiſſe, vel Eſquilinæ potius loçum tenere, aperte ijs verbis Strabo indicat. Porro in vnum cadit Labicana à porta quidem Eſquilina incipiens à qua & Prænestina, à ſiniſtra vero & hanc, & Eſquilinum omittens campum vltra centum, & viginti ſtadia pergit. Quum autem Labico vetuſto ſane oppido cæterum diſiecto, & in ſublimi ſito propinquat, & hoc & Thuſculum reliquit à dextra, videant igitur hi, qui portam ſancti Laurentij Eſquilinam faciunt, an Labicana, & Prænestina via Gabina ſimul & Tiburtina ea vna porta incipiant, quum manifeſte conſtet à porta Maiore duas nunc exire vias, quarum altera Labicos, altera Prænestę recta deducit. Quod fit vt hanc indubitato potius Eſquilinam olim fuiſſe credam. Confirmatur etiam mea hæc ſententia Ciceronis authoritate qui Eſquilinam & Cœlimontanam portas propinquas fuiſſe demonſtrat, quum ait: Quum ego Cœlimontana porta introiiſſe dixiſſem, reſponſione me inimica Eſquilina introiiſſe homo promptiſſimus laceſſiuit, &c. Quod ei proximior eſſet. Hæc autem Liuij verbis non aduerſantur, qui non ſemel ait: Caſtra inter Collinam Eſquilinamque poſita. Nam Viminalem & Gabiuſam eo tempore aut non fuiſſe, aut has duas tantum, quod notiores eſſent nominaſſe exiſtimo. Huius autem & aliarum quarundam portarum ordo ex verbis Liuij facile apparebit, quæ ideo ſubiunxi: Porſena, inquit, primo conatu repulſus, conſilijs ab oppugnanda vrbe ad obſidendam verſis, præſidio

Eſquilina porta.

Næuia porta.

in

in Ianiculo locato ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit, nauibusque vndique accitis & ad custodiam,ne quid frumenti Romam subuehi sinerent,& vt prædatum milites trans flumen per occasiones aliis atq; alijs locis traiicerent, breuiq; adeo infestum agrum Romanum reddidit, vt non cætera solum ex agris,sed pecus quoq; omne in vrbem compelleretur, nec quisquam extra portas propellere auderet: Hoc tantum licentiæ Etruscis non metu magis quam consilio concessum est.Namq; Valerius Cos.intentus in occasionem multos simul & effusos improuisos,adoriundi in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat,itaq; vt eliceret prædones edicit suis postero die frequētes porta Esquilina,quę auersissima ab hoste erat(erant enim in Ianiculo)expellerēt pecus,scituros id hostes ratus,quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent,& scire perfugæ indicio,multoque plures vt in spem vniuersæ prædæ flumen traijciunt. Pub.Valerius in T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina via(quæ læua portæ Esquilinæ proxima erat)occultum considere iubet, Sp.Lartium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare,donec hostis præteriret, inde se obijcere ne sit ad flumen reditus. Consul alter T.Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus,Cœlimontana (tanquam medio loco sita, vt omnib. si opus esset presto esse posset)delectas cohortes educit,hiq; primi apparuere hosti. Hactenus Liuius.Quibus verbis innuitur Cœlimontanam portam mediam inter Esquilinam & Næuiam fuisse Collinamq; Gabinæ proximam atq; hæc Esquilinę.Flumentanæ autem non memint,quia etsi Etrusci recta per campum Martiū transire potuissent,tamen quia intra vrbis mœnia abruptoq; montes iter erat, ne in aliquod discrimen inciderent,eam portam non inuaserunt,simulq; quo propinquiore à mœnibus cursu ferrentur in pecus ad eum forte Tyberis locū deuenere qui medius est inter pontem Miluiū,& Anienis ostia.Quare non oportuit ad portam Flumentanam militum stationem locare.Collatinæ & Viminalis eum non meminisse existimo,vel quia adhuc non erant, vel forte eo bello clausæ vsum amiserant,vt in bellis fieri cōsuetum est,vel quia aliis portis satis fuerat & struere insidias & exponere pecus ac turmas præsidiaq; emittere. De hac porta multa apud omnes autores veteres mentio est. Hanc autem aliquādo Mæciam vocatam fuisse ex Plauto coniici potest,quod idem De porta Męcia scribit Plautus quod de Esquilina Horatius,vtriusq; sententiam confirmat Cornelius Tacitus qui lib.2.historiæ Augustæ ait:Sumptum more prisco extra Esquilinam de nocentibus supplicium.Plautus vero in Casina :

Maeiæ porta

Illum Aedepol videre ardentem extra portam
Mæciam credo ecastor velle.

Horatius in 5.Epodon.

Post insepulta membra deferrent Lupi,
Et Equilinæ alites.

In quem locum annotauit Porphyrius in regione aggeris extra portam Esquilinam solita fuisse pauperum corpora vel comburi vel proijci : cōbusta fuisse indicat Plautus,proiecta Horatius. Hanc portā à via quæ per eam exibat, Plinius lib.36.cap.5.Labicanam ijs verbis vocat : Mars est etiamnum sedens Colosseus eiusdem in templo Bruti,Calliaci apud circum eundem ad Labicanam portam eunti. Quam ab altera quoq; via Procopius Prænestinam appellat: Inter hæc(inquit)Bessas qui Prænestinam portam custodiendam acceperat,ad Bellisarium misit qui nunciaret teneri ab hostibus vrbem, per portam aliam introgressis,quę supra Tyberim est,& paulo post Prænestinam Bessię tradiderat custodiendam & alibi acie instructa iuxta Prenęstinam portā ad eam muri partem mox ducit,quam Rotundarium dicunt, vnde & expugnari mœnia perquam facile poterant.&c.Hæc porta nunc Maior porta dicitur forte ab ædificij magnificentia cui supposita est,id est,aquæ Claudiæ castellum. Hanecq; ibi locatā fuisse à Bellisario crediderim eo tempore quo vrbis muros à Gothis

Labicana porta.

Maior porta.

disiectos

difectos restituit,atq; è proximo loco ibidem translatam,neq; enim verisimile videtur veteres portam vrbis aquæ ductuum formis vel Castello subiecisse,ab hac autem porta exeunt viæ,Labicana quidem à dextra & Prænestina à læua, quæ Prænestæ & Labycos deducunt.

DE PORTA COELIMONTANA.

PRoxima Esquilinę vt innuere videtur Cicero,fuit porta Cœlimontana,nunc S.Ioannis appellata à monte Cœlio,in cuius parte sita est, olim Cœlimontana dicta. Quam L.Cornelio & Quinto Minutio Coss.tractam de cœlo narrat Liuius.Hanc posterioribus sæculis Asinariam fuisse dictam referunt Procopius lib.1.de bello Gothico, & Anastasius Bibliothecarius in vita Syluerij Papæ.Procopius quidē:contigit autem vt die vna eodemq; tempore,& Belisarius cum Imperatoris exercitu per portam quam Asinariam dicunt (Neapoli enim veniebat)vrbem iniret,& per Flaminiam Gothi excederent, & li.3.Quum itaq; perpauci,vt diximus,admodum ad murorum custodiā relinquerentur, & hi quidem iam fame confecti,quaterni custodes quidam, & Isauri genere ad portam Asinariam custodias nacti, excepturos se intra vrbem Gothorum exercitum pollicerentur. Et alibi sæpius eius portæ meminit quam Bibliothecarius Lateranensi Basilicæ proximam fuisse scribit.Per hanc, Alarico primū,postea Totila ducibus ingressi Gothi vrbem captam diripuerunt. Mirandum autem quod quum Sex.Pompeius viæ Asinariq mentionem faciat,eam longe ab hac porta fuisse scribat,quam inter Latinam Ardeatinam fuisse tradit, vt inferius explicabo.Hanc vero Cœlimontanam fuisse illud etiam confirmat,quod mons ipse nullam aliam præter hanc habet portam. *Cœlimontana vnde dicta.*

DE PORTA LATINA.

COelimontanam sequitur porta Latina ante mille annos appellata, quæ quod in Latium mitteret, nomen obtinuit, quod etiamnum manet. Quo autem nomine antiquissimis temporibus vocaretur incertum. Verum quum Strabo via Latina Ferentinam vrbem fuisse asserat, crediderim portam hanc eam esse quam Plutarchus Ferentinam nominauit in Romulo. Nam Romulus (inquit) expiationibus ciuitatem expugnauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruare tradunt.Sicq; appellatam existimo,quod ea iter esset ad Ferentinos Hernicorum populos. A Latina autem porta initium habet via eiusdem nominis in Latinos populos ducens, quæ modo Latia, modo Ausonia dicitur à Martiali lib.9. *Ferentina porta.*

DE PORTA CAPENA.

NOn longe post Latinam extat porta Capena,cuius Etymologiā refert Solinus:Qui Italum regem ex Sicilia ad Ianum fuisse scribit,tum in Italia regnantem, ac eius auxilio consilioque ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum denominatam portam Capenam. Seruius vero Grammaticus super Virgilij locum,lucos Capenos, aliter dicit: ait enim vnde hoc est à Capenis lucis & porta Capena,quæ iuxta Camœnas est,nomen accepit.Asconius enim Pedianus,Victor & Sext.Rufus extra hanc portam ædē Camœnarum fuisse referunt,propterea que Camœnam à nonnullis olim fuisse appellatam. Nunc à proximo templo S. Sebastiani dicitur, quam olim Capenam fuisse hac confirmari potest ratione. Eam enim in via Appia fuisse ostendit Frontinus ijs verbis: Appius Censor viam Appiam à porta Capena vsque Capuam muniuit. Quum autem via in qua Septizonium Seueri adhuc extat, tendens ad portam S.Sebastiani,via Appia à Spartiano & Iulio Capitolino vocetur, non est quod dubitare possimus, portam quæ nunc in via Appia extat fuisse Capenam,quæ apud poētas & historicos celeberrima est. *Capena porta.*

DE PORTA OSTIENSI.

NOuissima citra Tyberim porta, quæ nunc S.Pauli à proximo templo dicitur, antiquitus Trigemina dicebatur, quod ea contra Curiatos tergemini Horatij egressi sint, quanquam is qui superstes fuit,porta Capena redierit. *Trigemina porta.*

Hæc-

Hæc antiquitus ad Auentini radices non longe ab ęde S.Mariæ in Cosmedin, vel scholæ Græcæ vt refert Liuius fuit, qui ait,ædiles extra portam Trigeminã in Auentinum porticum straniſſe,& quum bello Punico ſecundo Romę ortum incendium narrat,hoc idem innuit.Quod incendium omnia ędificia quę erant in vico Iugario ſub Capitolio,Aequimeliumq; comprehendit, mox extra Carmentalem portam per ripam Tyberis in Fortunę ac Matutę templa debacchatum eſt,vſque ad portam Trigeminam, & Frontinus ductas aquæ,Appiæ habet longitudinem à capite vſque ad Salinas,qui locus eſt ad portam Trigeminam, & alibi Cacus habitauit locum vbi Salinę nomen,vt vbi Trigemina porta:Multa demum huius portæ apud veteres auctores mentio eſt, quam eo loco olim fuiſſe ſatis liquet. Præcepto autem intra Pomerium Auentino ab Imperatore Claudio ad radices eiuſdem montis vbi Teſtatij planities primum ingredi incipit,tranſlata eſt. Poſtremo à Belliſario eo vbi nunc eſt,locata fuit, quæ à via ab Amniano Marcellino, Procopio & cæteris eius ætatis ſcriptoribus etiam Oſtienſis appellatur: Extra hanc portam quandam quoq; porticum fuiſſe refert in libris de bello Macedonico Liuius quum ait: Aediles alteram porticum extra portam Trigeminam inter lignarios feciſſe. Plinius quoque ſcribit extra hanc portam populum Romanum Minutio Augurino, qui ad aſſem precium farris redegerat.Extra hanc etiam tenues ſtipem petere ſolitos, Plin.lib.34.ſignificat. Inquiens extra portam Trigeminam vnciaria ſtipe collata. Et alludit eodem Plautus in Captiuis,apud quem ſic loquitur paraſitus.

Oſtienſis via.

Vel extra portam ire Trigeminam ad ſacculum licet,
Quod mihi ne euenat nonnullum periculum eſt.

DE PORTIS TRANS TYBERIM, ET PRIMO DE PORTVENSI PORTA.

Portuenſis porta.

POrtam quæ nunc Portuenſis dicitur, quod ad portum Romanum perducat, antiquitus Naualẽ dictam fuiſſe à proxima nauiũ ſtatione docet Sex.Pompeius,Naualis inquit porta à vicina naualium dicta,ab hac exijt via quæ Portuenſis appellata eſt. Hæc ad portum Oſtienſem totius orbis ampliſſimum ducebat.Ante Claudij vero tempora,qui hunc portum exciraiit,quo nomine vocaretur non inueni. A procopio & eius ætatis ſcriptoribus Portuenſis vocitatur. Per hanc viam ſecundum Tyberim fuerunt Horti Cæſaris dictatoris.

DE PORTA IANICVLENSI, alias PANCRATIANA.

Ianiculenſis porta.

QVo nomine apud antiquos vocaretur porta,quę in Dorſo Ianiculi eſt,atq; nunc à proximo templo S.Pancratij appellatur,hactenus non inueni.Ego eam à Ianiculo, cum aliud nomen non habeam, ſicut & pons, Ianiculenſem vocaram fuiſſe exiſtimo.Cuius portæ multa mentio eſt apud Procopium,quam modo Pancratianam,modo S.Pancratij nominat.Inter hæc(inquit)Beſſas,qui Prænestinam portam cuſtodiendam acceperat,ad Belliſarium miſit, qui nunciaret teneri ab hoſtibus vrbem per portam aliam, introgreſſis, quæ ſupra Tyberim eſt,& S.Pancratij dicitur,&c.Et paulo poſt: Ad portam vero Pancratianam,quę trans Tyberim eſt,quum hoſtium copiæ peruenisſent,ob loci difficultatem nihil per eos geſtum memoria dignum eſt, namque locus accliuus,& ea è regione murus ad inuadendum difficilis. Hanc autem portam Aureliam non fuiſſe,vt omnes fere veteres antiquarij affirmarunt,paulo poſt oſtendam.

Pancratiana

DE PORTA SEPTIMIANA.

Septimiana porta.

TErtiam vltimam trans Tyberim portam,quę nunc Septimiana dicitur,Fontinalem priſcis temporibus dictam fuiſſe, aliquot veterum ſcriptorũ authoritatibus demonſtratur.Sext.Pompeius Fontinalia(inquit)fontium ſacra,vnde & Romæ Fontinalis porta,Liuius quoq; Aediles alteram porticum ad portam

Fontinalis porta.

Fontinalem

Fontinalem ad Martis aram, qua in campos iter esset perduxere. Per cãpos autem Vaticanos intelligit, ex eo, quod Plinius scribat Vitellium CCHS. condidisse Patinã, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat. Videmusque etiam nunc in campis Vaticanis fornaces esse, eamque terram argillam esse ad fictilium fabricam commodissimam. Cicero: Campum inquit Vaticanum fieri quasi Martium campum. Hanc autem quidã eandem esse cum Capena dixerunt, sed Liuius primo & tertio de bello Punico 2. de Capena. Quinto vero & 30. de Fontinali ita loquitur, vt diuersas eas esse oporteat. Hæc postea ab Imper. L. Septimio Seuero, Septimiana appellata est, ait enim Spartianus ipsum extux. sse Thermas in Ianiculo ad portam sui nominis, ibi quoque erat Ianus Septimianus cum ara, quæ non paruum huius rei argumentum sunt.

DE PORTA AVRELIA.

QVum à Procopio porta Aurelia haud procul ab Hadriani ponte & sepulchro, Triumphalisque iuxta pontem & viam sui nominis eadem regione à Tranquillo & Iosepho fuisse referantur, necesse fuit aliquam Leonianæ vrbis, quæ nunc Burgus S. Petri dicitur, partem antiquis Romanis mœnibus cinctam fuisse, alioqui vrbs, vno ponte, & duabus portis eo transmittentibus hostiũ percussionibus peruia fuisset. Quantum autem coniectura consequi potui, ex veterum authorum sententijs, & ijs, quæ nunc supersunt vestigijs, murũ vrbis tum sic fuisse crediderim. Ab vna parte Tyberim versus muri principium erat, haud longe ab Hadriani sepulchro & ponte AElio, qui in eum desinebat, è regione, videlicet ædis S. Mariæ transpontanæ, qui mox producebatur versus locum illum, vbi nunc est porta S. Angeli moli ipsi vicina, deinde deductus paulo infra medium Burgum (vt vocant) girabat versus Xenodochium Sancti Spiritus, atque ad eius portam prope Tyberim terminabatur, Basilica principis Apostolorum, eaq; montis Vaticani, quę nunc muro clausa est parte exclusis, atq; hac ratione duas comprehendebat portas, alteram quidem Triumphalem è regione eius pontis, cuius nunc pilas & vestigia S. Spiritum ædem in Tyberi videmus. Alteram vero Aureliam vocatam, quæ prope eiusdem Hadriani sepulchrũ fuit, quæq; iter erat ponte ipso triumphali. Quomodo vero sepulchrum Hadriani muris annexum fuerit, paulo post ex Procopio aperiam. Aliquando autem mihi in mentem venit Triumphalem portam diu ante vsum amissise, Aureliamque solam eo portam fuisse, donec ampliatis à Leone IIII. muris vsum & nomen & ipsa amitteret. Nam Procopius non omisisset mentionem facere de Triumphali, in ea quam describit vrbis oppugnatione, si eo tempore fuisset, cum Aureliæ non omittat, ea enim Gothi parte maxime in obsidione laborarunt, vnde illum crebrius locorum illorum meminisse oportuit. Adde, quod si Triumphalis porta eo tempore fuisset, non 14. portas, vt scribit Procopius, tunc circumiectus vrbi murus, sed 15. habuisset, nam Aurelia 14. est, decem enim portæ vrbis, 4. vero trans Tyberim fuerunt, quæ omnes præter hanc Aureliam ad nostram vsque ætatem perduranint. Porro autem ex Aureliæ portæ descriptione, quam Procopius facit, egoque hic subijciam locum portæ, murorum ambitu, & quale fuerit Hadriani sepulchrum cognoscemus. Gothi (inquit) septima castra extra fluuium Neronianis in campis fixere, ita vt castris omnibus esset pons intermedius, vnde peractum, vt & portæ aliæ duæ infestæ ab hoste essent, Aurelia scilicet, quæ sancti Petri, vt ei templo propinquior nuncupatur, & altera quæ trans flumen est sita (intelligit enim S. Pancratij) Quibus verbis eas diuersas fuisse liquet, & alibi. Dum hæc peragunturAurelianam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt. Hadriani quondam Roman. Imper. sepulchrum extra portam Aureliam extat, & ad lapidis iactum à mœnibus procul extructum, spectatu procul dubio dignum: Pario namque ex lapide ædificatum est, saxa quadrata illi inuicem nexa, alia nulla intermixta materia, & quaternis partitum pari dimensione lateribus,

Leonina vrbs.

tam porrectis in latitudinem, vt iactus ex angulo lapis alterum fere pertingat, altitudine etiam hæc vrbis mœnia superant. Statuæ quoque ex eodem Pario marmore virorum equorumque miro artificio factæ desuper insident. Sepulchrum id prisci homines illi, quum velut moles, & arcis in speciem vrbi impositum videretur, brachijs duobus à mœnibus ipsis ad sepulchrum id vsque porrectis, mædificatisque complexi sic sunt, vt murorum sit, perinde pars quædam effectum, apparet, nanque altissimæ id turri persimile, & ea è regione imminet portæ. Erat itaque peropportunum & munitissimum eo loco præsidium, cuius custodia per Bellisarium tradita Constantiano obtigerat, cui iniunctum, vt & contigui muri curam susciperet asseruandi, vt leuiori, & non magni mométi custodia indigentis, si quidem ea ex parte haudquaquam murus flumine subterlabente poterat oppugnari. Constantianus autem, quum ei nunciatur hostes transitum per flumen tentare, muro illi diffisus, qui ad fluuium erat, cum paucis ipse statim opitulatum contendit maiore militum multitudine iussa portam in primis, & in sepulchro ipso præsidium diligentius custodire. Gothi interea Aureliam portam Hadrianique molem sine vllis machinationibus confestim inuadunt, scalas tamen ingenti manu inferentes multitudine sagittarum immissa, facile in dubium hostes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo, vt paruo molimine præ custodum paucitate potiri se præsidio posse existimarent. Prælatis itaque scutis Persicis, nihil inferioribus ad mœnia succedebant, & hostes frustrati, quam proxime subierunt. Sub porticum namq; ad sacram beati Petri Apostoli pertinentem, tum ædem latitantes hi venerant. Inde quum de improuiso comparuissent rem ita aggrediuntur, vt nec balista quidem Romani custodes vti in hostes possent, non enim in nimium subeuntes telum immittere, tormentumve poterant, nec illis vt scutatis obesse. Sed postquam validius Gothi incubuere, & creberrima sagittarũ immissione propugnacula infestando admoturi iam erant, ædificio scalas vndiquaq; fere circumuentis iam omnibus, qui de mole pugnando se tuebantur. Aliquandiu Romanis iniectus terror, de salute iam desperantibus, quandoquidem sese ac mœnia defendere, vt erat necesse haud quaquam iam possent, communi tamen consensu diffractis marmoreis illis vastisq; simulachris, ex eorum fragmentis ingentia saxa in hostium capita superne deuoluunt. Gothi vero perculsi, oppugnationẽ remittunt ijsq; sensim cedentibus victoria potiti Romani, hos demum vt victos propellunt. Iamque & Constantianus perterrefactis fugatisque, qui transitum fluminis pertentassent, redierat, non enim præsidium illud hostes, vt ipse rebantur, neglectum prorsus, vel incustoditum inuenerant. Itaq; factum, vt circa Aureliam portam omnia in tuto iam essent. Ad portam vero Pancratianam, quæ trans Tyberim est, ob loci difficultatem nil memoria dignum ab hostibus gestum est, &c. Hactenus Procopius. Pontis autem AElij & eius sepulchri meminere Dio & Spartanus in Hadriani Imperatoris vita. Portam vero Aureliam, vel à via eius nominis, quæ per eam exibat, vel à tribunali Aurelio nomen accepit, de quo Cicero mentionẽ facit, sic in L. Pisonẽ. Persequente connexos his funeribus dies pro Aurelio tribunali, ne cõiuente quidẽ te quod ipsum etiam scelus, &c. Quæ postea locum cum nomine amisit Leonis III I. Papæ pontificatu, quando is prolatis muris Vaticanũ & Basilicã S. Petri apostoli cinxit.

DE PORTA QVERQVETVLANA.

Querquetulana porta.

PORta Querquetularia vel Querquetulana, de qua Plinius sic lib. 16. cap. 10. Syluarum certe distinguebatur in singulis Fagutali Ioui etiã nunc vbi lucus fugæus fuit. porta Querquetulana, colle in quem Vimina perebantur. Si igitur in Viminali colle extat Viminum sylua, à qua collis est denominatus necesse fuit hanc portam in Viminali fuisse: In quo Varro Querquetulanum Sacellum. P. vero Victor ac Sex. Rufus lucum fagutalẽ ponunt. Quare etiam portam Querquetulanam eam olim fuisse portã, quæ nunc clausa est, crediderim

Fagutalis lucus.

prope

prope castrum Prætorium, vel non longe ab eo. Quamuis non me lateat Cornelium Tacitum scribere montem Cœlium Querquetulanum prius vocatum fuisse. Vtcunque autem sit, Varroni, Plinio, P. Victori & Sex. Rufo magis credendum, qui eam Viminali fuisse, vel innuunt, vel aperte demonstrant. Hanc autem eandem fuisse existimo portã cum ea quam Sex. Pomp. Querquetulariam appellauit. Querquetularia (inquit) porta, Romæ dicta, quod Querquetum intra muros vrbis iuxta se habuerit, & alibi: Querquetulanæ reputantur significare Nymphæ, præsidentes querqueto virescenti quod genus syluæ indicat fuisse, intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetularia.

DE PORTA PIACVLARI.

PIacularis (inquit Sex. Pompeius) porta Romæ appellatur, propter aliqua piacula quæ ibidem fiebant, vel vt ait Cleatius ex facto, per aliquem soluitur, aut aliqua piandi propitiandique causa immolatur. *Piacularis porta.*

DE PORTA CATVLARIA.

IDem Sex. ait, Catularia porta Romæ est dicta, quia non longe ab ea ad placandum Canicula sidus frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, vt fruges flauescentes ad maturitatem perducerentur. *Catularia porta.*

DE PORTA MINVCIA.

MInucia porta Romæ appellata est eo, quod proxima sit sacello, alias aræ Minucij, quem Deum putabant, Autor Sex. Pompeius. Forte de hac porta loquitur in Commodi vita Lampridius, cum ait: Herculis signum æneum sudauit in Minucia per plures dies. *Minucia porta.*

DE PORTA MVGIONA.

IDem quoq; etiam Mugionæ portæ his verbis meminit, Mugiona porta Romæ dicta est à Mugio quodam, qui ei tuendæ præfuit. Hanc non procul à via Noua versus Auentinum fuisse scribit Solinus. *Mugiona porta.*

DE PORTA SANQVALI.

SAnqualis (inquit Sex. Pompeius) porta appellatur proxima ædis Anci, Sanqualis autem auis nomen est, quæ ossifraga dicitur. Quidam Saginalem portam ab æde Sangi legendum putant. Quod si textum aliquem antiquum adducerent, non improbarem. *Sanqualis porta.*

DE PORTA NAEVIA.

HAnc, vt duas sequentes inter portam Capenam & Tyberim fuisse elicitur, vt etiam supra exposui ex P. Victore, & M. Varrone, lib. 4. de lingua Latina qui de ea loquens sic ait: Sequitur porta Næuia, quod in Nemoribus Næuijs, Næuius enim loca vbi ea fic dicta, coluit. Hanc omnes superioris ætatis antiquarij inepte nimium maiorem nunc esse dixerunt. *Næuia porta*

DE PORTA RAVDVSCVLA.

DEinde (inquit Varro) porta Rauduscula, quod ærata fuit. Aes raudus dictum ex eo in veteribus mancipijs scriptum rauduscolo libram ferito. De hac porta mentionem etiam facit Valer. Maximus li. 5. c. 6. Dignam, inquit, pietatẽ, quæ quod ad solidam gloriam attinet, septem regib. præferatur, cuius testandæ rei gratia capitis effigies Aereæ portæ, qua excesserat inclusa est, dictaque Rauduscula, quod olim rauda æra dicebantur. Vicum portæ Rauduscolanæ P. Victor cum vico portæ Næuiæ in regione 12. Piscinæ Publicæ enumerat. *Rauduscula porta.*

DE PORTA LAVERNALI.

HInc porta Lauernalis ab ara Lauernæ, quod ibi ara eius Deæ fuerit. Author Varro. *Lauernalis.*

DE PORTA LIBITINENSI.

POrtæ Libitinensis meminit in Commod. Imperat. vita Lãpridius. Galea eius (inquit) bis per portam Libitinensem elata est. Hæc à Libitina dicta, quod per eã cadauera mortuorum ad sepulchrum efferrentur. Libitinam autem & pro Dea ipsa, & pro Libitinariorũ opere accipi solet. Libitina autẽ Dea erat, in cuius templo vendebantur & locabantur ea, quæ ad sepulchrum pertinebant. *Libitinensis porta.*

DE PORTA FENESTRALI.

Feneſtralis porta.

FVit quoque Romæ etiam porta Feneſtralis appellata, de qua ſic ſcribit Plutarchus Problemate 35. Quid eſt quod portam vnam Feneſtram appellant, ad quam Fortunæ thalamus poſitus eſt? an quia Seruius rex cum ſecundiſſima Fortuna rem habuiſſe creditus eſt, quum per Feneſtram ad eum penetraret, an hoc fabuloſum, illud autem verum Tarquinio Priſco Romæ Regnante quum is à paſtoribus eſſet occiſus, Tanaquil eius vxor, mulier ſane prudens, & fortis per Feneſtram populum allocuta multitudini perſuaſiſſe dicitur, vt Seruium regem declararent, ex quo factum eſt, vt ille locus ita appellaretur, & Ouidius libro Faſtorum ſexto:

Lux eadem fortuna tua eſt, auctor locuſque,
Sed ſuper iniectis quis latet iſte togis.
Seruius eſt, iam conſtat enim, ſed cauſa latendi
Diſcrepat, & dubium me quoque mentis habet.
Tum Dea furtiuos timide profitetur amores,
Cœleſtemque homini concubuiſſe pudet.
Arſit enim magna correpta cupidine regis,
Cœcaque in hoc vno non fuit illa viro.
Nocte demum parua ſolita eſt intrare feneſtra,
Vnde feneſtralis nomina porta tenet.
Nunc pudet & vultus velamina cœlat amatos.
Oraque ſunt multa regia tecta toga.

Cæterum hanc portam non vrbis, ſed palatij fuiſſe crediderim. Vrbs enim Seruij Tullij regis tempore latius ſeſe extendebat, quam vbi porta Feneſtralis fuiſſe deſcribitur.

DE PORTA TRIVMPHALI.

Triumphalis porta.

POrtam Triumphalem fuiſſe (vt exiſtimo extra cæterarum numerum trans Tyberim) ſub Vaticano iuxta viam & pontem ſui nominis, docet Ioſephus lib. 7. de bello Iudaico, cap. 14. Vbi Triumphum Iudaicum Veſpaſiani Imperatoris, & T. Cæſaris deſcribit. Die (inquit) triumphi principes qui non in Palatio, ſed prope Iſidis templum nocte illa quieuerant, primo iam aurora incipiente procedunt, lauro quidē coronati, amicti vero patria veſte purpurea, & ad Octauianas deambulationes (porticum vero Octauiæ in campo Martio ſitam intelligit) tranſeunt, Ibi enim Senatus ducum proceres, & honorati equites eorum præſtolabantur aduentum. Tribunal autem ante porticus factum erat, ſellæque eburneæ in eo præparatæ, quo cum aſcendiſſent, conſiderunt. Ibi cum milites allocutus fuiſſet, ſolennibuſque votis ſuſceptis ſoluiſſet Imper. ipſe cum Tito Cæſare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam triumphorum pompa ducitur, nomen accepit, ibi triumphalibus veſtibus amicti, Dijs ad portam collocatis cæſa hoſtia inter ſpectacula tranſeuntes triumphum ducebant. Quibus verbis conſtat eos extra vrbem tum in campo Martio fuiſſe, eoſque traiecto Tyberi per eam portam introijſſe, de qua Tranquillus quoq; in Auguſti vita ſic mentionem facit, capite centeſimo. Senatus vt in funere ornando, & in memoria honoranda, & ſtudio certatim progreſſus eſt, vt inter alia complura cenſuerint quidam funus Triumphali porta ducendum præcedente victoria, quæ eſt in curia, canentibus næniam principum liberis vtriuſq; ſexus. Et Tacitus lib. 1. hiſtoriæ Auguſt. tum conſultatum de honoribus, ex queis maxime inſignes viſi, vt porta Triumphali duceretur funus, &c. Hanc autem portam diu ante Procopij tempora eſſe deſiiſſe ſuperius demonſtraui. Eratq; in ea murorum vrbis parte, qua ab Hadriani ſepulchro ad S. Spiritus portam olim producti erant.

DE TRIBVS ALIIS PORTIS VRBIS ROMAE.

POrtas autem ſeptem, quas Plinius ſuo tempore eſſe deſiiſſe ſcribit, has fuiſſe exiſtimo: Primò quatuor vrbis Romæ veteris portas, quas Romulum reliquiſſe

quisse superius scripsi, deinde porta Saturnia, quæ & Pandana, de qua sic Varro mentionem facit: Capitolium ante Tarpeius dictus, quem antea etiam Saturninum dictum prodiderũt. Et antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribitur, eius vestigia etiamnum manent tria, quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandanam, quod post ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti. Et Sextus Pompeius: Pandana (inquit) porta dicta est Romæ, quod semper pateret. Hanc autem sub Capitolio fuisse non longe à templo Saturni refert Varro. De eadem porta mentionem facit Solinus, quam prope Capitolium fuisse scribit. *Saturnia porta.* *Pandana porta.*

DE PORTIS RATVMENA ET SALVTARI.

PORta Ratumena (vt inquit Sex. Pompeius) à nomine appellata est, qui ludicro certamine quadrigis victor, Etrusci generis iuuenis à Veijs. Is consternatis equis excussus, Romæ perijt, qui equi feruntur non ante constitisse quam peruenerint in Capitolium, conspectumq; fictilium quadrigarum, quæ erant in fastigio Iouis templi. Quas faciendas locauerant Romani venienti cuidam artis figulinæ prudenti, quæ bello sunt recuperatæ, quia in fornace adeo creuerant, vt eximi nequirent, idq; prodigium portendere videbatur, in qua ciuitate eæ fuissent omnium eam futuram potentissimam. Et Plinius lib. 8. cap. 47. Maius augurium apud priscos, plebeis Circensibus excusso auriga, ita vt si staret in Capitolium cucurrisse equos, sedemque ter lustrasse. Maximum vero eodem peruenisse à Veijs cum palma & corona effuso Ratumena qui ibi vicerat, inde postea nomen portæ est. *Ratumena.*

Porta Salutaris appellata est ab æde Salutis, quæ ei proxima est. Sex. Pompeius: Hanc autem in Quirinali fuisse constat, sicut & ædes Salutis fuit. *Salutaris porta.*

DE PORTA STERCORARIA.

STercoraria vero porta non vrbis, sed Capitolij fuit, de qua idem Sex. Pomp. Stercus (inquit) ex æde Vestæ 17. Kal. Iulias defertur in angiportum medium fere cliui Capitolini, qui locus clauditur porta Stercoraria, tantæ sanctitatis maiores nostri esse iudicarunt &c. Has non septem portas eas fuisse existimo, quæ Plinij tempore iam esse desierant.

Portæ autem quæ nunc extant Romæ in vniuersum sunt viginti antiqui nominis & loci 13. recentioris vero vrbis Leonianæ videlicet 7. Ad Septentrionẽ sunt Flaminia & Collatina, ad ortum vernum Collina & Viminalis, ad ortum æstiuum Gabiusa & Esquilina, ad ortum hyemalem Cœlimontana & Latina, ad meridiẽ Capena & Trigemina, ad occasum Naualis, Ianiculẽsis & Septimiana, reliquę septẽ vrbis Leoninæ sunt, &c. Hæc hactenus de portis Romanis, quæ diligenter collecta sunt ab Onuphrio Panuinio, in sua ciuitate Romana.

Vrbem obsideri] Obsedit autem Porsenna tertio anno post reges exactos, tribus annis continuis.

Pari fere ornatu] Purpuratus scilicet. Erat enim purpura regum & magistratuum primo, licet deinde vsus eius ad equites quoq; translatus sit.

Vt transfuga] Transfuga dicitur is, teste Sex. Pompeio, qui liber vel seruus, aut hostis seruorum, sua voluntate ad hostes transit: quos Romani detractis armis, ne quid insidiarum simulata transitione moliri possent, in postremam aciẽ inducebant, neq; illis facile quicquam credebant, qua de re lege multa apud Alexandrum ab Alexandro lib. 4. cap. 6. & Blondum libr. 7. Romę triumphantis. *Transfuga.*

Scæuolæ à clade dextræ manus] Σκαιὸν enim Græcis idem quod læuum & sinistrum est. Scæuola enim cum dextram igni dedisset, ensemq; à Porsenna datum læua manu arripuisset, Scæuola in posterum cognominatus est, vt Liuius & Plutarchus in Publicolæ vita, testantur. Vnde etiam Scææ ab Vlpiano iurisconsulto dicuntur, qui sinistra manu pro dextra vtuntur. Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Genialium. *Scæuola vnde.* *Scæ.*

Grassaremur] Busſidianus Codex,vt Nannius li.5.annotat.craſſaremus pro graſſaremur habet,idque ſæpius in eadem voce, vt antiqui Caium pro Gaium Cneum pro Gneum dixêre.Quanta autem affinitas ſit in his literis,ipſa forma docet C.G.cũ nihil differant, niſi quod inferius cornu in G. nonnihil ſurſum verſus repandum eſt,quare non immerito inter ἀντιστοιχα referri poſſunt.

Aderunt] Eiuſdem ætatis & generis, ac qui ſimiliter pro ſalute patriæ aduerſus omnia corporis & vitæ pericula,mortem vel oppetere ſua ſponte vel ſe interficere animum induxerunt, accepta per iuſiurandum fide . Huc autem pertinet Diogenis nobiliſſima reſponſio,qui adoleſcenti conquerenti, quod à multis conturbaretur: Deſine,inquit, & tu perturbationis indicia præ te ferre. Significans,nulla re magis improbitatem lædentium finiri,quam ſi qui læditur, dolorem ficta quadam ratione diſſimulet, & tum illi qui inceſſunt hominem, vt illum diſcrucient,deſinent,ſi viderint illum nihil moueri. Extat apud Laertium in eius vita.

His conditionibus] Dionyſius ſcribit,primum conſultaſſe Porſennam,quo pacto inſidias vitaret,& deinde legatos Romam miſiſſe, vt ad pacem ineundã Tarquinium & filios exules reciperent. Si autem id non daretur,vt bona ſaltem illis redderent. Poſtremo,vt agro decederent, Hetruſcis circa flumen adempto.Quod vnum,vt bello ſe ſoluerent Romani,à ſe impetrari promiſerũt, obſideſque datę fidei teſtes,Porſennæ, priuſquam de Ianiculo exercitum deduceret,dederunt.

Mutia prata. Adorea.

Mutia prata] Militaris fortitudinis præmium ampliſſimum, priſcis enim temporibus militaria dona, quæ militibus fortem operam nauantibus in bello à ducibus dabantur, heminæ vel quartarij farris fuêre (vnde adorea laus bellica dicta)binaque iugera, aut tantum agri, quantum vno die circumaraſſent,ampliſſima dona putauere. Precia enim militiæ hæc habita ſunt maxima, vt poſt exhauſtos labores,milites emeritis ſtipendijs,ſanguine & ſudore partis donarentur.Hos enim lætiſſimos fructus,velut opimam prædam laborum periculorumque accipiebant. Pernicioſum enim ciuem putabant, cui bina aut ſeptem iugera non eſſent ſatis. Vide Blondum lib.6. Romæ triumphantis, &

Precia militiæ antiqua.

Statuæ viris præclaris eorũ antiquitus ſolitæ.

Alexandrum ab Alex.lib.4.cap.18.Neque vero Mutio ſolum prata data fuere, ſed & ſtatua equeſtris ei honoris gratia conſtituta eſt. Viris enim claris,& bene de Repub.meritis,mos fuit antiquis,ſtatuas in templis,& alijs locis inſignioribus,quæ alijs ad virtutem ſtimulum adderent,conſtituere.Qua de re Plinius lib.34.cap.4.& lib.33.cap.12.lib.34.cap.5.& 6. Eius vero ſtatuæ, quæ Mutio apud Curiam Hoſtiliam collocata fuit,meminit Cœlius Rhodiginus lib.18.ca. 12.Antiquitatũ.

Vna ex obſidibus] Captiuis enim omnibus receptis,& Viginti præterea obſidibus,decem videlicet maribus adoleſcentibus ac virginibus totidem obſidionem ſoluiſſe Porſennam hiſtoriæ tradunt,inter quas præcipui nominis fuere Clœlia,& Valeria Publicolæ conſulis filia.Verũ de Clœlia,quam alij Cœliam,& Seneca ad Martiam Cocliam vocat, plura vide apud Dionyſium lib.5. Plutarchum de claris mulieribus,cap.14.& in vita Publicolę. Florum lib.1.cap. 10.Oroſium lib.2.Eutropium lib.1.cap.11.Valerium Maximum lib.3.cap.2.Virgilium li.8.Aeneid Silium Italicum lib.10. Claudianũ de laudibus Serenæ vxoris.Othonem Phriſingẽſem lib.2.ca.10.Sabellicum lib.7.Ennead.2. Rhapſod.

Fruſtrata cuſtodes] Ferunt enim à cuſtodibus impetraſſe, quorum cuſtodiæ traditæ erant virgines obſides,vt liceret ire ad flumen,vt corpus lauarent, & vt trantiſper oculos retro aſpicientes amouerent, donec depoſitis veſtibus fluuiali aqua abluerentur.Quo facto, deceptis cuſtodibus natando in vlteriorem ripam peruenerunt.

Romanorum fides.

Romani pignus pacis ex fœdere reſtituerunt] In ſeruanda enim fide à rege Hetruſcorum,vel quouius alio vinci turpiſſimũ putabant. Romani quippe, vt perpetuæ fidei cuſtodes ſanctiſſimę viderentur, non ſolum pacis fœdera in templo

templo Iouis Capitolini columnis, aut æneis tabulis, vt perpetua monumenta extarent, insculpserunt, & in æde Iouis Pistij in ligneos clypeos scripta obtulerunt, sed fidei quoque templa magnificis exemplis ædificarunt. Qua de re Alexander ab Alex.lib.5.cap.3.& lib.2.cap.22.Plinius lib.25.cap.10.Cœlius Rhodiginus lib.9.cap.22.

Legisse impubes dicitur] Est enim pueritia semper amabilis, & dum virgines Cloelia legit, liquet verissimum esse, quod Aristoteles libro Rhetoricorum secundo scriptum reliquit. In totum ea natura sese inuicem delectari quæ generi sint coniuncta aut similia: vt Senem, sene: adolescentē, adolescente: Virginem, virgine. Prima enim familiaritatis conciliatio ab ætatis æqualitate proficiscitur. Vide prouerbiū, Simile gaudet simili. Deus vbiq; similes coniungit. *Simile simili gaudet.*

Maxime opportuna iniuriæ esset] Notandum quàm prudens fuerit Cloeliæ consilium, quę noluit iuuenes maturioris ætatis, aut quoluis alios iuueneris comites quam virgines & pueros sibi eligere, quo eam ætatem potissimum ab hostium manu liberaret, quæ maxime opportuna iniuriæ esset, & ipsa simul in amissæ virginitatis suspicionem apud suos non incideret. Quandoquidem, vt Quintilianus alibi ait, non satis est abesse à turpitudinis crimine, nisi criminis quoque suspicionem effugias. *Criminis suspicio effugienda.*

Virgo insidens equo] Statuam equestrem virginis habitu, in via quæ sacra nuncupatur, qua ad forum itur, Cloeliæ positam esse legimus apud Dionysium (qui suo tempore non amplius extitisse, sed incendio circa ædes proximas exorto deletam esse ait) Plutarchum de claris mulieribus, Plinium libro 34.cap.6. Senecam libro de consolatione ad Martiam, Petrum Marsum in Silij Italici librum decimum. Verum Plutarchus ait, quoldam fuisse, qui Valeriæ nomine hanc statuam dicatam affirmarint. *Statua equestris Cloelia.*

Tuscum vicum vocant] Alij huic vico appellationem factam scribunt, quod sedem illic acceperit Celes Vibenna Hetruscæ gentis dux, à Prisco Tarquinio ob suppetias ei latas, vt annotat Cœlius lect.antiq.lib.20.cap.33. *Tuscus vicus.*

Generum Manilium Octauium] Dionysius & Florus cum Manilium vocant, vt id annotauit Cuspinianus in suis consulibus. *Manilius Octauius.*

De publico est elatus] Plutarchus scribit populum Romanum publicum honorem funeri decreuisse, ac quadrantem ad funus exornandum contribuisse. Sepultus est autem intra vrbem, iuxta Veliam, cuius sepulchri tota familia particeps est facta. *Publicolæ funus.*

Luxere matronæ] Veluti si nihil in eum pro dignitate contulisset Romanus populus, dum viueret, sed omnem ei gratiam, etiam post mortem deberet. Vide Alex.ab Alex.lib.3.cap.7.Blondum lib.2.Romæ triumph.

Sub corona venierunt] Id est, in seruitutem redacti sunt. Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta veniebant, & idcirco dicebantur sub coronis venire. Nam corona signum erat captiuorū venalium, sicut pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari, quorum nomine emptori vēditor nihil præstaret, Budæus in prioribus annotationibus in Pandectas. *Sub corona venire.*

Dictatoris primum creandi] Vt Liuius conqueritur de incertitudine temporis, quo primum creatus sit Dictator, & quis ille primus fuerit. Sic nec de causa satis inter authores conuenit. Orosius enim Sabinorum bellum mouentium causa, Liuius ad Sabinum, Latini etiam belli metu accedente, Dionysius cum plebs æri alieno obstricta, ad bellum Latinum nomina dare detrectaret, post lōgas consultationes, abrogata pro tunc consulari potestate, nouum hunc magistratum, à quo nulla esset prouocatio, quique summum ac regium ius haberet, ad comprimendos sedandosque eos tumultus senatum creasse scribit, ac senatusconsulto factum, vt Lartius & Cloelius consules, cæterique magistratus abdicarent, vnusque quem senatus nominaret, populus sciscceret, haud amplius quā in sex mensium spacium sine prouocatione, & maiore quam consules essent, potestate, imperaret. Itaque Cloelio consuli negocium datum *Dictator creatus.*

T. Largius Flauus primus dictator Romæ.

dictatoris dicendi, qui T. Largium Flauum collegam dixit. Is Romæ primus, vt Dionysius asseuerat, princeps vnicus belli, pacis, cæterarumq; rerum Imperator, Prætor Maximus, & magister populi & dictator appellatus. Titus autē Lartius dictator dictus, Sp. Cassium Viscellinum virum consularem magistrum equitum dixit. Atque inde ea semper in Repub. consuetudo fuit, vt dictator cum magistro equitum magistratum gereret. Dictus vero ita est siue à dictando iure, vel vt Dionysius scribit, propter potestatem iubendi edicendique quod vellet, siue vt Varro libro 4. de lingua Latina scribit, quod à consule diceretur, cuius dicto omnes audientes essent. Creabatur enim viua voce consulis non per populi suffragium. Dictatoris itaque quia summa erat in populum potestas, is quoq; magister populi appellatus est. Vnde Varro eodem libro: Magister equitum, quod summa potestas huius in equites & accensos, vt est summa pop. Ro-

Dictator vnde dictus.

Dictator magister populi.

dictator, à quo is quoq; magister populi appellatus. His vero ex causis dictator plerunque creabatur, legendi senatus, claui figendi, ferendæ vel abrogandæ legis, Latinarum feriarum, Reipub. constituendæ, seditionis sedandæ, quæstionis exercendæ, signi mittendarum quadrigarum dandi, comitiorum habendorum. Quibus rebus peractis dictatura se abdicabat. At si rei gerundæ causa, hoc est, belli, sex mensium eius erat imperium, ne in tanto imperio si diuturnum esset, insolentior quis redderetur, ac ita ad tyrannidem aspiraret, quod succedentibus annis à Iulio Cæsare factum est, postquam dictator est declaratus. Quomodo autem dictator à consule nocturno tempore diceretur, tradit Liuius infra lib. 9. Vnde non erat necesse consulem progredi ad populum vt dictatorem diceret. Et quemadmodum à Græcis hæc potestas initio ducta sit, docet Dionysius in quinto erudite, qui ante omnia videndus est. Sed & Aristoteles tertio politicorum huius dignitatis meminit. Lege etiam Plutarchum in Fabio & Marcello. Meminit & Eutropius cap. 11. lib. 1. Nihil vero prætermisit de hac re Onuphrius Panuinius in commentarijs Fastorum.

Equum admittere. Admittere concitare est.

Equum infestus admisit] Equum admittere, pro conscendere interpretatur Budæus in posterioribus annotationibus in Pandectis. At eum erroris arguit Franciscus Floridus, Sabinus lib. 2. succisiuarum lectionum cap. 8. admittere idem esse, quod concitare demonstrans.

Saturnalia.

Saturnalia] Origo Saturnaliorum latissime enarratur à Macrobio, libro. 1. ca. 6. Nec pretereundus Lucianus de Saturnalibus, & Dionysius lib 6. de eodē.

Castoris ædes.

Aedem Castori vouisse] Quem ἱππόδαμον, sicuti Pollucem ἀσθληφόρον cognominatum legimus. Scribit autem Cicero libro 3. de natura Deorum, apud Regillum in silice apparere tanquam vestigium vngulæ Castoris equi, & in foro ab A. Posthumio ædem Castori & Polluci dedicatam. Historia à pluribus recitata. Quæritur hoc tempore à plerisque, qua fori parte esset hæc Castorum ædes. Quidam D. P. Cosmi & Damiani templum Castorum existimarunt, alij iuxta Iuturnæ fontem, quod innuere videtur Ouidius in Fastis ita canens.

Fratribus illa dies, fratres de gente Deorum,
Juxta Iuturnæ composuere lacus.

Qui de vrbis Romę antiquitatibus & regionibus scripsere, & ipsi inter se dissentiunt, cum tamen frequens sit eius templi mentio Ciceroni, Liuio, Plutarcho, Catullo, Varroni, Dionysio, Plinio. Gyraldo historiæ Deorum syntagmate 5. non vnum, sed plura fuisse videtur, quem vide.

Aristodemus.

Ad Aristodemum] De cuius origine si multa volueris scire, lege septimum librum Dionysij à principio. Cognomento vero dictus fuit μαλακὸς, hoc est, mollis. Mortuus vero est Tarquinius anno ætatis suæ 90. Imperij sui 25. Olympiadis 66. anno 4. & vlt. ab vrbe vero condita 244. quibus Romæ sub septem regibus regnatum est. Author de viris illustribus eum Cumis per summam ignominiam reliquum vitæ tempus exegisse scribit.

Regillus lacus.

Regillū lacum] Qui est in agro Tusculano, & Algidę syluę ingressu. De quo Plinius li. 33. ca. 3. Sabell. li. 9. Ennead. 2. Volaterranus li. 6. ca. 1. Geographiæ.

Ebutius

Ebutius magiſter equitum] Florus Coſſum, Feneſtella cap. 9. & Pomponius 16. Spurium Caſſium vocant. Erat autem magiſter equitum, velut magiſter conſiliorum dictatoris, atq; in ipſius præſcriptum parêre oportebat, ita ſi quãdo abeſſe contingeret, eius vices gerere, & munia obire poſſet. Quales igitur tribuni Celerum apud reges, tales fere apud dictatores magiſtri equitum erãt, & quemadmodum dictator ſummum habuit ius in populum, ita in milites quoque magiſter equitũm. Vide de ea re Feneſtellam, Pomponium Lætum, & Alex. ab Alex. *Magiſter equitum.*

Pronunciaſſe militi præmia] Apud Frontinum li. 1. vbi docet, quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium, legimus Aulum Poſthumium oblata ſpecie duorũ in equis iuuenum, animos ſuorum erexiſſe, Pollucem & Caſtorem adeſſe dicentem, ac ſic prælium reſtituiſſe. Quo diſcẽdum eſt, præſentibus Dijs, ne gentiles quidem in ſummo vitæ periculo deſperaſſe. Illud vero notandum, Caſtorem & Pollucem ſemper pro partibus Romanorum ſtetiſſe, vt qui albis inſidentes equis P. Vatieno nocte venienti, obuiam quoque facti ſunt, nuncianteſ eo die regem Perſen victum atque captum, quod paucis poſt diebus literæ Pauli verum fuiſſe docuerunt. Cuius rei meminit Plin. li. 7. cap. 22. Lactantius inſtitutionum diuinarum, lib. 2. cap. 8. Plutarch. in vita Pauli Aemylij. *Caſtor & Pollux ſemper pro Romanis ſteterunt.*

Romæ tribus vna & viginti factæ] Ita hunc locum reſtituêre viri doctiſſimi Glareanus, & poſt eum Sigonius, non XXXI. ſed XXI. tribus, ſcribendũ eſſe euincentes. Cęterũ non negligenda ſunt, quę accurate à viro eruditiſſimo Nicolao Grucchio li. 2. ca. 1. de comitijs Romanorum diſputantur, vbi omniũ authorũ locis diligenter excuſſis, tandẽ in Sigonij ſententiam concedere videtur.

Aedes Mercurij dedicata] Quod eo die Mercurius natus eſſet. Templi enim dicatio natalis erat numinis, vt ex hoc Liuij loco & Feſto oſtendit Tornebus lib. 2. aduerſariorum cap. 11.

Propter nexos ob æs alienum] Erat enim hoc ius iam inde à condita fere vrbe, vel lege, vel more conſtitutum, vt liberi, qui pecuniam deberent, cum ſoluendo non eſſent, trahi à creditoribus, atq; ad operas in ſeruitute præſtandas cogi poſſent, qua licentia abuſi multi in terga miſerorum crudeliſſime ſæuierunt. Idq; ita obſeruatum eſſe ante 12. tabulas hic locus indicio eſt. Poſt autem in eas hęc verba relata ſunt, teſte Gellio li. 20. cap. 1. Aeris confeſſi æriſq; debiti iudicatis, XXX. dies iuſti ſunto: poſt deinde manus iniectio eſto in ius ducito, in iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure vindex ſit, ſecum ducito, vincito aut neruo aut compede. XV. pondo ne minore, aut ſi volet maiore vincito. Si volet ſuo viuito, in ſuo viuit, qui eum vinctũ habebit, libra farris in dies dato. Si volet plus dato. Et hęc quidẽ Gellius, quia vero hanc legem mendoſiſſimam, & mutilatã veriſimilibus coniecturis reſtituit Iacobus Rẽnardus ca. 8. 12. tabularum. Itaq; Gellij verbis ex ipſo adijciendum. Tertijs nundinis partes ſecanto, ſi plus minuſve ſecuerunt ſine fraude eſto. Vt autem poſterior pars legis de ſecandis debitoribus, atteſtante Cęcilio iureconſulto, nunquã vſurpata, ſed more publico, vt Quintilianus li. 3. ſcribit, repudiata fuit, ſic prior nimirum vt debitores addicti in vincula abducerentur, nec terenturq;, vſq; ad annum CDXXVII. obſeruata eſt, quo anno, vt inquit Liuius, initium libertatis Coſſ. L. Papirio Mugellano & C. Petilio Viſolo, factum eſt, quod necti deſierunt. Atq; hoc eſt illud, quod Varro intellexit, cum ſcripſit in libris de lingua Latina: Liber, qui ſuas operas in ſeruitute pro pecunia, quam debet, dum ſolueret, nexus vocatur. Plura de nexorum ſtatu, nectendi ratione, alijſq; ad hunc locũ facientibus, vide apud Cælium li. 12. lect. antiq. cap. 20. Rænardum loco præallegato. Quid vero addicti à ſeruis differant, Quintil. li. 8. cap. 4. Faciet quoq; non parum ad huius rei intelligentiam hiſtoria Manlij Centurionem liberantis, inf. lib. 6. *Nexi ob æs alienum.*

Tributũ iniquo ſuo tempore] Ita legendum eſſe Robortellus li. 2. emendationum cap. 36. oſtendit, vt ſit ſenſus iniquo ſuo tempore, id eſt, cum ſuperius enarratis malis conflictatus premeretur inopia rerum omnium. At Nannius *Tributum.*

lib.

lib.5.συμμίκτων ex Codice Busſidiano legit tributum iniquum & non ſuo tempore imperatum, vt duplex ſit conqueſtio ſuper hoc tributo, & quod magnitudine fuerit iniquum, quod vltra cenſum iniuncto onere, & quod non expectato tempore, quo dandum erat, extortum ſit. Tributum autem, vt M. Varro de lingua Latina oſtendit, dictum eſt à tribubus, quòd ea pecunia, quæ populo imperata erat, tributim à ſingulis exigebatur, per quam occaſionem tribuni quoque, quòd tributum exigerent, dicti ſunt. Tributum autem ab omnibus pro modo facultatum, facta diſtributione, per centenas partes efflagitabatur apud Romanos, quæ deinde poſt Papirij de Samnitibus triumphum, vt Liuius in decimo teſtatur, in ſtipendia militum collata ſunt. De tributo autem ſoluendo more apud Romanos vetuſtiſſimo, lege præter Liuium copioſiſſime Blondum lib.5. Romæ triumph. à principio.

Ergaſtulum. In ergaſtulum] Ergaſtulum Liuius appellat locum, in quo mancipia deteriora in vinculis opus facere cogebantur, vt metallarij ſerui ſolent, Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Sacramento dicere. Sacramento dicerent] Dicere ſacramento, ſermo eſt antiquorum, prout annotat Budæus in annotationibus reliquis ad Pandectas, exiſtimans dicere hoc in loco & alijs ſimilibus pro deſtinare & dicare accipi, vide ibidem.

Collegium mercatorum. Mercatorum collegium] Collegia à rege Numa ad exemplum ciuitatis Atticæ inſtituta ſcribit Plutarchus, & iura collegiorum ex Solonis legibus petita fuiſſe, Caius putat in l. finali. ff. de collegijs. Florus tamen & Oroſius, & Iornandes collegiorum conſtitutionem Seruio Tullio tribuunt. Quid verò iuris hæc collegia habuerint, & qua ratione eorum diſtributio facta fuerit, docet Zaſius in catalogo legum antiquarum de legibus Clodijs. Cicere huiuſmodi collegia ſodalitates vocat. Sunt enim ſodales, teſte Caio, eiuſdem collegij homines, in Germania hodie Zunfte ſiue Zeche vocantur, eæque more antiquo magiſtratum habent, cuius in liberis ciuitatibus non eſt leuis authoritas. Porro Feſtus mercatorum diem feſtum Idus Maias appellat, quod eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. Eoſdem verò à Mercurio, quem coluerint, Mercuriales appellatos à Cicerone in epiſtolis ad fratrem ſuſpicatur Sigonius libr. ſecundo de iure antiquo ciuium Romanorum, M. Furium Flaccum, inquit Cicero, equitem Romanum, hominem nequam, Mercuriales & Capitolini de collegio eiecerunt: Nam Capitolinorum collegium à M. Camillo dictatore ludis Capitolinis, eodem Liuio teſte, conſtitutum ſatis conſtat.

Sodales qui?

Mercuriales

Quæſtionem poſtulare. Quæſtionem poſtulantibus ijs] Id eſt, fieri informationẽ, & legib. hoc factum vindicari, vt nunc vulgo loquuntur. Poſtulare enim queſtionẽ eius eſt, qui iniuriam ſibi factam queritur, aut alteri quam vindicari ad ſe pertineat.

Quæſtionem decernere. Decernere verò queſtionem, id eſt, quod nunc dicimus ordinare, vt fiat informatio, & vt contra delinquentes procedatur, Budæus in prioribus annot. ad Pandectas.

Laſciuire. Laſciuire magis plebem] Id eſt, plebem nimio ocio ſe petulantem præbere magis, quàm veram ſeditionem meditari, nulla ſatis digna iniuria nobilitatis concitatam. De plebe enim tanquam de equis, qui ab aurigante reguntur, locutus eſt Budæus ibidem.

Soluere ſacramento. Soluerentur ſacramento] Id eſt, ſacramento, quo obſtricti erant, non amplius tenerentur: Sicuti ſoluere legibus, & canonibus ibidem dicitur, de qua loquendi forma Budæus, vbi prius.

Religione exoluere. Nullam ſcelere religionem exolui] Sicuti obſtringere religione & obligare dicebant, pro eo, quod dicimus conſcientiæ metum incutere, ſic exoluere religione eſt huiuſmodi metum & ſcrupulum adimere. Forma eſt loquendi familiaris Liuio, de qua Budæum in prioribus annot. in Pandectas.

Seceſſio prima plebis. In ſacrum montem] Prima poſt reges exactos in vrbe diſcordia, quæ accidit anno 4. Olympiadis 71. ab vrbe condita 260. Ab eo verò, quo libertas parta erat 16. Cuius rei meminerunt quoque Oroſius lib.2.cap.5. Eutropius lib.1.cap. 2. Euſebius in Chronicis.

Menenium

Menenium Agrippam] Agrippas veteres vocabant, qui contra naſcentium legem, pedibus prius ex vtero emerſis, nati eſſent, quaſi ægrè partos, quod plerunque omen infelicitatis fuit. Sed in vno Marco Agrippa, cuius egregium facinus hic Liuius deſcribit, felicitatis exemplum fuiſſe ſcribunt, nec tamen vſque eo inoffenſæ, vt non plura aduerſa pertulerit quàm ſecunda. Nam & miſera pedum valetudine, & aperto coniugis adulterio, & aliquot infelicitatis notis retrouerſi ortus nomen luit. Qua de re lege Plinium lib. 7. cap. 8. Solinum cap. 4. Gellium lib. 16. cap. 16. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. *Agrippæ qui?*

Tempore quo in homine] Extat hæc fabula inter Apologos Aeſopi philoſophi clariſſimi, quem haud immerito ſapientem eſſe exiſtimatum Gellius ſcribit, cùm quæ vtilia monitu ſuaſuque erant, non ſeuerè, non imperiosè præceperit, (qui philoſophis mos eſt) ſed feſtiuos commentus Apologos, res ſalubriter animaduerſas in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induxerit, cuius fabulæ inter omnes ſemper prævaluerunt, vt Fabius oratoriarum inſtitutionum quinto animaduertit. Vixit autem Aeſopus Crœſi Lydorum regis tempore, cui fabulas ſuas dicauit. *Aeſopus philoſophus.*

Comparando hinc] Affabulatio & accommodatio fabulæ. Eſt enim ciuitas humano corpori perſimilis. Nam compoſitum eſt vtrunque ex multis partibus, nec in eis vim eandem pars quæque habet, neque vſus pares exhibet.

Flexiſſe mentes hominum] Locus de Fabularum & apologorum vtilitate, quibus ſummi oratores imperitam plebem ſæpe ad meliora reuocarunt. Sic enim ſummus orator Demoſthenes, in conſpiratione Græciæ ciuitatum, fabulam de lupis & ouibus (vt Ariſtobulus Caſſandreus apud Plutarchum author eſt) recitauit, & ſimili quoque modo Temiſtocles ne nouarent magiſtratus, Athenienſibus perſuaſit fabula de vulpe muſcis obſita, vt Plutarchus in Temiſtocle author eſt. De vſu autem fabularum lege Aphthonium in progymnaſmatis, Quintilianum lib. 5. cap. 11. Cœlium lib. 18. cap. 7. *Fabularum vſus.*

Tribuni plebeij creati] Id (plebeij) ideo adiectum, quod plura Tribunorum genera eſſent, vt tribuni Celerum qui ſub regibus equitibus præerant, & veluti ſecundum locum à regibus obtinebant, de quibus ſupra lib. 1. Erant & tribuni militares, qui aliquando conſulari poteſtate Rempub. adminiſtrarunt. Fuerunt & tribuni ærarij. Verùm is ordo magiſtratus non erat. Vnde vero hæc vox manauerit variæ authorum ſunt ſententiæ. Varro libro 4. de lingua Latina, ex eo ortum tradit, quòd terni ex tribus tribubus Rhamnenſium, Lucerum, Tatienſium, olim ad exercitum mittebantur. Pomponius verò ex eo ortum putat, quòd id temporis populi tres tantùm partes erant, quas tribus nominabant, & ex ſingulis ſinguli creabantur, qui eis præeſſent, Tribuni vocati. Alij à centuriarum equeſtriũ numero dictos malunt, quas ab initio tres tantùm fuiſſe conſtat. Nec deſunt qui à tribuum ſuffragijs, quibus creabantur, dictos exiſtimant. Porrò ad numerum tribunorum plebis quod attinet, omnes ferè in eo conſentiunt, quinque primo anno factos, licet non ſimul in monte ſacro, vbi duo tantùm creati leguntur, tribus deinde adiectis, vt eſſent quinque ſinguli ex ſingulis claſſibus, vt Pædianus in Cornelianam ex Tuditani, Attici, Ciceronis & Liuij ſententia tradit. Idem duos primos ex vetuſtiſſimorum annalium authoritate nominat L. Sicinium L. F. Bellutum, & L. Iunium C. F. Paterculum. Dionyſius verò C. Sicinium Bellutum, L. Iunium Brutum, C. & P. Licinios, & C. Icilium Rugam quinque primos nominat. Plutarchus in Poblicola duos ex quinque nominat, Iunium Brutum & Sicinium Bellutum. Suidas Sicinium & Brutum. Anno deinceps 297. C. Horatio & Q. Minutio Coſſ. quinque additis decem ſunt effecti, qui numerus deinde ſtante Repub. Romana conſeruatus eſt. De tribunorum autem plebis origine, electione, officio & authoritate leges Feneſtellam cap. 10. Lætum cap. 18. Ouidium lib. 3. Faſtorum. Valerium Maximum lib. 2. cap. 1. Blondum lib. 5. Romæ triumphantis, Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 2. *Tribuni plebeij. Tribunorum varia genera.*

Sacratam legem latam] Sic dictam, quòd in ſacro monte lata ſit. Verùm autem *Sacrata lex.*

tem vna tantum lex,an plures in sacro monte latæ sunt: non satis constat. Liuius & Dionysius vbi rem ipsam narrant,vnam nominant.Sed Liuius alibi non semel sacratæ leges dixit,vt paulo post in hoc ipso libro,sicut,& Cicero de prouinciis consularibus,& in oratione pro C.Cornelio, vt annotauit Manutius de legibus Romanorum.Budæus autem in posterioribus annotat.leges sacratas dictas,quibus sanctum iubetur esse alicui Deorum, quidquid aduersus eas fecerit,sicut familia pecuniaque. Sacrabantur vero leges aut consecratione & obtestatione,aut pœnarum sanctione,Cicero pro Cornel.Balbo.Deinde sanctiones sacrandæ sunt,aut genere ipso, vt obtestatione & consecratione legis, aut pœna,cum caput eius qui contra facit consecratur.

Coriolanus. Sua laude obstitit] Fuit enim Coriolanus,Plutarcho teste, (qualem Cato militem esse optabat)non manu tantum,aut ictu,verum & vocis sono,& vultus asperitate hosti terribilis,animoq; insuperabilis.Quin quoq; cum multa bella per id tempus decernerent Romani,à nullo fine corona aut præmio discessisse visus est.

Frugalitatis exemplum. Sumptus funeri defuit] Frugalitatis contemptusq; diuitiarum memorabile exemplum, quo docemur, nullis nisi inuitis & recusantibus, grauë & indecoram esse paupertatem,quæ ad bene beateq; viuendum multo aptior est,quam largæ diuitiæ,quod cum vitæ vsus facile demonstrat, tum sapientum virorum documenta,qui respuerunt omnes diuitias, vel quia tutius sit ad securitatem, vel quod ad virtutem aptius ita viuere. Cuius rei alia multa exempla pete ex Valerio Max.lib.4.Brusonio lib.5.facet.Sabell.lib.8.cap.5.

Vnius pœna defungendum esse patribus] id est,vt Marci Coriolani dominatione ab illa populari conseruatione liberandus esset Senatus, id quod à Græcis ἀπαλλάττεσθαι & ἀπαλλάττειν dicitur,vt annotat Budæus.

Siciliæ vbertas. Quæsitum in Sicilia] Insula omnium fertilissima. Vnde Florus lib.4.cap.2. Siciliam Sardiniamq; finitimas insulas annonæ pignora. Cicero in quarta actione Verrina aliisq; locis, horreum populi Romani vocat, quæ sæpenumero eorum maximos pauerit exercitus. De hac insula eiusq; vbertate leges Claudianum de raptu Proserpinę,lib.1.Lucretium lib.1.Silium Italicum lib.14.Diodorum Siculum li.6.Polybium de primo bello Punico, Strabonem lib.6. Plinium lib.3.Solinum cap.11.Melam li.2.

Diem dicere. Tribuni diem dixissent] Dicebatur enim dies ad populum à magistratibus aut à Tribunis plebis, quibus tantum ius dicendi diem facultas data fuit, nonnunquam tamen à priuatis quoq;. Est autem dicere diem,idem quod accusare.Nam qui accusat,diem reo denuntiat,quo ad causam dicendam præsto sit. Non autem vnam ob noxam accusatum legimus apud Plutarchum, cum primo accusatus sit,eo quod regnum illicite affectasset.Secundo quod captam ex Antiatium agro prædam in ærarium non retulisset,sed militibus suis priuatim diuisisset.Tertio quod facili venundari annonam inhibuisset, & vltimo Tribunitiam quoq; potestatem populo intercipere suasisset. Vnde discas inuidiæ naturam,quę serijs etiam in rebus multa mendaciter confingit, & malum malo conduplicat,modo obsit illi,cui ex animo male vult.

Coriolanus cur damnatus.

Inuidiæ natura.

Volsci. In Volscos] Qui ducentos per annos cum Romanis bella gesserunt,& perpetui fere Romanorum hostes fuerunt,qua de re copiose Volaterranus lib.38. Vrban.comment. Plerunque autem(vt hic Coriolanus) iniuria affecti ad eos confugimus,quos & nobiscum sentire,& simili quoq; odio aduersarios nostros prosequi putamus.

Accij Tullij] Plutarchus Tullium Amphidiũ,alij T.Tacitum appellant.

Præsultator. Præsultatorem displicuisse] Præsultor dicebatur,qui in ludis aut sacris,præsultabat,ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενος, vt explicat antiquum lexicon. Nam in omnibus pompis,ludisque Circensibus iuuenes ibant in numerum saltantes & subsilientes,qui ludij & ludiones dicebãtur. Tornebus li.10. aduersariorũ c.10.

Sequius. Inuitus quod sequius sit] Sequius,id est,deterius. Nam sequior pro deteri-

or

or dici non est infrequens, quod Tornebus lib. 14. Aduersariorum cap. 17. à sequendo putat deduci, Deteriora enim sequi, meliora præcedere solent. Sic & Varro apud Nonium loquitur: Non modo absens quicquam sequius de te cogitat, sed etiam ruminabitur humanitatem.

Veturia matre] Plutarchus in Coriolano Veturiam vxorem, Volumniã autem matrem fuisse scribit, Vide Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 13.

Discordia inde inter patres] Sic Hannibal fraude Punica agros Quinti Fabij Maximi intactos reliquit, cæteris omnibus depopulatis. Cuius meminit Plinius li. 17. ca. 26. & Frontinus li. 1. c. 8. Stratagematum.

Fregere tandẽ virum] Ex hac igitur historia discas, vix vllam esse hominis tam grauẽ affectionẽ, quam pietas in parentes, & coniuges non facile superet.

Inuidia rei oppressum] Author de viris illustribus, vt proditorem occisum scribit. Alij cum Romanis finib. copias abduxisset, non multo post Antij ob soluti belli inuidiam multitudinis incursu lapidibus obrutum, alij ferro trucidatum memoriæ prodiderunt.

Templum Fortunæ muliebri] Inter numina pleraq; quæ veteres habuere, olim a Romanis Fortunam eximie cultam, scriptum in antiquitatib. est, idque ex eo coniectari licet, quod plures illi ædes fuisse, ac diuersis nominibus denominari vulgo proditum est, vt legimus apud Plinium lib. 34. cap. 8. li. 36. ca. 22. & 25. li. 8. c. 48. li. 36. ca. 5. li. 7. c. 7. Alexan. ab Alex. lib. 1. cap. 13. Cœlium lib. 18. cap. 34. li. 13. cap. 12. li. 18. ca. 14. Fortuna vero muliebris sic cognominata est, quod eius simulachrum, vt in quarto de ciuitate Dei Augustinus scribit, à matronis dedicatum fuit. Idque cum dicaretur, bis locutum esse ferunt authores Halicarnassæus, Valerius, Plinius de viris illustribus. Plutarchus quoque de fortuna Romanorum ait, in huius templi dedicatione simulachrum ita locutum: Pie me vrbis lege mulieres vrbanę erexere. Ex Latinis quidam sic afferunt hanc Deæ vocem: Rite me matronę vidistis, ritéq; dedicastis. Sed & Lactantius in secundo affirmat non semel hoc fortunę simulachrum locutum fuisse. Addit & Festus huius fortunæ fanum nefas esse attingi, nisi ab ea quę semel nupserit. In templo autem fortunę muliebris semper Calendis Septembribus, quo die bellum fuerat solutum post reges exactos anno 18. rite sacrificabant, ad perpetuam huius facti memoriam. *Fortunæ muliebris templum.*

Laudes mulieribus viri Romani] Notanda est Romanorum gratitudo erga Veturiam. Nam in huius & Volumniæ honorem non tantum fortunæ templum ædificarunt, sed vt Valerius ait: Benignissimis decretis adornarunt eas, sanxeruntq; vt fœminis semita viri cederent.

Sunt qui patrem authorem] Id Valerius lib. ϕ. vbi de parentum seueritate erga liberos agit, affirmat: Eundem Tribunum plebis Cassium fuisse scribit, sed errorẽ eius refutat Paulus Manutius in lib. de legibus Romanis, vbi de legibus Agrariis tractat. Cæterum de origine & progressu legum Agrariarum latissime vide Appianum li. 1. de bellis ciuilibus. Quomodo vero tandem hæc lex Agraria perlata sit à C. Licinio Stolone, Liuius infra lib. 7. commemorat. *Agraria legis initium.*

Id vnum venenum eam labem ciuitatibus] Hinc recte Tyresius Scipioni interroganti, qua de causa Numantia prius inuicta durasset, paulo vero post fundjtus euersa esset? Respondit, concordiam, victoriam, discordiam, excidium præbuisse. Cuius apophthegma extat apud Orosium lib. 5. cap. 8. Eutropium li. 4. cap. 7. *Discordiæ venenum.*

Consules magis non confidere, quam non credere] Locum hunc Nannius lib. 5. συμμίκτων ita interpretatur: Credimus illis, quos soluendo putamus: Cõfidimus his, quorum beneuolentia securos nos facit. Consules igitur potius nõ confidunt suis militibus, quos alienos à se auersosq; putabant, quam quod de viribus illorum desperarent. Sic animo confidimus & moribus, si inde officia expectamus. Credimus facultati, cum id eos præstare posse nobis persuademus, posse suos milites vincere credebant, velle eos vincere non confidebant. *Credere & confidere, quid differant.*

Aliof-

Aliosq; iratos inuocat Deos] Ita in Buſlidiano codice etiam legi, non vero iratus annotat Nannius loco præallegato, vt ſit ſenſus, ſi faliat quod præceſſit, execratione ſeipſum obligans, niſi victor è prælio regrediatur.

Omnis exercitus in ſe quiſq; iurat] Significat poſtea per ordinem ſingulos in ſe diras concepiſſe, niſi victores redirent. Alij legunt: Item deinceps id exemplo alterius imitationem ſignificat, vt notat ibidem Nannius.

Fabia gens. Fabia gens] Fabiorum familiam nobiliſſimam ab Hercule monſtrorum domitore originem duxiſſe, Feſto & Iuuenali placet. Cuius familiæ viros, quod primum venandi per foſſas morem induxerint, à fodiendo Fodios dictos quidam prodiderunt, & deinde mutatis literis, & lapſa loquendi conſuetudine Fabios appellatos. Alij vero à leguminis ſpecie cognome hoc ſibi vendicaſſe putarunt, eo quod fabas videlicet optime ſeuerint, quod veriſimilius eſt. Sic & Ciceriones à cicere, Lentuli à lente, & Piſones à piſa apud Rom. agriculturæ ſemper ſtudioſiſſimos dicti & cognominati ſunt. Qua de re multa Plin. li. 18. c. 3. Macrobius lib. 1. cap. 6. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. De Fabiorum autem familia Plin. li. 7. c. 4. & li 22. c. 5. Volaterranus li. 16. ca. 1. Silius Italicus li. 6. circa finem. Ouid. lib. 1 Faſtorum, & Plutarchus in vita Fabij Maximi.

Sex & trecenti milites] Inter omnes conſtat 306. Fabios aduerſus Veientes profectos eſſe, quod tamen recentioribus parum veriſimile videtur, cum paulo ante Romanæ legiones ægre horum exercitum ſuſtinuerint. Veriora igitur viſa ſunt ea, quæ Dionyſius prodidit, quaternûm millium hominum agmen ex amicis & clientibus à Fabia gente conflatum eſſe.

Paludatus. Conſul paludatus] Id eſt, paludamento indutus. Paludamentum autẽ chlamys imperatoria erat, qui exercitus educebant. De quo infra plura, & Budæus in annotationibus prioribus ad ϖ.

Porta Carmentalis. Iano portæ Carmentalis] De qua ſupra, vt vero memoriam facinoris & rei dignitatem Romani relinquerent, ſcelerata dicta eſt. Solebant enim Romani ijs locis, in quibus neſanda quædam facinora committebantur, huius notę nomina imponere, vt & ſupra à nobis annotatum eſt.

Cremera fluuius. Cremeram fluuium] Fluuium Tuſciæ, qui Dionyſio teſte, haud procul Veijs diſtat, & quem Volaterranus lib. 5. Geographiæ cap. 2. vicinum primæ portę, & quinto ab vrbe milliario eſſe ſcribit.

Vnum prope puberem ætate relictum] Ex tribus fratribus, Cęſone, Marco, & Quinto ſeptem continuos gerentibus conſulatus relictum eſſe M. Fabio filium, Dionyſius ait, & hunc quidem illum eſſe putauit, qui ex Fabiorum familia ſolus illuſtris domi relictus ſit. Cæterum Halicarnaſſæus fabulolum ſibi videri addit, quod cæteri Romanorum hiſtoriographi ſcribunt, ex tam numeroſa familia vnum tantum fuiſſe, qui domi filium impuberem reliquerit, cum vetus Romanorum lex vxores ducere coëgerit. Vnde nimirum plures cum pueros, tum in cunis iacentes domi relictos, qui velut vber ſeminarium genti alioqui interituræ fuerint, conſtabit. Sed dubiæ rei fides ſit apud eos, qui talia tradiderunt.

Anquirere capitis. Capitis anquiſiſſent] Capitis anquirere eſt actionem criminaliter intendere, capitaliter poſtulare, & vt vulgo loquuntur, concluſiones capitales concipere. Ex antiquis id annalibus à Liuio petitum, vt Budæus tradit in reliquis annotationibus ad Pandectas.

Lictores qui? Brutiani qui? Eos ipſos plebis homines] Apparet ex hoc loco tunc temporis lictores è plebe Romana fuiſſe. Cæterum Punico bello confecto, qui magiſtratibus in prouincia apparerent, eos fere è Brutijs fuiſſe, vnde Brutianos, dictos tradit Gellius, qui cauſam exponens, cur quendam à Brutianis verberatũ, Cato dixiſſet, ait Romanos ægre paſſos, Brutios primos populos Italiæ ad Hannibalem defeciſſe, pulſis dictisque Pœnis Brutios ignominiç cauſa nec milites ſcripſiſſe, nec pro ſocijs habuiſſe, ſed magiſtratibus in prouinciam euntibus parere, & præminiſtrare ſeruorum vicem iuſſiſſe, quod autem è Brutiis eſſent Brutianos

ap-

appellatos. Cęterum lictores dicti sunt à ligando, eo quod magistratus populi Rom. priusquā quępiā verberari iussisset, manus à ministris illi iubebat ligari.

Militis citati & non respōdentis pœna.

Quod ordines duxerat, lictor missus] Apud Rom. siquidem miles, qui citatus non respondere:, variis modis puniebatur, Gellius libro vndecimo. M. Terentio, quando citatus, neq; respondit, neq; excusatus est, ego ei vnam ouem multam dico. Valerius lib. 6. M. Curius consul, cum subitum delectum edicere coactus esset, & iuniorum nemo respondisset, coniectis in sortem omnibus, Pelliæ, quę proxima exierat, primum nomen vrna extractum citari iussit, neq; eo respondente, bona adolescentis hastæ subiecit.

Plebei magistratus.

Plebeij magistratus Tributis comitijs fierent] De tributis comitijs circa finem libro primo diximus: Idem vero quod hic Liuius & Dionysius lib. 9. tradit, apud quem tamen πόπλιος Ὁυολέρων legitur pro ποπλίλιος. Nam Volero prænomen, Publilius nomen fuit, vt non Voleronia, sed Publilia dicenda sit, in quo vt Hotomanus de legibus sentit, plerique decepti sunt, haud dubie Zasium intelligens, qui in suo Catalogo legum antiquarum eam Voleroniam vocauit. Ante hanc autem legem curiatis comitijs plebeios magistratus, centuriatis, patritios creatos fuisse verisimile est. Plebeij autem, vt Manutius exponit, dicebantur, qui plebis causa, & ex ipsa plebe, Patritij vero, qui patritiorum causa & ex patritiis familijs primum erant instituti.

Inuentor idē qui autor.

Vt inuentor legis Volero] Si Volero erat inuentor legis, cur Lectorius eiusdem author dicitur? cum author idem sit, quod inuentor, hoc est, qui primus aliquid & præcipuus instituit. Non male itaq; vt Nannius li. 5. συμμικτων. Busslidianus codex pro auctor actor habet, hoc est, exercitator, & executor, vt Volero laudem habeat institutæ legis, Lectorius de opera ferendæ legis primas obtineat.

Populus & plebs in qua differant.

Non populi, sed plebis magistratum] Quid plebs à populo differat, tradit Iustinianus in titul. de iure nat gent. & ciuili. paragraph. Lex est. Plebs autem inquiēs à populo eo differt, quo species à genere. Nam appellatione populi vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patritijs & senatoribus, plebis autem appellatione, sine patritijs & senatoribus, cæteri ciues significantur.

Viatores qui.

Tribunus viatorem mittit] Viatores dicebantur, qui magistratibus parebāt, eo quod plerunq; euocabantur ex agris homines ad magistratus, & frequens eorum ab agris ad vrbem via erat, Columella in præfatione libr. 1. Illis temporibus proceres in agris morabantur, & cum consilium publicum desiderabatur, à villis arcessiebantur in senatum, ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Qua de re lege Ciceronem de senectute, & Alexandrum ab Alexandro lib. 1. cap. 27. Postea viatorum nomen ad Tribunorum & AEdilium plebis ministros translatum est, qui illorum iussu quemlibet prehendebāt: Consulum vero, proconsulum, prætorum & proprætorum ministri, Lictores dicebantur, sic dicti à ligando, vt ante docuimus.

Odisse plebem plusquam paterno odio] Id est, plus oderat quam pater eius ante fecisset. De quo supra.

Se vnico consule obiecto] AEtiologia indignationis, quæ frigidior & dilutior est in verbis istis. Si enim ipse vnicus consul obiectus sit, contra tribunitiā potestatem, quid miri si victa sit vnius authoritas destituta à socio atq; collega altero consule, ac proinde minor causa irascendi, cum nihil subitum & inexpectatum eius animum percellat. Sed rursus, qui potuerunt patres habere tantum spei in impedienda lege, si vnum tantum consulem pro se habebant?

Tot difficultates sanantur vnica dictione, quam habet Busslidianus, vbi pro obiecto est electo, vt sit sensus: Ideo se tanta odia in plebem concepisse, quod vnice ad id consul electus, cum summa spe patrum, vt ipsius viribus & constantia resisteretur legi, non tamen potuerit sustinere violentiam legis. Nam memor est sui Liuius, qui supra dixit, patres ad vltimam dimicationem rati rem venturam, Appium Claudium, Appij filium consulem faciunt.

Duplica-

Duplicarios-que. Duplicariosque] Varro duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicia cibaria dabantur. Explicantur etiam duplicarij in vetusto Lexico δημοσίται annotante Tornebo libro aduersariorum 21. cap. 28.

Decimatio. Sorte decimus quisque] Antiquissimum decimationis exemplum, Decimari verò legiones dicuntur, quando sorte decimus quisque supplicio afficitur ab Imperatore, Græci δεκατεύειν dicunt. Polybius: ἐν δεκάδος ἄγεσθαι ὅτι θανάτῳ, id quod ipse copiosè & luculenter tractat lib. 8. Appianus ἐν παφθικῇ, Brodæus Miscellaneorum lib. 1. cap. 9. Cur verò decimatio sit instituta, rationem reddit Cicero in Cluentiana. Fuitq; hæc vna ex grauissimis animaduersionibus militaribus, vt virgis cædi, venire, fuste & secure percuti, in crucem tolli. Leuioris verò animaduersionis species fuêre, quæ ignominiam citra detrimentum attulêre, stipendio legitimo spoliari, hastam dare, tendendi locũ mutare, extra oppidum hybernare, cibum stantem capere, fossam fodere, hordeo pasci pro tritico, sanguinem mittere. Quarum exempla passim apud Liuium occurrunt, & à Sigonio lib. 1. de iure ciuium Romanorum cap. 15. commemorantur.

Militares animaduersiones.

Haud minus quàm præmio] Hinc eleganter poeta dixit:

Laudataque virtus
Crescit, & immensum gloria calcar habet.

Tributa comitia. Patribus ex concilio summouendis] Hinc, Tributa comitia, non verè comitia, sed plebis concilium dictum est, quòd ad ea non vniuersus populus vocaretur, sed plebs tantùm, patricijs exceptis. Comitia verò cœtus totius populi fuerunt, quem magistratus legitimè conuocasset, vt aliquid suffragio suo vel iuberet vel prohiberet.

Prensaret homines] Id est, manibus rogando prehenderet. Ita enim interpretatur Budæus, & rectè, in prioribus annotat. in Pandect.

Cornicines. Vigiliarum ratio apud veteres. Cornicines tubicinesque] Antiqui militares vigilias in quaterna horarum spatia, distinguere, ac diuidere solebant, vt singulis spacijs ternæ comprehenderentur horæ. Tertia quaque hora ad tubæ vel cornu potius signum vigiles mutabantur. Lucanus: Tertia iam vigiles mutauerat hora secundos. Propertius: Et iam quarta canit venturam buccina lucem.

Tuba vel cornu vbi mutandi essent vigiles cani, signumque dari consueuisse, perspicere etiam licet apud Liuium libro septimo, infrà Salustium in bello Iugurthino, & Lucanum lib. 3. & 7. A tubicine autem vigiliæ committebantur, & finitis horis à cornicine reuocabantur. Vegetius libro 3. cap. 8. & Modestus in libello de vocabulis rei milit. Cum itaque Quintius cornicines, tubicinesque in equos impositos canere ante vallum iubet: vigilias obseruari vult. Hoc verò sciendum, vigilias excubiasque, non ab Aequinoctialibus horis, sed à planetarijs temporis mensuram cepisse, atq; eam ob rem quamuis noctium dierumque modus euariaret, noctis vigiliarumque distributionis nihilominus vsum perpetuum certò extitisse.

IN III. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Antium. ANtio capto] Antium vetustissima Latij ciuitas, ducentis sexaginta ab Hostia stadijs distans, quæ cum à Cinna, postmodum & à Mario (vt apud Liuium in quarto ab vrbe condita, legimus) expugnata sit, ruinæ quædam in littore & nemoribus, superioribus annis visæ sunt tantùm. Huius vrbis meminit Strabo, & Plinius lib. 3. cap. 5.

Algidus mons. Regillus lacus. In Algidum aduersus Romam] Qui duodecim passuum millibus ab vrbe distat, & à quo quoque sylua monti subiacens, in cuius ingressu Regillus lacus erat, Algida dicta est: in cuius cacumine Algidum quoque oppidum, ex aëris algore

algore dictum fuisse, olim constat: quod nunc Rocca Papæ, ex veteris situ descriptionis existimatur. Cuius rei testis est Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geograph. Meminit quoque Eutropius, vbi suprà. *Algida syl-ua.*

Videret ne quid Respub. detrimenti] De hac forma senatusconsulti vide notata à Budæo in prioribus annot. ad Pandectas: senatusconsultis autem in hanc formam factis, neque prouocatio erat, neque vllum vsquam nisi in cura parendi auxilium. Tunc enim commissa Respub. consulibus dicebatur, permissaque, vt multis testimonijs docet ibidem Budæus. *Consules videant, ne quid Resp. detrimenti capiat.*

Instititium per aliquot dies] Iustitium iuris statio est, quasi inhibitio. Quod verbum olim licet publicam iuris cessationem significaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba prætori dicere licebat, do, dico, addico. Potest tamen & priuatam iuris cessationem moribus nostris significare, vt existimat Budæus in prioribus annotationibus. Porrò verò, tunc iustitium remissum esse dicebatur, qua formula Liuius paulo post vtitur, cum pristina facultas tractandarum litium restitueretur, authore eodem. *Iustitium.* *Iustitium remittere.*

Vt tunc principium anni agebatur] Quis dies expulsis regibus magistratibus ineundis solennis fuerit, nullibi se reperire potuisse fatetur Perionius lib. 3. de magist. Rom. Vide de hoc notata superius in principio Chronologiæ Liuianæ, vbi causæ diuersitatis authorum de annis consulum exponuntur.

Tertium lapidem] Id est, tertium milliare: Per lapides enim milliaria signabat antiquitas. Vnde Martialis canit: *Lapidibus viæ designabantur.*

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartum,
Ad quartum breue rus emit Otaculau.

Curio maximus] Curiones erant, qui curijs præsidebant à Romulo instituti, curiarumque suffragijs creati, de quibus libro secundo, in Numa Dionysius: his vero omnibus vnus præsidebat, Curio maximus dictus, cuius authoritate (vt inquit Festus) cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs semper creatus est. *Curio maximus.*

Quinq; viri creentur legibus de imperio] Dionysius diligentissimus Romanæ historiæ scriptor, non de quinq; viris, sed decemuiris promulgatum fuisse, scribit: ijsq; potestate non tantùm de consulari imperio leges ferendi decretū, sed de omnibus publicis & priuatis rebus, cuius sententia Zasio placet, quamuis dubium non sit, Liuium aliquem suæ opinionis authorem habuisse. *Quinq; viri.*

Lex Terentilla] Corruptè Terentilla pro Terentia legi nonnulli admonent. Meminit autem eius præter Liuium Dionysius lib. 10. *Lex Terentilla.*

Per duumuiros sacrorum aditi] Horum duumuirorum frequens est mentio apud Liuium, vt hic & lib. 4. & lib. 5. De his autem Dionys. lib. 4. ita scribit: Post electionem autem regum assumens ciuitas oraculorum patrocinium, viros etiam illustrissimos eis designauit, qui per omnem vitam eam curam haberent, militia & alijs vrbanis muneribus immunes, publiceque apud eos libros deposuit, sine quibus non permisit oracula aspicere Sibyllina. Romani enim nihil ita custodiunt, neque sanctum neque sacrum, quemadmodum Sibyllina diuinitus oracula missa. Ea autem adeunt ex S. C. seditione ciuitatem tenente, aut calamitate magna aliqua bello incidente, aut prodigijs aliquibus & laruis magnis. Cæterum cum multo tempore duo ad hoc ipsum sacerdotium viri tantum creari soliti essent, ac plebs de suo corpore consules creari quoque ambiret, neq; ad hoc ipsum satis virium esset, obtinuit tandem, vt qui duumuiri fieri solebant: Decemuiri sacris faciendis eoiure quo duumuiri crearentur. Quare anno vrbis 388. lege lata à Tribunis plebis, C. Licinio & L. Sextio, ex duumuiris decemuiri facti sunt, simulque lege cautum, vt pars ex plebe, pars ex patribus fieret, qui decemuiri sacris faciundis vocati sunt. Isque numerus vsque ad tempora Syllæ mansit, qui in sua dictatura 15. viros constituit. De quo plura Onuphrius in lib. Fastorum de Sibyllis & carminibus Sibyll. *Duumuiri sacrorum.* *Sibyllinorū oraculorum authoritas apud Romanos.* *Decemuiri sacris faciundis.*

Per omnes comitiales dies] Comitiales dies non solum dicuntur ij, in quibus *Comitiales dies.*

bus comitia haberi licebat creandis magiſtratibus, ſed ij etiam, in quibus populus alicuius rei agendæ cauſa conueniebat. Per dies verò comitiales ſenatũ haberi non potuiſſe tradit Cicero lib.2.epiſt.ad Q.fratrem. Plura de his diſſerit Perionius de magiſtratibus Romanorum lib.3. in ijs edicendis, & auſpiciorum & dierum religioſorum nefaſtorumque rationem haberi ſolitam oſtendens.

Cæſones qui? Cæſo erat Quintius] Cæſones appellabant veteres, qui cæſo matris vtero in lucem prodijſſent, ſicuti Cæſares. Vide Solinum cap.4. Alex. libro 1. cap. 2. & 9.

Cincinnatus. Cui Cincinnato cognomen erat] Apparet nomen à prolixis & intortis capillis natum eſſe: à κίκυ olei ſpecie, vt quibuſdam videtur. Eos autem duntaxat capillos ſignificat, qui ita intorti ſunt, vt oleo perfuſi madeſcant, vt teſtis eſt Varro. Vnde Cicero in L. Pilonem. Erant illi compliciti capilli, & madentes cinnorum fimbriæ. Vide quoque Alex. ab Alex. lib.2. cap.9.

Vadari. Vadatus eſt reum] Id eſt, pro reo ſeſe obſtrinxit. Varro lib.3. de lingua Latina: Vas, inquit, dictus eſt, qui pro altero vadimonium promittebat: Inde vadari verbum, pro vadimonio obſtringere.

Tranſtyberina regio infamis. Aliquandiu trans Tyberim relegatus] Tranſtyberina enim regio extra agrum Romanum, & quidem in eo genere, qui peregrinis habebatur, olim cenſeri ſolita eſt, & Hetruriæ attributa: Quin etiam quod illa vrbis pars infrequentior eſſet, minuſque culta, & à Iudæis ignotis & omnibus inuiſis, humilique & ſordida plebecula tantum incoleretur, ferè in ea pleraque viliora, immundiora & ſordidiora fiebant, & adminiſtrabantur, vt annotauit Tor. cap.43. lib.24. aduerſ.

Quadrans quid? Plebs quadrantes] Quadrantes, tres vncias: Ita enim quadrantem Priſcianus, Budæus, & Alciatus diuidunt.

Tuſculum. Haud procul mœnibus Tuſculi] Tuſculum Latij oppidum à Telegono Vlyſſis & Circes filio conditum, de quo Strabo lib.5. Plinius lib.2. cap.98. Volaterranus lib.6. cap.1. Huius autem oppidi veſtigia hodie quoque videmus ſupra caſtrum Fraſcati, fontemque ex eo Romam manantem.

Gracchus Cluilius. Gracchum Cluilium] Dionyſius Equos & Volſcos, Cæſonem Quintium damnatum, & exulem à plebe ducem, & Imperatorem belli electum autumat, non Gracchum.

Trans Tyberim] Dionyſius ſcribit Cincinnatum damnato iam filio omnia vendidiſſe, ac ſibi tantum prædium paraſſe trans Tyberim, in quo paucis contentus ſeruis, ruſticam vitam egit, & præ mœrore & paupertate nec vrbem vidit, nec amicos ſalutauit.

L. Quintius Cincinnatus dictator petitur ex agro. Dictorem eum] Notandum hoc loco, Dionyſium lib.10. non ad dictaturam, ſed ad conſulatum, à legatis ex agro vocatum memoriæ prodidiſſe, & ſimili deinde modo (vt eodem lib. ſed longe poſt ſcribit) ad dictaturam petitum ex eodem agro eſſe. Sed quocunque tempore, quamcunque etiam ad dignitatem vocatus ſit, ſatis liquet ea tempeſtate virtutem hominibus ornamento fuiſſe, non diuitias, nec eo tempore paupertatem cuiquam dedecori fuiſſe, niſi huic qui eam fortiter ferre non poſſet. Sed nunc, vt Naſo lib. Amorum 3. canit:

Curia pauperibus clauſa eſt, dat cenſus honores,
Inde grauis iudex, inde ſeuerus eques.

Coronæ obſidionalis. Coronam auream] Obſidionalem, quæ tanquam virtutis præferens ſpectatiſſimum inſigne, æſtimatione immenſa longe præcellere credita eſt: hæc enim ex illo ſiebat gramine, vbi ciues obſidione eſſent liberati, qua nulla nobiliore publica militari lege definitur. Cæteras quippe Imperatores aut duces ſingulis militibus tradunt, graminea vero, velut multo maximum decus præferens, niſi ab vniuerſo exercitu, ſeruatori ſuo minimè concedi poterat. Et hac quidem corona Q. Cincinnatus noſter primus omnium donatus fertur. Ita verò hic Liuius intelligendus, vt præter gramineam & auream acceperit, quæ ad honorem triumphi erat. Vide de coronis militaribus diuerſis Plinium lib. 16. cap. 5. lib. 33. cap. 2. lib. 21. cap. 2. Gellium libro 5. cap. 6. Blondum libro 6.

Romæ

Romæ triumphan. Alexan. ab Alex. lib. 4. cap. 18. Volater. lib. 6. Philol.

Ducti ante currum] In triumpho enim semper, tum reges & captiui nobiles, & si qui bello capti insignes essent, pręcipuè hostiũ duces, ex tanto fastigio deiecti in vehiculis, cæteri verò cateruatim vincti catenis in seruitij notã, præcedebant. Vide Blondum lib. 10. Romæ triumph. Alexand. ab Alex. lib. 6. cap. 6.

Dictatura se abdicauit] Quam sex menses iuxta legem retinere potuisset. Deposuit autem omnem dignitatem, vt inanis gloriæ studium à bonis viris alienum esse doceret. Sed quo magis gloriam inanem fugit Cincinnatus, eo magis gloriam & laudem sibi peperit, iuxta Diogenis dicterium, qui, dum interrogaretur, qua via quis gloriã consequi posset? Gloriam si contempserit, respondit. Hanc autem huius historiæ partem legas apud Blondum libro 8. Romæ triumph. Alexandrum ab Alexandro libro 3. cap. 11. Sabell. lib. 10. cap. 1. exempl.

Missi legati Athenas] Apparet hic Liuium existimare, triumuiros missos ad petendas leges à Græcis. Pomponius autem L. 2. de origine iuris, decemuiros publica authoritate constitutos affirmat. Quam sententiam veriorem etiam asserit Franscus Floridus, Sabinus in libro de iuris ciuilis interpretibus. *Decemuiri missi ad petendas leges à Græcis.*

Modo ne lex Icilia] Icilia lex vna ex sacratis legibus fuit, quas sibi populus abiectus antea, & obnoxius parandi iuris, & constituendæ maiestatis gratia, secessione in sacrum montem, vt Liuius & Cicero, siue vt Piso & Salustius volunt, in Auentinum facta parauit. Erant autem hac lege iura populi, & Tribunitiæ potestatis comprehensa. Tulit autem hanc legem L. Icilius Tribunus plebis quinq; annis ante creatos decemuiros, vt tradit Zasius in Catalogo legum antiquarum. *Lex Icilia.*

Inclytas leges Solonis] Atheniensium Philosophi sanctissimi, de cuius legibus vide Valerium lib. 5. Plutarchum & Diogenem in eius vita, Gellium lib. 2. cap. 11. & li. 11. cap. 18. Verùm de duodecim tabularũ legibus vide Gelliũ li. 20. cap. 1. Alexan. ab Alex. lib. 6. cap. 12. Pomponium Iurisconsultum ff. de origine iuris. Caium L. 4. ff. ad L. Aquil. Vlpianum L. 1. ff. de tigno iniuncto. Paulum l. 1. ff. arbor furt. Scriptæ autem fuerunt ab Hermodoro Ephesio, cuius statua Romæ fuit in Comitio, vt author est Plinius lib. 34. c. 5. *Solon quis?* *Duodecim tabularum LL.*

Plus Pollere multorum ingenia consiliaque] Sic & Hesiodus: πλείων καὶ πλεόνων μελέτη, id est, plus potest, & plurium industria. Item Homerus Iliados μ. ἀλλ' ἐφομαρτεῖτον πλεόνων δέ τι ἔργον ἄμεινον, id est, Adsitis comites: multorum industria namque plus pollet, quàm paucorum. Et idem rursus in Heraclidis: Μιᾶς γὰρ χειρὸς ἀσθενὴς μάχη. Eodem pertinet quod dicitur: Vnus vir, nullus vir. De quo vide Erasmum latius in Adagijs. *Multorum ingenia plus pollere.*

Deiectisq; honore per coitionem] Ita legendum esse, & non per concionẽ annotauit Cœlius lect. antiq. lib. 14. c. 16. Erat autem, eodem interprete, coitio, conspiratio seu fœderatio, quæ inter candidatos plerunque fiebat. *Coitio quid?*

Nec attinuisse demi securim] Ex hoc loco liquet illis magistratibus secures cum fascibus in vrbe præferri solitas, qui sine prouocatione summam imperij tenebant, vtpote Dictatori. At Valerius Publicola, vt cum se ipsum tum consulatum ex formidoloso placitum & gratum multitudini redderet, secures fascibus dempsit, & cum solis fascibus ad populum concionatus est. Vnde mansit in posterum, vt cum duodecim fascibus totidem lictores sine securibus consuli præirent.

Apparitores ad pignora capienda] Accensi, præcones, lictores, viatores, vno nomine apparitores vocabantur, siue statores, quod apparerent, & præsto essent ad obsequium magistratuum. Mittuntur autem hic apparitores ad pignora capienda. Nam vetere Romanorũ instituto, senatoribus, qui, cũ in Senatum venire deberent, non adessent, acta mulcta dicebatur, & antequam hæc solueretur, pignora capiebãtur. Significat id præter Liuium & Cicero in Philipp. cùm inquit: Quis vnquã tanto damno Senatorem coegit? aut quid est vltra pignus? Vendi autem solita fuisse pignora innuit idem Cicero in Proœmio *Apparitores* *Pignora capere.*

Pignus cædere.

tertij de Orator. Me hisce pignoribus putas posse teneri, non tibi illa sunt cædenda. Vbi Cædere antiquo verbo dixit, pro eo quod est auctione distrahere. Namq; cædere significabat consumere, vt est à Nonio in Cõmentarijs linguæ Latinæ traditum. Porrò verò de pignore capiendo, deq; mulcta dicenda Senatori, qui e Senatu abesset, Marcus Varro, vt apparet ex Gellij lib. 14. disputauit.

Comparare.

Inter se decemuiri comparabant] Comparare hoc loco & alibi sæpè apud Liuium, pro eo positum est, quod deliberare, consultare, componere sine sorte. Nam sæpè apud eum legitur S. C. factum esse, vel patres censuisse, vt consules & prætores, vel comparent inter se, vel sortiantur prouincias. Vno loco erimus contenti ad id probandum lib. 33. De prouincijs cum ad Senatum retulissent, patres censuerunt, cùm in Hispania tantum gliscceret bellum & iam consulari & duce & exercitu opus esset. Consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias, aut comparare inter se aut sortiri.

Honestum ordinem] Erat enim Centurio, vt author de viris illustribus scribit. Vxor verò erat Numitoria honestissima matrona.

Appius Regillanus.

Appia familia.

Appius amore ardens] Regillanus cognominatus. Ex Sabinis verò Claudios, ab authore Appio Clauso, gentis principe, qui cum multitudine clientum Romam commigrauit dictos ferunt. Ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus contra furores Tribunitios, pro patribus perpetui defensores extitêre. Qua de re Volaterranus lib. 14. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

M. Claudio clienti] Homini confidenti, & ad omne ministerium parato. Moris autem fuit apud antiquos, vt prouinciales in clientelam se darent proceribus Romanis, quos patronos sibi adoptabant, non tantùm publicè, sed etiam priuatim, & hos deinde clientes vocabant. Vide Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. & copiosius lib. 5. cap. 24.

Vindiciæ quid.

Neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias] Quo sensu vindiciæ hic & apud alios probatos authores accipiendæ sint, & multis eruditis viris copiosè demonstratum est. Præ cæteris autem id diligenter annotauit Asconius. Litem vindiciarum in hunc modum definiens: Lis vindiciarum est, cum litigatur ea de re apud prætorem, cuius incertum est quis debeat esse possessor, & ideo, inquit, is, qui rem tenet, satis dat pro præde litis vindiciarum aduersario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione facturũ, de qua iurgium est, rursus cautione præstita, sponsione pronocatur ab aduersario certæ pecuniæ aut æstimationis, quam amittat, ni sua sit hæreditas, de qua contenditur. Cæterum si nulla possessionis fieret controuersia solis Sacramentis, nulla vindiciarum quæstione mota, sic contendebatur, vt is interim penes quem rei controuersæ possessio esset, idoneè satis daret, author Paulo lib. 1. sentent. ca. 21. de quo latius differentem vide Iacobum Renardum ad leges 12 tabularum, cap. 6. Vindicias itaque secundum libertatem cedere, Liuius intellexit, decernere, vt interim, dum pater puellæ absens accersitur, dumq; ipsa sui status quæstionem patitur, in possessione ipsa sui ac libertatis esset, vt vindicias postulare secundum libertatem, pro eo quod est postulare, vt interim libertate potiretur, vt interpretatur Budæus in prioribus annot. in Pandectas. Imò vindiciarum nomine nihil aliud intelligi, quàm assertionem. Cœlius lib. 17. cap. 29. lectio. antiq. tradit, quæ si à seruitute ad libertatem foret, Vindiciæ secundum libertatem dicebantur. Si verò à libertate in seruitutem, vindiciæ secundum seruitutem pronunciabantur. A quibus minimè dissimilia vide apud Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. Præcipuè autem vide notata à Tornebo lib. 13. Aduersar. cap. 23. vbi varias huius dictionis significationes esse ostendit. Cæterũ quia Franciscus Hotomanus lib. 1. obseruationum cap. 32. Hermagoreo artificio hunc locum Liuij valdè obscurum insigniter explicuit, ideò eius explicationẽ ascribere nõ pœnitebit. Puella Virginea, quæ in potestate patris absentis erat, in seruitutem petebatur. Cum assertores vindicias secundum libertatem postularent, aduarsarij contradicerent, causa ita est constituta, Intentio: Vindiciæ secun-

Vindicias dare secundum legem quid?

dum

dum libertatem decernendæ sunt. Depulsio: Non sunt. Q. An sint. R. Quia nemo idoneus author existit, cui addicantur. Nam si sui iuris puella esset, & tutores adessent, ijs decernerentur, darentur etiam patri, si adesset, atq; defenderet. At nemo pro ea, quę in patris manu sit, iustus est author præter patrem. F. At lex indefinitè scripta est, neque inter filiamfamilias aut matrem familias distinguit. D. An lex ita demum vindicias secundum libertatem decerni iubeat, si quis idoneus author existat, cui addicantur. Hoc enim Apij verba satis alioqui obscura significare videntur. In his, inquit, quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse, in ea, quę in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Quasi diceret, filiæ familias non asseruntur in libertatem, sed petuntur filiæ. L. 1. ff. de rei vindicat. Præterea non quiuis potest lege agere pro filiafamilias, sed solus pater. Is autem abest, quare nemo existit, cui vindiciæ secundum libertatem attribuantur, quod ne cui absurdum videatur, Vlpiani locum ascribam ex L. Pomponio, 40. ff. de procurat. vbi sic ait: Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratores quem posse instituere. Deniq; vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictũ non posse desiderare, ait, nisi, vt Iulianus ait, causa cognita, id est, si & nominatim ei mandatum sit, & pater valetudine, vel alia iusta causa impediatur.

Conditionem filiæ quærendam esse] Innuit fore vt sponsalia dirimantur cum Virginia, si pater supersederit à vindicijs secundum libertatem, quoniam sponsam quę ad seruitutem recidat, non sit ducturus, proindeque illi alteram conditionem quærendam. Paulus siquidem L. 1. ff. de diuortijs scriptum reliquit: Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, vel alia contingente seruitute. Plura de hac phrasi vide apud Cœlium lect. antiquarum lib. 17. ca. 29. Vtitur eadem & Lampridius in Heliogabalo, sed in obscœna & inhonesta significatione, Romæ (inquiens) nihil aliud egit, nisi vt emissarios haberet, qui ei bene nasatos perquirerent, vt eorum conditionib. frui posset. Vbi quid conditiones quærere sit, Egnatius explicat. *Conditionem filiæ quærere*

Vindicariq; puellam pateretur] Id est, dari puellæ secundum libertatem vindicias, hoc est, asseri interim in libertatem, & in possessione libertatis esse vsq; in posterum diem, vt Budæus in prioribus annotationib. exponit.

Decresse vindicias secundum seruitutem] Id est, filiam Virginij in seruitutem abducendam. Verba verò decreti Appiani apud Dionysium hæc sunt: Ego ne quid temerè fecisse viderer, expectandum duxi parumper, dum res aliquo modo componeretur. Cæterum cum nihil, vt video, illis conuenit, testor ego & decerno, Marcum Claudium libertum puellæ esse dominum, quibus dictis, vt mancipium abducere puellam iussit, datis duodecim lictoribus, vt comitarentur, ne quam vim formidaret. *Appij Claudij decretum contra Virginij filiam.*

Prope Cloacinæ ad portas] Cloacinam deam. T. Tatius rex consecrauit, cuius simulachrum (vt Lactantius scribit) in cloaca repertum. Gyraldus historiæ deorum Syntagmate primo, melius Cluacinæ legi existimat, vt Venus intelligatur. Cluacina enim Venus à Romanis culta sic dicta est, vt Plinius lib. 15 scribit, quod cluere antiqui pugnare dicebant. Quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos, Sabinosq;, cũ propter raptas Virgines dimicare voluissent, depositis armis, pacificatos in eo loco, qui nunc signa Veneris Cluacinæ habet. *Cloacina.* *Cluacina.* *Cluere pugnare.*

Pectus deinde puellæ transfigit] Pudicitiæ conseruandæ memorabile exemplum Virginius, qui pudicæ filiæ interemptor potius, quàm corruptæ pater esse voluit. Est autem miserandum hoc spectaculum editum ad Tabernas Laneas, quibus postea Nouis nomen fuit. Quem deinde longe post Sempronius cum Publij Africani æde emit, & Basilicam quam Semproniam vocant, eodẽ loco prope S. Gregorij templum in Velabro construxit. *Tabernæ Laneæ.*

Ante decemuiros creatos auxilia plebi fuerãt] Hinc Plutarchus in Problematis author est, moribus Romanorũ cõstitutum fuisse, ne domus Tribunorum noctu clauderentur, sed interdiu noctuque auxilio eorum indigenti paterent, *Tribuni portus periclitantium.*

quasi portus quidam & præsidium periclitantium. Maiores enim Tribunum esse voluerunt,tanquam aram omnibus accessibilem, proinde eos quidem honore sacrosanctos esse voluerunt,nec sine inexpiabili scelere violabiles.

Controuersium ius.

Cum veluti in controuerso iure esset] Cur controuersum fuerit Liuius non exponit,sed Dionysius subobscure significat, quia cum lege Centuriatis comitijs lata,populus omnis teneretur,Tributis vero comitijs latam plebeij tantũ seruarent,plebs eandem conditionem in vtrisq; legibus esse volebat,vt quemadmodum centuriatis comitijs,vbi plus patritij possent,latas leges plebeij obseruarent,item eo iure,quod tributis comitijs sancitum esset, in quibus plebeij patritijs suffragio præstabant,patritij tenerentur. Prout Manutius in libro de legibus Romanis hoc annotauit. Cæterum hanc legem de plebiscitis non esse obseruatam,argumento est lex Hortensij ;Nam cùm plebs Romana, vt inquit Florus,propter æs alienum graueq; atq; longas seditiones ad vltimum secessisset in Ianiculum,atque ob eam rem in magno timore essent patres, creatus dictator L.Hortensius plebem inde deduxit, legemq; tulit, vt omnes Quirites plebiscita non minus ac reliquæ leges tenerent.Gellius lib.15.c.25.Plinius lib. 16.ca.10. Quibus astipulatur Iustinianus in paragrapho plebiscitum, Instit. de iure nat. gentium & ciuili. Sed & plebiscita lege Hortensia non minus valere quàm leges cœperunt: Et Pomponius in L.2.ff.de origine iuris.Quin & P.Philo consul anno vrbis 416. à collega T. Aemilio Mamerco aduersus rebellantes Latinos Dictator creatus,inter cæteras leges quas plebi secundissimas,nobilitati aduersas tulit,vt plebiscita omnes Quirites tenerent,constituit,infrà.lib.8.

Lex Hortensia.

Plebiscitis omnes Quirites tenebantur.

Libera.

Liberi liberæq;] Arnob.lib.5.Liberam eandem esse cum Cerere & Proserpina tradit.Nec dissentit Cicero in sexta Verrina, cùm inquit, raptam esse Liberam,quam eandem Proserpinam vocant,ex Ennensium nemore, qui locus quod in media est insula situs,Vmbilicus Siciliæ nominatur.

Ennensium nemus Vmbilicus Siciliæ.

Tribunos sacrosanctos esse] Quod sine capitali piaculo attingi non poterant,vt idẽ Liuius lib.9.infrà testatur.Tum Posthumius interea: Dedite,inquit prophanos nos,quos salua religione potestis,dedetis deinde & istos sacrosanctos,cum magistratu abierint.Hinc sacrosancta potestas Liuio lib.19. pro Tribunitia,& sacrosanctæ Ecclesiæ à Iustiniano dictæ,in quibus est ius Asyli.Vide Budæum in prioribus annot.ad Pandect.

Sacrosancti magistratus.

Sacrum Ioui

Ioui sacrum esset] Antiqui sacros homines sic vocabant,quasi execrandos & detestandos.Vnde sacra fames Virgilio, & sacer atque intestabilis Horatio. E duodecim tabulis sumptum vocabulum,quod more Gallorum Seruius translatitium esse aic.Nam cum Massilienses peste laborarent,vnus se ex egentibus offerre solebat annum integrum alendum publicis cibis & purionibus, postea verbenis vestibusq; sacris ornatus circumducebatur per vrbem cum execrationibus: precabantur enim,vt in eum omnia mala ciuitatis incumberent & inciderent,sicque proijcebatur.De quo plura Budæus.

Eisdem auspicijs] Id Liuius in initio lib.7.docet,nimirum centuriatis comitijs creari solitos,Messala apud Gellium lib.13. cap.14. Cicero in oratione pro lege Manilia.

Consules itidem dicet.

Iudicem enim consulem appellari] Cicero etiam lib.3.de legibus eundem aliquando fuisse prætorem,iudicem & consulem his verbis docet: Regio imperio duo sunto,ijque præeundo, iudicando,& consulendo prætores, iudices, consules appellantur.M.quoque Varro consules aliquando iudices appellatos fuisse,li. 5, de lingua Latina docet.Quo vero tempore primum consules appellari cœperint,incertum esse existimat Onuphrius. Prætores verò primo, mox iudices,deinde consules appellatos clare explicauit Cicero, cùm dixit, ijque præeundo,iudicando,consulẽdo,prætores,iudices,consules appellantur.Porrò verò ideò prætores dictos esse sciendum est,quod vt Varro lib.2.de vita populi Rom. scribit, præessent populo. Consules verò quòd consulerent Senatum. Cassiodorus consulem dictum scribit à consulendo, id est, prouidendo, quòd

Consules vnde dicti? Prætores vnde?

vt

vt in lib. de legibus docet Cicero. Reipub. consuleret, vel vt li. 14. de verborum origine Varro scribit, consulere populum & Senatum deberet: aut, vt Attius ait, quòd à ciuibus consuleretur.

In ædem Cereris ad ædiles plebis] Dio extrema pagina lib. 4. munus hoc inter ædiles & Tribunos communicat, ab hisque imperante Augusto translatum ad quæstores ait: Penes quos mansit demum perpetua ætate Cæsarum eorum custodiendorum cura. At mutata illa consuetudine in intimo ærario reponebantur, vt ex Tacito colligere licet. *Senatusconsulta ab ædilibus seruari solita.*

Etsi seras non leues tamen] Diuina enim vltio lento pede ad vindictam sui procedit, sed tarditatem grauitate compensat, vt non minus piè quàm eleganter Valerius Max. dixit, & Tibullus quoque de periurijs scripsit: *Vltio diuina lenta.*

Ah miser, & si quis primò periuria celat,
Sera tamen tacitis pœna venit pedibus.

Qui versus ex Hom. Iliados δ. sumpti sunt:

εἴπερ γάρτε καὶ αὐτίκ' ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν
ἔκτε καὶ ὀψὲ τελεῖ σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν
σὺν σφῆσι κεφαλῇ σι γυναιξίτε καὶ τεκέεσσι.
Quòd si continuò Deus haud periuria plectit,
Attamen id tandem faciet, quo maxima pœna
In caput authoris, sociam, natosq; redundet.

De sera autem numinis vindicta vide prouerbia: Serò Iupiter diphtheram inspexit. Item serò molunt deorum molæ, & Plutarch. in Commentario, cui titulus περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων. Et huc quoq; pertinet Homericum illud ex Iliados χ.

Νῦν δ' ἀθρόα πάντ' ἀποτίσεις: Quo vtimur, vbi qui diu multa patrauit impunè, tãdem in extremum malũ adducitur, semelq; depẽdit superiora flagitia.

In carcerem est coniectus] Quem ipse semper Appius Romanæ plebis domicilium vocare solitus erat, teste Sabellico libro 10. cap. 4. Ethnic. exempl. Aedificauit autem Appius Claudius illum ipsum carcerem in eo loco, vbi hodie S. Nicolai templum est, in quo deinde iudicij reus sibi mortem consciuit, teste Marli. lib. 4. cap. 1. Sed alij Tribunorum iussu occisum affirmarunt, genere mortis incerto, ita tamen vt immoderatæ libidinis, & falsi quoque iudicij condignas pœnas dederit. *Appius in carcere à se ædificato, perijt.* *Appij Claudij mors.*

In æs incisas] Priscos illos Græcos & Latinos, leges, fœdera, resque magni omnino momenti in æreis tabulis insculpsisse docet præter alios Ouidius lib. 1. Metamorph. cùm inquit: *Leges in æs incidi solitæ.*

-- *Nec verba minantia fixo Aere ligabantur.*--

Per verba minantia, leges supplicia minantes, intelligens. Et Tzetzes αἱ κύρβεις εἶχον, νόμους δὲ τοὺς περὶ δυμοσίων, ἦσαν δὲ χαλκαὶ ὑμεντοὶ ἀπὸ ξύλων. Cui astipulatur Dionysius ὀπικυρώσαντος δὲ καὶ τοῦ δήμου τοὺς νόμους, στήλαις χαλκαῖς ἐγχαράξαντες αὐτούς. Sic & Cicero: Et legum æra liquefacta sunt. Pomponius Iurisconsultus publica authoritate ait placuisse decem cõstitui viros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus, quas in tabulis eburneis proscriptas pro rostris composuerũt, vt possent apertius percipi. Id quod Liuio repugnat. Cui tamẽ Plato in Minoë subscribit. Cæterũ sunt qui Pomponio adherẽtes, libros illos eburneos, elephãtinos à Flauio Vopisco in Tacito appellari credant, non quod illis temporibus tales essent, sed quod olim fuissent, licet quãplurimi ab operis magnitudine, quasi elephãti proceritate, nomẽ inuenisse testẽtur. Nec solũ in æreis tabulis incisæ erant, sed & parietibus affixę, vnde Ouidius dixit fixo ære ligabãtur, & seruus apud Plautũ cõquerens non reddi mutuum, ac de legũ & bonorum morum cõtemptu tragicã querelam extruens: *Elephantini libri.*

Mores (inquit) *leges produxerunt iam in potestatem suam.*
Et miseræ etiam ad parietem sunt fixæ clauis ferreis.

Supplicationes decreuit] Supplicationes erant, cum aut ex collatione aut *Supplicationes quid?*

certe de bonis damnatorum sacrificaretur, vnde supplicia dicuntur, Isidorus in sexto, & meminit Festus: Supplicationes quæ sunt de bonis passorum supplicia. Salustius: In supplicijs deorum magnifici. Isidorus lib. 5. Supplicium, inquit, proprie dicitur, non quo quoquo modo punitur, sed ita damnatur, vt bona eius consecrentur, & in publicum redigantur, nam supplicia dicebantur supplicamenta. Et supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde & supplicare.

Trebonis lex. Dum decem tribunos plebis faceret] Nam Duilia lex de Tribunis nusquam numerum præfinierat, tantum, vt relinquerentur, sanciebat, & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iubebat. Sustulit igitur Tribonia lex cooptationem. Nam cum iusserit, ab eo qui comitia Tribunis creandis haberet, omnes plane Tribunos qui X. omnino erant, creari: nimirum partem Tribunorum creari, reliquos autem ab ijs qui creati essent, cooptari velint, quod cum M. Duilius Tribunus plebis fecisset, rectèque factum, neque contra legem ab ipso latam defenderet, anno insequenti Trebonius, ne in posterum fieret, lege cauit. Nec aliam legem intelligit Liuius lib. 4. cum ait: Ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceat. Hæc enim verba nihil aliud significant, nisi id quod hic scripsit, vt qui plebem Romanam, &c. Prout sentit Manutius lib. de legibus Romanis.

Quod saluberrimum in administratione] Alludit ad illud Homericum Iliados 2. quod ipsum in prouerbium abijt.

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω.
Multos imperitare malum est, rex vnicus esto.

Nam his verbis Vlysses milites tumultuantes (in quibus erat & Thersites) compescit. Eum Homeri versiculum vsurpauit Dion, cum videret Heraclidem moliri factionem, author Aemylius Probus. Hinc Xenophon: vt oculi, manus, pedes, ideo bini conditi sunt, vt coniuncti se adiuuent, non impediant: sic decet fratres, & collegas, animos, consilia & actiones conferre. Et vt orbes cœlestes miris anfractibus sibi mutuo cedunt, vt suam harmoniam & concordiam hoc quasi obsequio tueantur: sic principes & gubernatores collegas decet cedendo, ferendo, & placide contra nitendo, & concordiam retinere, & cursum prudenter & honeste susceptum absoluere.

Haud surdis auribus] Id est, non frustra vel inaniter. Sic Virgilius in Bucolicis: Non canimus surdis, respondent omnia syluæ. Et Terent. in Heaut. Næ ille haud scit quam mihi nunc surdo narret fabulam: Vide Erasmum in Adagijs: Surdo canis.

Litem in rem suam vertere Iudices in suam rem litem vertendo] Litem in rem suam vertere, dixit pro eo, quod est rem inter duos controuersam adiudicari sibi, quod est, cum iudex ita cum litigantibus agit, vt ei iure suo cedant: Budęus in prioribus annotat. in Pandectas. *Quadruplatores.* Quod deinde sequitur quadruplatoris nomen, eo intelligitur delatorum genus, qui ex eo quæstu sese tolerabant, vt ea persequerentur, quorum ex legibus quadrupli erat actio, quorum crebra mentio apud antiquos. De quo licet dubium non sit, locum tamen Taciti luculentum, qui ad eius vocis explicationem pertinet, ascribam. Contra M. Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis. Igitur ab illa quarta, quam lex accusatori pro præmio tribuebat, nomen quadruplatores inuenere. Torneb. li. 3. aduers. cap. 9.

IN IIII. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Connubia patriciorum & plebeiorum vetita. Contaminari sanguinem suum patres] In duodecim tabulis scriptum fuisse, ne patricijs cum plebeis connubium esset, præter Liuium docet Dionysius Halicarnassæus libro 11. Eo vero consilio à decemuiris id factum

factum esse videtur,ne per nuptias reconciliati, ijsdem animis contra decemuiros,qui deponere imperium nolebant,pro libertate consentirent,vt Manutius in libro de legibus Romanis existimat. At Zasius in catalogo legum antiquarum,idcirco id à decemuiris, qui omnes patritij erant, constitutum putat, quod more maiorum nemo plebeius auspicia habebat, quippe ea solis patricijs Romulus dederat,authore Cicerone de diuinatione. Et propterea futurũ erat,si connubia non dirimerentur,vt incerta prole auspicia turbarentur.

Quorum sacrorum sit] Familiam enim sacra sequebantur,ac magna omnino cura,ab eadem conseruabantur. Hinc apud poëtam AEneas ex capta vrbe fugiens patrem ita alloquitur: *Sacra familiam sequebantur.*

Tu genitor cape sacra manu,patriosq; penates.

Et paulo post. *Teucros q; penates*

Commendo socijs,& curua valle recondo.

Seruius in illum AEneidos 12.versum:

Sacra deosq; dabo.

Sed & sepulchrorum iura sequebantur sacra,familiam & hæredem. Cic.li.2. de legib.Iam tanta religio est sepulchrorum, vt extra sacra & gentem inferri fas esse negent,L.familiaria.& L.seq.& L.Si quis fue.de relig.& sump.fun. Cic. lib.1.de officijs differens de gradibus humanæ societatis: Magnum enim est habere eadem monumenta maiorum,ijsdem vti sacris,sepulchra habere communia.Verum in re tam religiosa pontificio ius ciuile miscentes Iureconsulti ingeniosi esse non dubitarunt. Inuentæ sunt enim rationes, quibus pecunia sacrorum molestia liberaretur,interimerenturq; sacra.Cicero lib.2. de legibus & pro Murena deridens Iureconsultos.

In linteis libris] Lintei libri erant in quibus imperij Ro.facta continebantur,vt tradit Gyraldus historiæ deorum synt.3. *Lintei libri.*

Vt morum disciplinæq; Romanæ] Censura enim, vt apud Plutarchum in Paulo AEmilio legimus,maximæ omnium magistratuũ reuerentiæ erat,plurimæq; potestatis,tum in alijs rebus, tum maxime ad morum emendationem: è Senatu quippe mouere indignos poterant Censores,equitibus auferre equos, notare infamia,censum agere,lustrum condere.De quorum authoritate, dignitate,& officio,præter Liuium,leges Feneſtellam capit.8. Pomponium Lætũ capit.22.De Roman.magist.Varronem libr.2.de agricult.Ciceronem lib.2.& 3. de legibus.Plutarchum in Paulo AEmilio,Asconium Pedianum in actione prima in Verrem.Gellius lib.7.cap.22.& libr.4. cap.12. Blondum lib.3.de Roma triumph.Budæum in annot.ad Pandectas.Omnia vero Onuphrius in Commentarijs Fastorum cumulauit,quem qui ea cognoscere volet adire potest. *Censuræ authoritas.*

Coloni eo præsidij causa] Duo ciuium Ro. qui extra vrbem habitarent, genera fuerunt.Municipes & coloni. Quales vtriq; fuerint Gel.li.16.c.13.docet.Municipes, inquiens, sunt ciues Romani ex municipijs suo iure, & legibus suis viuentes, muneris tantum cum pop.Roman. honorarij participes, à quo munere capessendo appellati videntur, nullis alijs necessitatibus neque vlla po.Ro.lege astricti, cum nunquam popularis eorum fundus factus esset. Sed coloniarum alia necessitudo erat, non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem,nec suis radicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate quasi propagatæ sunt,& iura institutaq; omnia pop.Rom.non sui arbitrij habent.Coloniarum itaq; conditio,vt idem Gell.inquit,licet magis quam municipiorũ obnoxia & minus libera esset,potior tamen & præstabilior existimabatur propter amplitudinem maiestatemq; pop.Ro.cuius coloniæ quasi effigies parua erant, & simul quia obscura obliteraq; erant municipiorum iura.Deducendarum vero coloniarum mos à Romulo institutus frequentissimus apud Romanos fuit.Nam hostibus lacessentibus victis,agrique & regionis parte mulctatis, in agris de eis captis,quo Imperium Roman.stabilirent, vel nouas vrbes condebant,vel in antiquitus cõditas,veteribꝰ. incolis ex ijs pulsis,nouos ex vrbe ciues *Coloni qui.* *Municipes qui.* *Triumuiri coloniis deducendis.*

per

per Triumuiros ad id creatos eo deducebant, quotquot agro capto colendo ſufficere poſſent, quem nouis colonis diuidebãt. Hi ſtatim in coloniam deducti nouam adminiſtrandæ reipublicæ rationem Roman. more conſtituebant. Nam vt Romæ erat populus & ſenatus, ſic hi nouos colonos in decuriones & plebem diuidebant. Decuriones Senatus, plebs populi Romani imaginem referebant. Ex decurionibus ſingulis annis duo vel quatuor viri creabantur iuxta coloniæ magnitudinem vel paruitatem, qui Duumuiri vel 1 1 1 1. I. D. Id eſt, iuri dicundo vocabantur. Hi conſulum Romanorum ſpeciem repræſentabant, creabantur inſuper ædiles, qui viarum, ædificiorum publicorum, annonæ & locandorum rituum publicorum, item quæſtor qui ærarij publici curam habebat. Atque hi erant præcipui coloniæ magiſtratus, in cæteris omnibus more legibus, & inſtitutis Romanis viuebant. Harum coloniarum duo genera erant, vt tradit Aſconius, quædam ciuium Roman. & quædam Latinæ coloniæ ciuium Romanorum præter ſacra omnia iura habebant, quæ ciues Romani obtinebant. Coloniæ vero Latinæ quæ ius Latij haberent, de quo infra dicturi ſumus. Quia vero crebra Coloniarum mentio apud Liuium fit, & earum cognitio non parum ad imperij Romani magnitudinem maieſtatemque intelligendam confert, ideo omnium coloniarum ſeriem ex Onuphrij Panuinij ſcriptis collectam aſcribere in gratiam lectoris libuit.

Coloniæ ciuitatis Romanorum.

I. COLONIA CAENINA ABORIGINVM.

PRimum omnium Colonia à Romulo facta eſt bello primo Sabino, Cænina Græci generis non ignobilis vrbs. Trecenti eo deducti ciues coloni fuerunt, anno ab vrbe condita 4. Dionyſius lib. 2.

II. COLONIA ANTENNAE ABORIGINVM.

HAEc eodem anno quo Cænina bello primo Sabino finito, colonia à Romulo deducta fuit, vrbs fuerat Græcorum Aboriginum, qui Siculos expulerant, quemadmodum Cænina, trecenti eo etiam ciues Coloni deducti anno vrbis conditæ 4. Dionyſius lib. 2.

III. COLONIA CRVSTVMERIVM ALBANORVM.

CRuſtumerium quæ antea colonia Albanorum fuerat, eodem bello victa à Romulo, Romana Colonia facta fuit, anno vrbis 4. Dionyſius lib. 2. & 3.

IIII. COLONIA MEDVLLIA LATINORVM.

MEdullia aliæque vrbes Latinæ audita Romuli virtute ſe ipſæ ei tradidêre, hæ Coloniæ Romanæ factæ anno vrbis 5. Dionyſius lib. 2. & lib. 3. Medullia olim Colonia à Romulo deducta ad ſuos defecit ſub Tullio Hoſtilio rege.

V. COLONIA.

EX Dionyſio. Cum Medullia deducta anno vrbis 5.

VI. COLONIA CAMERIA ALBANORVM.

ROmulus & Tatius reges quum bello Camerinos viciſſent, Cameriam, quæ Colonia Albanorum fuerat, Coloniam Romanam deduxerunt anno vrbis conditæ 5.

VII. COLONIA FIDENAE ALBANORVM.

ROmulus Fidenatibus inſigni prælio ſuperatis, vrbeq; eorum capta, Fidenas Coloniam Romanam fecit idibus Aprilis, anno vrbis 13. duobus millibus & quingentis colonis eo deductis. Hæc vrbs olim Albanorum Colonia fuerat, deducta à maximo natu ex tribus fratribus Albanis, quorum alter Cruſtumeriam, alter Nomentum Colonias fecerant, Dionyſius lib. 2. & Plutarchus. Liuius vero lib. 4. à Cornelio Coſſo, T. Quinctio primo Coſſ anno vrbis 326. Fidenis Colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorum aſſignatus. Biennio vero poſt noui Coloni à Fidenatibus occiſi vrbi excidium attulerunt.

VIII.

VIII. COLONIA OSTIA.

ANco Martio rege ſylua Meſia Veientibus adempta, vſque ad mare imperium prolatum, & in ore Tyberis Oſtia Colonia condita. Dionyſius libro 1. & 3. Liuius libro 1. Item libro 27. Eadem die hi populi in Senatum venerunt, Oſtienſis, Alſienſis, Antias, Minturnenſis, Sinueſſanus & à ſupero mari Senenſis. Quum vacationes ſuas quiſque populus recitaret, nullius quum in Italia hoſtis eſſet præter Antiatem Oſtienſemque vacatio obſeruata eſt, & earum Coloniarum iuniores iureiurando adacti ſupra quadraginta non pernoctaturos ſe eſſe extra mœnia ſuæ Coloniæ, donec hoſtis in Italia eſſet. Item libro 36. Senatus decreuit vacationem rei nauali his colonis non eſſe. Oſtia & Fregena, & Caſtrum nouum, & Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, & Sinueſſa fuerunt. Florus ex Liuio libr. 79. Oſtiam Coloniam Marius expugnauit & crudeliter diripuit. De hac quoque Colonia mentionem faciunt, Eutropius libr. 1. Plinius lib. 3.

IX. COLONIA LATINA SIGNIA.

SVperbus Tarquinius Colonias deduxit Signiam & Circeos, illam caſu dum milites caſtris hybernis retinet, Circeos ductus loci opportunitate. In qua Titum, in illa Sextum filios præfecit. Dionyſius libro 4. & Liuius libro 1. Tarquinius Superbus rex Signiam Circeosque Colonos miſit, præſidia vbi futura terra marique, & libr. 2. App. Claudio & P. Seruilio Coſſ. anno vrbis 259. Signia Colonia quam rex Tarquinius deduxerat ſuppleto numero Colonorum iterum deducta eſt. Sext. Iulius Frontinus in libro de Colonijs, Signia muro ducta Colonia à militibus & triumuiris munita iter populo non debetur. Ager eius militibus Auguſteis in nominibus eſt adſignatus. Hæc vna ex XIIX. Colonijs bello Punico ſecundo populo Romano fidelibus fuit. Quum enim 30. tum eſſent Coloniæ populi Romani, 12. ex his negauerunt eſſe, vnde milites pecuniamque darent, XIIX. vero Coloniæ milites ex formula paratos eſſe, vt ſi pluribus opus eſſet plures daturos, & quidquid aliud imperaret, velletque populus Romanus enixe facturos pollicitæ ſunt. Ne nunc quidem poſt tot ſecula fileantur fraudenturve laude ſua. Signini fuere & Norbani, Siticulani, Brunduſini, Fregellani, Lucerini, Venuſini, Adriani, Firmani, & Ariminenſes, & ab altero mari Pontiani, Pæſtani, & Coſſani, & mediterranei, Beneuentani, Aeſernini, Spoletani, Placentini, & Cremonenſes. Harum Coloniarum ſubſidio tum imperium populi Romani ſtetit. Ita Liuius lib. 27. De hac Colonia Strabo lib. 5.

X. COLONIA CIRCEII.

HVius Coloniæ præter ſupra citata authorum loca, meminerunt Cicero li. 3. de natura deorum. Circem (inquit) Coloni noſtri Circeienſes religione colunt. Dionyſius lib. 8. vbi Coriolani exulis Romani facta contra Romanos deſcribit. Item Liuius li. 2. 27. & 29. & Plutarchus in Coriolano. Hæ autem ſunt ſub regibus deductæ Coloniæ.

XI. COLONIA ECETRAE.

AP. Claudio & P. Seruilio Coſſ. anno vrbis 259. Volſcis à Seruilio victis in agrum de eis captum Ecetras Colonos miſſos fuiſſe tradit libr. 6. Dionyſius, quos cum Aurunci pellere voluiſſent, bellum Romanum in ſe conuerterunt.

XII. COLONIA VELITRAE.

BEllo Volſco anno ſequenti poſtquam Ecetræ colonia facta fuerat, à Virginio, T. Vetuſio Coſſ. Volſcis deuictis, Veliternus ager eſt ademptus. Velitras coloni ab vrbe miſſi, & Colonia deducta, ita Liuius lib. 11. Idem T. Geganio & P. Minutio Coſſ. Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Dion. libr. 7. viris creatis Velitras Volſcorum vrbem, Frontinus de colonijs. Velitræ oppidum lege Sempronia fuerat deductum. Poſtea Claudius Cæſar agrum eius limitibus Auguſteis confitum, militibus eum adſignari iuſſit.

XIII.

XIII. COLONIA NORBA.

T. Genanio & Publio Minutio Coss. anno vrbis 262. Norbam in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt, & Dionysius libro 7. Norbam deducta colonia Latinorum vrbem non incelebrem, & Liuius iterum li. 7. Priuernates etiam Norbam atq; Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt, idem de ea lib. 27. scribit.

XIIII. COLONIA CIVIVM ROMANORVM ANTIVM.

LIuius lib. 3. Ti. AEmylio 11. & Q. Fabio Coss. anno vrbis 287. Antium coloniam deduxere Triumuiri T. Quintius, A. Virginius, & P. Furius, idem A. 290 A. Posthumio Albo Sp. Furio Coss. colonia Antium suspecta ad Equos transijsse, & lib 8. L. Furio Camillo, C. Menio, Coss. anno 416. Antium noua colonia missa, cum eo vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni vellent. Naues inde longe abactæ, interdictumq; marchi Antiati populo est, & ciuitas data. Hæc omnium prima ex Latina ciuium Romanorum colonia facta est, Frõtinus. Antium populum deduxit, iter populo non debetur. Ager eius in lacinijs est assignatus. Tranquillus in Nerone capitul. 9. Antiũ coloniã deduxit ascriptis veteranis è prætorio, additisq; per domicilij translationem ditissimis primipilarũ, vbi & portũ operis sumptuosissimi fecit. Hoc anno vrbis 804. Neroni 4. & Cosso Cornelio, Coss. factum fuisse tradit lib. 15. Tacitus, vbi ita eo anno ait: Veterani Terenium & Antium ascripti. Plin. li. 3. c. 4. In Latio, inquit, quondam Aphrodisium nunc Antium colonia. Florus ex Liuio in Epitoma lib. 80. C. Marius Antiũ Ariciam & Lauinium deuastauit colonias. De ipsa colonia Liuius lib. 26. & 36. meminit.

XV. COLONIA VITELLIA.

QVo potissimum anno colonia in AEquos deducta fuerit Vitellia, ab autoribus non traditur: Ego eam domitis Equis præsidij causa circa annum vrbis 295. factam fuisse opinor, quo tẽpore aliquot deuictis Aequis triumphi primum acti sunt. Huius coloniæ Liuius libr. 5. L. Lucretio Flauo, & Ser. Sulpitio Camerino Coss. anno vrbis 361. ita meminit: Vitelliam coloniam Romanam in agro suo Aequi expugnant. Vitelliam etiam coloniam Tranquillus in Vitellio c. 1. commemorat.

XVI. COLONIA LATINA ARDEA.

M. Fabio Vibulano, Posthumo Ebutio Cornicine Coss. anno vrbis 312. S. C. factum, vt quoniã ciuitas Ardeatiũ intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidij causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas vt plebem tribunosq; falleret iudicij rescindendi consilium initum. Consenserant autem vt multo maiore parte Rutulorum colonorũ quam Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur nisi is qui interceptus iudicio infami erat, nec vlli prius Romano ibi quam omnib. Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, & Titius Clœlius Siculus, M. Ebutius Elua, ita Liuius lib. 4. Frontinus de colonijs, Ardea oppidum Imperator Hadrianus censuit. Iter populo non debetur, ager eius in laciniis est adfignatus. Liui. li. 27. Q. Fabio Max. V. Q. Fuluio Flacco 4. Coss. 30. inquit, tunc coloniæ populi Romani erant. Ex his duodecim quum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, vnde milites pecuniamque darent. Hæ fuere Ardea, Nepet, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia Interamna. Eadem libro 30. Liuius colonias Latinas, vocat, quas ob id punitas fuisse refert acerbiore delectu & censu, tributoque stipendij nomine indicto.

XVII. COLONIA LAVICI.

LIuius libro quarto, anno vrbis 336. Senatus frequens censuit coloniam Lauicos deducendam, coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera accepe-

ceperunt. Lauici oppidum in Latio Prænestę versus erat, à quo via Lauiciana, quod Cicero pro Plăco municipiũ vocat. Hæ vero sunt colonię omnes populi Rom. deductæ post reges exactos, ante vrbem à Gallis Senonibus captã. 120. annorum interuallo, quas, vt opinor Sextus Pompeius priscas Latinas colonias vocat, vt distinguerentur à nouis, quæ postea à populo deductæ sunt.

XVIII. COLONIA SATRICVM C. R.

LIuius libro sexto, anno vrbis 370. largitor voluntarius repente senatus factus Satricum coloniam, duo millia ciuium Romanorum deduci iussit, bina iugera & semisses agri assignati. Hæc colonia in Latio fuit, vt idem Liuius tradit.

XIX. COLONIA LATINA SVTRIVM. alias Iulia Sutrina.

PAterculis libr. 1. post septem annos quam Galli vrbem ceperunt (is fuit annus vrbis 371.) Sutrium deducta colonia est, & post annum Setia. Festus Sutrium municipium sui iuris vocat. Frontinus colonia Sutrium ab oppidanis est deducta ante limites, &c. Plin. libr. 3. ca. 5. in regione 7. Tuscia coloniæ Rusellana, Semensis, Sutrina, de hac colonia Liuius lib. 17. & 19.

XX. COLONIA LATINA SETIA alias Setina.

HAEc Velleio autore anno post Sutrium colonia facta est, Frontinus, Setia muro ducta colonia triumuirali lege est munita, iter populo debetur, P. 35. Ager eius in absoluto ex occupatione à militibus tenebatur. De hac Liu. lib. 7. 27. & 29. mentionem facit.

XXI. COLONIA LATINA NEPET.

PAterculus lib. 1 post septem annos quam Galli vrbem ceperunt Sutrium deducta colonia est & post annum Setina, nouemq; interiectis annis Sepet. Is igitur fuit annus vrbis 381. Frontinus de colonijs. Colonia Nepensis alias Nepis eadem lege seruatur, qua & ager Falisc orum. Nepet igitur legendum esse ex Prisciano liquet, hanc coloniam Liuius libr. 25. & 29. commemorat, & Festus municipium sui iuris esse refert.

XXII. COLONIA LATINA CALES AVSONVM.

LIuius lib. 8. M. Valerio Coruo 4. & M. Attilio Regulo Coss. designati retulerunt de colonia Cales deducenda factoq; S C. vt duo millia quingenti homines eo scriberentur: Triumuiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt, K. Duilium, T. Quintium, & M. Fabium. Paterculus li. 1. Sp. Posthumio, Veturio Caluino Coss. Cales deducta colonia, de ea Liuius libris 27. & 29. scribit: Hanc coloniam Cicero in Rullum municipium vocat.

XXIII. COLONIA ANXVR TARRACINAE.

LIuius lib. 8. L. AEmylio Mamercino, C. Plautio Deciano Coss. anno vrbis cõditæ 425. Anxur trecenti in coloniã missi sunt. Bina iugera agri acceperunt. Paterculus lib. 1. Insequentibus consulibus Sp. Posthumio & Philone Publilio censoribus Acerranis data ciuitas, & post triennium Tarracinas deducta colonia. De eadem Liuius libris 26. 27.

XXIIII. COLONIA FREGELLAE VOLSCORVM.

LIuius li. 8. P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula, Coss. anno vrbis 426. Fregellas, Signiorum is ager, deinde Volscorum fuerat, colonia deducta. De eadem libris 27. & 29. meminit.

XXV. COLONIA LVCERIA SAMNITIVM.

LIuius libro 9. M. Petelio Libone, C. Sulpitio Longo 3. Coss. Luceriam colonia deducta, duo millia & quingenti coloni missi. Erat annus vrbis 440. Paterculus lib. 1. eam decennio ante deductam fuisse scribit sic: Post triennium Tarracinas deducta colonia interposito quadriennio Luceria. Fuit is annus

vrbis

vrbis 439.Plin.lib.3.c.2.Dauniorum præter supra dicta coloniæ Luceria,Venusia.Polybius lib.3.bello Punico secundo, Hannibal Dauniam populatur, & in ea coloniam Romanam Luceriam,de eadem Liuius lib.27.29.

XXVI. COLONIA LATINA SVESSA AVRVNCA.

LIuius lib.9.L.Papirio Cursore V.& C.Iunio Bubulco 2.Coss.anno 441.Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt, Suessa Auruncorum fuerat. Paterculus lib.1.ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula.Frontinus: Suessa quæ & Aurunca dicitur muro ducta, lege Sempronia est deducta. Iter populo non debetur, ager eius pro parte limitibus intercessiuis & in lacinijs est adsignatus.Plinius lib.3.ca.1.in regione prima Italiæ ex descriptione Augusti coloniæ Capua,Aquinum,Suessa, Venafrum. Hanc coloniam Cicero in Rullū municipium vocat.De hac Liuius lib.27.& 29.

XXVII. COLONIA SATICVLA.

PAterculus lib.1.interposita quadriennio Luceria,ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca & Saticula anno vrbis 441.Sex.Pomponius...in Sati...In Samnio captū est quo(postea Coloniam)eam deduxerunt Triumuiri,M.Valerius Coruus,Iunius Sæua, P.Fuluius Longus ex S.C.Kal.Ianuariis, L. Papyrio Cursore,C.Iunio 2.Coss.De eadem Liuius lib.27.& 29.

XXVIII. COLONIA PONTIA.

HAEc eodē anno quo Suessa, auctore Liuio,colonia deducta est.Qui ita ait: Suessa & Pontia coloniæ deductæ sunt.Volsci Pontias insulam sitam in cōspectu litoris sui incoluerunt.De eadem meminit lib.27.

XXIX. COLONIA LATINA INTERAMNA.

PAterculus li.1.Interiecto triennio Suessa,Aurunce & Saticula, Interamnaque post biennium Liuius lib.10.Interamnam & Casinum vt deducerentur Coloniæ,S.C.factum est.Sed triumuiros creauere, ac milere colonorum quatuor millia insequentes Consules M.Valerius, P. Decius 462. Idem libr. 10.L. Posthumio Megello,M.Attilio Regulo Coss.Samnites Interamnam coloniam Romanam,quæ via Latina est occupare conati, Fuit enim & aliud oppidum Interamna in Vmbria.De eadem Liuius libris 27.& 29.

XXX. COLONIA CASSINVM.

EOdem anno quo Interamnæ deducta Colonia fuit, Casinum vt tradit Liuius,quam Cicero pro Planco municipium vocat.

XXXI. COLONIA L. SORA.

LIuius lib.10.L.Genutio,Ser.Cornelio Coss. anno vrbis 451. Soram atq; Albam Coloniæ deductæ. Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites, eo quatuor millia hominum missa.Paterculus lib.1.Decem deinde hoc munere anni vacauerunt.Tunc Sora atq; Alba deductæ Coloniæ, Frontinus de Colonijs.Sora muro ducta Colonia,deducta iussu Cæsaris Augusti,iter populo debetur pedum 15.Ager eius limitibus Augusteis Veteranis est adsignatus. Plinius lib.3.c.5.Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex inscriptione Augusti, Intus Colonia,Capua,Aquinum,Suessa,Venafrum,Sora,Theanum.De eadem Liuius lib.27.&.29.Soram Cicero pro Planco municipium nominat.

XXXII. COLONIA L. ALBA.

LIuius libr.10.Sora & Alba coloniæ deductæ. Albæ in AEquos sex millia colonorum scripta.Florus ex Liuio in Epitoma lib.72. AEsernia & Albæ coloniæ ab Italicis obsessæ sunt,de eadem Liuius lib.27.& 29.

XXXIII.

XXXIII. COLONIA L. CARSEOLI.

LIuius li.10.M.Liuio Dentre.Q.AEmylio Coſſ.anno vrbis 452. Marſorum agrum vt tueri,in quem colonia Carſeoli deducta erat,quatuor millibus hominum ſcriptis.Velleius li.1.Sora atq; Alba deductæ Coloniæ,& Carſeoli poſt biennium.De eadem Liuius lib.27.& 29.

XXXIIII. COLONIA L. NARNIA NEQVINVM.

LIuius li.10.M.Fuluio M.Pætino & T.Manlio Torquato,Coſſ.anno vrbis 455. Nequinum in deditionem populi Romani venit, colonia eo aduerſus Vmbros miſſa à flumine Narnia appellata.Plutarch.in Tito Quintio colonias deduxit ante conſulatum Narniam & Conſam,de eadem lib.27.29.

XXXV. COLONIA SINVESSA.

LIuius libr.10. Tum de præſidio regionis depopulatæ à Samnitibus agitari cœptum.Itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Veſtinum & Falernum agrum deducerentur. Vna ad Oſtium Lyris fluuij quæ Minturnæ appellata,altera in ſaltu Veſtino Falernum contingente agrum,vbi Sinope dicitur Græca vrbs fuiſſe:Sinueſſa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum eſt, vt plebiſcito iuberetur P. Sempronius Prætor Triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. Nec qui nomina darent facile inueniebantur, quia in ſtationem ſe prope perpetuam infeſtæ regionis, non in agros mitti rebantur.Hoc autem App.Claudio 2.& L.Volumnio 2.Coſſ.factum eſt, anno vrbis 458.Eas vero non niſi anno ſequenti deductas his verbis refert Velleius.At Fabio Quinto & Decio Mure 4 Coſſ. quo anno Pyrrhus regnare cœpit, Sinueſſam Minturnasq; miſſi coloni.De colonia Sinueſſa Liuius lib.27.29.

XXXVI. COLONIA MINTVRNAE.

HAEc Liuio & Velleio authoribus, eodem anno quo Sinueſſa colonia deducta eſt.De qua ſic ſcribit Frontinus: Minturnæ muro ducta colonia,deducta à C.Ceſare.Iter populo non debetur,eius ager pro parte in iugeribus eſt adſignatus,cæterum in abſoluto relictus.Plinius lib.3. colonia Minturnæ Lyri amne diuiſa,Glanico appellato. Oppidum Sinueſſa extremum in adiecto Latio.De hac colonia Cicero pro Planco.Dionyſius lib.1.Liuius libris 27.29.Ptolemæus mentionem faciunt.

XXXVII. COLONIA VENVSIA.

PAterculus libr.1. Sinueſſam Minturnasq; coloni miſſi poſt quadriennium Venuſiam anno vrbis 463. Liuius libro 31. P. Sulpitio Galba 2. C.Aurelio Cotta Coſſ.anno vrbis 554.Triumuiri creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum,quod bello Hannibalis attenuatæ vires eius coloniæ eſſent: C. Terentius Varro,T.Quintius Flaminius,P.Cornelius,Cn.F.Scipio. Hi colonos Venuſiam adſcripſerunt,Plinius lib.3.cap.11. Dauniorum præter ſupra dictas colonia Venuſia.De eadem Liuiuis lib.27.

XXXVIII. COLONIA SENA.

FLorus ex Liuio coloniæ deductæ ſunt Caſtrum Sena,Hadria anno 465. Hoc ego magis factum fuiſſe anno vrbis 471. quo Senonibus à P.Dolabella ad internecionem cæſis,hæ in eorundem agris coloniæ ductę ſunt.Hanc autem in Senonũ agro ſupero mari adiacente deductam fuiſſe ſic ex Liuio li. 27. intelligitur.C.Claudio Nerone, M.Liuio Salinatore 2.Coſſ. colonos maritimos, qui ſacroſanctã vacationem dicebantur habere, dare milites cogebãt nullius obſeruata.Oſtienſis,Alſienſis,Antias,Anxuras,Minturnenſis,Sinueſſanus, & à ſupero mari Senenſis.De colonia Senenſi mentionem facit Tacitus lib.21.

XXXIX.

XXXIX. COLONIA HADRIA.

HAec eodem anno quo Sena deducta colonia fuit authore Liuio, de qua idē etiam meminit lib.27.

XL. COLONIA COSSA alias CONSA.

PAterculus lib.1. Cossam vt Pæstum Fabio Dorsone vt Claudio Canino anno vrbis 481. coloniæ deductæ sunt. Florus ex Liuio in Epitoma lib.14. coloniæ deductæ sunt. Possidonia & Consa, Plinius libro 3. cap.5. In regione 7. Etruriæ ab eo tractu Vmbria portusque Telamon, Cosia Volsiensium a populo Romano deducta, victi enim aliquot annis ante fuerant Volsienses & Vulsinienses a Tit. Coruncanio, de quibus etiam triumphauit. Liuius lib.33. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello coss. Cossanis postulantibus, vt sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi, dum ne quis in eorum numero esset qui post L. Cornelium & T. Sempronium coss. hostis fuisset. Plutarch in T. Quintio refert, eum adolescentem, & Narniam & Cossam colonias deduxisse. Cossam Cicero in Verrem municipium vocat. De eadem Liuius lib.27. Hæc nostra ætate Orbetellum dicitur.

XLI. COLONIA PAESTVS alias POSSIDONIA.

PAestus quæ & Possidonia dicta est, eodem anno quo Cossa colonia deducta fuit, vt ex Velleio & Liuio videmus. De ea ita etiam scribit Liuius libro 27. Et ab altero mari Pontiani, Pæstani, & Cossani. Strabo lib.5. Picentes ex Hadria Romani colonos in Possidoniatem sinum deduxere, vrbs Possidonia Pæstus dicta est in medio sinu, collocata ab Sybaritis, quos Lucani, Lucanos Romani expulere. Insalubris vrbs ob amnem in paludes diffusum.

XLII. COLONIA ARIMINVM.

FLorus ex Liuio lib.15. coloniæ deductæ Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Paterculus lib.1. P. Sempronio Sopho, & Appio Cæci F. coss. anno 481. Ariminum & Beneuentum coloni missi. Strabo li. Ariminium Vmbrorū colonia, vt Rauenna vtraque Romanos habet inquilinos. Plinius lib.3. cap.15. Octaua regio determinatur Arimino, Pado, Apennino. In ora fluuius Crustuminum, Ariminum colonia cum Aunibus Arimino & Apruſa: Fluuius hinc Rubicon quondam finis Italiæ. Eutropius lib.2. P. Sempronio Sopho & Ap. Claudio coss. conditæ a Romanis ciuitates Ariminum in Gallia, Beneuentum in Samnio. De eadem colonia Cicero pro Cæcinna. Liuius lib.27. & 29.

XLIII. COLONIA BENEVENTVM CONCORDIA.

HAec colonia eo anno quo Ariminum Liuio, Velleio, & Eutropio auctoribus deducta est. De qua sic scribit Frontinus in libr. de colonijs Beneuentum muro ducta colonia, Concordia dicta. Deduxit Nero Claudius Cæsar. Iter populo non debetur. Ager eius lege 3. virali Veteranis est adsignatus, Caudinum alias Caudium oppidum muro ductum iter populo non debetur pedum L. a Cæsare Augusto coloniæ Beneuentanæ cum territorio suo est adiudicatum. Ager eius Veteranis fuerat adsignatus, Postea mensuratus limitibus & censitus. Sext. Pompeius: Beneuentum (inquit) colonia quum deduceretur appellari cœpta est, melioris ominis causa. Namque eam vrbem antea Græci incolentes Maleuentum appellarunt. Et Plin. lib.3. ca.11. Cætera intus in secunda regione Hirpinorum colonia vna Beneuentum auspicatius mutato nomine, quæ quondam appellata Maleuentum: Polybius lib.3. Hannibal Beneuentum coloniam diripuit. De eadem Liuius lib.27.

XLIIII. COLONIA FIRMVM.

HAec eodem anno quo Castrum Velleio authore in initio primi belli Punici deducta colonia est. De qua Liuius lib.27.

XLV. COLONIA CASTRVM NOVVM.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 11. coloniæ deductæ, Castrum, Sena, Hadria. Hoc autem factum est anno vrbis 465. Paterculus lib. 1. Longe post deductam scribit: ait enim: Initio primi belli Punici Firmum, & Castrum colonis occupata, is annus vrbis fuit 489. Liuius li. 36. Senatus decreuit vacationem rei naualis non esse colonis maritimis. Ostia, Fregena, Castrum nouum Pyrgi: Velleij vt approbem sententiam potius quam Liuij facit, quod Tusci nondum victi erant, vt in his coloniæ adhuc deducerentur.

XLVI. COLONIA AESERNIA.

VElleius lib. 1. initio belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, & post annum AEsernia. Ergo anno vrbis 491. Florus ex Liuio lib. 16. colonia AEsernia deducta est. Fontinus de colonijs AEsernia colonia deducta lege Iulia iter populo debetur pedum 10. ager eius limitibus Augusteis est adsignatus. Florus in Epitoma lib. 72. AEsernia vt Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Idem libro 73. AEsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. De eadem Liuius lib. 27.

XLVII. COLONIA ALSIVM.

PAterculus libro 1. Post 22. annos AEsulum & Alsium colonis occupata sunt. Liuius libro 27. colonis maritimis vacatio obseruata non est, Ostiensis, Alsiensis, Antias, Auxuras. Minturnensis, Sinuessanus & Senensis.

XLVIII. COLONIA AESVLVM.

HAEc authore Velleio eodem anno, quo Alsium colonia deducta est, fuit is annus vrbis conditæ 507.

XLIX. COLONIA FREGENAE.

FLorus ex Liuio in Epitoma libri 19. Coloniæ deductæ sunt Fregenæ in agro Salentino Brundusium, Paterculus lib. 1. Fregenas post biennium colonia deducta est, Liuius li. 36. Senatus decreuit colonias maritimas vacationem rei naualis non habere, Ostia, Fregenæ, Castrum nouum, Pyrgi.

L. COLONIA BRVNDVSIVM.

PAterculus Fregenæ post biennium proximoq; anno Torquato Sempronioque coss. Brundusium anno vrbis 510. Florus, coloniæ deductæ sunt Fregenæ & in agro Sallentino Brundusium. De eadem Liuius lib. 27. 29.

LI. COLONIA SPOLETIVM.

FLorus in Epitoma libri 20. Vmbris victis Spoletium colonia deducta est, Paterculus lib. 1. Brundusium & post triennium Spoletium coloniæ deductæ sunt. Quo anno Floralium Ludorum factum est initium, Liu. lib. 22. Hannibal interim recto itinere per Vmbriam vsque ad Spoletium venit, inde repulsus coniectans ex vnius coloniæ viribus quanta moles Rom. vrbis esset. Et Cic. pro Balbo, Spoletinus T. Macrinus vnus ex his quos C. Marius ciuitate donasset dixit causam ex colonia Latina in primis firma & illustri. Et paulo post sed cum lege Appuleia coloniæ non essent deductæ, qua lege Saturninus, C. Mario tulerat vt in singulas colonias ternos ciues Romanos facere possit. De eadem Liuius lib. 27.

LII. COLONIA VALENTIA.

PAterculus Torquato Semproniog; coss. Brundusium & Post triennium Spoletium, postquam biennium deducta Valentia. anno vrbis 515. Liuius 35. de eiusdem coloniæ restitutione (vt puto loquens) ita ait: L. Quintio. Cn. Domitio coss. anno vrbis 567. Vibonem colonia deducta est, ex S. C. plebisq; scito, tria millia & septingenti pedites ierunt 300. equites, Triumuiri deduxerunt eos.

Q. Nævius, M. Minutius, M. Furius Crassipes, quina dena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus. Brutiorū proxime fuerat ager. Brutij ceperant de Græcis, Strabo lib. 6. Post Cosentiam Hipponium est Locrorum ædificium quod Brutijs eripuere Romani, & Vibonem Valentiam appellauere.

LIII. COLONIA LATINA PLACENTIA.

Q. Asconius Pedianus in Pisonianam. In annalibus eorum qui Punicum bellum secundum scripserunt tradi video Placentiam coloniam deductam prid. Kal. Ianuarij Ti. Sempronio Longo, & Publio Cornelio Scipione patre Africani coss. Primo anno eius belli vrbis 536. Sex millia hominum noui coloni deducti sunt. In quibus equites deducendi fuit causa vt opponeretur Gallis, qui eam partem Italiæ tenebant, deduxerunt tres viri P. Cornelius Asina, P. Papyrius Maso, & Cneius Pompeius, alias Cneius Cornelius Scipio. Eamq; coloniam 53. deductam esse inuenimus. Deducta autem Latina, Florus libro 20. in Epitoma. Coloniæ deductæ sunt in agro, de Gallis capto Placentia & Cremona. Paterculus libro primo: Sub aduentu in Italiam Hannibalis Cremona atque Placentia deductæ coloniæ. Polybius libro 3. sic scribit, P Scipione T. Sempronio Coss. Cremonam trans Padum & Placentiam citra Padum deduxere C. Lutatius vir consularis, alijque duo prætorij triumuiri quos Boij fugarunt & Mutinam compulere, deducta sunt sex millia ciuium intra trigesimū diem adesse iussa. Plutarch. in Hannibale, Romani Placentiam Cremonamq; colonos deduxere. Plinius lib. 3. cap. 15. In octaua regione Italiæ coloniç Parma & Placentia. De eadem Liuius libro 31. & Tacitus lib. 18. mentionem faciunt. Hanc Cicero in Pisonem municipium & Festus municipium sui iuris vocant.

LIIII. COLONIA LATINA CREMONA.

HAEc eodem anno quo Placentia, Polybio, Liuio, Velleio & Plutarcho authoribus deducta est, de qua sic scribit Cornelius Tacitus lib. 19. Hic exitus Cremonā hubuit anno 286. à primordio sui condita erat T. Sempronio & Cornelio Coss. ingruente in Italiam Hannibale propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes & si qua alia vis per Alpes irrueret: igitur numero colonorum oportunitate fluminum, vbere agri annexu connubijsque gentium adoleuit, floruitque bellis externis intacta ciuilibus infelix. Liuius 31. Galli Placentiam inuaserant, & direpta traiecto Pado ad Cremonā diripiendam pergunt: Vicinæ vrbis audita clades spacium colonis dedit ad claudendas portas duarum coloniarum alteram captam, alteram oppugnari. Idem libro 33. Cremonensium & Placentinorum colonorum turba, qui pileati sequebantur Cornelium Cethegum consulem triumphantem de Gallis Insubribus & Cænomanis. Et li. 37. Cremona & Placentia colonis auctæ, Plin. li. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorū agro Venetorum, Atestę, Ptolemæus lib. 3. cap. 1. Cænomanorum qui sub Venetia sunt ciuitates Cremona colonia.

LV. COLONIA PVTEOLI CIVIVM ROMANORVM.

LIuius lib. 34. P. Africano maiore 2. & T. Sempronio coss. anno 560. Coloniæ ciuium Romanorum deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Linternum triceni homines in singulas. Paterculus lib. 1. eodem tempore tractu, quanquam apud quosdam ambigitur. Puteolos Salernumque atq; Buxentum missi coloni. Rursum Liu. lib. 34. Puteolos Salernumque & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant quum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent. senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos, Frontinus. Puteoli colonia Augusta: Augustus deduxit. Iter vno latere populo debetur, P. 30. Ager eius in iugeribus veteranis, & tribunis legionarijs est adsignatus, Festus. Puteolos vnam ex his præfecturis aliquando fuisse dicit, in quas præfecti populi Rom. suffragijs creati mittebantur. Tacitus libro 14. vetus oppidum Puteoli Ius coloniæ, & cogno-

cognomentum à Nerone adipiſcitur, Strabo lib. 5. Puteoli Cumanorum emporium bello Hannibalis à Romanis incolis auctum nomen accepit à puteis vel a putore, ante Dycearchia dicebatur.

LVI. COLONIA SALERNVM CIVIVM ROMANORVM.

LIuius 34. lib. P. Cornelio Scipione Africano 2. Ti. Sempronio Longo Coſſ. anno 560. coloniæ ciuium Rom. deductæ ſunt Puteolos, Vulturnum, Linternum triceni homines in ſingulas. Item Salernum Buxentumque coloniæ ciuium Romanorum deductæ ſunt. Deduxere triumuiri, T. Sempronius Longus qui tum coſ. erat, Marcus Seruilius, C. Minutius Thermus: Ager diuiſus eſt qui Campanorum fuerat. Eadem Paterculus lib. 1. Strabo lib. 5. Romani Salernum cuſtodiæ gratia munierunt, de ea & Appian. 1. bellorum ciuilium.

LVII. COLONIA BVXENTVM. C. R.

EOdem anno quo Puteolos Salernumque & Buxentum colonia deducta, vt Liuius & Paterculus tradunt. De eadem Liu. lib. 39. Sp. Poſthumio Albino, Q. Martio Philippo coſſ. anno vrbis 568. Triumuiri ad colonos ſcribendos Sipontum mari ſupero, Buxentum infero deſertas Colonias ab Tit. Mænio Pr. vrbis creati ſunt, L. Scribonius, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus.

LVIII. COLONIA VVLTVRNVM C. R.

HAEc cum trib. ſupraſcriptis colonia deducta eſt. De qua Front. ſic ſcribit: Vulturnum muro ducta colonia iuſſu Imper. Cæſaris eſt deducta, iter populo debetur pedum 20. Ager eius in nominibus villarum, & poſſeſſorum eſt adſignatus, Varro lib. 4. de lingua Latina. Nam & colonia noſtra Vulturnum & Deus Tyberinus. Hæc colonia inter eas præfecturas à Feſto refertur, in quas præfecti à populo Romano creati mittebantur.

LIX. COLONIA LINTERNVM C. R.

ET hæc cum Vulturno & tribus reliquis eodem anno colonia facta. De qua ita ſcribit Frontinus: Linternum muro ductum, colonia ab Auguſto deducta, iter populo debetur, P. 120. Ager eius in iugeribus veteranis eſt adſignatus. Hæc eodem iure præfectura aliquando fuiſſe à Feſto refertur, quo Vulturnum.

LX. COLONIA SIPONTVM C. R.

LIuius lib. 84. Scipione Africano 2. & Sempronio Longo coſſ. Sipontum in agrum qui Hirpinorum fuerat coloniam ciuium Roman. triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, & M. Heluius deduxerunt. Hæc eodem Liuio authore deſerta colonia cum Buxento reſtituta eſt.

LXI. COLONIA TEMPSA C. R.

LIuius eodem anno quo Sipontum Tempſam, item, Crotonem ciuium Ro. coloniæ deductæ ſunt: Tempſanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerant. Tempſam L. Cornelius Merula & C. Salonius deduxerunt.

LXII. COLONIA CROTON C. R.

LIuius lib. 34. Africano 2. & Longo coſſ. anno 560. Tempſam & Crotonem ciuium Rom. coloniæ deductæ. Crotonem Græci habebant Triumuiri, Cn. Octauius, L. Aemylius Paulus, C. Platorius Crotonem deduxerunt.

LXIII. COLONIA PIRGI.

HAc eodem anno colonia deducta eſt, quo ſuperiores, de qua ſic ſcribit lib. 36. Liuius: P. Scipione Naſica, M. Attilio Glabrione coſſ. ſenatus decreuit colonias maritimas vacationem rei naualis non habere, Oſtia, Fregenæ, Caſtrum nouum, Pirgi, Antium, Tarracinæ, Minturnæ, Sinueſſaque.

LXIIII. COLONIA LATINA BONONIA.

LIuius libro 37.M.Fuluio Nobiliore & Cn. Manlio Vulsone Coss. anno 565. ante diem 3. Kal. Ianuarias Bononiam Latina colonia ex senatusconsulto L.Valerius Flaccus,M.Attilius Serranus,L.Valerius Tappo Triumuiri deduxerunt.Tria millia homiuum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boijs fuerat.Galli Tuscos expulerant.Paterculus lib.1.Cn.Manlio Vulsone,M.Fuluio Nobiliore Coss. Bononia deducta colonia.Festus Bononiam municipium sui iuris appellat.Plinius lib.3.cap.15.In regione 8.quæ determinatur Arimino,Pado,Apennino intus,coloniæ Bononia Felsina vocitata, quum princeps Etruriæ esset Brixillum, Mutina,Parma,Placentia,Pomponius Mela.lib.2.cap.2.Vrbium quæ procul à mari habitantur opulentissimæ sunt,ad sinistram Patauium Antenoris.Mutina & Bononia Romanæ coloniæ.

LXV. COLONIA PISAVRVM.

LIuius lib.39.P.Claudio Pulchro,L.Porcio Licino coss.anno 570.colonię duę Pollentia in Pisenum,Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt,sena iugera in singulos data,diuiserunt agros,colonosq; deduxerunt ijdem Triumuiri,Q. Fabius Labeo,M.& Q. Fuluij Flaccus & Nobilior :Paterculus lib.1.Quadriennium post Bononiam Pisaurũ ac Potentia coloniæ deductæ, Plutarchus in Antonio.Prodigia ante bellum Actiacum fuere, Pisaurum vrbẽ non longe ab Hadria,in qua Antonius colonos deduxerat,hiatu terræ absorptum periisse.

LXVI. COLONIA POTENTIA alias POLLENTIA.

HAEc eodem anno cum Pisauro colonia deducta est, vt Liuius & Velleius tradunt.

LXVII. COLONIA MVTINA C. R.

LIuius lib.39.Q.Fabio Labeone,M.Claudio Marcello,coss.anno 561.Mutina & Parma,coloniæ Romanorum ciuium sunt deductæ. Bina millia hominum in agro,qui proxime Boiorum & Tuscorum fuerat.Octogena iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt.Deduxerunt Triumuiri, M. Aemylius Lepidus, T.Aebutius Caius,L.Quintius Crispinus. De hac colonia Polybius l.b.3.Cicero Philippica 7.Plin. libr.3. cap. 15. & Pomponius Mela lib.2. mentionem faciunt.

LXVIII. COLONIA PARMA C. R.

HAec eodem anno quo Mutina colonia facta est,vt paulo ante vidimus.

LXIX. COLONIA SATVRNIA C. R.

LIuius lib.39.Q.Labeone,& M.Marcello coss. Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta,deduxerunt Triumuiri, Q.Fabius Labeo,C.Afranius Stellio,T.Semp.Gracchus,Ptolemæus lib.3.cap.1. Tuscorum mediterraneæ Saturnia colonia. Hanc coloniam inter eas præfecturas Festus enumerat, in quas præfecti quotannis à Prætore vrbis mitti solebant.

LXX. COLONIA LATINA AQVILEIA.

LIuius lib.39. Q.Labeone & M. Marcello,coss. illud agitabant in senatu, vti colonia Aquilei deduceretur,nec satis constabat, vtrum Latinam an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt,Triumuiri creati sunt,P. Scipio Nasica,C.Flaminius,L.Manlius Acidinus.Et li.40.P.Cornelio Cethego,M.Bæbio Tãphilo coss. anno vrbis 573.Aquileia colonia Latina in agro Gallorum est deducta . Tria millia peditum,quinquagena iugera, Centuriones centena,centena quadragena equites acceperũt,Triumuiri deduxerunt,qui supra.Velleius:Interiectoque triennio Aquileia & Grauiscæ.Plinius libr. 3. cap.18.In 10.regione Italiæ

Vene-

Venetia Natiſo cum Turro. Præfluentes Aquileiam coloniam 12. millia paſſuum à mari ſitam, Carnorum hæc regio. Strabo lib. 5. & Ptolemæus libr. 3. cap. 1. eius coloniæ meminerunt.

LXXI. COLONIA GRAVISCAE.

Liuius lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bæbio Tamphilo coſſ. colonia Grauiſcæ deducta eſt in agrum Etruſcum de Tarquinienſibus quondam captum, quina iugera agri data. Triumuiri deduxerunt, C. Calphurnius Piſo, P. Claudius Pulcher, & Caius Terentius Iſter: eiuſdem meminit Velleius & Frontinus: colonia Grauiſcæ ab Auguſto deduci iuſſa eſt, nam ager in abſoluto tenebatur: poſtea Imperator T. Cęſar Iugerationis modum ſeruandi cauſa lapidibus immenſis Reip. loca adſignauit.

LXXII. COLONIA LATINA PISAE.

Liuius lib. 40. A Poſthumio Albino, C. Calphurnio Piſone coſſ. anno 574. Piſanis agrum pollicentibus quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab Senatu actæ. Triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lænates. Ptolemæus lib. 3. eius coloniæ meminit Feſtus, Piſas municipium ſui iuris fuiſſe, ſcribit.

LXXIII. COLONIA LVCA C. R.

Liuius lib. 41. C. Claudio Pulchro, Tit. Sempronio Graccho coſſ. anno vrbis 577. Lucam colonia ∞ ∞ ciuium Romanorum ſunt deducta. Triumuiri deduxerunt Publius Aelius, L. Aegilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & ſingula iugera, & ſemiſſes agri in ſingulos dati ſunt. De Ligure captus is ager erat, Etruſcorum antequam Ligurum fuerat Paterculus, & poſt quadriēnium Luca, colonia deducta. Plinius libro tertio, capit. 5. In regione 7. Primum Etruriæ oppidum Luca à mari recedens, quam Feſtus municipium ſui iuris vocat.

LXXIIII. COLONIA AVXIMVM.

PAterculus lib. 1. Auximum miſſi coloni in Picenum ante triennium, quam Caſſius Cenſor à Lupercali in Palatium verſus theatrum facere inſtituit, cui in demoliendo eximia ciuitatis ſeuerita⁹, & coſ. Cœpio reſtitere. Fuit is annus vrbis 597. Sex. Iulio Cæſare, L. Aurelio Oreſte coſſ.

LXXV. COLONIA FABRATERIA.

PAterculus lib. 1. Caſſio Longino & Sextio Caluino coſſ. anno vrbis 630. Fabrateria colonia deducta eſt. Frontinus de colonijs: Fabrateria muro ducta, iter populo non debetur. Ager eius iure ordinario eſt diuiſus.

LXXVI. COLONIA SCYLACIVM.

PAterculus libro 1. Caſſio Longino, & Sextio Caluino coſſ. 630. Fabrateria colonia deducta eſt. Et poſt annum Scylacium, Minervium, Tarentum, Neptunia, Carthago q; in Africa prima extra Italiam colonia condita eſt. De Dertona ambigitur.

LXXVII. COLONIA MINERVIVM.

EOdem anno quo Scylacium authore Velleio deducta colonia, anno vrbis 631. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminio coſſ.

LXXVIII. COLONIA TARENTVM.

ET hæc cum Scylacio & Minervio colonia, vt tradit Velleius, deducta eſt. De qua Plutarchus in Gracchis ita ſcribit: C. Gracchus Tribunus plebis legem promulgauit, vt Tarentum & Capuam coloniæ deducerentur. Druſus vero eius collega vt 12. fierent, quod Senatus probauit. Tacitus lib. 4. Nerone 4. & Coſſo Cornelio coſſ. Veterani Tarentum & Antium adſcripti. Non enim vt olim vni-

uersæ legiones deducebantur cum tribunis & centurionibus, & suis cuiusque ordinis militibus. Strabo libro sexto. Tarentum, inquit, Romanorum colonia.

LXXIX. COLONIA NEPTVNIA.

CVm Scylacio, Mineruio, & Tarento colonia deducta est, authore Velleio anno vrbis 631.

LXXX. COLONIA IVLIA DERTONA.

ET hæc circa hæc tempora, vt tradit Paterculus, colonia facta est, de qua Plinius lib. 3. cap. 5. Ab altero Appennini latere ad Padum amnem Italiæ ditissimum omnia nobilibus oppidis nitent. Liburna Dertona colonia, Iria. Hæc regio ex descriptione Augusti 9. est.

LXXXI. COLONIA NOLA.

ANno vrbis 631. Q. Balearico & T. Quinctio Flaminio coss. quo C. Gracchus primum Tribunatum gessit, 12. vt ait Plutarchus, vel 10. vt Appianus lege Drusi tribuni plebis coloniæ factæ, in quarum singulas tria millia ciuium deducta, quibus deducendis, ipse præesse noluit, sed alios præfecit. Adijcit Florus ex Liuio in Epitoma lib. 60. C. Gracchus Tribunus plebis continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrarijs latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerẽtur, & vno in solo dirutæ Carthaginis quo idem ipse Triumuir creatus coloniam deduxit. Idem refert Appianus libr. 1. bellorum ciuilium. Quæ autem fuerunt ab authoribus non produntur. Ego has fuisse opinor, Scylacium, Mineruium, Tarentum, Neptuniam, Dertonam, quas Velleius scribit hoc anno deductas fuisse. Item Nolam, Ariciam, Lauinium, Abellinum, Ferentinum, Tarquinios, & extra Italiam Carthaginem. Nam has omnes vrbes paulò pòst colonias fuisse legimus, nec quando deductæ fuerint, apparet. Quæ quum ante hæc tempora factæ non sint, reliquum est, vt eas hoc anno legibus Sempronia & Liuia deductas dicamus, quarum vna fuit Nola, de qua scribit ex Liuio Florus in Epitoma lib. 73. L. Cæsar consul malè aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio pr. venit qui interemptus est. Festus Nolam municipium sui iuris fuisse tradit. Frontinus de colonijs: Nola nunc ducta colonia Augusta Vespasianus Augustus deduxit. Iter populo debetur, P. 120. Ager eius militibus Sullanis fuerat assignatus, postea intercisiuis mensuris colonis, vt familiæ est assignatus. Plinius lib. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex descriptione Augusti, intus coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum, Nola, Antiquus lapis.

LXXXII. COLONIA ARICIA C. R.

FLorus ex Liuio in Epitoma lib. 30. Marius Antium Ariciam, Lauinium colonias deuastauit. Aricia autem ex antiquo municipio colonia facta fuerat.

LXXXIII. COLONIA LAVINIVM.

HAec vt puto vna ex 12. colonijs hoc anno deductis fuit, de qua bello Marsico meminit ex Liuio Florus lib. 30.

LXXXIIII. COLONIA ABELINVM.

ABelinum, inquit Frontinus, muro ducta colonia lege Sempronia. Iter populo non debetur. Ager eius veteranis est assignatus, Velleius libro 2. de C. Sempronio Graccho loquens, C. Gracchus tribunatum ingressus longe maiora & acriora repetens dabat ciuitatem omnibus Italis, extendebat eam penè vsque ad Alpes, diuidebat agros, vetabat quenquam ciuium plus quingentis iugeribus habere, noua constituebat portoria, nouis colonijs replebat prouincias, iudicia à senatu transferebat ad equites, frumentum dare instituerat. Ex quibus verbis intelligo, Abellinum & reliquas colonias quas Frontinus lege Sempronia deductas scribit ex his 12. fuisse, quæ hoc anno ab ipso, & Druso tribunis plebis deductæ sunt.

LXXXV.

LXXXV. COLONIA FERENTINVM.

FRontinus in libro de colonijs: Ferentinenſis colonia lege Sempronia eſt aſſignata, ſed quod antè limitibus centuriatis fuerat aſſignata, poſtea deficientibus veteranis iuxta fidem poſſeſſionis eſt recenſita, numeris vincialib. termini ſunt conſtituti. Liuius lib. 34. Nouum ius eo anno à Ferentinalibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dediſſent, ciues eſſent Romani. Sed hic de populis non de colonia.

LXXXVI. COLONIA TARQVINII.

TArquinij colonia lege Sempronia eſt adſignata, cuius agri menſura in trigono varijs locis eſt contecta. Ita Frontinus de colonia. Hanc coloniam Cicero pro Cæcinna municipium appellat.

LXXXVII. COLONIA EPOREDIA.

PAterculus libro 1. Narbo Martius in Gallia, M. Porcio & Q. Marcio coſſ. anno vrbis 636. deducta colonia eſt. Poſt tres & viginti annos in Baciennis Eporedia. Marcio V I. Valerioque Flacco coſſ. anno vrbis 654. Neque facile memoriæ mandauerim, quæ niſi militaris colonia poſt hoc tempus deducta ſit. Plinius lib. 3. cap. 17. in regione 11. Tranſpadana Auguſta prætoria iuxta geminas Alpium fauces Graias & Pæninas. His Pœnos Graijs Herculem tranſiſſe memorant. Oppidum Eporedia Sibyllinis libris à populo Romano condi iuſſum. Eporedicas Galli bonorum equorum domitores vocant.

LXXXVIII. COLONIA ALBA POMPEIA.

ANno ab vrbe condita 664. L. Iulio Cæſare, P. Rutilio coſſ. qui primus belli Marſici fuit, quum lege Iulia Latinis, Tuſcis, & Vmbris primum anno ipſo, deinde anno ſequenti, Cn. Pompeio, Strabone & Lucio Porcio Catone coſſ. Gallis Ciſpadanis ciuitas data fuiſſet, Tranſpadani indignati eorum rationem in iure ciuitatis Romanæ habitam non fuiſſe, tumultuari cœperunt. Quibus tumultibus ſedandis à ſenatu cura data eſt Pompeio conſuli. Is Gallis quidem Ciſpadanis ciuitate donata, vt Tranſpadanos quietaret, eos iure Latij honorauit, aliquotque tam citra quàm vltra Padum colonias deduxit. Citra Padum quidem colonias Romanas, vltra verò Latinas eas fecit. In his quæ cis Padum fuerunt, Alba Pompeia, vt opinor, colonia fuit ab ipſo vocata, vt Laus Pompeia vltra Padum. Neq; enim vllus præterea Pompeius in his regionibus quid geſſiſſe legitur. An colonias verò cis Padũ deduxerit, vt veriſimile, ita obſcurum eſt.

LXXXIX. COLONIA AVGVSTA VERONA.

PAedianus in Piſoniam ita ſcribit, vbi de Placentia loquitur. Neque illud dici poteſt ſic eam coloniam eſſe deductam, quemadmodum poſt plures ætates, C. Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeij Magni Trãſpadanas colonias deduxerat. Pompeius enim non nouis colonis eas conſtituit, ſed veteribus incolis manentibus ius dedit Latij, vt poſſent habere ius, quod cæteræ Latinæ coloniæ, id eſt, vt gerendi magiſtratus gratia ciuitatem Romanam adipiſcerentur. Porrò duo genera earum coloniarum, quæ à populo Romano deductæ ſunt, fuerunt, vt aliæ ciuium Romanorum, aliæ Latinorum eſſent. Ex his Pædiani verbis illud quod dixi, colligimus, deductis aliquot colonijs, ipſum Tranſpadanis ius Latij ciuitati Romanæ proximum dediſſe, poſtquam ciuitas reliquis Italicis populis (quos enumerauí) data eſſet à ſuperioribus conſulibus Iulio, & Rutilio. Porrò autem inter Tranſpadanas Latinas colonias à Pompeio deductas fuiſſe opinor (nullus enim de his aperte, quod ſciam ſcriptor tradit) Veronam & Ateſte Venetorum, Brixiam & Comum Cænomanorum, Laudum Pompeij Inſubrum. Nam Veneti (quanquam eos nunquam legamus à

Romanis victos vel subactos aut triumphatos) ex quo enim in amicitiam & fœdus Romanorum bello Gallico cisalpino authore Strabone venerunt, diu in populi Romani amicitia libere egêre, postea tamen in consuetudinem parendi Romanis clementer prouocantibus, & ipsi venerunt, omnibus præsertim circum finitimis nationibus & gentibus, vt Insubribus, Cænomanis, Carinis, Iapudibus, Istris, & Boijs multis prælijs bello superatis, ac in ditionem populi Romani redactis. De his colonijs Transpadanis meminit Tranquillus in Cæsare, vbi eas colonias Latinas vocat, sic decedens ergo ante tempus colonias Latinas de petenda ciuitate agitantes adijt, & ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones paulisper ob id ipsum retinuissent. Veronam vero vnam ex his colonijs Latinis Transpadanis à Pompeio Strabone deductis fuisse refert incertus author in Panegyrico ad Constantinum Imperatorem, sic pugnacissimo præfecto, vt quam coloniam Cn. Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus euerteret, ô miserabilem Veronensium calamitatem, &c. Tacitus libro decimonono, Quæsitum inde quæ sedes bello legeretur. Verona potior visa patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua prævalebant, simul coloniam copijs validam auferre Vitellio in rem famamq; videbatur.

XC. COLONIA ATESTE VENETORVM.

HAec proculdubio vna ex Transpadanis colonijs fuit à Cn. Pompeio cum Verona & reliquis deducta, de qua scribit Plinius lib. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. coloniæ Cremona, Brixia, Cænomanorum agro, Venetorum autem Ateste.

XCI. COLONIA BRIXIA CAENOMANORVM.

HAEc & ipsa ab eodem Cn. Pompeio Strabone Latina colonia deducta est, atque postea cum reliquis colonijs Transpadanis à C. Cæsare dictatore ciuitate donata. De cuius magistratibus Quæstore, Aedili, Quadrumuiris iuri dicundo, Quadrumuiris quinquennalibus, Sextumuiris augustalibus multa mētio est in antiquis vrbis Epigrammatibus, haud multo tempore antè effossis.

XCII. COLONIA COMVM aliàs NOVOCOMVM.

STrabo libro quinto, Comum mediocris colonia erat, sed Pompeius Strabo Magni pater colonos restituit, eam Rheti vastauerant, C. Scipio tria millia hominum addidit. Cæsar quinque millia, ex quibus quinquenti Græci ciuitate donati. Hi nouum Comum vocauere. Appianus libro secundo bellorum ciuilium. Cæsar Noum Comum condidit in Alpibus, qui illic magistratum gessissent ciues Romanos esse voluit.

XCIII. COLONIA IAVS POMPEIA.

HVius coloniæ quanquam nullus, quod sciam, vetustus author mentionem faciat, procul dubio tamen à Cn. Strabone Latina colonia & ipsa Transpadanum deducta est, à quo & cognomen accepit.

XCIIII. COLONIA ARRETIVM.

HAEc colonia ante Ciceronis tempora, & fortè à Sylla militaris deducta fuit, de qua idem Cicero pro L. Murena sic scribit: Catilinam confluente colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu alacrem incedere, L. Florus lib. 77. L. Sulla ciuitatis statum ordinauit, exinde colonias deduxit. Frontinus Arretium muro ducta colonia lege Triumuirali. Iter populo non debetur, ager eius limitibus est adsignatus. Et alibi, Colonia, Arretina, lege Augusta censita limitibus Gracchanis, qui recturas maritimas & montanas spectabant, postea per cardines decimano & duodecimano est assignata, & numerus centuriarum manet, &c.

XCV.

XCV. COLONIA FESVLAE.

ET hæc vt existimo à L. Sulla dictatore colonia deducta est, de qua Cicero pro Murena meminit. Quandoquidem ex Liuio Florus eum in consulatu deduxisse scribit.

XCVI. COLONIA BOVILLA.

BOnilla lege Sullana est circundata. Iter populo non debetur, agrum eius ex occupatione milites veterani tenuerunt in sortem, Frontinus. Hanc Cicero Philippica secunda appellat municipium.

XCVII. COLONIA SVESSVLA.

OPpidum muro ductum, lege Sullana est deducta. Iter populo non debetur, ager eius veteranis militibus Sullanis in iugeribus est assignatus. Frōt. Hęc vetus præfectura & municipium sine suffragij iure fuit.

XCVIII. COLONIA POMPEIA.

DE hac colonia Cicero pro Sulla sic mentionem facit. Disiunxit Pompeianos à colonis, vt hoc dissidio ac dissensione facta oppidum in sua potestate esset, & Pompeianos haberet, quū ab hoc illa colonia deducta sit, & quū commoda colonorum, à fortunis Pompeianorum P.R. fortuna diuiserit, ita carus vtrisq; est. Has autē quinq; colonias à Sylla deductas fuisse opinor, quòd is multas colonias militares fecisse credatur, atq; hæ ante Ciceronis ætatem iam coloniç factæ fuerint. Florus li. 77. Sylla consul colonias deduxit, & li. 89. Sylla Nolam in Samnio recepit, 47. legiones in agros captos deduxit, & eò ijs diuisit. Multisq; municipijs, vt tradit Cicero pro Cæcinna, ciuitatem ademit.

XCIX. COLONIA CAPVA IVLIA FELIX.

PAterculus Cæsar in consulatu (is eum gessit anno vrbis 695. cum M. Bibulo) legem tulit vt ager Campanus plebi diuideretur, suasore legis Pompeio. Ita circiter 20. millia ciuium eò deducta, & ius his restitutum post annos circiter 152. quum bello Punico à Romanis Capua in formam præfecturæ redacta erat. Frontinus de colonijs. Capua muro ducta colonia Iulia. Felix iussu Imperatoris Cæsaris à 20. viris est deducta. Iter populo debetur P. C. ager eius lege Sullana fuerat adsignatus, postea Cæsar Augusti. in iugeribus militi pro merito diuidi iussit. Calatia oppidum muro ducta, iter populo debetur, P. 60. coloniæ Capuensi cum territorio suo à Sulla Felice adiudicata olim ob hostium pugnā. Cicero in Rullum 2 Neq; te P. Rulle omnia illa M. Bruti atque auspicia à simili furore deterrent, nam & ipse qui deduxit, & qui magistratū Capuę ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbissimas impiorum pœnas pertulerunt. Idem quum venissem Capuam coloniam deductam, L. Considio & Sext. Saltio, quemadmodū ipsi loquebantur, prætoribus, nam quum cæteris in colonijs duumuiri appellentur, hi se prætores appellari volebant. Et paulò pòst. Hinc isti decemuiri, quum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerunt, centum Decuriones, decem Augures, lex Pontifices constituerunt, quos illorum animos, impetus, quam ferociam esse putatis? Idem Philippica secunda: Consuluisti me per literas de Capua, tu quidem, sed idem de Casilino respondissem, possesne, vbi colonia esset, eò coloniam nouam inde ducere, negaui, in ea coloniā quæ esset auspicatò deducta, dum esset incolumis coloniam nouam iure deduci, colonos nouos adscribi posse, rescripsi. Plinius li. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italiæ seruatur ex descriptione Augusti. Intus coloniæ Capua à Capi dicta Aquinum.

COLONIA BOVIANVM VETVS.

ET hæc à Cæsare, vt puto iā dictatore deducta est (nullus enim deinceps ita in eis digerendis temporis ordo accuratus seruari poterit) de qua sic scribit Fron-

Frontinus: Bouianum oppidum lege Iulia milites deduxerunt sine colonis. Iter populo amplius non debetur, quàm P. 10. Ager eius per centurias & scamna est adsignatus. Plinius lib. 3. cap. 12. in regione 4. Italiæ Samnitium, quos Sabellos & Græci Saunitas dixêre, colonia Bouianum vetus, & alterum cognomine Vndecumanorum.

COLONIA VEII.

VEij colonia priusquam oppugnaretur, ager eius militib. est adsignatus ex lege Iulia. Postea deficientibus his ad vrbanam ciuitatem adsociandos censuerat Diuus Augustus, nam varijs temporibus & à diuis imperatoribus agri sunt adsignati. Frontinus in libro de colonijs.

COLONIA AVFIDENA.

AVfidena muro ducta colonia, iter populo debetur, P. 10. milites eam lege Iulia sine colonis deduxerunt.

COLONIA CASILINVM.

CIcero Philippica secunda in Marcum Antonium: Deduxisti coloniam Casilinum, quod Cæsar antè deduxerat omni auspiciorum iure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta; vt vexillum videres, & aratrum circunduceres, cuius quidem nomine portam Capuæ penè perstrinxisti, vt florentis coloniæ territorium minueretur. Hæc authore Festo vetus præfectura fuit.

COLONIA CALATIA.

ET hæc à C. Cæsare deducta fuit, vt ex his Velleij verbis intelligitur libro secundo, vbi de Augusto loquitur sic: Primumq; à Calatia mox, Casilino veteranos exciuit paternos, quorum exemplum sequuti alij breui in formam iusti coiere exercitus.

COLONIA LANVVIVM.

LAnuuium colonia ex municipio vetere facta est, à C. Cæsare dictatore, vt tradit Frontinus, sic Lanuuium verò muro ductum colonia deducta à diuo Iulio. Ager eius in limitibus Augusteis pro parte est adsignatus militibus veteranis, & pro parte virginum Vestalium lege Augustana fuit adsignatus. Sed postea Imperat. Hadrianus colonis suis agrum adsignari iussit.

COLONIA FORVM IVLII.

HAec vt existimo, à Cæsare etiam deducta fuit, quod nomen ipsum declarat. De qua Ptolemæus lib. 3. cap. 1. sic meminit Carnorum mediterraneæ coloniæ Forum Iulij, &.

COLONIA IVLIA HISPELLA.

HAnc quoque à Cæsare deductam nomen ipsum indicat. Hæc etiam municipium dicitur.

COLONIA POLA aliàs PIETAS IVLIA.

ET hanc ex nomine à Cæsare deductam opinor, de qua scribit Plinius libr. 3. capite decimonono: In decima regione oppida Istriæ ciuium Romanorum Aegida. Parentium colonia Pola, quæ nunc Pietas Iulia quondam à Colchis condita, abest à Tergeste centum millia passuum, mox oppidum Nesactium. Hæ autem sunt omnes coloniæ militares, quas à Cæsare dictatore deductas, vel inuenerim, vel coniectura consequi potuerim.

COLONIA AQVINVM.

NVnc eas colonias adijciam, quas à Triumuiris R.P.C. Lepido Antonio Cæsare deductas fuisse inuenerim. Quarum prima ordine alphabetico est Aquinum, de qua ita scribit Frontinus: Aquinum muro ducta colonia, lege Triumuirali deducta, iter populo debetur, P. 80. Ager eius perennis militibus est assignatus. Plinius libro 3. capite 5. In regione prima Italiæ colonia Capua, Aquinum,

Aquinum,Sueſſa,&c.Tacitus lib.17.ſub Othone. Sepoſitus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem. Hæc colonia municipium vocatur à Cicerone in oratione pro Plancio: Nam ante coloniam à Triumuiris deductam,municipium lege(vt opinor) Iulia factum fuerat.

COLONIA IVNONIA FALISCA Etruſcorum.

FRontinus,colonia Iunonia quæ appellatur Faliſca,à Triumuiris eſt adſignata,& modus iugerationis eſt datus,in qua limites interciſiui ſunt,directi lege agraria. Plinius lib.3.cap.5.in regione 7. Tuſcia intus coloniæ Faliſca Argis orta,vt auctor eſt Cato,quæ cognominatur Etruſcorum,lucus Feroniæ,&c.

COLONIA FLORENTIA.

FRontinus Florentia colonia deducta à Triumuiris adſignata lege Iulia Centurijs. Cæſariana iugera, 200. per cardines & decumanos. Huius coloniæ meminit Tacitus.

COLONIA FAEDATVRA.

COlonia Fædatura ea lege qua ager Florentinus in Centuriatis ſingulis iugera,200.termini lapidei,alij ſextales,alij molares,Frontinus.

COLONIA FORMIAE.

FRontinus: Formias oppidum,Triumuiri ſine colonijs deduxerunt. Iter populo non debetur. Ager eius in abſoluto reſedit,pro parte in lacuneis eſt adſignatus. Finitur terminis ſiliceis & Tiburtinis. Hæc ante vetus municipium & præfectura fuit.

COLONIA TELESIA.

TEleſia muro ducta colonia à Triumuiris deducta. Iter populo debetur,P.triginta. Ager eius militibus Auguſteis in nominibus eſt adſignatus,Frontinus.

COLONIA TVDER FIDA.

TVder Fida colonia ea lege, qua & ager Florentinus in Centuriatis ſingulis iugera,200. Termini lapidei,aliàs ſaxei,aliàs molares,Frontinus.

COLONIA VENAFRVM.

FRontinus Venafrum (inquit) oppidum Triumuiri deduxerunt ſine colonijs. Iter populo debetur ped.20. Ager eius in lacineis limitibus interceſſiuis eſt adſignatus,ſed ſumma montium iure templi ab Auguſto ſunt conceſſa. Plinius lib.3,cap.5.In regione prima Italiæ intus coloniæ Capua,Aquinum,Sueſſa,Venafrum,&ora,&c. Venafrum verò vna ex his antiquis præfecturis à Feſto fuiſſe refertur,in quas præfectos quotannis prætor mittere ſolebat.

COLONIA VOLATERRAE.

VOlaterræ colonia lege Triumuirali eſt adſignata in Centurias ſingulas iugera ducenta decimanis à cardinibus eſt adſignata, quam omnes veterani in portionibus diuiſam pro parte habuerunt. Frontinus.

COLONIA VLVBRA.

VLubra oppidum à Triumuiris erat deductum,poſtea à Druſo Cæſare extructum,ager eius in omnibus eſt adſignatus. Iter populo non debetur. Fontinus.

COLONIA REGIVM.

NVnc colonias quas Cæſar Auguſtus deduxit,exponam,quarum fortè prima fuit Regium, de qua Strabo lib.5. ſic ſcribit: Cæſar Auguſtus fugato ex Sicilia Sext. Pompeio, quum deſertam vrbem Regium reperiſſet, permultos ex claſſe eius ibidem fecit colonos.

COLO-

COLONIA ACERRAE.

ACerræ muro ducta colonia Diuus Augustus deduci iussit. Iter populo debetur, P. 90. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Frontinus. Hæc colonia vetus municipium & præfectura fuit.

COLONIA ALATRVM.

ALatrum muro ducta colonia Augustus deduxit. Iter populo non debetur. Ager eius per centurias & strigas est adsignatus. Frontinus.

COLONIA ATELLA.

FRontinus: Atella muro ducta, colonia deducta ab Augusto. Iter populo debetur P. 120. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Atella vetus tum ante municipium, tum præfectura fuit.

COLONIA AVGVSTA TAVRINORVM.

HAnc cum Augusta prætoria, Salassorum ab Augusto Cæsare deductam existimo, quãdo ipse author Strabone, egregia contra Salassos victoria potitus eorum prope nomen deleuerit, de quibus sic lib. 3. c. 17. scribit Plinius: In Transpadana regione 11. coloniæ ab Alpium radicibus Augusta Taurinorum antiqua Ligurum stirpe inde nauigabili Pado, deinde Salassorum Augusta prætoria iuxta geminas Alpium fauces Graias atq; Pœnias.

COLONIA AVGVSTA PRAETORIA Salassorum.

DE hac præter Liuium meminit Ptolemæus lib. 3. cap. 1. sic: Salassorum qui sub Insubribus sunt ciuitates Augusta prætoria colonia.

COLONIA BOVIANVM VNDEcumanorum.

HVc vndecimam legionem post bella ciuilia ab Augusto deductam coloniam fuisse innuere videtur Plinius lib. 3. cap. 3.

COLONIA COPIAE, aliàs THVRII.

STrabo lib. 6. Thurios Tarentini euersere, Romani colonos paucos deduxere, copiasq; coloniam appellauerunt. Hanc ab Augusto deductam opinor post bellum Siculum.

COLONIA CORTONA.

DIonysius qui sub Augusto vixit, Croton colonia Romanorum Cortona nuper appellata est. Hæc in Tuscia erat.

COLONIA CVMAE.

CVmę muro ducta colonia, ab Augusto deducta. Iter populo debetur pedes 80. Ager eius in iugeribus veteranis pro merito est adsignatus iussu Claudij Cæsaris. Frontinus: Vetus aliquando municipium, aliquando præfectura hæc colonia fuit, Festo & Liuio authoribus.

COLONIA FANVM FORTVNAE, alias Iulia Fanestris

HAnc ab Augusto deductam nomen declarat, quando in Tranquillo authore duodetriginta colonias deduxerit. Plinius lib. 3. ca. 13. In regione 6. colonia Fanum Fortunæ Pisaurum. Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. A Pado ad Anconam transitur Rauennam, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, flumen Metaurus atque Athesis.

COLONIA NVCERIA.

NVceria Constantina muro ducta colonia. Deducta iussu Imperatoris Augusti, iter populo debetur P. 60. Ager eius limitibus Iulianus lege Augustana militibus est adsignatus & alibi in absoluto resedit. Liuius lib. 27. Nucerinos quærentes, vbi habitarent Nuceria deleta Atellam, quia id maluerant Atellanis Calatiam migrare iussis transducti M. Marcello, & M. Læuino Coss. Ptolemæus

mæus libr.3.cap.1. Vmbrorum qui sunt supra Tuscos Nuceria colonia, postea Picentinorum Nuceria colonia.

COLONIA ORIENTIVM.

ORientium colonia lege Augusti censita est limitibus Gracchanis, qui rectoras maritimas & montanas spectant, postea per cardines decumanos & duodecumanos adsignata est, Frontinus.

COLONIA PRIVERNVM.

PRiuernum oppidum muro ductum coloniam militibus deduxit Imperator Cæsar sine colonis. Iter populo debetur, P.30. Ager eius pro parte cultus iugeribus est adsignatus. Cæterum in lacineis vel in absoluto remansit. Frontinus: Priuernum vetus municipium & præfectura ante fuit, authore Festo.

COLONIA RAVENNA.

STrabo lib.5. Ariminum Vmbrorum colonia, vt Rauenna, sed vtraque Romanos habet inquilinos. Hæc ab Augusto instituta est, quum classem in eius portu instruxit, quæ Hadriatico sinu tuendo excubaret.

COLONIA TERGESTE.

HAEc ab Augusto deducta est, de qua Plinius li.3. c.18. in 10. regione Italiæ. Tergestinus sinus colonia. Tergeste 33. mille passuum ab Aquileia, Ptolemæus lib.3.c.1. Istriæ post flexum Hadriatici intimi sinus Tergeste colonia.

COLONIA THEANVM SIDICINVM.

FRontinus: Theanum, quod & Sidicinum, colonia deducta à Cesare Augusto. Iter populo debetur P.85. Ager eius limitibus metricis omnib. est adsignatus. Plin.lib.3.ca.5. In regione prima Italiæ coloniæ Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum, Sidicinum & Nola. Hæ autem sunt coloniæ, quas pro Cõstanti Augustum Cæsarem deduxisse inueni. Sequuntur hæ 3. præterea coloniæ à Nerone Claudio, fratre & Druso Cæsare & filio Tiberij Imperat. factæ, de quibus scribit Frontinus.

COLONIA ATINA.

ATina muro ducta colonia, deduxit Nero Claudius. Iter populo non debetur. Ager eius pro parte in lacineis est adsignatus, Frontinus.

COLONIA ANAGNIA.

HAEc ex municipio à Druso Cæsare deducta colonia est, de qua ita scribit Frontinus: Anagnia muro ducta colonia Drusi Cæsaris populus deduxerat: Iter populo non debetur. Ager eius per strigas est adsignatus. Hæc colonia municipium vetus & præfectura ante fuerat.

COLONIA CALAGNA.

CAlagna muro ducta colonia iussu Drusi Cæsaris populus deduxit, iter populo non debetur. Ager eius Veteranis est assignatus, Front. de colonijs.

COLONIA INCERTO TEMPORE DEductæ Colonia Abella.

ABella municipium coloniæ, vel familiæ Imp. Cæsaris Vespasiani iussu acceperunt. Postea in Lacineis ager eius in iugeribus militi est assignatus, iter populo debetur.

COLONIA AESIS.

HVius coloniæ non nisi in vetustis epigrammatibus mentionem extare didici.

COLONIA ANCON, aliàs ANCONA.

PLinius li.3.c.19. Quarta regione Piceni Numana à Siculis condita, ab eisdẽ colonia Ancon appositа promõtorio Cumero in ipso flectẽtis se ore cubito.

CO.

COLONIA APVLESIVM.

HVius coloniæ tantum vetus lapis meminit.

COLONIA ASCVLVM.

PLinius lib.13.c.13.In quinta regione Piceni Cupra oppidum, caſtellum Firmanorum, & ſupra id colonia Aſculum Piceni nobiliſſima. Aſculum Cicero pro Sulla municipium vocat.

COLONIA ASTA.

PTolemæus lib.3.cap.1.In Liguria, Aſta colonia.

COLONIA BRIXILLVM.

PLinius lib.13.ca.15.In octaua regione coloniæ Bolonia, Brixillum, Mutina. De hoc oppido plura ſcribit Tacitus lib.17.19. clade Othonis inſigne.

COLONIA CAEDITIA.

VEtus epigramma tantum hanc coloniam commemorat.

COLONIA CAPIS.

CApis coloniæ, pro æſtimo vbertatis,& naturæ locorum ſunt agri adſignati. Nam termini in varijs locis ſunt poſiti, Frontinus.

COLONIA CONCORDIA.

PLinius lib.3.c.19.In decima regione Venetia colonia Concordia, Ptolemæus, lib.3.cap.1.Carnorum mediterraneæ coloniæ, Forum Iulij, Concordia, Aquileia.

COLONIA GABII.

LApis vetus extat Zagaroli, quod oppidum olim Gabios fuiſſe creditur. Hanc Cicero in Philipp.2.municipium vocat.

COLONIA ISTONIVM.

EThuius coloniæ mentio eſt in vetuſta quadam inſcriptione.

COLONIA LAVROLAVINIVM.

LAurolauinium lege & conſecratione veteri manet. Ager eius ab Imperat. Veſpaſiano, Traiano & Hadriano, in Lacineis eſt aſſignatus. Iter populo nō. debetur, Frontinus de colonijs.

COLONIA LVCVS FERONIAE.

PLinius li.3.c.5.in regione Septima, intus coloniæ Faliſca Hetruſcorum, Lucus Feroniæ, Ruſellana, Senenſis, Sutrina.

COLONIA LVPIA.

VEtus inſcriptio.

COLONIA NEAPOLIS.

VEtuſta epigrammata.

COLONIA PAMPIA.

VEtus inſcriptio.

COLONIA PRAENESTE.

AGellius li.16.c.19. D.Hadrianus in oratione quam de Italicenſibus, vnde ipſe ortus fuit, in ſenatu habuit, Prœneſtinos refert maximopere à Tib. Imper. petiſſe, oraſſeq;, vt ex colonia in municipij ſtatum redigeretur, idque illis Tiberium pro referenda gratia tribuiſſe, quod in eorum finibus ſub ipſo oppido ex capitali morbo reualuiſſet. Feſtus Prœneſte municipium ſui iuris vocat.

COLONIA REGIVM LEPIDI.

PTolemæus lib.3.c.1.In Gallia togata Regium Lepidi colonia.

COLONIA RVSELLANA.

PLinius lib.3.c.5.huius coloniæ in Tuſcia mentionem fecit.

CO-

COLONIA SAEPINVM.

SAEPinum oppidum muro ductum colonia ab Imperatore Nerone Claudio est deducta. Iter populo debetur, P. 50. Ager eius in Augusteis centurijs est assignatus, Frontinus.

COLONIA SALPIS.

HVius coloniæ meminit Frontinus in libro de colonijs. Salpis muro ducta colonia, &c.

COLONIA SENA.

PLinius l. 3. c. 5. In regione 7. Etruriæ colonia, Falisca, Lucus Feroniç, Rusellana, Senensis, Sutrina.

COLONIA SENVSIA.

ANtiqua inscriptio.

COLONIA TOLLENTINVM.

TOllentini vetus inscriptio adhuc extat. Tollentinatium in Piceno meminit Plinius libro tertio.

COLONIA VERVLAE.

VErulç oppidum muro ductum, ager eius limitibus Gracchanis in nominibus est assignaatus, ab Imp. Nerua colonis est redditus, Frontinus in libro de colonijs. Atq; hæc sunt omnium coloniarum ciuium Romanorum, Latinarum, & militarium nomina, quas à Romulo vsq; ad imperij excidium deductas fuisse intra Italiam apud veteres authores vel inscriptiones inuenerim. Quarum pars maior ordine temporum seruato, digesta est. Has vero posteriores quarũ tempora inuenire non potui, vna ordine alphabetico subiunxi.

L. Minutius præfectus annonæ crearent] Extraordinarium fuisse hunc magistratum annotat Onuphrius in commentarijs suis de ciuitate Romana. Sæpius enim, vt quæq; negotia occurrebant, quç extraordinariam curationem requirere videbantur, ita alij atq; alij magistratus creabantur. Hunc tandem ordinarium Augustum fecisse tradit Tranquillus, qui eum curatorem frumenti populo diuidendi vocat. *Præfectus annonæ.*

Lanato erat cognomen] A cana lanugine crescente. Vnde etiam Capitolinus Lanatus est dictus. Sic quoq; Columella de re rustica vuas amineas lanatas, à nascente lanugine vocat. *Lanatus.*

Seruilium Halam] Sic à fœdo oris halitu cognominatum, vt Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. scribit.

Bilibræ farris] De lectione huius loci vide notata per Glareanum & Sigonium. Non male vero legi posse videtur bilibra auferendi casu, sicut & selibra legitur apud Celsum libro quarto, annotante id Bubæo lib. 5. de asse. Cęterum & id hoc loco sciendum, veteres frumentum non solum metiri, sed & appendere solitos. Hinc illud Horatianum.

Cui satis vna
Farris libra foret, tenui sic tamq; pusillo.

Vide Tornebum lib. aduers. 2. cap. 13.

AEquimelium est appellatum] Plerunq; enim Romani eorum bona quos pro criminibus oppido grauibus supplicio affecerant, publicarunt, ædesq; solo æquarunt, mutatis locorum nominibus. Sic cum Marcellus quidam nequam & criminosus, propter latrocinia & sordes vitæ capitali supplicio pœnas dedisset, bonis publicatis, ex ipsius domo macellum ædificarunt. Memimus præterea Vitruuij Vaccij, cuius in Palatio domus, ob regnum affectatum publicata & euersa, cui Vaccij prata nomen dederunt, Vide Alexand. ab Alexand. libro 3. c. 13. Fuit autem AEquimelium inter Velabrum & Capitolium ad tabernas laneas, vt est apud Valerium Maximum libro 6. c. 3. Alexandrum ab Alexandro vbi supra. Varronem libro 4. de lingua Latina. Nota vero hic exemplum libidinis imperandi, pœnarumque male affectati regni. *AEquimelium.*

Fidenæ

Fidenæ. Fidenæ colonia] Fidenæ vrbs, vel oppidum potius, in quarta Italiæ regione, inter Anienem & Tyberim quadraginta ſtadijs ab vrbe diſtans, teſte Dionyſio, cuius meminit Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. & 12. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geograph.

Legatio ſacroſancta. Cęde ruptura ius gentium] Legationem quippe, perinde vt rem ſacram veteres habuerunt, cui Deum Mercurium (quem Deorum nunciũ finxit vetuſtas) præficiebant. Ideoq; ſi qui legati populi Romani, qui iure gentium ſancti ſunt, à quouis populo aut natione violati forent, vt hi dederentur, qui contra ius gentium temerè violaſſent, per Feciales cauebatur. Qua de re lege Alexandrum ab Alex. lib. 5 cap. 3. Hinc & Cæſarem retentis contra ius gentium legatis, non virtute, ſed dolo, de Germanis victoriam conſecutum, M. Cato, cum pro ea victoria ſupplicatio decerneretur, hoſtibus dedendum cenſuit, vt pro ciuitate perfidiam expiaret: prout author eſt Plutarchus in vita Cæſaris.

Coſſi qui? A. Cornelius Coſſus] Feſtus eos qui rugoſi ſunt, & aſpera facie, Coſſos vocari ſcribit, à ſimilitudine vermium, qui ligno nutriuntur, & apud Phryges Pontique accolas (teſte Plinio lib. 17. cap. 24.) pro delicatiſſimis cibis ſumuntur, & hinc quoque Coſſuria Cætaris vxor dicta eſt, cuius Tranquillus in Cæſare meminit. Cæterùm de militari fortitudine Coſſi, præter Liuium Plutarchus in Romulo, Plinius lib. 16. cap. 5. Valer. Max. lib. 3. cap. 2. Sabellicus lib. 5. Ennead. 3.

Spolia opima. Secunda ſpolia] Ter enim tantùm ſpolia opima Ioui delata legimus, primùm à Romulo vrbis parente, cùm Acronem vicit. Deinde poſt Romulũ 313. anno à Coſſo, victo Larte. Vltimo à Marco Marcello, qui Gallorum ducem fudit, teſte Plutarcho in Romulo, & Alex. ab. Alex. lib. 1. cap. 14.

Templum Feretrij Iouis] Quod fuit in vertice montis Capitolini, à Romulo poſt bellum Ceninenſium extructum. Quade re ſuprà libro primo diximus.

Cuniculum agere. Agere Cuniculum] Clàm ſubtus terram fodere: eamq; fodiendo tollere: hinc cuniculis bellare dicitur, qui non aperta vi, ſed diſſimulanter ac dolis rem gerit. Contrà, qui palàm agit, quod agit machinis agere dicitur. Hinc Martialis:

Gaudet in effoſſis habitare cuniculus antris,
Oſtendit tacitas hoſtibus ille vias.

Voltumna. At Voltumnæ] Hanc Hetruſcorum Deam fuiſſe, ex hoc Liuij loco apparet. Videndum tamen an potius Vertuna legendum ſit, vt Vertunus. Prout annotauit Gyraldus hiſtoriæ Deorum ſyntag. 1.

Aerarium fieri quid ſit? Duplicatoq; cenſu ærarium fecerunt] Aſconius in diuinationem Ciceronis, de notis cenſorijs loquens, ita inquit: Regendis moribus ciuitatis cenſores quinto quoque anno creari ſolebant. Hi prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet, ſenatu eijceretur, qui eques Romanus equum publicum perderet, qui plebeius in Cæritum tabulas referretur, & ærarius fieret. Aerarium verò fieri erat, nullum aliud ius ciuitatis in Centuria, atque adeò in tribu retinere, quàm vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus eſſet, is non ſolùm ſuffragio vrbano, ſed etiam ſtipendijs militaribus ſpoliatus eſſet. Quòd verò ærarij à militaribus ſtipendijs eſſent repulſi, ex Liuij loco, qui eſt in principio ſeptimi, vbi de Attellanis ſcribit, cognoſcitur. Et hinc patet Varronem rectè dixiſſe, cenſorem eſſe, ad cuius cenſionem, hoc eſt, arbitrium cenſeretur populus. Et feſto cenſores dictos, quòd tanti rem ſuam quiſque æſtimare ſolitus ſit, quantum illi cenſuerint, cùm ſæpius cenſum multiplicarent, vt hic videre licet, illa tamen æquitate admiſſa, vt releuetur is, qui in tabulis publicis, delato modo ex certis cauſis frui non poſſit, prout Vlpianus de cenſibus eam cenſendi rationem fuiſſe demonſtrat.

Ne cui album veſtimentum] Huius legis vim authoritatemque nullam fuiſſe, innumera de candidatis exempla docent, quæ videre eſt apud Manutium in libro de legibus Romanis.

Orbẽ voluere Orbem voluentes] Id eſt, in orbem conſiſtentes, vt Cæſar lib. 5. de bello Gallico

Gallico loquitur (inquiens) iusserunt pronunciari, vt impedimenta relinquerent, atque in orbem consisterent, id est, in orbem pugnarent. In orbem verò pugnari solet, cum vndique metus est, aut cum pauci à pluribus se circumuentos vident, vt militum terga tuta sint. Alibi Liuius id vocat in orbem se tutari, hoc eodem libro, Græci συστρέφεσθαι hoc dicunt. *In orbem pugnari.*

Posthumius nulla tristi nota] Tristem notam dixit, quod nulla crudelitatis infamia aspersus sit, vt notat Erasmus in prouerbio: Creta notare, & rursus in prouerbio: Tristis litera. Vbi docet ex Asconio D. fuisse literam damnationis. absolutionis. N. L. ampliationis. *Tristis nota.*

Legem de mulctarum æstimatione] Tres leges de re mulctatitia latæ fuisse inueniuntur. Ex quibus primam tulit Sp. Tarpeius Capitolinus, & A. Aterinus Fontinalis coss. Vnde etiam ipsa lex tam Tarpeia, quam Aterina dicitur. Quare autem lata sit, ostendit Gellius lib. 11. cap. 1. Alteram autem legem Festus latam scribit, de modo mulctarum à T. Menenio Lanato, & P. Sextio Capitolino, coss. biennio postquam Aterina lata est. Tertia est ea, cuius hic Liuius meminit. Vtrum autem hi consules æstimationem ex lege Aterina constitutam mutauerint, aut ipse Liuius circa hæc tempora describenda negligentior à multis accusatus, quod Aterino & Tarpeio tribuendum erat, his attribuerit, Zasius in suo legum antiquarum Catalogo affirmare nequit. *Mulctatitiæ leges.*

Magna conatis magna præmia] Nam honos virtutem & artes alit. Vnde recte Aristoteles scribit honorem esse præmium virtutis. Et Solon Salaminius interrogatus, quid magis ad Reipublicæ salutem prodesset? Respondit, si boni præmijs inuitantur, mali autem pœnis coërcentur. Cicero ad Brutum, & Antisthenes interrogatus, quæ res portenderet ciuitatibus exitium: Quum in his, inquit, nullum esse potest bonorũ ac malorum discrimen. Sentiens eam Rempublicam non posse cõsistere, vbi nec honos esset virtuti, nec pœna scelerosis; Et hoc est, quod apud Homerũ stomachatur Achilles: ἐν δ' οὐ τίη τιμή. Et Lysander interroganti Persæ, quam Rempub. maximè probaret: Eam, inquit, in qua fortibus viris ac meticulosis, cõgrua vtrisq; redduntur: Sentiens virtutẽ inuitari præmijs, ignauos excitari ignominia. Theophrastus quoque interrogatus, quidnam Rempub. confirmaret, respondit, Beneficentia, præmium & pœna. Vide & alia in hanc sententiam notata ab Erasmo in Chiliad. Artes honos alit. *Præmijs virtus excitatur.*

Fortem ac strenuum aliquem existere ex plebe] Vide quam plurima in hanc sententiam apud Iuuenalem, vbi inquit:

Veniet de plebe togata,
Qui iuris nodos & legum ænigmata soluat.

Vbi nihil aliud in tota Salgia ostendit, quàm etiam ex infima plebe quamplurimos virtute præclaros prodijsse. Verum hæc frustra nostro tempore nostris Cyclopibus atque Harpyis occinuntur.

Capuam ab campestri agro] Variæ de constructione Capuæ sententiæ afferuntur. Seruius à Tuscis, qui omnem fere Italiam subiugauerunt conditam scribit, cum hunc Virgilij in lib. 8. versum explicat. *Capua vnde dicta.*

Et Capys hinc nomen Campanæ ducitur vrbi.

Suetonius in dictatore Capys conditoris sepulchrum Cãpuę fuisse indicat, in quo à colonis deductis tabula reperta fuit, quę Cæsari mortem denunciarit. Ad quod & Lucanus lib. 2. accedit. Plinius li. 3. cap. 5. Capuã ab vndecimo campo dictam inquit, quod quomodo ibi intelligendum sit Hermolaus Barbarus annotauit. Strabo autem lib. 5. quod duodecim vrbium caput esset dictam putauit. Quicquid rei sit, constat præter Vmbram vrbis huius hodie nihil extare.

Præter duos vrbanos quæstores] De origine quæstorum mirè inter se variant authores, vt latè ostendit Onuphrius in commentarijs lib. 1. Fastorum. Primò verò deligebatur à consulibus, vt scribit Cornelius Tacitus libro 2. Manfit autem (inquiens) consulibus potestas deligendi quæstores, donec eum quoque honorem mandaret populus, creatiq; primùm Valerius Potitus, & Mam. *Quæstores vrbani.*

Aimilius 13.anno post exactos reges, vt rem militarem comitarentur. Plutarchus vero in vita Poplicolæ & Zonaras scribunt eum pecuniæ tractationem alijs mandasse,ne consulum per eam potestas augeretur,tum primum quæstoribus designatis.Nam publicæ pecuniæ præpositi,ærarij curam habebant,à quærendo dicti,vt tradit Varro lib.4.de lingua Latina.

Ampliati qui.

Ampliatam] Ampliati sunt, quorum damnatio differtur, aut quia corã sistendi testes sunt, & cum illis testes committendi, aut quia nondum plane liquet,aut de crimine,aut de pœnæ modo. Non liquere de causa dicebant,quãdo probationes & argumenta non satis erant idonea ad dijudicandã causam.

Comperẽdinatio quid?

Quid vero Cõperendinatio ab ampliatione differat,tradit Torneb.li.1.Aduersariorũ cap.3.ostendens comperendinationẽ lege Seruilia in iudiciũ repetwndarum introductã,vt etiã si prima actione iudici liqueret eum damnandũ esse, tamen eì condemnare non liceret.Lex enim Seruilia induxit cõperendinationẽ,ne primo iudicaretur,id est,vt bis causa diceretur, ac cõperendinatio altera,id est,secunda est actio.Et hanc explicationẽ attigit Asconius, cum scripsit: Cõperendinatio vtriusq; partis recitatio est, id est, vt Tornebus interpretatur, cum iterum à præcone citantur,vt adsint,qui priore actione citati fuerant.

Necari sub crate] De hac loquendi forma vide suprà.

Defungi morbo.

Defuncta ciuitate] Id est, cum ciuitas à morbis liberata esset, Budæus in prioribus annotat.

Senatores olim legati.

Non plus singulis senatoribus] Vetere siquidem instituto, publici populi Romani nuncij cum mandatis ad exteras nationes ex solo ordine senatorio mittebantur. De vltimis Reip.temporibus, vix vlla veterum authoritas extat. Nam Liuius infra lib. 31.consuli à patribus commissum esse scribit,vt quem videretur,ex ijs qui extra senatum essent,legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Atq; etiam Imperatores nonnunquam sibi legasse in equestri ordine adhuc constitutos certum est.

Sacramento dicere.

Nemo inuitus sacramento diceret] Dicere sacramento,vt Budæus in prioribus annotationibus tradit,sermo est antiquorum,& hoc in loco dicere, pro destinare & dicare accipi potest. Hoc enim etiã dicere significat teste Nonio.

Militare stipendium.

Stipendium miles de publico acciperet] Recte inquit miles,neq; enim eodem anno equites,quo pedites stipendium acceperunt, sed in Anxure capto, illi bello Veiente,vt Liuius postea tradit: Stipendium vero militare quantum fuerit,haud procliue dictu est. Polybius enim diurnũ peditis questum obolos duos statuit. Centurionis duplex. Equitis Drachmã, quæ eadem fere est apud Græcos,ac denarius apud Romanos.Postremorũ autem temporũ consuetudine diurnũ peditis Romani stipendium fuisse denariũ,ex Taciti libro primo apparet,vbi Percennius miles conqueritur denis in diem assibus animã & corpus æstimare, hinc vestem,arma,tentoria,hinc sæuitiam centurionũ,& vacationes

Denarij æstimatio.

munerum redimi.Denarius autem decem assibus æstimatus est,atq; semper in militari stipendio pro decem assibus datus,quamuis bello Punico secũdo placuisset,vt sexdecim assibus permutaretur,vt tradit Plinius lib.33.cap.3.

AEs graue.

AEs graue plaustris] AEs graue, inquit Festus,dictum à pondere,quia deni asses singuli pondo libræ,efficiebãt denarium ab hoc ipso numero dictum. Porro vero ex his Liuij verbis apparet,cur æra merere milites dicantur,curq; ærarium dictum sit,ab ære scilicet graui,nondum argenteo nummo percusso. Inde infra libro sexto,hæc locutio: Rem creditori palam soluit, libraq; & ære liberatum emittit,de Manlio loquens,vt id Budæus libro quinto,de asse annotauit. Fuit autem hic ordo rei nummariæ,vt primum Romani ære graui, id est, nummo rudi & informi vsi sint, postea ære signato,quod fuit sub sexto demum rege. Deinde argento signato anno vrbis 485. teste Plinio libro 33. his verbis: Argentum signatum est anno vrbis quingentesimo octogesimoquinto, Q. Fabio consule,quinque annis ante primum bellum Punicum & placuit denarius pro 10.libris,quinarius vero quinque,sestertius pro dupondio.

AEra merere.

Argentum quando signatum.

IN

IN LIBRVM V. ANNOTATIONES EX VARIIS DOCTORVM MONVMENTIS excerptæ.

ID donum inimicorum veneno illitum] Alludere videtur ad vetus proverbium, Hostium munera, non munera. De quo vide Erasmum in eodem.

Sub pellibus durare] Id eo dicitur, quoniam militum tentoria pellibus obtegerentur. Vnde & sub pellibus esse dicebantur, Liuius libro trigesimoseptimo. Aut sub pellibus milites habendos fore. Huc spectat Celsus de supellectile legata. ff. loquens. Labeo (inquit) originem fuisse supellectilis putat, quod olim ijs qui in legionem proficiscerentur, locari solerent, quæ sub pellibus vsui forent. Cœlius lib. 27. cap. 14. lect. antiq. *Sub pellibus durare.*

Nec opera sine emolumento] Conuenit hæc sententia cum prouerbiali illa: Hostimentum est, opera pro pecunia. Quæ admonet nihil gratuitum esse debere, sed officium beneficio pensandum. Hostimentum autem, authore Festo Pompeio, beneficij pensatio est à prisco verbo hostire, & redostire, quod est paria referre. *Hostimentũ.*

Sicut æstiuas aues] AEstiuæ aues Liuio sunt, quas videmus æstate, hyeme non videmus, cum vel lateant, vel autumno hinc auolent, in diuersas plagas, Torneb. lib. 24. aduers. cap. 38. *Aues æstiuæ.*

Fustuarium meretur] Fustuarium quidam fustigationem interpretantur, vt annotat Cœlius lib. 10. cap. 5. lect. antiq. Polybius author est in lib. de trib. polit. Duo in primis supplicíorum genera fuisse in militiæ disciplina, decimationem, id est, δεκατίαν & fustuarium. Modestinus quoq; iureconsultus inter pœnas militares fustium castigationem recenset. *Fustuarium quid?*

Vineæ non tantum iam iniunctæ] Vineæ machinæ militares, quæ cuiusmodi sint, & quomodo parentur, docet Flauius Vegetius libro 4. cap. 15. de re militari. *Vineæ.*

Quibus census equester erat] Fuit autem equestris census senatorio minor nimirum sestertiũm quadringentorum millium. Quadringenta verò millia equites esse censos, ante initium belli ciuilis. Suetonius de Cæsare ad Rubiconem exercitum loquente testis est. Idem quoq; Augusto imperante seruatum Horatius in prima epistola indicat, cùm cecinit. *Census equester.*

Si quadringentis sex, septem millia desunt
Plebs eris.

Seniores etiam coacti nomina dare] In legione namque non nisi ingenui, & ex ingenuis nisi iuniores, & ex iunioribus, nisi qui in quinq; classibus censerentur, & ludicræ artis expertes essent, ordine centuriabantur. Vnde seruí Libertini, pueri seniores, capite censi & histriones ad arma non vocabantur, nisi in dubijs Reipublicæ rebus necessitate cogente. Sic bello Hetrusco & Samnitico libertinos lib. 10. Bello Punico secundo seruos centuriatos, Liuius lib. 27. scribit. *In legione qui?*

Libri Sibyllini] Quos Tarquinio regi oblatos, Romani summa religione, ac obseruantia colebant, & ab alijs, quàm Duumuiris primùm, deinde Decemuiris, postremò Quindecemuiris aspici aut legi nefas erat, vt Lactantius tradit. Imò nihil Romani neque sanctum, neque sacrum ita custodiebant, quemadmodum hæc Sibyllina diuinitus (vt existimabant) missa oracula, & cum dij immortales de rebus aduersis consulendi essent, remediumque aliquod malis quærendum. Quindecemuiri hos libros quasi oraculum presentaneumque remedium adire solebant. Cæterùm is Tarquinius qui eos emit, vt *Libri Sibyllini.*

Duumuiri ſacris faciundis.

eos in manibus habuit, ſtatim duos viros ex illuſtrioribus patritijs creauit, quibus horum librorum cuſtodiam tradidit, appellatique ſunt Duumuiri ſacris faciendis. Quorum munus erat hos ſacros libros cuſtodire, quoties opus eſſet adire, legere, interpretari, & quæ iubebantur, vt perficerentur, curare, Apollinis ſacrarumque ceremoniarum antiſtites eſſe, & quoties fames, peſtilentia, bella ciuilia, & externa vrbem vexare cõtigiſſet, vel prodigia aliqua nunciata eſſent apparuiſſe, eorum omnium malorum ex oraculis Sibyllinis remedia inuenire, lectiſternijs ad Deorum puluinaria factis, Deũm iram placare, proſpera omnia precari, aduerſa vt tolerentur rogare, & poſtremo Deos omnes iratos ſacrificijs factis mitigare. Plura de hiſce libris vide in libro Onuphrij de ludis ſecularibus, non contemnenda de Sibyllis & Sibyllinis carminibus ex Varrone, Dionyſio, Solino, Plinio, Gellio Lactantio & Suida exponentis.

Lectiſternium quid?

Lectiſternio tunc primùm facto] Lectiſternium ritus ſupplicandi Dijs Romæ frequentiſſimus, cum videlicet ſtratis in templo lectis, numina ſibi propitia rebus gerendis expoſcerent, vel auerruncandæ peſtilentiæ opem quærerent. Lectiſternia, inquit Seruius in XII. AEneidos, dicuntur, vbi in templo homines ſedere conſueuerunt. Legimus lectiſternium in Capitolio ſic celebrari ſolitum, ſtratis tribus lectis, conuiuium Deis apponebatur, Ioui, Iunoni, & Mineruæ. Iouis ſimulachrum in lectulo reponebatur. Iuno vero & Minerua in ſellis, ſic appoſitis epulis non Dei, ſed VI. ipſi epulones celebrabant. Vide de hiſce Gyraldum hiſtoriæ Deorum ſyntag 17.

Haruſpices. Hetruſci aruſpices. Extiſpex.

Hoſtibus Hetruſcis aruſpices non erant] Haruſpices à victimis in ara aſpiciendis dicti ſunt. Is enim eſt haruſpex, qui poſtquam hoſtia immolata eſt, inſpectis extis futura prædicit, qui & extiſpex dicitur. Cæterum Hetruſcorum peritiam in aruſpicina præcipue celebrem extitiſſe, indicio eſt, quod Cicero lib. 1. de diuinatione ſcribit: Hetruria autem de cœlo tacta ſcientiſſime animaduertit, eademque interpretatur, quid quibuſque oſtendatur monſtris atque portentis. Quocirca bene apud maiores noſtros, Senatus tum cum florebat imperium decreuit, vt de principum filijs, ſex ſingulis Hetruriæ populis in diſciplinam traderentur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari ſolitos Hetruriæ populis, ad percipiendam ſacrorum diſciplinam. Sunt autem duodecim Hetruſcorũ populi, quorũ principes Lucumones, vocabantur olim.

Lucumones quæ.

Procuratio quid.

Per quos ea procurarent] Sic & Cicero lib. 2. de legib. Quibus diuis creuerint, procuranto, ijdemq; fulgura atq; obſtita pianto. Eſt autem procuratio, ſacrificium, quod fit ad depulſionem & expiationem monſtrorum & portentorum, & ea gratia rem diuinam facere eſt monſtra procurare. Annotante Tornebo in loco Ciceronis allegato.

Sortes quid.

Sorteſq; oraculi] Duo enim genera oraculorum fuiſſe ex libro de diuinatione cognoſcimus, vnum quod à furẽtibus profundebatur, vt à Pythia vate numine Apollinis correpta, alterum quod æquatis & paribus ſortibus è ſitella vel vrna ducebatur. Habebantur enim ſortes certis quibuſdam ſententijs, obſcuris tamen notatæ, quarum quædam felicitatem, quædam calamitatem denunciabant, aut alia eiuſdem generis. De qua re vide Tornebum lib. aduerſ. 5. cap. 21.

Pythicum oraculum.

Oraculi Pythici] Apollinis ſic dicti à Pythone ſerpente, ſagittis eius confecto, cuius fabula ab Ouidio in Metamorphoſi plene deſcripta eſt.

Latinæ feriæ quæ.

Latinas ſacrumque in Albano] Harum crebra apud Liuium eſt mentio. Fuerunt autem inſtitutæ à Superbo rege, ea de cauſa, vt quemadmodum Latini rerum publicarum cauſa ad lucum Ferentinæ conuenirent, ſic ſacrorum gratia in montem Albanum cogerentur. Fuit autem locus, vt & à Dionyſio proditum eſt in monte Albano, in quem populus Romanus & Latini fœderati conuocabantur, vt Ioui Latiali communi conſenſu ſacrificium facerent, cumque eorum alij agnos, alij caſeum, alij lac, alij alia domo attuliſſent, tauro immolato, ſuam quiſque carnis partem acciperent. Hoc ſolenne etiam Latiar

Latiar.

appel.

appellatum,ad extrema vſq; Reipublicę tempora eſt conſeruatum.Neq; enim ante Coſſ.exire Paludati in prouincias conſueuerunt, quam ferias Latinas indixiſſent, atque ijs in monte Albano cum Latinarum ciuitatum magiſtratibus operam dediſſent.Hinc eſt quod Liuius li.22.ſcripſit,Latinas ferias inſtauratas, quod legati ab Ardea queſti in ſenatu eſſent, ſibi in monte Albano Latinis, carnem,vt aſſolet,datã non eſſe,& lib.37.Latinas inſtauratas, quod Laurentibus carnis,quæ dari debet,data non erat. His vero ferijs vnum diem dicauit Superbus,exactis autem regibus, alter additus eſt. Poſt fœdus cum Latinis à Sp.Caſſio conſule ictum tertius, anno demum vrbis 396. compoſita, quæ diu ciuitatem turbauerat,de plebeio conſulatu ſeditione quartus. Id quod apud Dionyſium & Plutarchum inuenitur.

Tuo ductu] Quid ſit ſacrorum euocatio, & quomodo olim fieri ſolita ſit, vide Macrobium lib.3.Saturnal.cap.8.

Iuno regina] Regina Iuno à Latinis cognominata,quod ſoror & coniunx Iouis,Deorum atque hominum regis. De qua Plutarchus in Camillo, præter ea,quæ à Liuio hic & in alijs locis commemorantur. Meminit huius reginæ Iunonis etiam Virgilius in illo: *Iuno regina.*

Aſt ego quæ Diuum incedo regina Iouiſq;
Et ſoror & coniunx.

Eius hoſtiæ exta proſecuiſſet] Exta cocta ſolebant proſecare,vnde & proſecta dicebantur,ac partem adolebant, partem conſecrabant, ſacerdotibuſq; dabant,partem ſibi apponebant.Tranquillus in Auguſto,Semicruda exta rapta foco proſecuit. Eſt vero verbum ſacrificantium. Particulæ enim minutæ membrorum omnium proſecta dicebantur in ſacrificijs.Sic Lucanus: *Proſecta quid.*

Si pectore pleno
Sæpe dedi,laui calido proſecta cerebro.

Et Ouidius:

Inde vbi libauit,proſecta ſub æthera ponit.

Hæ ſacrificiorum particulæ videntur etiam dici præſiciæ à præſecando,de quibus Arnobius lib.7.ridens antiquorum ſuperſtitioſa ſacrificia.Vide Tornebum lib.15.aduerſar.cap.7.

Libera corpora ſub corona vendidit] Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta væniebant,& idcirco dicebantur ſub coronis vænire. Sicut autem corona ſignum erat captiuorum vænalium, ſic pileus impoſitus demonſtrabat eiuſmodi ſeruos venundari,quorum nomine emptori venditor nihil præſtaret.De quo vide Gellium lib.7. Budæum in prioribus ad Pandectas. *Sub corona vænire.* *Pileati ſerui.*

Decem æſtares hyemeſque] Ad imitationem Poetarum per meſſes hyemeſq; annos ſupputaſſe videtur.Sic Ouidius pereleganter:

Vrbe virum vidi, tectoq; animoq; recepi,
Hic vbi bis æſtas bisq; recurrit hyems.

Atque alio in loco:

Tertia nudatas acceperat area meſſes,
Inq; cauos ierant tertia muſta lacus.

Sed & Thucidides author grauiſſimus non rectè ab Eponymis rerum geſtarum ordinem accipi arbitratus,tempora in hyemes atq; æſtates digeſſit.

Nulla felix arbor] Felices arbores Cato dixit,quę fructum ferunt.Infelices quę non ferunt.De qua re Cœlius lib.10.cap.7. lectionũ antiq. Brodæus lib.4. Miſcellaneorum c.6.Torneb.lib.4. cap.3. Per infelicem arborem intelligit ſtipitem & furcam,de qua fontes ſuſpenduntur, neq; enim vlla arbor aut vllum lignum infelicius eſt,& ita iſtud Liuianum intelligendum: I lictor,colliga manus,infelici arbori ſuſpendito. *Felix arbor.* *Infelix arbor.*

Damnata voti] Verba propria ſacrorum. Damnatus autem voti eſt, qui promiſſa voti ſoluit.Sic & Virgilius: *Damnatus voti.*

Damnabis tu quoq; voti.

Reus voti. Reus autem voti est, qui suscepto voto numinibus se obligat.

Stipes vel stips. Stipis verius quam decimæ] Varro stipem dictam vult, quod qui supra æs maiorem numerum accepissent, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, hoc est, componebant, quo minus loci occuparet. Pecuniam quoque, quam vel in ærarium reponebant, vel Dijs offerebant, stipem veteres dixere. Stipendiarij milites hinc dicti, quod stipem penderent.

Pilentum. Vt Pilento ad sacra] Idem scribit Sextus Pompeius, ob hanc munificentiam concessum fuisse matronis, vt Pilentis & Carpentis per vrbem veherentur. Fuere autem Pilenta, vt Seruius libro octauo Aeneidos scribit, vehicula, sicut nunc Basternas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc russati, quib. nisi castæ matronæ vti nõ poterant. Quod & ab Isidoro refertur lib. 20. Ethymolog. vbi & carpentum ab Horatio Petoricum appellatum scribit.

Magistro liberorum] Nefandum huius ludimagistri & indignum plane facinus scribunt quoque Plinius, de viris illustribus capite 23. Claudianus in Gildon. Valerius libro sexto, capite quinto, Frontinus lib. 4. ca. 4. Sabellicus lib. 10. cap. 4. Est autem perfidiæ, proditionis, & impietatis in discipulos exemplum.

Iura militaria. Belli iura] Fuit enim & inter cæteras hęc lex militaris, ne dolo malo, nèue aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur, quam diligenter à Romanis obseruatam hic Liuij locus testimonio est. Manutius de legibus Romanis.

Pueris tradidit] Iniuria enim vel dolo hostes vincere inhonestum putabat, cum non fraude, sed propria virtute, magnum fortemque ducem militare decear.

Equis albis triumphare. Alibi per vrbem vexerant equi] De hoc triumpho lege Plutarchum in vita Camilli, Blondum lib. 10. Romæ triumphantis, Alexandrum ab Alexan. lib. 6. cap. 6. qui tres triumphos vna egisse libro 1. cap. 22. scriptum reliquit. Datum autem id Camillo crimini ideo est, quod albis equis triumphasset, quod Dijs immortalibus in eo similis esse voluerit. Albis enim equis Iouem & Solem vehi apud Higinum legimus, & alibi Plinius libr. 33. cap. 7. Camillum minio illitum triumphasse, ait.

Literæ laureatæ. Literæ laureatæ] Moris fuit apud Romanos, vt quoties imperator hostium exercitum deleuisset, aut vrbem expugnasset, Lauro victoriæ signo literas inuolutas ad senatum mitteret. Laurus enim, vt & palma victoriam significat. Hinc Ouidius amorum 1. Eleg. 11.

Non ego victrices lauro redimire tabellas.

Sic etiam fasces laureati dicuntur Plinio, laureola corolla Ciceroni 2. Epistola ad Cœlium. Vide Brodæum lib. 1. Miscellan. cap. 33.

Intercessio. Intercessionem sustulisse] Intercessio est id, quod vulgo oppositionem vocamus. Gellius lib. 13. Varro (inquit) de intercessionibus scripsit.

Telum metaphorice quod. Aliud telum patres] Telum hoc loco pro consilio ac ratione viaque gerendi negocij accipitur, vt & alibi sæpe apud Liuium. Fortassis sumpta Metaphora à venantibus, qui telo appetunt quod capere volunt. Vnde & certa dicuntur tela, consilia quæ nunquam fallunt. Erasmus in prouerbio: Ingens telum necessitas.

L. Apuleius trib. plebis. L. Apuleio tribuno plebis] Non Saturnino, qui tribunus plebis de agrorum diuisione legem tulit, prout Schureriani codices Argentinę impressi habent: sed L. Apuleio Camilli accusatore, quem quoque Volaterranus lib. 13. cap. 4. Vrbanorum commentariorum, à Saturnino separat.

Quindecim millibus grauis æris] Qui assium numerus ad argenti rationem relatus, mille & quingentas drachmas constituit. Notanda igitur Romanorum ingratitudo erga Camillum, qui in columitatem suam tueri non valuit Romæ, cuius ipse salutem stabiliuerat, & summam felicitatem auxerat. Vide Val. Max. lib. 5. cap. 3.

Clusium. Clusinis] Clusium Italiæ oppidum, propè Clanem in monte situm, de quo

quo Plinius lib.36.cap.13.Volaterranus lib.5.cap.2.Geogr.

Ius in armis ferre] Militaris magis quam ciuilis vox hæc est. Sic & Marius reprehendentibus se, quod vno tempore mille Mamertinos contra leges ciuitate donasset, respondit se per armorum strepitum leges exaudire non potuisse. Iulius quoque Cæsar patriæ bellum illaturus, amicis bellum dissuadentibus, quod id contra leges esset, Ius in armis esse renunciat. Cumque Pompeio ex Italia fugato, thesaurum ex ærario populi Romani foribus vi effractis abrepturus esset, Metello tribuno plebis id certis legibus allegatis vetanti ait: Non idem armorum ac legum tempus esse. *Ius in armis.*

Ambitio obstabat] Quam Græci φιλοτιμίαν appellant, & Euripides, vt pessimum in ciuitate numen execratur. *Ambitio.*

Vlulatus cantusque dissonos] Mos enim fuit Gallorum, terribilem sonitum classicorum edere, & cum eo ab vniuersa multitudine tantum clamorem vlulatumque attolli, vt incredibilis vociferatio audiretur, nec tubæ solum, militesque, verum etiam circunstantia omnia loca vocem emittere viderentur. *Gallorum vlulatus.*

Testudine facta] Id de ea testudine intelligit Tornebus lib.9.aduers.cap.8. quam faciebat exercitus, se tegumentis scutorum vndique operiens, vt testudo suo obducta est putamine, eaque specie referebat tectum ædificiorum. Sic autem se operiebant erate perpetua clypeorum, aduersus sagittas Parthorum, & aduersus omnia missilia superne cadentia, cum vrbem oppugnabant. Hinc Maro scribit: *Testudinem facere quid.*

Obsessumque acta testudine limen.

Curules gesserant magistratus] Curules magistratus erant ædiles, prætores, consules, sic dicti à sellis curulibus, quibus gestabantur. Qua de re copiose Festus & Pomponius de magistratibus Romanorum, & Alexander ab Alex.lib.4.cap.11. *Curules magistratus.*

Honorumque insignibus] Honorum insignia erant toga prætexta, sella curulis, ius imaginis in memoriam posteritatis, vestis purpurea, Alexander loco præallegato. *Honorum insigna.*

Quam venerabundi] Senectuti enim, etiam inter atrociſſimos, honos debetur & reuerentia. Apud antiquissimos tamen Romanorum, neque pecuniæ præstantior honos tribui, quam ætati solitus. Maioresque natu à minoribus colebantur, ad Deum prope & parentum vicem. Atque in omni loco atque specie honoris priores potioresque habiti. Vide Gellium lib.2. cap. 15. Valerium Max.lib.2.cap.1. *Senectus veneranda.*

Nuda corpora] Gallos enim nudis corporibus pugnare solitos, testatur etiam Polybius lib.2.

Gabino cinctu] Cinctum Gabinum dicunt esse togam sic in tergum reiectam, vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc genere vestimenti consul Romanus vtebatur bellum indicturus, attestante Virgilio: *Cinctus Gabinus.*

Ipse Quirinali lituo, cinctuque Gabino.

Vbi vide Seruium.

Pontius Cominius] Frontinus lib.3.c.13.scribit Romanos in Capitolio obsessos, ad Camillum ab exilio reuocandum, Pontium Cominium misisse, qui, vt stationes Gallorum falleret, per saxum Tarpeium demissus est. Cuius rei quoque mentionem faciunt, Plinius libro 7.cap.28.Vegetius lib.4.cap.26.de re militari. *Pontius Cominius.*

Dictatorque absens dictus] Absentes antea nunquam hactenus dictatores dixere Romani, qui semper in foro Romano, oriente nocte, & silentio dicere consueuerunt, teste Alex.ab Alex.lib.4.cap.23. vbi de dictatoris summo imperio & potestate multa leges apud Dionysium lib.5. *Dictator absens dictus.*

Anseres non fefellere] Est enim hoc animal natura pauidum, ac sensu anxiuque acerrimum, vt est apud Plinium lib.10.cap.23.& lib.29.cap.3. Huius autem historiæ meminit quoque Maro lib.8. & Alex.ab Alex.libr.6.cap.11. *Anser naturaliter pauidum animal.*

Verum & illud quoque obiter notandum est, Romanos volentes rependere id beneficij genus, longo post tempore non tantum è publico anseribus cibum dedisse, verum etiam aurea anserum simulacra fecisse, ac vt Deos coluisse, vt est apud Plinium, vbi supra.

Vir bello egregius] Nam vt Plinius lib.7. cap.28. scribit, ante viginti duos annos bina cepit spolia: Primus omnium eques coronam muralem accepit, sex tunicas, triginta septem dona à suis imperatoribus, triginta tres aduerso corpore cicatrices accepit. Cui ex recentioribus astipulatur Pontanus de fortitudine Heroica, lib.1.cap.vlt.

Manlij virtus. Manlius ob virtutem laudatus] De Manlij rebus gestis præter Liuium, Plinius lib.7.cap.28. Florus libr.1.cap.13.& 26. Plutarchus in Camillo. Eutropius libr.2.cap.13. Valerius Maximus libr.6.cap.3. Virgilius libr.8. Sabellicus libr.1. Ennead.4.

Aius Locutius. Locutio fieri] Aium Locutium intelligit, qui, vt inquit Varro in libris diuinarum: Deus est appellatus, ob vocem diuinitus editam, vt scribit Gell. libro 16.cap.17. Meminit eius Cicero libro 1.de diuinatione. Plutarchus in libro de fortuna Romanorum, qui hanc historiam recitans, Aium Locutium φημὴν καὶ κληδόνα vocauit.

Puluinaria Deorum. Puluinar suscipi potest] Solebant Romani vel deuictis hostibus, vel quouis alio modo Republica bene gesta & periculo communi propulsato, ad puluinaria Deorum supplicationem decernere, Id vero non nisi in Capitolio fieri potuisse hic locus Liuij indicat. Sic Cic.Catil.3. Quamobrem Quirites, quoniam ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis vestris, & Horat.lib.1.carminum Ode 37.

Nunc Saliaribus
Ornate puluinar Deorum
Tempus erat dapibus.

Comitia Curiata] Hoc est illud, quod de his obscure dixit Cic.his verbis: Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunos plebis tribunitia potestas minuitur, tum in eo deridendum, quod consuli si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet. Vide de hoc notata circa finem libri primi.

Tribunosque militares] Tribunos militares, qui consulari erant potestate, ijsdem comitijs, quibus consules creari solitos ex hoc Liuij loco ostendit Perionius lib.3.de magistr.Roman.

Iuuentas dea. Iuuentas] Plurimum ad huius loci illustrationem faciunt, quæ scribit August.lib.4.de ciuitate Dei, quæ huc apponere libet. Cum rex, inquit, Tarquinius Capitolium fabricare vellet, eumque locum, qui ei dignior aptiorque videbatur à Deis alienis videret præoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini suoque principi cessuros, per augurium quæsiuit, vtrum locum concedere vellent, Ioui, atque inde ipsi cedere? omnes voluerunt præter Martem, Terminum & Iuuentatem. Atq; ideo Capitolium ita constructum est, vt etiam isti tres intus essent, tam obscuris signis, vt hoc vix homines doctissimi scirent. Digladiantur Grammatici Iuuentusne, an Iuuenta, vel Iuuentas Dea sit, sed & Iuuentus & Iuuenta pro Dea capitur. Ouidius lib.1.de tristib.

Terminus.

Nectar & Ambrosiam, latices, epulasque Deorum
Det mihi formosa gnaua Iuuenta manu.

Templi Iuuentutis in circo Maximo à Licinio Lucullo dedicati meminit Liuius infra.

Vestæ ignes æterni. Aeternis Vestæ ignibus] Vestæ enim Deæ ignis inextinctus apud Romanos erat, virginibus Vestalibus eum summa diligentia custodientibus, quod eo extincto à pontifice verberari solerent. Quotannis tamen & nouus ignis excitabatur à Vestalibus, vt testatur Ouid.in Fastis:

Adde

Adde quod arcana fieri nouus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit. *Ignis perpetuus.*

Sed enim non Romanos modo, sed aliquot alias gentes sacrum ignem publice custodisse legimus. Nam Athenis in Prytanæo ignis perpetuus asseruabatur, non à virginibus, sed (vt ait Plutarchus) à mulieribus iam matrimonio solutis. Strabo libro nono, Poliadis Mineruæ templum in saxo vetustum scribit, in quo lychnus inextinguibilis fuit. Aegyptij quoque ignem seruabant, vt testatur Diodorus. Quinetiam Delphis Persæ quoque summa religione ignem custodiebant & venerabantur, vt testatur Procopius libro secundo belli Persici. *Vesta Dea.* Fuit autem Vesta Saturni ex Ope filia, Dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lauinio ædem sacrauit. Postea Ascanius condita Alba templum quoque in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius libro 16. cap. 2. libr. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero libr. 2. de natura Deorum. Gellius lib. 1. cap. 12. Feneſtella cap. 6. Alexander ab Alexand. libro 5. cap. 12. Gellius Rhodiginus lib. 15. cap. 16. Blondus libr. 1. Romæ triumphantis, Seruius libro 11. Aeneidos. Lucretius libro 2. Cæterum, quod de signo imperij pignore ait, id paulo expressius lib. 6. secundi belli Punici declarat, vbi quoq; æternos ignes recenset, ac conditum in penetrali fatale pignus imperij.

Antiquata deinde lege] Lex antiquabatur, quæ non perferebatur hoc sensu. Liuius hic tribunitiam rogationem antiquatam scribit, vt notat Renardus cap. 1. ad Leges 12. tabul. Qua autem semel perlata, iterum tollebatur, abrogari dicebatur. Nam populus Romanus, vt legem ferre, sic eandem & antiquare & abrogare potuit. *Antiquata lex.* *Abrogata lex.*

Prædibus acceptis] Varro Præs, inquit, est, qui à magistratu interrogatur in publicum vt præstet, à quo cum responderit dicitur præs. Hodie vt annotat Budæus in prioribus prędes sunt, qui sponsores Reip. vel principi facti sunt pro ijs, qui pecuniam publicam dispensant. *Prædes qui.*

IN VI. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

De diebus religiosis] Eadem Gellius & Macrobius à veteribus scriptoribus repetita, etsi alijs verbis referunt, nisi quod secundam solum opinionem sequuntur. Qui vero hic religiosi dicuntur dies, ij & nefasti & atri vocantur. Tot enim nominibus eos appellatos, Perionius libro tertio, de magistratibus Romanis tradit ex Gellij libro quarto, capite decimonono, Brodæus libro tertio, capite decimoseptimo Miscellaneorum. Apud Romanos enim dierum quidam fausti & in agendis rebus felices, quidam atri & tristi omine infames habiti, quibus aliquid moliri, aut nouæ rei inceptare, euentus exitialis erat. In his exercitum conscribere, legiones educere, manus cum hoste conserere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quidquam publicæ vel priuatæ rei moliri, incœptu fœdum & exitiale existimarunt. Obseruatumque fuit, vt qui hostes bello lacessere, vel acies eo tempore committere tentarent, rem in non mediocre periculum & discrimen adducerent, magno postea exitio consecuto. Præterea in diebus fastis prætores omnia verba sine piaculo proferre audebant, in diebus vero nefastis nequaquam. Qua de re vide M. Terentium Varronem, Plutarchum in Camillo, Macrobium lib. 1. cap. 16. Saturnal. Gellium lib. 5. cap. 17. Blondum lib. 2. Romæ triumphantis, Cœlium lib. 14. cap. 9. Ouidium lib. 2. Fastorum. *Religiosi dies.* *Nefasti dies.*

Cal. Sextiles] Plutarchus problemate 24. post Idus Quintiles, quas nunc Iulias vocant, factum esse ait. Alexander autem ab Alexandro paulo apertius loquens, atros dies post Idus Quintiles ad 15. Cal. Sextiles duplici clade insignes notatos existimat lib. 4. cap. 20.

Pomptinus

Pomptinus ager] De agro Pomptino Cœlius lib.19.cap.25. vbi censet pro Pomptino legendum esse Pontino.

Causarij qui. Ex causarijs senioribusq;] Causarios proprie dici milites valetudinis causa emissos, ex Vlpiano docuit Politianus libro Miscellaneorum cap.92. Quoniam multa erant missionum genera: Erat honesta, quæ emeritis stipendijs, vel ante ab imperatore indulgebatur. Et causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluebat. Causa enim μεταληπτικῶς valetudinem malam & morbum significat, vnde irrigare causas, pro morbos tollere. Pr. Steph.

Supplicum causas petitis quæ medelis irrigant: vt annotauit vir eruditissimus Georgius Fabritius in annotat. suis in Poëtas Christianos.

Libra & ære liberare. Libraque & ære liberatum emittit] Nam vt in mancipatione non minus quam quinque testes ciues Romani puberes adhibebantur, & is qui libripens dicebatur, eo qui mancipium accipiebat, æs tenente, atque ita dicente: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc ære æneaque libra. Sic & in emãcipatione hæc eadem solennitas obseruabatur. Meminit æris & libræ & Iustinianus. Testamentũ, inquiens, aut in pace fiebat, quod calatis comitijs vocabatur, aut cum in prælium essent exituri, quod procinctum dicebatur, aut per æs & libram, id est, emancipationem nimirum imaginariam venditionem, quæ fiebat præsentibus quinque testibus, vt dictum est. Itidem adoptio per æs & libram interdum fiebat, Suetonius in Augusto: Caium & Lucium adoptauit domi per æs & libram emptos à patre Agrippa, id etiam in nexu & venditione fiebat. Omnia autem ista eadem iuris solennitate soluebantur. Nihil enim tam naturale est, quam eodem genere quodque dissoluere quo colligatum est, vt inquit Vlpianus L. Nihil tam naturale. ff. de reg. iuris.

Addicti qui. Iudicatum addictumve] Addicti apud veteres dicebantur, qui prætoris iussu, cum soluendo non essent, creditoribus addicebantur, vide Vallam lib.5.

Thesauros auri Gallici] Prædam Gallicam vel aurum, quod pro Capitolij redemptione in medium fuerat collatum.

Dux seditioni datus] Dimissus enim, vt apud Plutarchum legimus, ex carcere nihilo molestior fuit, sed multo insolentius factiones seditionesq; agitauit.

Beluas ignorare voluit] A multitudine numeroque, quo plebeij valde nobiles superabant, eos excitare voluit, imitatione Homeri, apud quem libro 2. Iliados, Agamemnon exercitum alloquens simili ratione vtitur, vt annotauit Victorius lib.16.cap.4.

Dij facientes adiuuant. Nunquam de cœlo descendent] Varro libr.1. de re rustica. Et quoniam, vt aiunt, Dij facientes adiuuant, prius inuocabo Deos. Quo significat diuinam opem non cessantibus, sed industrijs & pro sua virili conantibus auxilio esse solere. Citatur à Suida Senarius in eandem sententiam:

Αὐτός τι καὶ σὺ δρᾶσον, εἶτα τοὺς θεοὺς κάλει.

Et Aeschilus apud Stobæum:

φιλεῖ δὲ τῷ κάμνοντι συναιρεῖσθαι θεός.

Hoc est,

Huic qui laborat, numen adesse solet.

Mentem dare. Vobis mentem dent] Dare mentem vel inijcere mentem, formula dicendi probatis authoribus vsitata, sicut Græcis ἐμβαλεῖν siue ἐμποιεῖν νόον, de qua formula vide Victorium lib.7. variar. lect. cap.5.

Vestem mutare. Ne cognatos quidem affines] Veteri siquidem more non rei duntaxat, sed etiam cognati, affines, liberti eorum & familiares vestem mutare, capillumque submittere consueuerunt, vt præter Liuium testatur Plinius epist.7. Et huc respexit Venuleius L. 39. ff. de iniurijs, vbi ait: Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumque submittere nulli licet, nisi ita coniunctus sit affinitate, vt inuitus in reum testimonium dicere cogi non possit, de quo vide Iacobum Rænardum Variorum lib.3.cap.6.

Capillum submittere.

Dona

Dona Imperatorum] De militaribus donis lege Alex.ab Alex.lib.4.cap.18. Blondum libr.6.Romæ triumph. Gellium lib.5.cap.6. Plinium libr.33.cap.2. & lib.7.cap.28.lib.22.cap.5. *Dona Imperatorum.*

Ad capitolium manus tendens] Notandum ex hac hiſtoria, quantum habeat momenti venuſta actio atque pronunciatio, vide Fulgoſium lib.8.cap.10. rerum memorab.

Petelinum lucum] Fuit enim in campo Viminali ſub aggere prope Iunonis Lucinæ templum hic locus,vt eſt apud P.Victorem in regione vrbis 5. *Petelinus lucus.*

Sunt qui duumuiros qui de perduellione anquirerent] De duumuiris perduellionis ſuperius lib.1.dictum eſt. Pauca vero huius generis iudicia facta eſſe leguntur. Præterquam in cauſa Horatij & Manlij, vt hic Liuius ſcriptum reliquit. Ciceronis ætate crimen perduellionis erat, cum quis contra libertatem populi quid fecerat,cum contra legem Portiam, quæ cædi & ſecuri feriri ciues non ſinebat,quis ciuem virgis ceciderat,aut interfecerat.Sic in Poſthumij cauſa ob atrocitatem facti occiſo ſacroſancto tribuno, iudicium perduellionis fuit. Hoc iudicium iam inde à regibus duumuiri exercebant, quos poſt reges exactos populus creabat, quandocunque tale crimen incidebat, non prætor ſortiebatur, vt ait Dio, quod contra morem patriæ factum dicit Dio in Rabirij cauſa.A duumuiris autem prouocatio erat ad populum,ac Cicero pro Poſthumio iudicium illud Duumuirûm nõ tam reijcit, vt obſoletum & contra morem patriæ, quam quod neget, vbi ſenatus decreuit, vt conſules videant, ne quid Reſpub.detrimenti capiat,eſſe locum ei iudicio. *Duumuiri perduellionis.*

De ſaxo Tarpeio] Tarpeia rupes,vel Tarpeius mons,locus eſt in vrbe altiſſimus, ex quo fontes præcipitabantur. Vnde etiam hodie in eo loco damnati puniuntur ſupra forum Rom. Qua de re lege Alex.ab Alex.lib.3.cap.5.Cœlium lib.10.cap.5.Marlianum lib.2.cap.8. *Tarpeia rupes.*

Domus eius fuiſſet] Plinius de viris illuſtribus domum dirutam ſcribit. Diruebantur enim apud Romanos priſcos damnatorum ædes,& illorum quoque bona propter criminis deteſtandum facinus publicabantur, ac publicis vſibus deſtinabantur.Qua de re copioſe Alex.ab Alex.lib.3.cap.23.

Notæ ſunt] Ideo autem publice hæ notæ impreſſæ ſunt, vt docerent poſteros fœdam regni cupiditatem ac tyrannidem ſemper infelices habere exitus.

Sanguine ſeruatoris] Nam Manlius defenſor,cuſtos,conſeruator,& ciuium & vrbis,dictus eſt.

Legionibus quaternûm millium] Ad quatuor millia legionem initio redactam,hiſtoriæ multis locis teſtantur, vnde & quadrata Feſto dicta eſt, variatam tamen eam pro vſu Reip.& ſenatus arbitrio,vt modo quatuor,modo quinque,modo ſex millium ſcriberetur, Liuius plurimis locis teſtatur. Nam lib.25. bello Punico legionem quinque millium peditum,lib.42. bello Perſico itidem legiones quinorum millium conſcriptas tradit. Lib. vero 44. exercitum in Macedoniam miſſum, ita vt in ſingulas Romanas legiones non plus quam ſena millia peditum 300.equites eſſent. Quinetiam Polybius memoria ſua legiones ex quinis millibus conſcribi retulit. Et Feſtus C. Marium primum legionem ſex millium conſcripſiſſe teſtatur, quod non ſenatus decreto, ſed Imperatoris conſilio factum ex Saluſtio docet Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritum, cap.15. Dicta autem eſt legio, Varrone & Plutarcho authoribus, à delectu fortiſſimorum militum. *Legio quid.*

Armis concrepare] Armis concrepare militaris moris fuit, quo nunc ira nunc fauor exercitus notabatur,Marcellinus author eſt, ſi quando milites ſcuta genibus illiderent,proſperitatis indicium, contra cum hoſtis clypei ferirentur,iræ documentum fuiſſe.Idem indicat T.Liuius Decadis 3.lib.8.Cæſar lib.7. de bello Gallico.Conclamat omnis multitudo, & ſuo more armis concrepat, quod facere in eo conſueuerunt,cuius orationem approbant,&c. *Armis concrepare.*

Iouis

Iupiter Imperator.

Iouis Imperatoris] Simulachrum huius in 8.vrbis regione collocatum est authore P.Victore,M.Tullius in 6.Verrina.Iouem Imperatorem, inquit,quanto honori in suo templo fuisse arbitramini,colligere potestis.

Ambustus vnde.

Ambusti potentis viri] Ambustus cognominatus est, quod olim adolescens fulmine in naribus tactus,deflagrauerit. Cuius rei testes sunt Alex. ab Alex.li. 1.ca.9.Vola terranus lib.16.c.1.& 4.

Filiæ duæ nuptæ] Quarum nomina nullibi expressa legimus, vide de hac historia etiam Valerium Max.lib.8.cap.6.Sabell.lib.4.Enn.3.

Stolo quis.

C.Licinio Stoloni] Stolonis cognomen adeptus est,quod agriculturæ studiosus plantas & arbores ablaquearet,& refectis fruticibus, quos stolones agricolę vocant,curare soleret,vt legimus apud Columellam de re rustica.Gellium lib.16.cap.11.Plinium lib.17.cap.1.& 10.Volaterranum lib.16.c.4. Cæterum Licinios Romani vocabant, qui parvis oculis nascerentur. Alex.ab Alex. lib.1.cap.9.

Licinij qui.

Mos est] Mos enim fuit,vt lictor virga fores percuteret, quas consul, aut alij magistratus eius notæ fuerant intraturi, quem morem etiam tangit Plin. lib.7.cap.30.

Risui sorori fuit] Insolentissime irrisam à sorore,ait Florus.

Viam ad cæteros honores aperirent] Libidinis regnandi, inanisque gloriæ satis memorabile exemplum,quo docemur, quam facile ad gloriæ & summũ dignitatis fastigium perueniendum cogitemus,si vxorum,quæ semper laudis & honoris studio ducuntur,stimulis agitemur.

Sepulturæ veterum.

Locum sepulturæ] Mos enim veterum fuit,vt in suis agris plerunque busta sibi facerent,de quo victorius lib.14.Var.lect.cap.21.

Nexus.

In nexum ac supplicia dare] In nexum id est,in nexum,de quo supra li.2. Vnde Plautus in Pœnulo. Vtinam mihi argentum reddas,prinsquam in nexũ abducare,in nexum itaq; dare,est obligationis iure ac conditione capi,atque in ergastulum abduci.

Vti rogas.

Vti rogasient] in legibus ferendis,eius lationi suffraganti tabella dabatur, cui inscriptum erat,Vti rogas, improbanti vero eam tabula cui inscriptum erat, Antiquetur. Cicero lib.2. de legib.Suade igitur, si placet, istam ipsam legem,vt ego(vti rogas)dicere possim.

De fœnore atque agro rogationes iubebant] Testatur hic locus Tribunos plebis,eosque quibus rogare legem fas erat, solitos plura sub vnius rogationis nomine ad populum ferre,& plerunq; vtilia cum perniciosis, bona cum malis coniungere. Qua ratione cum fieret, vt plebs sæpe propter ea,quæ salubria erant,etiam mala iubere cogeretur,non disiungentibus ea tribunis plebis cautum est postea lege Cæcilia & Didia, vt de singulis rebus separatim, non de pluribus coniunctim ad populum ferretur. Præterea,vt leges trinundino regerentur,vt testis est Cicero pro domo sua.

Lex Cæcilia.

Ciuis Romanus quis.

Duobus ingenuis ortum] Ciuis enim Romanus is erat, qui ex ingenuo & ingenua esset ortus,nec aliud præterea requirebatur,si modo pater Romanus erat,& mater Romana,aut etiam peregrina, ex ijs qui ius ciuitatis habebant. Papia autem lex fuit, quæ peregrinos à iure ciuitatis Romanæ repellebat, vt Cicero explicat in libr.de officijs, & Val.Max.lib.3.ca.4. in exemplo de Perpenna.Robortellus lib.1.Emendationum cap.20.

Auspicia patritiorum.

Adeo propria sunt auspicia] Docet hic locus nihil aliud quam patriciorum adeo propria fuisse auspicia,vt & ipsi soli auspicarẽtur,ipsi soli auspicato magistratus crearentur,ab ipsis solis nulli cum essent patritij in Republica magistratus,auspicato interrex diceretur,qui rogandis magistratibus comitia centuriata haberet.Quorum duo priora præcedente tempore interijsse,postremũ vero perpetuum fuisse, tradit Sigonius libro primo de iure ciuium Romanorum cap.7.Nam vbi plebs primum in partem patritiorum magistratuum venit,vt consulatus,tum vero ad plebeios ita translata sunt auspicia,vt & auspica-

to

to crearentur,& ipſi auſpicarentur.Id quod exemplo Genutij, de quo infra libro ſeptimo,confirmat. Neque enim dubium ſi Genutius Plebeius conſul eſt factus,quia auſpicato factus ſit. Nam Centuriata comitia, quibus conſules creabantur,auſpicata erant, vt tributa inauſpicata eademq; ratione,ne illud quidem vliam habere debet dubitationem,ſi Genutius conſul rem geſſit,quin captatis ante auſpiciis geſſerit,cum conſules, teſte in Philippicis Cicerone, & ſpectionem & nunciationem haberent.Cæterum cum omnia fere patritiorum iura,conſulatum & ſacerdotia,plebs conſequuta eſſet, illud tamen impetrare non potuit,vt aut interregem ex ſe,aut flamines maiores,Dialem, Martialem, & Quirinalem proderet,aut regem ſacrificalum faceret,Quos locos, vt Patritij integros vſque ad extrema tempora poſſederunt, ſic proprium illud vſque ad extremum plebeiis reliquerunt, vt comitia tributa ab auſpiciis ac patribus libera haberent, & Tribunatum atque ædilitatem ſoli caperent. Patet itaque plebeios magiſtratus auſpicia non habuiſſe, licet Zonaras libro annalium ſecundo, Tribunis plebis auſpicia à patritiis conceſſa eſſe ſcribat. Nam id, vt Sigonius exiſtimat, de obſeruatione de cœlo intelligendum. Ac adeo magiſtratuum propria auſpicia fuerunt, vt magiſtratus ipſos inter ſe diſtinxerint ac ſegregarint. Vt enim auſpicia alia maiora fuerunt,alia minora: ſic magiſtratus partim maiores,partim minores. Maiores qui maiora auſpicia habuerunt,vt Conſules, Prætores, Minores, vt reliqui. Maiora autem dicuntur habere auſpicia, quia eorum auſpicia magis rata ſunt, quam aliorum, quod ex libris Meſſalæ & Tuditani Commentariis, Gellius prodidit lib.13.

More maiorum] Frequens eſt hæc formula Liuio, vt hic & libro quinto,libro ſexto,libro trigeſimo ſexto,aliiſq; authoribus. At hiſce verbis nihil aliud ſignificari,quam legem non ſcriptam, tradit Ferrandus Adduenſis in L.ius ciuile.paragrapho,hoc igitur, ff. de iuſtitia & iure. Vide etiam Alciatum libr.4. Parergôn iuris ciuilis cap.21. *More maiorum quid.*

Patres authores fiant] Antiquitus enim id iuris patres habebant,vt tum demum rata eſſent, quæ populus iuſſerat,ſi patres authores fierent, id eſt cum rem factam probarent. Quid vero ſit authorem fieri ſuperius oſtenſum eſt, ni fallor.lib.1. *Authores patres facti.*

Pulli non paſcentur] Pulli ſi paſcerentur bonum augurium erat, ſi non paſcerentur malum. Claudius Pulcher (inquit Suetonius) apud Siciliam non paſcentibus in auſpicando pullis, ac per contemptum religionis mari demerſis,vt biberent,quando eſſe nollent, prælium nauale inijt ſuperatusque eſt. Et Aſconius ſcribit dici ſolitum magiſtratum ineuntibus: aues paſcunt. Torneb. lib.14.aduerſar.cap.12. *Aues paſcunt.*

Recuſantibus ædilibus plebis] Nam hi eo tempore, quo plebs in montem ſacrum ſeceſſerat, cum tribunis creati erant, vt tribunis ſubminiſtrarent omnia neceſſaria, easque cauſas iudicarent, quas ipſi eis permitterent, ſimul quoque omnia decreta, plebiſcita, ſenatus conſulta aſſeruarent, ſacrorum publicorumque locorum curam haberent, ab ijs, quæ ædes dicuntur, ædiles vocati, vt Dionyſius, Pomponius, & Zonaras ſcribunt. Cæterum eorum, qui ex Patritiis electi, Curules à ſolio eburneo dicebantur, munus erat ludos publicos Maximos vel Romanos facere, ſacras priuataſque ædes procurare,totam vrbem tueri, vt cloacæ & aquæ ductus, & quæque publica ædificia munda eſſent, loca in theatro aſſignare, quin ſi quiſpiam ſeruum aut iumentum morboſum vitioſumve pro integro ſanoq; vendidiſſet, edicto ædilium emptori ſuccurrebatur, prout habetur in ff. ſub titulo de ædilitio edicto, per totum. *Aediles plebis.* *AEdiles curules vnde.*

IN

IN VII. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Prætores quum inſtituti.

PRætura] Mirum videri poteſt, quod Liuius hic ſcribit, Prætorem anno vrbis 389. creatum, cum ſupra libro tertio tradiderit Horatia lege conſules & prætores eiſdem auſpicijs creatos eſſe. Sed id ita intelligendum eſſe exiſtimat Antonius Concius libro ſecundo ſubſecinarum lectionum Iuris ciuilis capite decimonono, quod tum nouus gradus & numerus magiſtratus potius quam appellatio ſit facta, & cum vſq; ad illum annum conſules nomine prætoris ſignificarentur, tranſiſſe tunc primum hoc nomen à conſulibus ad eum nouum magiſtratum, qui tum creatus eſt. Nam antiquiſſimo tempore, vt & ſuperius annotatum eſt, prætor appellabatur conſul, & interdum omnis magiſtratus cui exercitus parebat, vt ait Aſconius 3. in Verrem. Cui aſſentiuntur Feſtus libro vndecimo, & Nonius authoritate Varronis, de vita populi Romani, libro ſecundo.

Ædilium duo ordines. Sella curulis

Curuli ædilitate] Duo erant ordines ædilium. Alter in quo ipſi ædiles in iure dicundo ſellis incuruos pedes habentibus vtebantur. Alterum magiſtratum popularem appellabant, vt præcedenti libro docuimus. Erat autem ſella curulis vectabulum, quo ſedentes magiſtratus geſtabantur, quod geſtatorium etiam dicitur, & geſtatoria ſella, Budæus in prioribus annotationibus.

Curulibus ſellis prætextatos] Prętori enim ſella curulis, toga prætexta, & ſex lictores permiſſi. Vnde Polybius & Plutarchus præturam ſex ſecurium magiſtratum vocant. Porro cum prætorem non niſi ex patribus primo creari mos eſſet, hic deinde honos etiam plebi communicatus eſt, anno vrbis 417. &

Prætor peregrinus.

Quint. Publilius Philo, vt Liuius infra author eſt, primus è plebe prætor factus eſt. Poſtea non ſufficiente eo prætore, quod multa turba peregrinorum etiam in vrbem veniret, circa annum vrbis 510. creatus eſt alius prætor iiſdem auſpiciis, qui peregrinus eſt appellatus, quod plerunq; inter ciues & peregrinos ius reddebat, cum alter prætor vrbanus diceretur, vt tradit Florus in Epitoma lib. 19. Porro Sicilia atq; Sardinia in prouinciarum formam redactis, prætores alij duo ſunt additi, qui in eas prouincias mitterentur, Epitoma libro 20. Solinus cap. 21. Victis poſtea duabus Hiſpaniis, alij duo creati ſunt, qui in Hiſpanias mitterẽtur anno 558. Atq; per multa tempora hoc obſeruatum eſt, ne plures quam duo prætores, Vrbanus & Peregrinus in vrbe manerent, reliqui quatuor in præturæ ipſo magiſtratu in prouincias ſortitas irent, atq; in eis annum præturæ explerent, donec poſtremo Sylla dictator latis nouis quæſtionibus publicis, velut de parricidio falſo, de ſicariis, de iniuriis, prætores veteribus duos adiecit, atq; ad octo prætorum numerum auxit.

Ludi ſcenici.

Ludi ſcenici] Quibus ſcenici agones exercebantur, qui & Muſici agones dicebantur, & Dionyſiaci quaſi Libero patri dicati. Quare & homines ipſi ſcenici vno verbo à Græcis Dionyſiaci artifices dicuntur, authore Ariſtotele & Gellio lib. 10. prout annotat Budæus in L. Athletas, ff. de his qui not. infa. Ludi vero publici apud Romanos circo & cauea diuidebantur. Circo cunicula circenſia, & pugillatio, luctatioq; continebantur. Cauea theatralia & ſcenica ludicra. Cauea enim dicebatur ea theatri pars, vnde populus ſpectat.

Ludi apud Romanos duplices.

Cauea quid.

Lucret. *Namq; ibi conſeſſum caueai ſubter & omnem*
Scenalem ſpeciem, patrum, matrumq;, Deorumq;
Inficiunt.

Sic & Græci diuidunt ludos in Gymnicos & Muſicos. In Gymnicis eſt luctatio & pugillatio, & curricula. In Muſicis Comediæ & Tragœdiæ & alia. De ludorum Scenicorum vero origine Cœlius libr. 8. cap. 7. lect. antiq. & cap. 8.

lib.

lib.eiusdem,vbi tradit Scenicos dici à scena,id est tentorio à rusticis inumbrationis causa excitari solito.

Ludiones ex Hetruria] Ludij,inquit Dionysius Halicarnesseus adolescentes erant tunicas induti insignes, galeati & ensiferi peltatique, qui omnibus Circensibus & Theatralibus pompis in versum incedebant, ipsius velut pompę duces,saliis similes.Ludij ex eo vocati, quod à Ludis hoc genus ludicri inuentum videretur,Torneb.lib.6.aduers.cap.6.& lib.19.cap.10. *Ludiones qui.*

Iocularia] Id est,quæ nec vera,nec seria,sed ficta atq; ridicula essent.

Tibicinis modos] Id est, intentionem ac depressionem modulationis. Est enim modus vocis ad vocem certo interuallo migratio,vt Musici definiunt,sic Varro in modis:Modum scenatilem, pro versu scenico, vel Iambico, quo in Comœdiis & Scena Poëtæ vti solent,posuit,prout annotat Torneb.lib.12.aduersus.cap.16. *Modi Musici definiti. Modus scenatilis.*

Impletas modis Satyras] Variarum rerum mixtarum sparsim nulloq; ordine congestam,veteres Satyram appellarunt.Hic vero accipitur pro Poëmate Latinis proprio.Nam vt Quintilianus scribit Satyra Latinorum tota est, neq; à Græcis accersita.Satyras enim Græci non scripserunt.Hoc tamen negari nó potest,Lucillium Satyrarum inuentorem atque authorem, veteres Comœdiæ Poëtas Eupolni,Cratinum, Aristophanem, & cæteros secutum,se ad Satyras scribendas contulisse,vt testatur Horatius 4.Satyr.lib.1. *Satyræ.*

Fescennino versu] Fescennini versus sic dicti , quod ex Fescennina vrbe Campaniæ allati essent,vel ideo,quod fascinum arcere putabantur.Canebantur enim initio in nuptiis & omnium venerearum lasciuiarum opprobriorumque plenissimi erant,& magna verborum licentia constabant, vnde Catullus in Epithalamio Iuliæ & Manlij: Ne diu taceat procax Fescennina locutio.Deinde vero non solum in sponsos,sed in quoslibet alios locum habuit.Vnde Horat.lib.2.Epist.ep.1. *Fescennini versus.*

Fescennina per hunc inuenta licentia morem,
Versibus alterius opprobria rustica fudit,&c.

Ab Satyris] A quorum lasciuia temere nunc huc, nunc illuc saltantium Satyram,dicta Satyra esse videtur,vt docet Erasmus in prouerbiis per Satyram.

Ad manum cantari] Ad manum cantare dixit, pro cantare in promptu, & in præsentia,coramque,sicut & Hesychius ad manum quę sunt,prompta & parata interpretatur,& seruum ad manum ad multa vtilem.Torneb.lib.3.aduers. cap.vlt. *Ad manum cantare.*

Diuerbiaque tantum] Diuerbia vocantur, cum diuersæ agunt personæ, sicuti cantica in Comœdiis intelligimus, vbi vnus modo loquitur, Cœlius libr.9. cap.7.lect.antiq.Exodium vero,vt idem ex Polluce tradit,lib. 19.cap.9.cantus est,quem è theatro cedentes concinerent. *Diuerbia. Exodia.*

Fabellis Attellanis] ,Obseruandum Attellanos dici priuatim personatos, quoniam id illis esset ius,ne in scena personam deponere cogerentur. Quod histrionib.aliis pati necesse erat.Hinc quæ ab iis agebantur fabulæ, peculiari appellatione nuncupabantur personatæ,vt tradit Cœlius lib.8.ca.8. lectionum antiq.Vt vero Satyræ Græcis Tragœdiis interponebantur,Tragœdiis Latinis ad exhilarandum spectatorem Attellanarum exodia interserebantur, nec histrionibus earum actus cõmittebantur, sed honestis iuuenibus,quanquam fortasse tandem aliquando à mimis aliis & histrionibus fabulæ istæ actæ sunt. Erantq; hæ fabulæ vrbanissimæ, & vrbis iocos elegantiamq; imitabantur, & ab vrbe Attella nomen erant adeptæ.Itaque earum actores vrbici,vt apud Iunenalem,vocabantur: *Attellani qui. Attellana fabulæ.*

Vrbicus exodio risum mouet Attellanæ.
Gestibus Autonoes.

Sicut & earum auctores vrbici vocantur Martiali:

Quod non optimus vrbicus Poeta.

Atel-

Atellanæ autem non totæ, sed earum actus aliquis Tragœdijs interponebatur, è Scena digressis tragœdijs: ita, quod extra Tragœdiæ argumentum digressiis Tragœdijs agerentur, exodia vocabātur. Hinc exodiarius Marcellino, vt in omni spectaculo, Exodiario, Venatori, Aurigæ, & Histrionum generi omni. Tornebus lib. 3. aduersariorum cap. 17. Quod vero hic Liuius scribit institutum, ne Atellanarum actores tribu mouerentur, ideo referendum quod scenici & arenarij olim infames fuerint, vt I. C. testatur in L. Athletas. ff. de his, qui notantur infamia, vt ex Lampridio docet Cœlius libro 8. cap. 8. lectionum antiq. Macrobius Saturnal. libro 3. capit. 4. Histriones contendit non inter turpes habitos, idque Ciceronis testimonio, qui Roscio & Aesopo histrionibus familiariter vsus sit. Sed aduersatur ei Probus, in prefatione de vita excellentium Imperat. vbi scribit apud Græcos in scenam prodire, & populo esse spectaculo nemini fuisse turpitudini. Apud Romanos vero infame atque ab honestate remotum. Vbi non contemnenda de hoc Hieronymus Magius in suis annotationibus, quæ vide.

Exodia vnde.

Histriones infames.

Numerus Mineruæ inuentum.

Numerus Mineruæ inuentum] Alijs diuersum placuit, nimirū quod Theut, qui & Theutates seu Mercurius princeps & numerum & computationem excogitarit, qua tempestate Aegypti rex fuerit Thamus, quem dicunt Ammonem, Cœlius lib. 22. cap. 15.

Nortia Hetrusca.

Nortiæ Hetruscæ] Meminit huius Cœlius lib. 22. cap. 3. Sub eius autem nomine sortem fortunamq; significari docet Martianus Capella in libro de nuptijs Philologiæ. Meminit eius & Iuuenal. Satyr. 10. licet codices & interpretes variare videantur. Quidam hanc Deam Horchiam potius quam Nortiam appellandam esse censuerunt, sed citra rationem.

Respondere ad nomina. Nomen dare.

Ad nomina non respondissent] Id est, qui non comparuissent, vt Budæus in prioribus annotationibus interpretatur. Nam nomina dare est profiteri, & veluti inscribendum curare. Et nomen recipere. Liuius libro 7. belli Punici secundi dicit pro eo, quod vulgus dicit, recipere ad monstram, quod & rationem habere dicitur.

L. Manlius] Cicero libr. 3. officiorum filium Lucium, patrem vero Aulum Manlium appellat cap. 11. vbi de fortitudine disputat, cui consentit Eutropius lib. 2. cap. 1.

Infacundior sit] Ob linguæ tarditatem, vnde domesticis & Reipub. vsibus inutilis videbatur. De hac autem relegatione Valer. Max. lib. 6. cap. 9. Sabell. lib. 3. Enn. 4. Rapsod. Volater. lib. 17. cap. 1. vrban. comment.

Præ se deinde tulit] Cic. refert, quod Pomponius dimissus à Manlio rem ad populum detulerit, indicans cur sibi à causa desistere necesse esset. Tantum temporibus illis valebat, etiam metu extortum iusiurandum. Est autem Manlius præclarum pietatis in parentes etiam plus æquo seueriores exemplum. Vide Sabell. lib. 3. cap. 7. Valerium lib. 5. cap. 4.

Ruffuli qui.

Quos Ruffulos vocant] Tribunorum militum, vt docet actione secunda in Verrem Pædianus, duo genera erant. Primum eorum, qui Ruffuli vocantur, hi in exercitu creari solebant. Alij fuerunt comitiati, qui Romæ Comitijs designabantur, patet itaque non omnes tribunos militum populi suffragio creatos, & qui creabantur primum creari cœpisse, Q. Seruilio II. & L. Genutio II. consulibus, de ijsdem meminit Liuius infra lib. 9. vbi vide.

Hispanus gladius.

Hispano cingitur gladio] Hispanus gladius qui fuerit, Polybius libro 6. explicat. inter cætera dicens: Καλοῦσι δὲ αὐτὴν ἰβηρικὴν, ἔχει δὲ αὐτὴ κέντημα διάφορον καὶ καταφορὰν ἐξ ἀμφοῖν τοῖν μεροῖν βίαιον, διὰ τὸ τὸν ὀβελισκὸν αὐτῆς ἰσχυρὸν καὶ μόνιμον εἶναι. Brodæus lib. Miscellaneorum 1. cap. vlt.

Torque spoliauit] Plinius Torquibus aureis auxiliares exteros donatos fuisse à Romanis, at ciues non nisi argenteis, refert.

Torquati cognomen.

Torquati cognomen auditum] Vide Plinium lib. 33. cap. 1. & Alexan. ab Alex. lib. 1. cap 9 Florum lib. 1. cap. 13. Gellium lib. 9. cap. 13. Val. Max. lib. 2. cap. 2.

Concilia-

Conciliabula obire ſoliti erant] Conciliabula loca erant, in quibus ius diceretur,& in concilium conueniretur.De quibus infra plura,& Tornebus lib. 2.aduerſar.cap.11.

De viceſima] Huius viceſimæ meminit & Cicero ad Attic.libro 2. quamuis Blondus in ſua Roma triumphante, vbi de vectigalibus diſputat, neſcio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de viceſima quadam loqui ſcribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præſtiterunt.

Vnciario fœnore] Tacitus lib. 5. fœnus vnciarium duodecim tabularum legibus conſtitutum fuiſſe tradit. Decennio autem poſt hanc de vnciario fœnore latam legem,Semiunciarium tantum ex vnciario factum,tribunitijs,vt inquit Tacitus,rogationibus.Sed cum ne ſic quidem fœnus tolerari poſſet,L.Genutius ad plebem tulit,ne fœnerare liceret. Verum cum conſtricta eſſet hiſce legibus auaritia, aperteque graſſari metu legum non auderet, ad fraudes ſe conuertit. Via fraudis hæc fuit, vt nomina in ſocios, qui hiſce legibus non tenebantur,trãſcriberent,atq; ita libero fœnore debitores obruebantur. Deprehenſa autem hac fraude M.Sempronius tribunus plebis ex authoritate patrum legem rogauit, plebiſque ſciuit, vt cum ſocijs ac nomine Latino pecuniæ creditæ idem ius eſſet,quod cum ciuibus Romanis.Vnciarium vero fœnus dicitur ratione maximæ vſuræ,quæ in aſſis partes diuidi poteſt,as enim qui 12. vncias continet,pro toto & integro vſurpari ſolet,vt tradidit Zaſius in catalogo legũ antiquarum, à quo nec Sigonius diſſentire videtur, dum de iure ciuium Rom. lib.2.cap.11.ſcribit,Veteres vnciariam vſuram dixiſſe, reſpicientes centeſimã, quam maximam vſuram exiſtimarunt, quæ eſt, cum pars ſortis centeſima ſingulis menſibus penditur,id eſt, cum quotannis duodeni pro ſingulis vſuræ nomine numerantur. Hanc vero quaſi vſurarum aſſem quendam eſſe voluerunt. Vnde aliæ minores vſuræ,quaſi aſſis partes,aut particulæ fluxerunt: ſemis cum dimidia pars centeſimæ in menſes ſingulos ſoluitur, quadrans cum quarta, vnciaria cum duodecima,ſemiunciaria cum viceſimaquarta. *Vnciarium fœnus.*

Sua lege punitus eſt] Vt doceret alios, nil aliud præcipi debere,niſi quod prius quiſque ſibi imperauit. Tum enim ſalua eſt Reſpub. ſi legiſlatores ſuas quoq; leges ſanctiſſime cuſtodiant, & ſibijpſis cuſtodiendi neceſſitatem imponant.In qua re non immerito toties Lycurgus Spartanorum legiſlator collaudatus eſt, non inuentione legum magis quam exemplo clarior, vt qui numquã lege in alios ſanxit,cuius non ipſe primus in ſe documẽta daret,teſte Iuſt. li 3. *Stolo ſua lege punitus.*

Iugerum agri] Iugerum eſt campi menſura, quam ducentis pedibus Mathematici definiunt.Quintilianus li.1.cap.18 ducentis quadraginta pedibus in longitudinem, dimidij in latitudinem iugerum deſcribit. Et eſt quod vno boum iugo die arari poſſit,teſte Valla lib.1. *Iugerũ quid.*

Lymphati] Græci nympholeptos vocant,quaſi nympharum ſpiritu correptos, vt Budæus tradit in prioribus annotationibus, fuit vero Lympha etiam ſylueſtris Dea, ex quarta cœli regione, vt tradit Gyraldus hiſtoriæ deorum ſyntagmate 1. *Lymphati.*

Dictaturam in promiſcuo eſſe] Cum etenim dictator lege ex conſularibus legendus eſſet, & patritij ſoli ad hoc vſque tempus conſules fuiſſent, minime eam plebi communicandam eſſe videbatur contra conſuetudinem veterem. Sed licet id contra cõſuetudinem fuerit, non tamen contra legem factum eſt, vt erudite oſtendit Manutius de legibus Romanis.Non enim lex dictatorem de plebe fieri vetuerat, ſed de conſularibus iuſſerat: At C. Martius conſularis.Satisfecit igitur legi Popilius, cum conſularem hominem dictatorem dixit, patritijs non ſatisfecit,quia conſularem de plebe dixit. *Dictatura ad plebem tranſlata.*

Res ad interregnum redijt] Vt Dictator comitiorum cauſa: ſic quoque Interrex creari ſolitus eſt. Et huius quidem creandi mos quam Dictatoris antiquior, vt ſupra tradidimus. Neque enim Dictator comitiorum cauſa ante dici cœptus eſt, quam Dictator de plebe creatus eſt. Nam cum ante illud tempus *Interregni iura.*

nihil interesset,plebis Dictatorne an interrex cõsularia comitia haberet,quod nec Interrex, nec Dictator quisquam de plebe creari poterat, qui alterum ex plebe consulem crearet. At postea quam dictaturæ fastigium conscendit, tum demum vt absentibus consulibus, Dictator potius quam Interrex comitia haberet,omnem diligentiam adhibebat, contra Interregem patres petebant. Est autem Interregnum aliud nihil quam potestas in dies quinque, cum Rex mortuus est, ad alterum subrogandum sufficiendumve comparata: Perionius lib.3.de magist.Rom.

Postremum populus iussisset] Ad hanc legem Decemuiralem visus est author ad Herennium lib. 2. respexisse, quum eam defensionem tenuem esse cõtenderet, qua ostenditur id factum esse,quod ea lex sanciat,cui abrogatum vel derogatum sit, id quod posteriori lege sancitum sit esse neglectum, nimirum quia illud demum ius & ratum erat,vt aiunt Decemuiri, quod postremum populus iusserat,proinde si noua lege vetus esset abrogata sanctio, legi nouæ vetus lex omnino cedebat,Rænardus ad L.12.tabularum cap.1.

Mẽsarij qui. Quinqueuiris quos mensarios vocant] Hos extra ordinem magistratus fuisse apparet, nec etenim continuo & eodem numero creabantur: Infra enim lib.23.Triumuirûm mensariorum meminit:Fuere qui existimarunt argentarios eosdem fuisse cum mensarijs,sed plurimum inter eos interfuisse ostendit Sigonius lib.2.cap.11.De iure ciuium Rom.Mensarij siquidem publicam rationem conficiebant,argentarij priuatam,illi rei nummariæ publicæ curatores, hi negociationis priuatæ erant.

Vana (vt plerunque fit) caderent] Loquitur non de ictu directiore, sed grauiore librationeque ex supernis locis in ima, ex imis vero in suprema, aut in æqua magis irrito citraque offensam. Aduersari vero huic loco videntur, quæ scribit Gellius ex L.Claudio Quadrigario,lib.9.cap.1. De quorum conciliatione Magius lib.2.Miscellaneorum cap.16.

Mataris quid. Matari prope traiecto] Mataris teli genus, paulo quam lancea minus,cuius Sisenna apud Nonium meminit. Cæsar lib. 1. de bello Gallico: Et è loco, inquit,superiore in nostros venientes tela conijciebant, & nonnulli inter carros rotasque,mazeras ac tragulas conijciebant.Mazacis apud Hesychium est hasta Persica,cuius tamen formam non exprimunt authores.Torneb.li.aduersar.9.cap.7.Materas in Cæsare legendum censet,ita autem vocabatur iaculum lingua Gallorum,vt scribit Strabo: Videri autem potest nomen Gallicum,quo sagittam capitatam hodie appellant.

Marcus erat Valerius] De hoc Valerio præter Linium Florus lib.1,cap.13. Plinius lib.7.cap.48.Valer.Max.lib.8.cap.14.Gellius lib.9 cap.11.Orosius lib.3. cap.6.Eutropius li.3.cap.1.Sabell.li.2.Ennead.3.Alex.ab Alex.lib.1.cap.9.Hunc autem Valerium Gellius ex vetustissimis annalibus Maximum Valerium Coruinum vocat,Florus Lucium.

Satyria. Coruus repente] Florus & alij quidam non coruum,sed satyriam auem galeæ eius insedisse scribunt,non tamen à Liuio discrepant, cum satyria genus sit corui.

Coruorum augurium. Augurium cœlo missum] Constat in colligendis augurijs sinistram semper fuisse coruorum significationem,& maxime cum glutiunt. Si vero ab ortu clara voce occinuerint,præsentem fœlicitatem, contra vero ab occasu solis, exitium apportasse. Sic corui inuolantes obstrepentesq; Alexandro Babyloniam ingressuro, & Ciceroni quoque imminens periculum, extremasque ærumnas præmonstrarunt. A dextra tamen coruus,& sinistra cornix vel picus spem non ambiguam, & ratum auspicium fecerunt. De coruorum autem augurijs, vide Plinium lib.10.cap.12.& lib.18.cap.35.Iulium Obsequentem, cap.25.& 55.Prodig.Alexan.ab.Alex.lib.5.cap.13.

Prouocat per interpretem] Huius prouocationem, acerbitatis contemptus, ac superbiæ plenam, ex Gellij loco citato pete, qui eam ex vetustissimis anna-

annalibus decerptam recitat.

AEdem Iunoni Monetæ vouit] Iuno Moneta à Romanis cognominata fuit, quod cum non multo ante captam vrbem à Gallis terræ motus factus esset, vox è Iunonis templo quod erat in arce extiterit, vt de sue plena fieret procuratio, quo circa ait Cicero Iunonem illam appellatam Monetam a moneo videlicet verbo. *Iuno moneta.*

Amici forte nunc subiecti] Infra lib. 34. Liuius vbi circiter finem introducit loquentem Menippum regis Antiochi legatum tria fœderum genera fuisse ostendit, eorumque alia aliis æquiora esse: Iniquissima autem fœderis conditione vsi sunt dediticij, adeo vt non in fœdere, sed in ditione esse dicerentur, ex quo fluxit Latinorum illud de Campanis apud eundem: Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere sed per deditionem in fidem venissent: itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quietures: in fœdere Latino nihil esse, quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur, & illud Samnitium de Sidicinis: Sidicinos nec in fide, nec in ditione populi Rom. esse, id est, neque æquo fœdere, vt se, neque deditione, id est, iniquissimo fœdere, vt Campanos in amicitiam populi Romani esse susceptos, & tertium illud de Apulis: ita in societatem eos esse acceptos, vt non æquo fœdere, sed vt in ditione populi Rom. essent. Iam vero, qui dediticij dicti sunt, facile ex formula ipsa deditionis intelligi posse arbitror, cuius vestigia hæc extant apud Liuium libro primo ad memoriam omnium sempiternam impressa. Rex interrogauit, estis ne vos legati, oratoresq; missi à populo, vt vos populumque dederetis? Itaque idem libro 28. morem vetustum fuisse ait Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum, tanquam pacatum, vti quam omnia diuina humanaque dedisset, & obsides adepti, armaque adempta, & præsidia vrbibus imposita forent. Vnde Campanos etiam apud eundem se populo Romano dedisse his verbis videmus: Populum Campanum, vrbemque Capuam, agros, delubra Deûm, diuinia, humanaque omnia, in vestram patres conscripti, ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij vestri passuri. Aequius autem aliquantò erat illud fœdus, cui hæc verba erant adiuncta: Maiestatem populi Romani comiter conseruent. Quam iniquam tum conditionem fuisse probauit Cicero, cùm Balbum de ciuitate defendit: Primũ, inquit, verbi genus hoc conseruandi, quo magis in legibus quam in fœderibus vti solemus, imperantis est, non precantis: deinde, cum alterius populi maiestas conseruari iubetur, de altero siletur, certe ille populus in superiore conditione, causaq; ponitur, cuius maiestas fœderis sanctione defenditur. Quod autẽ in hoc genere dixit Cicero comiter, id videtur dixisse Liuius, sine dolo malo, in exponendis conditionib. pacis Aetolis datę. Sic enim scriptũ est: Imperium, maiestatemq; populi Romani gens Aetolorum cõseruato sine dolo malo.

Extremum præceptum est æquissimi fœderis, cuius formula fuit, cum ab vtraq; parte cauebatur, & pari iure societas vtrinque, & amicitia stabiliebatur, quale fuit illud Annibalis cum Locrensibus, de quo idem scribit hoc modo: Locrensibus Annibalis iussu pax data, vt liberi suis legibus viuerent, vrbs pariter & portus in potestate Locrensium essent: societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensis Pœnum, bello ac pace iuuaret. Quo in genere fœdera fuerunt, quæ populus Rom. cum Carthaginiensi, ante quam armis inter se decertarent, fecit: quorum meminit Polybius lib. 3. vt iniqua, quæ pòst consecuta sunt omnia. In omnibus autem fœderibus faciendis, aut fœderum legibus conscribendis, illud erat solenne, ac propè translatitium, vt legibus, libertati, agris, locis, ædificijs publicis, priuatisque & cæteris, præter hæc, rebus publicis, priuatisq; liberis, seruisque bello amissis, iuri. consuetudini, & portorijs exigendis, eius populi caueretur, quo cum amicitia iungebatur, quod ex veterum monumentorum diligenti obseruatione colligitur.

Editum in saltu collem] Gaurum montem nominat Plinius de viris il- *Gaurus mõs.*

lustribus,cap.26.qui in Campania erat prope oppidũ Bacchi,& Vulturnum fluuium, qui priscum adhuc retinet nomen. Vide Volaterranum libro 6. cap. 6. Geograph.

Vigiliarum ratio apud Veteres.

Secundæ vigiliæ buccina] Milites quippe, cum nimis longum esset, totam per noctem agere excubias, in quatuor vigilias noctem diuidebant, quarum prima à noctis principio vsque ad initium quartæ horæ inæqualis producebatur: secunda,à fine tertiæ horæ ad mediam noctem durabat,tertia inde ad nonæ horæ terminum,quarta ad auroram & ortum vsque solis. De diuisione autẽ noctis vide Alex.ab Alex.lib.4.cap.20. Ioachimum Ringelpergium de tempore: De castrorum autem vigilijs Alexand.ab Alexand.libro primo,cap.12.

Militaria alia dona] Plinius cap. 26. Decium ab exercitu ciuica corona de quercu, quæ dabatur ei qui ciues in bello seruasset, & obsidionali, quæ dabatur ei, qui ciues obsidione liberasset, donatum scribit. De obsidionali autem corona,quam ij, qui liberati obsidione duci dabant,diximus supra.

Priuũ quid?

Priuis tunicis] Veteres authore Gell.lib.10.cap.20.Priua dixerunt quæ nos singula dicimus,quo verbo Lucilius 1.Satyrarum lib.est vsus:

Abdomina thynnia venientibus prima
Dabo.

Velut indagine dissipatos] Indago ferarum est inquisitio, cum appositis retibus hominibusque,omnes syluarũ exitus ac viæ custodiuntur, ne qua feris effugium pateat.Virg.li.4.Saltusq; indagine cingunt.Et Cęsar lib.8.de bello Gallico,syluis vndique impeditissimis,aut altissimo flumine, velut indagine munitum, hunc insidijs circumdederunt.

Emerita stipendia.
Ætas militaris.
Euocati qui?

Emerita dicendo stipendia esse] Emeriti stipendijs dicebantur,qui legitima stipendia confecerant omnia, quæ triginta fuisse lex Tullia indicat, quæ iuniorum ætatem annis triginta definiuit,quos militare coëgit. Ætatem namque militarem à 17. anno vsque ad 46. eosdemque etiam iuniores,vt post eam seniores appellarunt.Qui vero emeritis stipendijs rursus militare cogebantur, ij,authore Dione lib.45.euocati dicebantur.

IN LIBRVM OCTAVVM ANNOTATIONES.

Lua dea.

LVæ matri] Ea Dea nomen à luendo expiandoque sortita videtur esse & præfuisse lustrationibus & lustris,post cędem autem hostium,& bellum opus purgamentis & piaculis est,Turneb.libro 16.aduersariorum cap.20. Luere autem inter cætera purgare est, vt idem docet lib.23. cap.21.Gyraldus historiæ Deorum syntag.12.dubitat, an hæc eadem sit cum Diana.Meminit eius & Liuius lib.5. decad.5.

Latinorum ad lucum Ferentinum conuentus.

Prętores tum duos] Vetere Latinorum institutto,ita traditum erat,vt omnes Latini nominis rerum communium causa ad lucum Ferentinum, qui erat sub monte Albano,coirent,ibiq; de summa Reip.consultarent,ac duobus prætoribus rem vniuersam Latinorum committerent,quod præter Liuium ostendit Dionysius in Anto.

Legati sacrosancti.

Legatus iure gentium] Legatos iure gentium sacrosanctos fuisse vsque adeò vulgatum est, vt & in Prouerbium exierit: Legatus non cęditur neque violatur.De quo Erasmus ibidem.

In quiete vtriq; consuli] Hoc somnium etiã habetur apud Valerium Maximum lib.1. cap.7. Cętorum Valerius scribit vtrosq; somno certiores factos, ex altera acie Imperatorem,ex altera exercitum Dijs manibus matrique Terræ deberi.Vtrius autem dux copias hostium aggrederetur, superque eas sese ipsũ deuouisset,victoriam habiturum.

Auer-

Auerruncandæ Deûm iræ] Auerruncus vnus ex Dijs, quos placari oportet vti mala à nobis, vel frugibus natis amoueantur, authore Gellio lib. 5. cap. 12. Hinc auerruncare verbum, quod idem est, quod amouere. *Auerruncare vnde?*

Manlianaque imperia] Vide Erasmum in prouerbio: Manliana imperia. Cæterum & Posthumiana imperia eadem significatione dici, ostendit Gell. lib. 1. ca. 13. & Valerius lib. 2. cap. de disciplina militari. Ex hac verò historia discendum, Manlium Posthabuisse priuatum affectum publicę vtilitati, quum plus imperij maiestatem militaremq; disciplinam fecerit, quàm paternam vel pietatem, vel filij insignem fortitudinem, de qua præter Liuium Plutarchus in vita Fabij Max. & cap. 26. Parall Frontinus lib. 4. cap. 1. Sabellicus lib. 3. cap. 3. *Manliana imperia.*

Clypeis antea Romani vsi sunt] Hîc nisi clypeum à scuto distinguamus, necesse est à sensu aberremus. Sed & idem Liuius lib. 1. primæ classi imperatum scribit esse clypeum cum galea, ocreis, lorica, secundæ pro clypeo scutum, & præter loricam eadem omnia. Vbi Dionysius Halicarnassæus pro clypeo ἀσπίδα Græcè scribit, pro scuto θυρεὸν. Igitur clypeus rotundus erat, vt Virgilio authore intelligi potest, qui prægrandem Cyclopis oculum comparat clypeo Argolico, oculi autem figura rotunda est. *Clypei & scuti differentia.*

Argolici, inquit, clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.] Scutum formæ oblongæ, maiusque clypeo. Itaque pro clypeo secundæ classi datum scutum est, quòd sine lorica essent, vt scutum & clypei, & loricæ loco esset, & totum corpus protegeret. Maro: Scutis protecti corpora longis. Hinc & θυρεὸν Græci vocant, quod referat similitudinem forium, quæ longiores quam latiores solent esse. θυρεὸν.

Stipendiarij facti sunt] Stipendiarij hic in Liuio sunt, qui stipendia merent. Dicit enim Romanos scutis vsos esse, ex quo stipendium militibus constitutum fuit, antea enim sine stipendio militabant. *Stipendiarij qui?*

Phalanges similes. Macedonicis] Græcis & Macedonibus phalanx erat peditum stabile agmen grauis armaturæ, vt ferè Romanis suæ legiones. Iulius tamen Cæsar & Germanis & Gallis phalanges tribuit lib. 1. Sed in his locis Torneb. lib. 9. cap. 7. phalangem facere esse arbitratur, quod Græci dicunt συναστίζειν, cum iunctis clypeis aut scutis, vel in hostes inuaditur, vel hostium impetus excipitur, quòd hic confertis clypeis Macedonum phalanx pugnare soleret. Ita autem apud Cæsarem intelligi ex eo patet, quod ita scribit: Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manib. reuellerent, & desuper vulnerarent. Est igitur ibi phalanx συναστισμὸς. Ac Philippus Rex Macedoniæ secutus heroicum illum belli Troiani cuneum, de quo Poëta scribit ἀσπὶς σὶ' ἀσπίδι' ἔρειδε, phalangem composuit Macedonicam vmbonum velut perpetuo textu consertam, Tornebus loco præallegato, vide eundem lib. 6. cap. 21. *Phalanx quid?*

Gesaque] Gesa Gallorum propriè tela, sicut Sarissæ Macedonum: Germanorum framea: Sed & fortes viros dici à Gallis Gesos, à Seruio annotatum est. Gesatas etiam ab eisdem appellari mercenarios milites Plutarch. author est, vt annotat Cœlius lib. 21. c. 18. lect. antiq. *Gesa quid?*

Manipulorum agmen antepilanos vocabant] Sic vocabant hastatos, & principes in legione, quòd essent ante triarios, qui pilani vocabantur, vt & M. Varro de lingua Latina docet. Sic enim scribit: Hastati dicti, qui primum hastis pugnabant, Pilani, qui pilis, principes qui à principio gladijs, & pòst commutata re militari, minus illustres sumuntur. Pilani triarij quoque dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponebantur. Ouidius 3. Fastorum: *Antepilani.*

Hastatos instituit decem.
Et totidem princeps, totidem pilanus habebat,
Corpora, legitimo quia merebat equo.

Quindecim ordines locabanrur] Aut pro quindecim scribendum nouem, aut in vexilli numero error sit necesse est. Nam cùm in vexillo dicat esse cen-

tum octoginta sex homines, hi tres efficiunt ordines sexagenûm hominum cum suis centurionibus. Nam in ordine duo erant, Sic tria vexilla efficient nouem ordines, non quindecim, ex quibus acies postrema constabit, qua ordinẽ vnum ex illis effici dicit, cuius pars vna primum pilum dicebatur, id est, vexillum triariorum. Proinde Tornebus prǽallegato cap. 27. lib. 11. Aduersariorũ, legendum suspicatur. Nouem ordines locabantur, ex quibus ordo vnus, qui tres partes habebat, earum vnam, quam primum pilum vocabãt, tribus ex vexillis constabat. Nam nisi ita legatur vix est, vt ordinum numerus cum vexillis conuenire posse videatur.

Triarij qui? Ad triarios redijsse] Vide etiam Vegetium lib. 2. de re militari, vbi declarat, post omnes acies solere collocari Triarios omni armorum genere instructos, qui genu posito subsidebant, vt si primam aciem vinci contigisset, ab ijs integrato prælio victoria repararetur.

Principes. Principes cum principibus] Hi principes in secunda acie erant, & robur exercitus existimabantur. Inde illud Terentianum, Inde ego post principia omnibus signum dabo.

Familiaris pars. Caput iecinoris à familiari parte] Hic & caput, & pars familiaris verba sunt aruspicinæ, quæ quidem ars, cùm ob vanitatem & superstitionem meritò desueta sit, & improbata, nobis obscura sunt & ignota. Sed conijcere licet caput, fibrarum in iecore initium fuisse, cumq; iecur in duas partes diuiderent, familiarem & hostilem, & è familiari sua euenta augurarentur, ex hostili hostium fata, duo capita erant, vnum hostile, alterum familiare. De familiari hic Liuius loquitur, vt annotauit Tornebus lib. 11. Aduersariorum cap. 27.

Nouensiles diui. Diui Nouensiles] Nouensiles Dei à Sabinis Romam deducti existimantur, atq; ijs à Tatio rege ædes dicatæ, quibus indigitamenta hæc ascribit Varro, Herculem, Vestam, Salutem, Fortunam, Fortem Fidem: Non desunt qui Nouensiles hos Deos appellatos putent, quòd nouissimè in Deorum numerum recepti sint, quasi nouissimè, id est, nuper salientes, hoc est, in Deorum numerum ascendentes. Prout annotauit Gyraldus Syntag. Deorum.

Agedum pontifex publicus] Vota enim nisi arbitratu & ceremonijs quibusdam pontificum fierent, irrita videbantur. Verùm quę vota olim solennia fuerint apud Romanos, & quæ apud exteros, quive vota concipere soliti sint, lege Alexan. ab Alex. lib. 3. cap. 22.

Manibus Telluriq; deuoueo] Deuotionis exercituum formam vide apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 8.

Deuotionis forma.

Cinctus Gabinus. Incinctus cinctu Gabino] Antè quoque cinctus Gabini mentio facta est. Meminit verò eius & Virgil. dum canit:

Ipse Quirinali trabea, cinctuq; Gabino
Insignis, referat stridentia limina consul.

Vbi Seruius, quis is fuerit, exponit. Vtebantur autem eo magistratus, & pontifices cùm belli causa operabantur sacris, se deuouebant pro exercitu, portas Ioni aperiebant, aut amburbia faciebant, deniq; cum rei sacræ operam dabant belli causa, vt annotauit Torneb. lib. 22. Aduersar. cap. 19.

Cunei qui? Perrupêre cuneos] Nomen cunei significat formam instruendæ aciei à notissimo in findendis lignis instrumento sumptam. Vide Vegetium lib. 3. cap. 19. Sic Cæsar libro 6. de bello Gallico, Alij cuneo facto, vt celeriter perrumpant, censent.

Decij patris deuotio. In se vnum vertit] De Decij facto, quo insignem suam in patriam pietatem declarauit, præter Liuium Florus lib. 1. cap. 14. Plinius lib. 22. cap. 5. Plutarchus cap. 37. Parall. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. & lib. 5. cap. 6. Augustinus lib. 3. cap. 18. Sabellicus lib. 4. Ennead. 4. & lib. 4. cap. 1. Ethnic. exempl. Volaterranus lib. 15. c. 1. Vrban. commen. Meminerunt etiam Virgil. 6. Aeneid. & Claudianus de quarto consulatu Honorij. Meminit & Iuuenalis, cum inquit Plebeia Deciorum animæ, plebeia fuerunt nomina, &c.

Com-

Communem verè Martem] Incertum ac varium belli euentum notabant hoc dicto, prout notat Erasmus in prouerb. Mars communis. Frequens autem Liuio est hæc dicendi forma, quemadmodum & æquo Marte discessum, quoties neutri parti cessit victoria. *Mars communis.*

Firmissimum longè imperium] Qui etenim metu imperium retinere student, in inuidiam atque odium hominum incurrunt. Nam verum est illud à Cicerone relatum lib. 1. de officijs, Oderint dum metuant. Quis enim (inquit idem in Lælio) eum diligat, quem metuat, aut eum, à quo se metui putet? Et huc pertinet dictum Aemylij Probi in vita Dionis: Nullum esse imperium tutum, nisi beneuolentia munitum: Id quod licet sapientes verum esse putant, fuêre nihilominus nostra ætate non indocti homines (inter quos Nicolaus Machianellus) qui cùm de regnis bellicisque rebus ex professo dissererent, regna aut metu sæuitiaque aut comitate & beneuolentia fulcienda retinendaque esse contenderent, in quorum sententiam experientia suadente multos descendere animaduertimus. *Imperia quæ diuturna.*

Lanuuinis ciuitas data sacraque reddita] Hoc loco quia quamplurima municipia à Liuio recitantur, non alienum erit, seriem eorum ascribere: Nam qui municipes fuerint, & quæ inter ipsos atque colonos differentia fuerit, antea annotauimus: paulò pòst etiam de generib. Municipiorum dicturi.

MVNICIPIVM CAERE.

CAErites primos municipes, & eos sine suffragijs iura fuisse, ex Asconio, & Gellio cõstat. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Festus in quas prætor vrbanus præfectos creare solebat. Hinc municipio ante legem Iuliam ciuitatem cum suffragio datam fuisse Festus apertè innuere videtur, quum illud eo iure quo Aricini fuerunt donatum scribat, & Aricinos ex Liuio ciues Romanos fuisse constet cum suffragij latione.

MVNICIPIVM TVSCVLVM.

PRimum omnium municipium cum suffragij latione fuit Tusculum, cui quum (vt inquit Sext. Pomp.) primo sine suffragio ciuitas data esset, post aliquot annos pleno iure ciues Romani Tusculani facti sunt. Eius rei ita meminit lib. 6. Liuius. Tantum ferè verborum à Tusculanis in senatu factum. Pacem in præsentia, nec ita multò pòst ciuitatem impetrauerunt: Ab Tusculo legiones deductæ. Hoc autem factum est anno vrbis 373. Ciuitatem verò Romanam (vt opinor) sine suffragij iure eos adeptos fuisse quadriennio pòst, refert idem Liuius. Incensos Latinos ea rabies impetus Tusculum tulit, ob iram quòd deserto communi consilio Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. Hoc factum est anno vrbis 377. Tusculanos vero suffragijs ius haud longè pòst primum consulem è plebe creatum, ex his Imper. Claudij verbis apud Tacitum intelligo. Plebeij (inquit) magistratus post patricios, Latini post plebeios, cæterarum Italiæ gentium post Latinos. Neque enim æquum videbatur, plebem Romanam magistratibus capiendis exclusam, alienigenas verò admissos fuisse. Eos verò suffragij iure à populo donatos in tribum Papiriam, vt Liuius libro octauo, vel Popilliam, vt Valerius libro nono, cap. 10. tradunt à censoribus relatos fuisse constat. Adijcit libro octauo Liuius post bellum Latinum, quo Latium omne domitum est anno vrbis 616. L. Furio, C. Menio Coss. Tusculanis ciuitas seruata, quam habebant, crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. Ex Tusculo celebres familiæ, quæ Romæ summos honores adeptæ sunt prodierunt, Porcij & Coruncanij, vt Cicero & Tacitus tradunt, quanquam Tacitus Coruncanios non Tusculo, sed Cameria oriundos scribat. De municipio Tusculo meminit Cicero pro Plancio.

MVNICIPIVM LANVVIVM.

ANno vrbis conditæ 416. Furio Camillo, C. Menio Coss. reliquijs omnibus belli Latini extinctis, Latioque omni ab his Coss. in deditionem populi

Romani accepto, Camillus de Latinis populis ad ſenatum retulit, patresque hortatus eſt, vt hoſtes victos more maiorum pro ciuibus haberent, eosque in ciuitatem, quò illos in perpetuum fideles haberent, reciperent. Principes ſenatus relationem conſulis de ſumma rerum laudare, ſed cum aliorum alia cauſa eſſet, ita expediri poſſe concilium dicere, vt pro merito cuiusque ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent populis. Relatũ igitur de ſingulis, decretumque, Lanuuijs ciuitas data, ſacraq; ſua reddita, cum eò vt ædes lucusq; ſospitæ Iunonis communis, Lanuinis municipibus cum populo Romano eſſet, Sextus Pompeius, Seruius filius aiebat. Municipes initio fuiſſe, qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper Rempub. ſeparatim à populo Romano haberent (id eſt, qui ſuis legibus viuerent) Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui æquè ciues Romani erant, & in legione merebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui, quum Romam veniſſent, neq; ciues Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum, vnà cum Romanis ciuibus, præterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo, ſicut fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tuſculani, qui poſt aliquot annos Romani effecti ſunt. De Lanuino municipio mentionem facit Cicero pro Murena, quod poſtea à Cæſare dictatore ex municipio colonia facta eſt.

MVNICIPIVM ARICIA.

SVggerit Liuius libro octauo, Aricini Nomentanique & Pedani eodem iure, quo Lanuini in ciuitatem accepti. Et Velleius libro primo. Deinde interpoſitis duobus & triginta annis, Aricini in ciuitatem recepti. Sext. Pompeius: Alio modo municipium dicitur, quum id genus hominum definitur, quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini. Aricia poſtmodum ex municipio colonia facta eſt, exoleſcentibus (vt ſcribit Gellius) municipiorum iuribus & priuilegijs. Eam enim Florus ex Liuio in Epitoma lib. 80. coloniam vocat. Cæterùm cùm tam de municipiorum numero, quàm de ijs qui cum ſuffragio ciuitatem adepti ſunt, inter Liuium, Velleium & Feſtum controuerſia ſit, ego hic Liuium ſequor, qui mea ſententia accuratius hanc rem tractauit. Ne verò Velleius & Feſtus à Liuio diſſentiant, quantum à me fieri poterit, operam dabo, atq; eorum repugnantiam, ſi qua vlla ſit, tollere curabo. Quanquam non ignorem, Feſti locum vbi de municipijs loquitur, corruptum eſſe, aliquot verba Feſti ipſius, aliquot verò Epitomiſtæ eſſe, quæ inuicem inſertã rem valde obſcuram reddunt: Ego tamen ex Feſto non niſi municipiorum nomina excipere volui, nam triplicem quam eorum diſtinctionem facit, me ſatis non intelligere fateor. Ex Liuio enim & Gellio aperte colligitur duo potiſſimum genera tantùm fuiſſe.

MVNICIPIVM NOMENTVM.

ARicini, inquit Liuius lib. 8. Nomentani, Pedani, eodem iure, quo Lanuini in ciuitatem accepti anno vrbis 416. L. Furio, C. Mænio Coſſ.

MVNICIPIVM PEDVM.

Pedum. PEdani cum Nomentanis & Aricinis eodem iure quo Lanuini ciues Romani facti. Pedum autem Latij oppidum, haud procul à Tibure fuit. Cæterùm Lanuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos municipes hoc anno cum colonis Antiatib. ciuitate à populo Romano ex S. C. donatos, cenſores, qui proxime creati ſunt, Quintus Publius Philo & Spurius Poſthumius in duas nouas tribus propter eos additas cenſuerunt, Mæciam & Scaptiam, quarum Mæcia à caſtro Latij Mæcio dicta eſt, de quo ſic ſcribit libro ſexto Liuius. Tertiam partem dictator Camillus ad Volſcos duxit, nec procul à Lauinio ad Mæcium (is locus dicitur) caſtra oppugnare eſt adortus. Scaptia verò à Latij vrbe Scaptia dicta eſt. De qua Plinius lib. 3. cap. 5. meminit.

MV-

MVNICIPIVM FVNDI.

EOdem anno post bellum Latinum L.Furio & C.Mænio Coss.Fundanis,Formianisq;, quòd per fines eorum tuta pacataq; fuisset via, ciuitas sine suffragio data.Ita lib.8.Liuius.Paterculus verò,interiecto triennio, Fundani & Formiani in ciuitatem recepti, eo ipso anno quo Alexandria condita est. Addit idem Liuius lib.38.M. Valerio Messala, & C.Liuio Salinatore Coss.anno vrbis 565. De Fundanis Formianisq; municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo Tribunus plebis promulgauit,vt ijs suffragij latio(nam antea sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor Tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur,quum intercederent, edocti populi esse non senatus ius,suffragium quibus vellet impertiri destiterunt incepto.Rogatio perlata est,Aimilia tribu Fundani & Formiani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque his tribubus tum primùm ex Valerio plebiscito, à censoribus, qui eo anno erant,T.Quintio Flaminio,& M.Claudio Marcello censi sunt.

MVNICIPIVM FORMIAE.

IDem ius quod municipes Fundani,habuerunt etiam ijs vicini Formiani.Lõgo tempore pòst Formiæ à triumuiris ex municipio colonia facta est.Municipia Fundos & Formias inter præfecturas eas refert Festus,in quas prætor Vrbanus singulis annis præfectos ab vrbe mittebat.

MVNICIPIVM CVMAE.

LIuius lib.8.L.Furio, C.Mænio Coss.Campanis equitibus honoris causa,quia cùm Latinis rebellare voluissent,ciuitas sine suffragio data, Cumanos,Suessulanosque eiusdem iuris conditionisque,cuius Capuam esse placuit. Et lib.23. De 300.equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipẽdijs emeritis Romam venerant,delatum ad populum,vt ciues Romani essent,item vti municipes Cumani essent pridiè quàm populus Campanus à populo Romano defeciſſet. Idem lib.40. Cumanis petentibus permissum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi ius esset. Hoc municipium à Festo inter ea refertur,quibus postea ciuitas cum suffragio data est.Inter eas quoque præfecturas illud enumerat,in quas præfecti à populo mittebantur, quòd postea Augustus Cæsar coloniam militarem fecit.

MVNICIPIVM ACERRAE.

LIuius libro 8.anno vrbis 422.A.Cornelio 2.& C.Domitio Coss. Census actus nouique ciues censi, tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia, addiderunt censores Q.Pub.Philo,Sp.Posthumius,Romani facti Acerrani lege ab Lucio Papirio Prætore lata,qua ciuitas sine suffragio data. Et Velleius insequentibusque consulibus à Sp.Posthumio & Philone Publilio censoribus Acerranis data ciuitas.Hoc municipium à Festo inter ea refertur, quibus primò sine suffragio, pòst cum suffragij iure ciuitas data est. De qua re nihil Liuius scribit. Hanc Festus inter eas præfecturas etiam enumerat, in quas à populo præfecti mittebantur. Quam vel ex præfectura,vel ex antiquo municipio Augustus postea coloniam deduxit.

MVNICIPIVM PRIVERNVM.

VIctis Priuernatibus ex auctoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur.Hoc factum est auctore Liuio lib.8. anno vrbis 425. L.Aemilio Mamercino 2.C.Plautio Deciano Coss. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Festus, in quas prætor vrbanus quotannis præfectos mittebat.Hæc postea colonia facta est.

MVNICIPIVM ANAGNIA.

LIuius libro 9. anno vrbis conditæ 443. Q. Marcio Tremulo, R. Cornelio Aruina Coss. Hernicorum tribus populis Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt, quam ciuitatem suæ leges redditæ, connubiumque inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permissum. Anagninis

quique

quique arma Romanis intulerant, ciuitas ſine ſuffragij latione data, concilia, connubiaque adempta,& magiſtratib. præterquam ſacrorum curatione interdictum. De municipio Anagnino meminit Cicero pro Domo. An verò huic municipio ciuitas cum ſuffragio vnquam data fuerit ante legem Iuliam, incompertum. Feſtus quum inquit, alio modo municipium definitur, id genus hominum eſſe, quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Cærites, Anagnini, apertè ſignificare videtur, Cæne & Anagniam ſuffragij ius, quemadmodum Aricinos habuiſſe. Qui etiam Anagniam inter præfecturas enumerat, in quas prætoris vrbani auctoritate præfecti ibant. Frontinus verò eam à Druſo Cæſare coloniam deductam fuiſſe tradit.

MVNICIPIVM ARPINVM.

L Iuius lib. 9. L. Genutio, Ser. Cornelio Coſſ. anno vrbis 451. Arpinatibus, Trebulaniſque ciuitas data. Vt autem ſine ſuffragio intelligi debeat idem facit qui lib. 38. refert Arpinatibus ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe. De municipio Arpino meminit Cicero pro Plancio, & de claris oratoribus. Feſtus Arpinum inter eas præfecturas enumerat, in quas prætor vrbanus ſingulis annis præfectos mittebat. Itemque inter ea municipia, quæ ſui iuris erant. Atque hæc ſunt omnia municipia, quibus ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe apud Liuium inueni. Adijcit Velleius libro 1. M. Curio & Cornelio Rufino Coſſ. anno vrbis 464. Sabinis ſine ſuffragio data ciuitas, Sempronio verò Sopho & Appio Cæci filio, Coſſ. anno vrbis 486. ſuffragio ferendi ius Sabinis datum Quod ſi hoc verum eſt, Sabini primi fuerunt, quibus integræ prouinciæ ciuitas data ſit, quod tamen creditu difficile eſt, nam ijs poſt legem Iuliam cum Latinis, Vmbris & Gallis Ciſpadanis datam fuiſſe exiſtimo.

MVNICIPIVM ATELLA.

HOc municipium etiam à Feſto refertur inter ea, quibus ciuitas poſtea cum iure ſuffragij data eſt, & in libr. 14. id vnum ex his præfecturis ſcribit, in quas præfecti populi ſuffragijs creati mittebantur. Vtrumq; enim eſſe poteſt, vt primò municipium poſt bello Punico ſecundo, cum reliquis, quas ſuprà enumerauí, præfectura facta ſit. Illud Auguſtus, vt pleraque alia coloniam deduxit.

MVNICIPIVM SVESSVLA.

S Veſſulam & Trebulam, quanquam vetuſta municipia, poſt omnia tamen collocaui, quod ijs ante legem Iuliam ciuitatem cum ſuffragio datam fuiſſe non inuenerim, quòd eo honore, illa quæ ſuprà retuli, affecta, vel apertè intelligatur, vel ex ſcriptorum verbis eliciatur. De municipio porrò Sueſſula Liuius libro 8. bello Latino finito, Cumanos, Sueſſulanosq; eiuſdem iuris conditionisque cuius Capuam eſſe placuit. Hanc præfecturam refert Feſtus ex his, in qua populus Romanus præfectos quotannis mittebat. Quòd Sylla Coloniam vt ſuprà vidimus, militarem deduxit.

MVNICIPIVM TREBVLA.

L Genutio Ser. Cornelio Coſſ. Arpinatibus Trebulanisq; ciuitas data. Ita Liuius lib. 10. Eam autem ſine ſuffragio ijs conceſſam fuiſſe ex eo patet, quod multo tempore poſt Liuius refert, Arpinates cum ſuffragio ciuitatem adeptos fuiſſe, de Trebulanis autem nullam mentionem facit.

ALIA QVAEDAM MVNICIPIA.

FEſtus lib. 11. Tertiò municipium definitur, quum id genus hominum, qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia eſſent, vt ſua cuiuſque ciuitatis & coloniæ iura eſſent, vt Tiburtes, Præneſtini, Piſani, Arpinates, Nolani, Bononienſes, Placentini, Nepuſini, Sutrini, Lucenſes. Ex his Tibur & Præneſte quæ ciuitates fœderatæ Latinæ erant, & Arpinum municipiũ ſuis legibus relictæ ſunt. Piſæ, Nola, Bononia, Placentia, Nepet, Sutrium, Luca coloniæ deductæ. Memorantur à Cicerone municipia aliquot præter ea quæ dixi, quæ haud dubiè

biè poſt legem Iuliam facta ſunt, vt Aſculum in oratione pro Sylla, Aquinum, Labici, Gabij, Bonillæ in ſecunda Philippica, Latinum in oratione pro Cluentio. Ameria pro Sex. Roſcio, Tarquinij pro Cecinna & quædam alia.

Tacitus lib. 17. municipia Tranſpadana, Mediolanum, Nouariam, Vercellas, & Eporediam nominat. In vetuſtis epigrammatibus municipiorum Italicorum, Seguſini, Interamnatis, Nabartis, Caſuentinorum, Vindenatium, Ocriculani, Surrentini, Rhegini, Tiburtis, Hidruntini, Sæpinatis, Sueſſani, Fori Sempronij, Corani, Nolani, Aletrinatis, Allifani, Amerini, Blerani, Arretini, Cluſini, Tifernatis, Mæuaniæ & Mæuaniolæ, Capenatis, Vrbini, Saſſinatis, Caſſinatis, Hiſpelli, Fori Flaminij, Numinatis, Aſiſinatis, & aliorum multorum frequens mentio eſt. Atque hactenus de municipijs.

Trans Tyberim habitare] Id quodammodo infame fuiſſe obſeruauit Tornebus lib. 24. Aduerſar. cap. 43. vt id antea annotatum eſt. *Trans Tyberim habitare.*

Clarigatio eſſet] Cœlius Rhodiginus libro lectionum antiquarum 5. cap. 11. per clarigationem taleam nummariam intelligi poſſe, eſſe qui putent ſcribit. Budæus in poſterioribus annotationibus ad Pandectas, per clarigationem ἀιδεξολιψίαν intelligit, quæ hodie vulgò dicitur pignoratio, ſeu barbaro vocabulo, Repreſſaliæ. Cæterùm eorum errorem, qui negant clarigationem eſſe hominum prehenſionem, ſeu ius prehendendi & abducendi hominis, corrigit Tornebus libro 12. Aduerſariorum, cap. 1. oſtendens in antiquo Lexico, ita clarigationem exponi, nimirum ἐνεχυρασίαν, ἐνεχυρασμὸν, ἁρπαγὴν. Seruius lib. 9. & 10. Clarigationem dictam eſſe exiſtimat a clara voce, qua vtebatur pater patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου, hoc eſt, à ſorte. Nam per bellicam ſortem inuadebant agros hoſtium. *Clarigatio.* *Repreſſaliæ.*

Ciuitas ſine ſuffragio data] Ea diſtinctio ciuium apud veteres ſeruari ſolita eſt, vt alij ciuitatem haberent ſine ſuffragio, alij ius ſuffragij vna cum ciuitate. Parum vero, vel nihil ab ijs ciuibus Romanis, qui vrbẽ agrumve incolerent, differebat hoc ciuium Romanorum genus, qui in municipijs, quibus cum ſuffragij latione ciuitas data erat, commorabantur. Hi enim omnibus ciuium Romanorum priuilegijs potiebantur, imò & exiſtimo excepto, quòd in curias Romanas deſcripti non erant, atque ob eam cauſam Curiatis comitijs, in quibus tamen parum momenti erat, excludebantur. Curiæ enim tantùm eorum qui vrbem incolerent, erant. Nam qui in municipijs vel colonijs ciues Romani habitabant, ſua quædam in ſuis vrbibus ſacra habebant, quæ municipalia dicebantur, erantque ijs perinde ac Romanis Curiæ. Quod vel inde apparet, quòd Milo legitur ad prodendum flaminem Lanuuium profectus fuiſſe, pridie quam Clodium occidit, nec erat neceſſe ſua ſacra eos relinquere, qui ciuitate donabantur, niſi in vrbem migrarent. Nam quos ſub regibus migraſſe Romam reperimus, vt Sabinos, Tuſcos, Latinos & Albanos, eos ſimul per curias Romanas deſcriptos fuiſſe, ex Dionyſio apertè intelligitur. Qui vero ad vrbem non migrabant, ſuis ſacris vacare opus erat, quæ (vt dixi) municipalia ſacra vocantur. De quibus ſic ſcribit Feſtus: Municipalia ſacra vocantur, quę ab initio habuerunt ante ciuitatem Romanam acceptam, quæ obſeruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere quod feciſſent antiquitus. *Ius municipiorum cum ſuffragio.* *Municipiorum ſacra.*

Primùm verò omnium qui municipes facti ſunt, ſine ſuffragij latione fuerunt. Hi fuerunt Cerites. Hoc illis (inquit Gellius) conceſſum, vt ciuitatis Romanæ honorem quidem caperent, ſed negotijs tamen atque oneribus vacarent, pro ſacris bello Gallico receptis cuſtoditisq;. Hinc tabulæ Cærites appellatæ verſa vice, in quas cenſores referri iubebant, quos notæ cauſa ſuffragio priuabant. Idem tradit Aſconius de municipijs loquens. Sex. Pompeius ita ſcribit: Municipes erant, qui, quum ex alijs ciuitatibus Romam veniſſent, hoc eſt (vt ego interpretor) ciuitate donati eſſent, eis non licebat magiſtratũ capere, ſed tantùm muneris partem. At Seruius aiebat initio fuiſſe, qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper Remp. ſeparatim à populo Romano haberent, qui æquè *Municipes ſine ſuffragio.* *Tabulæ Cærites.*

ciues

ciues Romani erant,& in legione merebant,sed dignitates non capiebant.

Municipium id genus hominũ dicitur,qui,quum Romã veniſſent,neq; ciues Romani eſſent,participes tamẽ fuerunt omnium rerũ,ad munus fungendum, vna cum Romanis ciuibus,præterquam de ſuffragio ferendo,& magiſtratu capiendo.Hi omnia ciuiratis priuilegia,præter ſuffragij lationem, & magiſtratus capeſſendi poteſtatem habebant. Municipes vero cum ſuffragij iure, omnia priuilegia ciuium Romanorum vrbem incolentium habebant præter curias,in quas,quemadmodum qui Romæ habitabant diſtributi non erant, ac per hoc curiatis comitiis excluſi.

De municipib. ſic ſcribit Vlpianus lib.1.Municipes aut natiuitas facit, aut manumiſſio,aut adoptio,& proprie quidem municipes appellantur muneris participes,recepti in ciuitatem, vt munera nobiſcum facerent. Cæterum omnium municipiorum cum iure ſuffragij,primum fuit Tuſculum.

Connubiorum ius. Connubia commerciaque] Ius connubiotum olim ciuibus Romanis erat proprium, quia tantum ciues cum ciuibus matrimonium contrahere potuerunt,ita, vt ſi pater aut mater peregrini eſſent,non legitimę erant nuptiæ. Lex enim erat,vt nuptiæ tantum eſſent inter ciues Romanos,inter quos ſolos connubij ius erat.Filij ex eo matrimonio nati ſoli iuſti ſunt, & in poteſtate parentum,& hi ſuccedũt parentibus. *Commerciũ.* Commercium vero eſt emendi vendendiq; inuicem ius,ſub hoc priuilegio continentur omnia commerciorum genera, vt nexa,ſtipulationes,mancipationes,Sacramenti contentiones,in iure ceſſiones & alia,quibus perfecto iure poſſeſſio rei acquirebatur, vel quibus iure ciuium Romanorum dominus fiebat.

Roſtra nauium. Roſtrisq; earum] Roſtra,vt exiſtimat Bayſius de re nauali,Latinis ſunt,quę Græcis dicuntur Acroſtolia.Sunt autem acroſtolia extremæ nauis partes,quæ facile euellebantur cum collibitum fuerat,vt Bayſius ibidem ex Diodoro aliiſque authoribus tradit.

Veſtalium ſtupri compertarum pœna. Viua ſub terram] Veſtales ſtupri compertas,viuas à Romanis defoſſas hiſtorici paſſim tradiderunt.panem tamen & lac ſub terra, ne fame necari viderentur,appoſuiſſe addunt, id quod ex Græco ritu fluxiſſe animaduertit Canterus lib.7.variarum lect.cap.6.

Familiam in poteſtate habere. Familiam in poteſtate habere] Hoc eſt,ne manumitteret.Cum pontifices eos ad confitendam veritatem tormentis cogi volentes,metuerent, ne Minutia ſeruos,à quibus prodi poſſet,manumitteret.Ideo & Pedianus in Commentario orationis pro Milone,Pompeium ad Milonem ſignificat miſiſſe, vt quoſdam ſeruos,quorum opera in occidendo Clodio vius eſſe dicebatur, in poteſtate ſua haberet.Milonem reſpondiſſe,ex ijs ſeruis quos nominaſſet, partim neminem ſe vnquam habuiſſe,partim manumiſiſſe,vt annotat ex eo Manutius de legibus Romanis.

Opifices à militia repulſi. Opificum quoq; vulgus] Opifices & ſellularios à militia non lege,ſed conſuetudine repulſos exiſtimat Sigonius libr.2. de antiquo iure ciuium Romanorum.Dionyſius tamen lib.2.& 6.huiuſmodi artes operoſas,ſordidas, humileſq; à ciuibus Romanis remouet,iiſq; ſaltem agriculturam & artem militarem cõmittit.Cæterum non male eius ſententiam Sigonius impugnat, quod non ſolum ſuffragij ius,ſed & honores ampliſſimos habuiſſe legantur.

Caduceum. Caduceum præferentes] Caduceum enim geſtantes ab omni violentia tuti erant. Quippe cum pacis inſigne eſſet apud Græcos, & caduceatorũ nomen id demonſtret,ſic enim hi vocantur,qui ad pacem mittuntur legati. Qua vero forma caduceum fuerit, ex Græcis authoribus annotat Cœlius lib. 21.ca. 16.lectionum antiq. Plinius lib. 29. nat. hiſtor. & Macrob.lib.1.Saturnal. Budæus in prioribus annot.ad Pandectas.

Pax ab imperatoribus petitur, à ſenatu datur. Senatus de Vitruuio Priuernatibuſque conſultus] Imperatores ſiquidem Romani hoſtes de pace ſollicitantes ad Senatum relegare ſolebant.Sic Ageſilaus,cum in Lydia Tiſaphernem vertiſſet in fugam,rege Perſarum per legatos ingen-

ingentem vim pecuniarum vltro ad illum mittente, ac petente, vt à bello desisteret, ei respondit, Pacis quidem tempore Reip. vigere authoritatem. Sic Erasmus, Græce est: τῆς μὲν εἰρήνης ἔφη τὴν πόλιν εἶναι κυρίαν. Hoc est ciuitatem ius authoritatemq; habere pacis dandæ, quibus verbis legatos à se Lacedæmonem reiecit, idq; ab Imperatoribus Romanis obseruatum passim apud Liuium videre est. Sic namq; Samnites à Papyrio dictatore pacem petentes, ad senatum ire iubentur, hoc eodem libro & alias sæpe.

Bona Semoni Sango] Semonis Sangi meminit in Mystagogorum libro Varro. Augustinus in ciuitate diuina Semonem dici Ianum sentit, quod semini præsit, dum concipitur infans. Alij autem expuncta hac lectione Liuiana, substituunt Sabino Sangi ex Dionysio, qui Antiquitatum secundo, Sabinorũ genti inditum nomen scribit ex Sabino Sangi diui Gentilis, quem Sangum quidam Pistium vocent. Cœlius Rhodiginus lib. 2. lect. antiq. ca. 3. Alexander vero legit Semoni Sango. Alij Sabino Sango, vel Sancto legunt, vt annotat Gyraldus historiæ Deorum Syntag. 1. Sunt qui Semones interpretentur, quasi semi homines, quę interpretatio speciosa est. Alij hos & pacellarios vocant, quorũ mentio apud Plautum, de quo Gyraldus historię Deor. Syntag. 1. *Semon Sangus.*

Visceratio data in funere matris] Visceratio erat crudæ carnis distributio, quæ fieri solebat, vel in solenni festiuitate, vel in funeribus magnarum & potentum, in quibus carnes siue crudæ siue coctæ, quandoq; etiam panis vinumque domum perferentibus præbebatur. Vide ea de re Blondum libr. 2. Romæ triumph. Meminit obiter Cicero libro 2. officiorum, titulo de duplici liberalitatis genere. Alexander quoq; ab Alex. lib. 5. c. 7. & lib. 3. c. 7. *Visceratio.*

Ineunte nocte silentio diceret dictatorem] Tam dictatorem, qui tenore belli audito dicebatur, quam qui comitiorum causa creabatur, noctu dici moris fuisse, ex illo Liuiano libro seq. intelligitur: Nocte deinde silentio, vt mos est L. Papyrium dictatorem dixit. *Dictator nocte dici solitus.*

Dodonæi Iouis] Sic dicti à Dodona Epiri: Pomponius Mela libr. 2. Plin. in princ. quarti libri, Strabo lib. 5. Stephanus in Dodona. *Dodonæus Iupiter.*

Caueret Acherusiam aquam] Oraculi verba ex Græcorum Commentariis ita reddidit Victorius lib. 15. cap. 15. variarum lect. *Acherusia aqua.*

Α'ι ακίδη προφύλαξο μολεῖν ἀχερούσιον ὕδωρ
Πανδοσίαν θ' ὅτι τοὶ θάνατος πεπρωμένος ἐςί.

AEs alienum paternum nexum dedisset] Budæus in annotationib. prioribus nexum inisset, legendum putat. Est enim inire nexum, lege nexus addici. Nexu vero obligati sunt, quorum corpus vt pignus capi potest, obligationis iure atq; conditione, Vocabatur autem nexus etiam neruus. Hinc Terentius in Phormione, Cæterum cum argentum repetent, nostra causa scilicet in neruum potius ibit. *Nexũ inire.*

Acto honore triumphus] Nam qui triumphare volebat, necesse erat, vt imperium intra vrbis mœnia habere posset. Proconsules enim & proprætores intra vrbis mœnia cum imperio esse non poterant. Hinc M. Marcello ob captas Syracusas, P. Scipioni, ob recuperatas Hispanias ius triumphandi denegatum, quod ad eas res gerendas cum imperio tantum sine vllo missi essent magistratu, vt suo loco videbimus.

Fortes fortunam iuuare] Adagium est, de quo Erasmus in Chiliadibus. Admonet autem fortiter periclitandam fortunam, nam ijs plerunque res prospere cedere, cui sententiæ accinit & illa Homerica Odysseas η. *Fortes fortuna iuuat.*

Θαρσαλέος γὰρ ἀνὴρ ἐν πᾶσιν ἀμείνων
Ἔργοισεν τελέθει, εἰ καὶ πόθεν ἄλλοθεν ἔλθοι.

L. Papyrium Cursorẽ] Cursor dictus a velocitate pedum, qua victor omnium suæ ætatis æqualium fuit, annotante Alex. ab Alex. li. 1. c. 9. ex Liuij libro 9.

Ad auspicium repetendum] Tanta enim apud Romanos auguria & auspicia in authoritate fuerunt, vt nihil eorum, quæ ad publica & priuata negotia per-

pertinerent,inauſpicato perfecerint.Teſtis Cicero de diuinatione,Alex.libr.2. cap.26.in fine,& lib.5.cap.53.

Occaſio non temere diuittenda.

Occaſione bene gerendæ rei] Occaſio, vt Cicero de diuinatione ait, eſt tempus in ſe alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi dexteritatem habens.Hæc autem ſemel arrepta non temere,& præſertim ducibus dimittenda eſt. Cuius rei manifeſtiſſimum ſemper exemplum Hannibal Pœnorum dux præbuit,qui vbique attētus,nec quam minimas occaſiones ſibi oblatas fruſtra labi paſſus eſt.De cuius in ea re ſolertia conſule Pontanū l.4.de Prudentia c.7

Exautorare quid?

Se exautorent] Exautorantur qui ſoluuntur ſtipendio,nec tamen dimittuntur,ſed habentur ſub vexillo,non ſub aquila,aut ſignis legionis,neq; iam legionarij ſunt,retinentur tamen donec emerita ſoluantur,aut agri aſſignētur. Miſſio vere ijs datur, qui penitus dimittuntur, Tornebus libro 3. Aduerſariorum cap.3.

Noxæ eximi.

Non noxæ eximitur] Eximere noxæ eſt gratiam criminis facere, hoc eſt, remiſſionem dare,vt Budæus in prioribus annot.interpretatur.

Ire ad ſenatum iuſſi] Pax enim,vt ſuperius annotauimus,ab Imperatoribus petebatur,à Senatu dabatur.De quo etiam Nannius lib.8.*συμμίκτων*.

Dictator variis de cauſis dici ſolitus.

Belli ne gerendi cauſa] Variis etenim de cauſis dictatores dici ſoliti ſunt. Vel ſi belli externi, ſeditioniſve domeſticæ vis quædam maior incidiſſet, quæ videretur maiori imperio, quam conſulari indigere, aut ſi adeſſe non poſſent comitiis conſules,nec vellet ſenatus rem ad interregnum redire,at ſi figendus eſſet clauus religionis cauſa,aut ludi faciendi,quæſtiones exercendæ, vel feriæ Latinæ conſtituendæ,aut Senatus legendus.Hæ itaq; præcipuæ dictatoris creandi cauſæ fuere.

IN LIBRVM NONVM ANNOTATIONES.

TIT. Veturio] Alij C.Veturium legunt.Conſtat tamen ex Liuio, & alijs, Titum Veturium eo tempore cum Poſthumio cōſulem fuiſſe,licet Val.Max.li.6.c.1.Titum Veturium eius Veturij filium fuiſſe dicat, qui in conſulatu ſuo Samnitibus deditus ſit.

Veturio] Veturium vocat Oroſius lib.3.ca.15. qui hanc hiſtoriam quoq; deſcribit,vt & Val.Max.li.7.ca.2.Florus lib.1.cap.16. Plutarch.in Parall. c.6.Auguſt.lib.4.c.17.Ciuitatis Dei.Eutropius li.2.c.2.Sabel.li.5.Ennead.4.Rapſod.Volat.li.28.c.2.vrb.com.

Caudium.

Circa Caudium] Duo fuerunt ſaltus alti,anguſti, & ſyluoſi,montibus perpetuis inter ſe iuncti,qui furculæ Caudinæ nomen habuerunt, in medio campus herbidus,aquoſusq;, per quem medium iter erat,non tam arduum quam periculoſum.Harum furcularum meminit Volater.li.5.c.6.Geograph.Sunt autem Caudinæ furcæ appellatæ, quod non longe ſint ab oppido Samnij, quod Caudis dicitur.

Luceria.

Luceriam omnibus copijs] Apuliæ vrbem,& olim Auſonum coloniam,de qua Strabo lib.6.& Plinius li.3.cap.11.

Prætorium quid?

Prętoria conſulum] Per prætorium nihil aliud intelligit niſi tabernaculum conſulis.Antiquitus enim omnem magiſtratum,cui paret exercitus, prętorem appellauerunt,prout ſuperius annotatum eſt, & late oſtendit Budæus in prioribus annotationibus,quas vide ſub t.t.de offi præf.prętorio.

Montes moliri] Id eſt,demoliri,vt ſimplex pro compoſito accipiatur.

Media via.

Media via conſilium caperetur] Media via conſilium capiendum, non ſolum Politici,ſed & Iureconſulti tradiderunt, in L.adeo,de acquir.rerum dom. vbi Caius & ipſe hanc diſtinctionem ſequitur. Accurſius in paragraph. quum ex aliena. inſtit.de rerum diuiſ. At non tam eam ſententiam, quę media eſt,

ſed

ſed quæ grauioribus & melioribus rationibus nitatur, Iuris pontificij interpretes recte ſcribunt in c.1.de conſtit. Verum ſi media ſententia iuſtior & æquior fuerit,in eam ibimus,vt Iuſtinianus d.paragraph.quum ex aliena. Sic & apud Liuium libr.26. P.Valerij Flacci ſententia contra P.Cornelij Aſinæ, & Q. Fabij Maximi,quod media eſſet,præualuit.Sic & apud eundem li.36.in Medeoniorum conſilio Clyti ſententia quæ media fuit,accepta eſt: Vt & Senatus li. 31.Conſulibus diſſentientibus,de tertia illius pecuniæ penſione,quam priuati M.Valerio, & M.Claudio Coſſ. in bellum Punicum mutuum dederant, quod medium inter vtile & æquum erat decreuit. Qua de re non contemnanda notauit Ferrandus Abduenſis in d.paragraph.quum ex aliena inſtit. de rerum diuiſione.

Mortem pro patria præclaram eſſe] Sic Horatius lib.3. carminum Ode 2. *Mors pro patria præclara*

Dulce & decorum eſt pro patria mori,
Mors & fugacem perſequitur virum.

Sententiã vero hanc Pindarus in Iſth.paulo vberius exprimit,ἴσχω γὰρ σαφὲς, ὅστις ἐν τάνυται νεφελᾷ χάλαζαν αἱμαλὸς πρὸς φίλας πάτρας ἀμύνεται. λοιγὸν ἀμύνων ἐναντίον στρατῷ ἀστῶν γενεᾷ μάλιστον κλέος ἄνξων ζώοντι καὶ θανών. Lucianus in Encomio patriæ ſcribit,hanc in præliis cohortationem plurimum valere,ſi quis dicat bellum pro patria ſuſceptum,neminemq; eſſe,qui hac voce audita mortem extimeſcat,aut periculum metuat.Efficit enim(inquit)nomen & commemoratio ipſa patriæ,vt qui alioqui eſt timidiſſimus,ignauiſſimusq; natura, fortiſſimus exiſtat.Tyrteus autem,qui mares animos (vt alt Horatius lib.de arte poëtica) verſibus exacuit, hanc eandem ſententiam duobus verſiculis ita complexus eſt.

Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ὅταν προμάχοισι πεσόντα,
Ἀνδρὶ ἀγαθὸν περὶ ᾗ πατρίδι μαρνάμενον.

Et M.Tullius offic.1. Sed omnes omnium charitates patria vna complexa eſt,pro qua quis bonus dubiter mortem oppetere?

Pareatur neceſſitati] Hæc ſententia Simonidi tribuitur: Ἀνάγκῃ οὐδὲ θεοὶ μάχονται, id eſt,neceſſitati ne dij quidē reſiſtunt.Sumpta autē eſt ex Homero, vt tradit Eraſmus in Prouerb. Aduerſum neceſſitatem ne dij quidem reſiſtunt. *Neceſſitati parendum.*

Non fœdere ſed per ſponſionem] Notandus hic Liuij locus quo fœdus à ſponſione & pactione diſtinguitur. Nam non eſſe idem ſponſionem, pactionē, & fœdus ex eo intelligi licet,quod fœdus pactione, pactio ſponſione firmior atq; ſtabilior fuit. Nam ſponſio neq; populi iuſſu,neque Senatus authoritate, quòd in fœdere accidebat,ſed arbitrio magiſtratuum & imperatorum fiebat, atq; deditione eorum per quos facta erat,infirmabatur.Sæpe tamen euenit,vt quod Imperator iniuſſu populi,& ſine authoritate Senatus pepigerit,id fœdus vocatum illud quidem ſit, ſed tamen non ſeruatum, quod oſtendit princeps quidam Carthaginenſium apud Liuium,cum ad Romanos legatos de fœderis ratione ſecum agentes verba ita fecit: Vos quod C. Luctatius conſul primo nobiſcum fœdus fecit,quia neq; authoritate patrum, nec populi iuſſu ictum erat,negaſtis vos eo teneri.Tale autem fuiſſe etiam Numantinum, facile inde apparet,quod id C.Mancini conſulis deditione diſſolutum ſit.Numantinũ autem fœdus,vt Caudinum,ſponſionē appellari poſſe,niſi Antias libro 12.prodidiſſet,calamitatis certæ ſimilitudo id nos doceret, vt enim ad Caudinũ quæſtores, qui ſpoponderunt dediti ſunt, ſic ad Numantiũ Tiberium Gracchum Mancini quęſtorẽ,fœderis eius authorem,dedere voluerunt. Pactionem præterea aliud eſſe à fœdere,demõſtrat ſatis,vt opinor, Cicero in defenſione Cęcinnæ,cum inquit:Quod edictũ magiſtratus,quod fœdus aut pactũ.Nam pactionis nomine etſi omnia quæ cum hoſtibus paciſcerentur,continebantur, quo etiam modo fœdus pactio nominari poteſt, tamen hoc in loco præcipuam aliquam paciſcendæ amicitiæ rationem ſignificatam exiſtimo,vt inducias. De inducijs porro elegans illud eſt Varronis,inducias pacem caſtrenſem paucorũ *Sponſio quidẽ* *Pactio à fœdere differt.*

die-

dierum, vel belli ferias esse, quas tamen descriptiones Gellius lepidas magis atq; iucundas, quàm plenas aut probas esse arbitratur. Probabilius enim multo illud esse, inducias sic dictas, quasi inde vti iam, etenim pactum induciarum esse eiusmodi, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur. Laudo inducijs enim pax non in perpetuum, vt fœdere, sed in certum temporis spatium dabatur, aut dierum, aut mensium, aut annorum. Quare sæpe factum animaduertimus, vt populus Romanus hostibus fœdus petentibus, inducias dederit, hinc enim illa Liuij, à Perusia, Cortona & Aretio, quæ fermè capita Etruriæ populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item: Falisci cum in inducijs essent, fœdus à Senatu petierunt. Induciarum ergo ratio fuit, vt eo tempore quo præfinitę erant, nihil hostile gereretur, sed summa è bello quies esset, atque aliqua etiam societatis cum ijs, quibus cum pactæ erant, species & imago, quas qui violasset, ius gentium violasse existimabatur, vnde illud est apud eundem: Omnes portas concionabundus ipse imperator circumijt, & quibuscunq; irritamentis poterat, & iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum inducarum tempus, contra ius gentium, ad castra oppugnanda venissent. Itaque eodem etiam à Cicerone iure vituperare videmus in primo de Officijs, cum ait: Existere iniurias sæpe calumnia quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione, vt ille, qui, cùm 30. dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium induciæ, quæ cum ita sint, non dubiũ est, quin fœdus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactio quædam sit societatis, non ex Imperatoris arbitrio, sed iussu populi, aut senatus authoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neq; per sponsores, datis obsidibus, sed per fecialem publicum pop. Rom. nuncium, solenni precatione adhibita, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus stetur, vt eum Iupiter ita feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur. Quod extremum ex formula etiam fœderum feriendorum, nobis à Liuio tradita potest, cognosci, lib. 1. De fœdere Albano. Ad hunc autem priscum feriendi porci ritum probè alluſit Virgilius, cum dixit: Et cæsa iungebant fœdera porca, & Suetonius cum scripsit, Imperat. Claudium cum regibus in foro fœdus icisse, porca cæsa, ac vetere fecialium precatione adhibita, nam illatam post aliam esse feriendi fœderis rationem, vt sæpè non porcus feriretur, sed lapis abijceretur, existimo. Si quidem Polybius auctor valde bonus, cum Pœnis hoc modo ictum fœdus exponit. Fecialis lapidem tenens ita ait, si sine dolo malo ago, bonis afficiar: si sciens fallo, cæteris omnibus saluis in suis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, sepulcris, solus ego concidam, vt lapis è manibus meis decidet, nec plura locutus, manu lapidem abijcit. Cuius iurisiurandi video pòst etiam Plutarchum in Sylla meminisse, & eiusdem Festum etiam antiquam formulam adiunxisse, cum scripsit, lapidem silicem tenuisse iuraturos per Iouem, hæc verba dicentes: Si sciens fallo, tum me Diespiter, salua vrbe, arceq; bonis eijciat, vti ego hunc lapidem. Atque hoc ideo esse arbitror, quòd legis obtestatio à Cicerone in Corneliana vocatur, cum ait, sanctiones sacrandas esse aut obtestatione & consecratione legis, aut pœna, cùm caput eius qui contra facit, consecratur. Hæc ita explicata sunt à Sigonio, lib. 1. de antiquo iure Italiæ, quæ quoniam non parum ad huius loci illustrationem faciunt, ea scribere libuit.

Lapis silex.

Superbia ingenita Campanis.

Superbiam ingenitam Campanis] Campanorum superbiam tantam fuisse vt in prouerbium exierit, docet Erasmus in prouerbio, Campana superbia, & meminit eius aliquoties Cicero pro Rullo.

Exoluere religione.

Exoluamus religione] Religione exoluere, id est, scrupulum & anxietates animi adimere: Budæus in priorib. ad pandect.

AL. Liuio & Q. Melio tribunis] Recte, meo iudicio, Manutius de legibus Roman. annotat, Tribunos quidem plebis hos duos fuisse, anno quo de sponsoribus

ſoribus pacis populo Samnitium dedendis actum eſt, non autem ſuperiore quo pax per ſponſionem fuerit facta. Nam vt Gell.lib.3.cap.2.ſcribit. Lex vetuit Tribunos plebis integrum diem ab vrbe abeſſe, & cum commemorantur hic qui ſpoponderunt, nulla tribunorum plebis mentio fit. Ergo quia nulli tribuni plebis memorantur, eos ſponſioni non interfuiſſe veriſimile eſt. *Trib pleb. integrum diē ab vrbe abeſſe non libuit.*

Pilis emittendis] Pilum genus haſtæ, Romanæ breuius. Itaq; cum de propinquo agitur, ad pila ventum dicitur. Eraſ. in prouerb. Ad pila vbi ventum. *Pilum quid.*

Pullarius nunciat] Pullarius erat, qui caueæ pullorū curam agebat, è quorum paſtu auguria augures captare ſolebant. Meminit huius aliquoties Liu. & Cicero 2. de diuinat. Attulit in cauea pullos, qui ex eo nominatur Pullarius. *Pullarius.*

Ne deſperata venia] Vetus enim prouerbium eſt, non eſſe cum deſperatis decertandum. De quo ſuis locis videas: nec ſunt diſſona ea qua tradit Eraſ. in prouerbio, Phocenſium deſperatio. Plurima in hanc ſententiam commemorantur à Frontino lib. 2. Stratag. cap. 6. Maxime vero memorabile eſt quod Pyrrhus inter cætera præcepta Imperatoria memoriæ prodidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti, ne non ſolum à ſe fortius ex neceſſitate reſiſteret, ſed vt poſtea quoque facilius acie cederet, &c.

Septem millia ſub iugum miſſa] Nimirum vt par pari referret, vt eſt apud Oroſiū & Eutropium. Quomodo vero milites ſub iugum miſſi ſint, nullibi melius leges quam hic apud Liuium, & lib. 1. Decad. 1. Vbi Horatius ſub tigillum mittitur, hoc eſt, ſub iugum, hac forma, vt duo recta tigilla defixa ſtarent, tertiumque ſuperne duobus illis tranſuerſum imponeretur. *Sub iugum mitti.*

Prænestinus prætor] Hic nullibi ſuo nomine appellatur. Omnes autem vulgo magiſtratus quibus parēret exercitus, prætores vocabant. de quorum electione, officio, & dignitate, vide notata ſuperius. Fuit autem Prēneſte Latij vrbs, quæ, vt Feſtus ait, quod locus in quo ſita eſt, montibus præſtet, dicta eſt. Seruius Grammaticus. Ἀπὸ τῦ φέρειν, ab ilice quæ ibi abundat, deducit. Solinus cap. 8. à Prēneſte Vlyſſis nepote, & Latini regis filio appellatam putauit, Strabo lib. 5. olim Polyſtephanum, id eſt, multarum coronarum. Plin. lib. 3. cap. 5. Stephanum olim vocatam dicit ob lentiſci copiam. *Præneste.*

Lictorem expedire] Lictorum enim munus & officium erat, ex iuſſu magiſtratuum delinquentes vincire, nudatos virgis cædere, & ſi crimen expoſceret, ſecuri percutere. Vide Gell. lib. 12. cap. 3. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 27. *Lictorum munus.*

Excide radicem hanc] Huius radicis meminit Plinius de transferendis ſeminarijs, lib. 17. cap. 11.

Metu perfuſum] Clementiæ exemplum. Optandum enim eſt (vt Cicero lib. 1 officiorum ait) vt hi qui præſunt Reipub. legum ſimiles ſint, quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur.

Vini amor in dies fieret acrior] In hac collatione Alexandri cum imperatoribus Romanis, nihil quod annotetur neceſſe eſſe exiſtimo: Pleraque enim hinc inde apud authores inueniuntur. Cæterum quam hic vinolentiam Liuius in eo vituperat, nemo non nouit, Arrianus conatur tueri, Q. Curtius approbat, ita vt & ipſi Alexandri adulatores videantur. De quo Cœlius lib 9. cap. 11. Et rurſus de vinolentia Alexandri lib. 28. cap. 30. Atque adeo quidem vinolentiæ ſuccubuiſſe ſcribitur, vt inde Alexandri poculum viſendæ capacitatis etiam prouerbio vſurpetur. Idem Cœlius lib. 29. cap. 17. *Alexandri vinolentia.*

Capuæ primum præfecti creari cœpti] Vt ſuperius, quæ municipia, & quæ colonia fuerint, oſtendimus: ſic nunc videndum erit, quæ præfecturæ fuerint. In his enim commorantes aliud ciuium genus conſtituebant, deteriori quam municipia & coloniæ iure vtentium. Erant igitur præfecturæ oppida Italiæ, in quibus qui habitabant, nec ſuis legibus vt municipes viuebant, nec vllos de ſuo corpore magiſtratus creare poterant vt coloni, ſed à magiſtratibus Roma miſſis regebantur ijs legibus, quas Romanus magiſtratus dixiſſet, qui quoniā præfectus vocabatur, præfecturæ dicebantur. De hiſce ſic ſcribit Sextus *Præfecturæ quæ.*

Pompeius: Præfecturæ hæ appellantur in Italia, in quibus & ius dicebatur, & nundinæ agebantur, & erat quædam earum Respub. neq; tamen magistratus suos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis qui ius dicerent. Illud porro scitu dignum, ex præfecturis quasdam fuisse, quæ ius ciuitatis & ferendi suffragij haberent, quasdam non, quemadmodum de municipijs & colonijs dixi. Sext. Pompeius lib. 14. duas & viginti præfecturas enumerat. In his decem fuisse scribit, in quas præfecti populi suffragijs creati mittebantur, vt he, Capua, Cumæ, Casilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli, Acerræ, Suessulæ, tellæ, & Calatia: duodecim vero in quas vibanus prætor pro suo arbitrio præfectos mittebat. Hæ fuerunt, Fundi, Formiæ, Cære, Venafrum, Allifæ, Priuernũ, Anagnia, Frusino, Reate, Saturnia Nursia & Arpinum. Quæ fere omnes aut ex colonijs & municipijs præfecturæ factæ sunt, aut ex præfecturis in colonias & municipia redactæ. Ex his Capua præfectura fuit, à bello Punico secundo ad consulatum C. Cæsaris, à quo colonia deducta est. Cumæ, Acerræ, Suessula, Atella, Formiæ, Priuernum & Anagnia, tum municipia, tum coloniæ: Fundi vero, Cære, & Arpinum municipia tantum aliquando fuere. Casilinum, Vulturnum, Linternum, Puteoli & Saturnia coloniæ. Calatia vero Venafrum, Allifæ, Frusino, Reate, & Nursia præfecturæ, dum libertas populi Rom. stetit, semper fuere. Nam quum post legem Iuliam æquatis omnium suffragijs, ciuitas Italiæ omni data fuisset, municipiorum, coloniarum, & præfecturarum iura obliterata sunt, nominaq; hæc cõfundi cœpta, vt & colonia pro municipio, & municipium pro colonia & præfectura aliquando accepta sunt. Cicero enim Placentiam in L. Pisonem, Soram, & Cassinum pro Plancio, Calenum in Rullum, Suessam in epist. ad Atticam, Cossam in Verrem municipia vocat, quas colonias deductas fuisse ostendi: Ad hæc præfecturæ ipsæ, & municipia, itemque veteres coloniæ deductis militibus, coloniæ omnes denuo à Sylla primum, deinde à Cæsare, Triumuiris, & Augusto factæ sunt, præter eas præfecturas quas ex Festo digessi. Coræ præfecturæ Strabo lib. 5. Claudiæ Plinius libro tertio, capite quinto, Atinatis Cicero pro Plancio, Reatinæ idem de natura deorum, mentionem faciunt. Cætera vero omnia Italiæ oppida, quæ coloniæ, municipia, & præfecturæ non erant, fœderatæ ciuitates vocabantur, vt Tibur, Præneste, Neapolis, & pleræque aliæ, quæ suis legibus & magistratibus viuebant, diuersisque fœderibus aut sponsione, aut pactione, vario iure cum populo Romano amicitiam contraxerunt. Aliquæ enim erant omnino liberæ, aliquæ vectigales, aliquæ stipendiariæ, aut plus vel minus grauatæ, vt populo Romano visum fuisset. Atque Italia omnis in hæc genera Municipiorum, coloniarum, & præfecturarum ante legem Iuliam & bellum Marsicum diuisa fuit, vnum præterea superarat ciuium vel oppidorum genus, quorum quædam dicebantur fundi populi. Quod quidem nomen discriminis non est, quemadmodum liberorum & stipendiariorum, sed hi fundi populi dicebantur authore Cicerone, qui quotiescunque lex aliqua Romæ fieret, quæ de iure publico non esset, sed de rebus priuatis, vt de testamentis, vel de mancipijs, eam suscepissent tanquam propriam, tuncque eius legis fundus populus dicebatur, perinde ac si diceretur: Is populus eam legem tanquam propriam suscepit, hoc idem de municipijs dicit Gellius, prout annotat Onuphrius in libello de imperio Romano, sub titul. de præfecturis. Plura de populo fundo, vide apud Tornebum, lib. 4. cap. 12. vbi non inerudita de harum vocum significatione adfert.

Fœderatæ ciuitates.

Fundi populi.

Neque tamen æquo fœdere, sed in ditione] Quid sit æquo fœdere, vel in ditione populi Romani esse superius lib. 7. ostensum est, vbi vide.

Internecinũ bellum.

Internecino bello] Internecidij significatio est quasi hominis quædam enecatio, vox deriuata ab internecida, qui, vt inquit Isidor. est qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit, hinc internecinum bellum: quod ita geritur, vt omnes occidantur. De quo Torneb. lib. 11. aduers. cap. 5.

Viã munire.

Viam muniuit] Id est, lapidibus strauit, vt Plinius cap. 34. loquitur: Dicta vero

vero est hæc via Appia :&,vt Lætus ait, à Constantini via incipiens,inter Tusculum & Albam ad Algidum tendit,& inde porro ad Cassilinum progressa,vndeuiginti stadijs à Capua Latinæ viæ iungitur. Vide Pomponium Lætum Titulo 79. De antiquitatibus vrbis. Volater.lib.6. cap.8. vrb.Comment.Alexandrum ab Alex. lib. 3. cap.13. Hæc via à Caracalla postmodum munita, nouæ deinceps nomen accepit.

Aquam in vrbem duxit] Anienem nimirum, vt Plinius capite 34. testatur, de virjs illustribus. Vnde hæc quoque ab authore aqua Claudia dicta est deinceps. Vide Marlianum libro 4. cap.21. Cæterum ab vrbe condita 608.cum hic fons Anio vetustate consumptus esset, datum est à Senatu negocium Marco Titio prætorii, vt hunc fontem reficeret, vnde ab authore Martia aqua postea appellata est, cuius rei quoque meminit Plinius libro 31. cap.3.Frontinus de aquæductibus. *Aqua Claudia.* *Martia.*

Solus censuram obtinuit] Hoc est,sine collega. Caius enim Plautius magistratu se abdicauerat. Est autem hoc notandũ, apud Romanos institutũ fuisse, vt altero ex censoribus morte subducto, duo de integro censores, crearentur.

Herculis familiare] Herculis scilicet Victoris,cuius templum rotundum in foro Boario, tantæ fuit venerationis, vt neque muscæ,neque canes, eius tecta subintrarent, lege Marlianum lib.4.cap.6.Topographiæ, qui eius rei rationem reddit.

Nomen Potitiorum interijsse] Hercule nimirum detractæ religionis suæ,& grauem & manifestam pœnam exigente : Id vero quando factum fuerit, præter Liuium hoc in loco,docet Valer.lib.1.cap.2.

Tribuni senideni militum] Romul. primus in exercitu tres Tribunos militum instituit,hi mille hominibus præerant,cum non nisi 3.millia peditum exercitum haberet, post auctis Rom. imperij opibus, Tribuni plures quam tres,& diuersi generis esse cœperunt. Nam cum hoc tempore nimirũ ab vrbe condita 443.exercitus Romanus,vt scribit Polyb. ex quatuor tantum legionibus, legio non nisi 4. millium peditum esset,post cum legiones ipsæ ad sena millia hominum auctæ fuissent, 24. Tribuni à populo fieri cœpti, sexque in singulas legiones distributi, quod postea semper obseruatum, vt tradit Onuph. in Fast.

Duumuiros nauales] Hunc non fuisse ordinarium Magistratum,inde colligi potest, quod Liuius lib. 40. & 41. cum rursum huius magistratus meminit, certam causam creationis assignat, nec simul creari facit cum ordinarijs magistratibus, sed prout necessitas requirebat. Nam si ordinarius magistratus esset, non ita pro necessitate subita,sed cum reliquis magistratibus eum creari oportuisset. *Duumuiri nauales.*

Tibicines quia prohibiti] Nam Tibicines tibias concinentes sacris populi Romani interesse solebant. Varro l.b.4.de lingua Latina,& Sext. Pompeius de quinquatribus, Ouid.6.Fast.Valer.Max.lib.2.de institutis antiquis : Idem quoque propemodum in problematibus à Plutarcho refertur. *Tibicines sacris adhiberi solsti.*

In æde vescendi ius] Epulum olim exhibebatur ciuibus,in dedicationibus templorum in triumpho,in spectaculis,& funere, qua de re copiosissime Blõdus lib.2.Romanorum triumph.Cicero lib.3.De Oratore,Augustinus lib. 3. de ciuitate Dei Alex.ab Alex.lib.6.cap.7.

Siluam Ciminiam] De Silua Ciminia vide Plinium lib.96. vbi dicit in ea loca esse in quibus in terram depacta extrahi nequeant, de cuius rei fabuloso ortu lege Seruij annotata in 7.AEneidos.Meminit & Frontinus cap.2.1. & cap. 1.secundi. *Sylua Ciminia.*

Hetruscis inde literis eruditus] Nam vetere Romanorum instituto, vt & superius annotatum est, sex principum filij, sex singulis Hetruriæ populis in disciplinam tradebantur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari solitos Hetruriæ populis, ad percipiendam sacrorum disciplinam.Hinc Cic. lib. 2.de legib.Hetruriæque princeps disciplinam docebo.

Telum pro consilio.

Telum aliud occultum] Telum pro consilio, ac ratione & via gerendi posuit, prout superius etiam annotatum est, & Erasmus admonuit in prouerbio: Ingens telum necessitas.

Omen diem diffidit] Id est, in posterum diem reiecit. Ita enim interpretatur Budæus in prioribus ex Gellij lib. 13. cap. 1. Ex eo & hoc Liuij loco conijciens, diffindere diem olim id fuisse, quod nos rem in crastinum continuatam vel remissam dicimus.

Vir virum legit.

Cum vir virum legisset] Quid sit apud veteres authores: Vir virum legit, declarat Petrus Victorius lib. 18. cap. 19. Variarum lectionum, id referens ad morem veteris militiæ, quo videntur aliquando in delectu habendo potestatem facere militibus, vt singuli singulos notos sibi, quorumque virtute confiderent, legerent, atque id potissimum cum periculum aliquod maius instaret. Non dissimile genus Solduriorum fuisse videtur, de quibus Cæsar lib. 3. De bello Gallico, quorum hęc fuit conditio, vt omnibus in vita commodis vna cum his fruantur, quorum amicitiæ se dediderint. Si quid ijs per vim accidat, aut eundem casum vna ferant, aut sibi mortem consciscant. Hoc genus amicitiæ Græci συναποθνησκόντων, id est, commorientium vocarunt.

Solduriꝰ qui.

Thensæ quid.

Thensæ ducerentur] Thensæ sacra vehicula erant, authoribus Seruio & Festo: Tranquillus in Cæsare. Ampliora etiam humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali, thensam & Ferculum Circensi pompa, Budæus in prioribus ad Pandectas.

Salentinum bellum.

Salentini hostes] Hoc bellũ scribunt, Flor. 15. abbreuiat. Eutrop. c. 2. secundi.

Magistratibus interdici quid.

Magistratibus interdictum] Videri posset pugnare inter se, ciuitate donare, & magistratibus interdici, Verum hæc neutiquam inter se pugnant, cum alterum ad Municipij, alterum ad præfecturæ ius pertineat, quorum hoc inter conditiones Italicarum ciuitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longe à prouinciæ formula videatur abfuisse. Vt enim quotannis in prouincias prætores Roma mitti solitis: sic in præfecturas præfecti, qui eas administrarent, ac ius dicerent, cum municipia suos magistratus, decuriones, Duumuiros, Quatuoruiros, Censores, Aediles, & quæstores haberent. Porro quod Connubia ijs adempta ait, ideo referendum, quod cum omnibus fere Italis Romanis connubia fuerint, nisi, si qua forte de causa nonnullis id iuris ademptum esset, vt late tradit Sigonius li. 1. c. 9. de antiquo iure ciuium Rom.

Præterquam sacrorum curatione] Nam licet aliqui ciuitate donarentur, non tamen ob id sacra sua deferere, & eadem cum Romanis ciuibus obseruare cogebantur, quod Festus ostendit, cum ait: Municipalia sacra dicta sunt ea, quæ ab initio habebant ante ciuitatem Rom. acceptam, quæ obseruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo fecisset antiquitus.

Triumuiri nocturni.

Triumuiralibus altero nocturno] De Triumuiris nocturnis Paulus I. C. L. 1. ff. de officio præfecti vigilum. Apud vetustiores (inquit) incendijs arcendis Triumuiri præerant, qui ab eo quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. Et Tacit. Triumuiri, quod ad incendium in sacra via ortum tarde venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati sunt. Ex quibus verbis apparet eum fuisse ordinarium magistratum, cuius esset annua potestas.

Flauius scriba ius ciuile euulgauit.

Ciuile ius euulgauit] Non tam ius ciuile à Flauio, quam formulas actionum, quæ teste Pomponio, magna iuris ciuilis pars erant, euulgatas ex Ciceronе intelligi potest. Sic enim de Flauio ad Attic. lib. 6. scribit: Quid ergo profecit, quod protulit Fastos? occultatam putant quod in tempore tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis, nec vero pauci sunt authores, Cn. Flauiũ scribam Fastos protulisse, actionesq; composuisse. Quo loco quibusdam pro composuisse, proposuisse legendum non male videtur, ita enim Pomponius l. 2. ff. de orig. iur. scribit. Idem Cicero pro Muræna author est, cognita iam & promulgata à Cn. Flauio dierum ratione, Iurisprudentes veritos ne sine sua opera lege agi posset, notas quasdam composuisse, vt omnibus in rebus ipsi interessent.

Id

Id quod quomodo intelligendum sit, docet Renardus de authoritate prudentum cap. 2. de legis actionibus.

Forensis factio] Sic Libertinos vocat, prout Zasius in Catalogo legum antiquarum existimat, quod cum multi essent, assidueque in foro versarentur, in comitijs plane dominabantur, statumque ciuitatis turbabant mandando infimis quibusque honores, plebe ingenua agriculturæ operam nauante ac raro ciuilibus negocijs interueniente. Sigonius lib. 2. cap. 13. De iure ciuium Rom. per eam intelligit eam partem plebis, quam Cicero peculiari nomine, vrbanam plebem solet nominare, in qua homines versati sunt, non solum egentes & rebus domesticis impediti, sed nocentes etiam & furiosi, cuius de commodis lege sua agraria Tiberius Gracchus tulit, cum diceret feras quidem ac bestias lustrum & tectum quo se reciperent, in Italia habere, qui vero assidue pro libertate pugnarent, præter aërem lucemque nihil in Italia possidere, sed sine lare, sine sede, cum liberis, coniugibusq; vagari, quin etiam hæc illa plebs fuit, cuius studio P. Claudius Trib. pleb. Ciceronem ex vrbe expulit, de qua Cicero pro domo, pro Milone: Salustius in Catilinaria. Cicero ad Attic. hanc eandem factionem sordem & fæcem vrbis appellat. *Forensis factio.*

Vrbanasque eas appellauit] Dionysius Halicarnasseus quatuor illas tribus à Seruio Tullio institutas fuisse tradit. Itaq; Quintus Fabius non tam author huius rei fuisse videtur, quam renouator, quasique restaurator. Vrbanæ vero tribus dictæ sunt libertinorum, cum Rusticæ proprie essent ingenuorum, vt inquit Plin. multoque tempore nemo libertinus in tribu rustica census fuit præter Vindicium, cui ob coniurationem Aquiliorum detectam, optio à Valerio consule data est, vt in qua tribu vellet, suffragium ferret, vt scribit Plutarchus in vita Publicolæ. Cæterum multis post hanc segregationem à Fabio factam annis, Cneus Manilius libertinorum ac seruorum manu subnixus, legē tulit, vt libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, idque per tumultum egit, & Cliuum Capitolinum obsedit. Hunc autem cœtum L. Domitius Aenobarbus quæstor perrupit, atque disiecit, & quibusdam Manilianis interfectis, Libertinos omnes, ipsumq; Manilium à spe ferendæ legis remouit. Cuius Cicero meminit pro Milone. *Vrbanæ trib.* *Rusticæ trib.*

Equites transueherentur] Hanc equitum transuectionem, Valerius equitum probationem vocat: Equestris, inquiens, ordinis iuuentus omnibus annis bis vrbem spectaculo sub magnis authoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione. A Græcis ἱππεῖαι διὰ τῆς ἀγορᾶς dicebant, hodie monstra vocant: vt annotat Budæus in prioribus ad Pandectas. *Transuectio equitum.*

IN X. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Aedem salutis] Hanc P. Victor in sexta vrbis regione, hoc est, in Quirinali statuit. Scribit Sex. Pomp. Salutarem portam Romæ appellatam, quod prope ædem Salutis esset. Salus vero Dea à Romanis, vt à Græcis Hygea culta fuit, inde vocati Salutigeri Dei ab Apuleio, qui Græce σωτῆρες dicuntur. Nonnulli pro Bubulco Bibaculum literis mandarunt, sed male, vt annotauit Gyraldus historiæ deorum syntag. 1. *Salutis ædes.*

Patauij monumentum] Hæc nimio amore orandi patriam magis à Liuio scripta, quam quod digna essent memoria, existimat Victorius lib. 18. cap. 4. variarum lect. *Liuius patriæ studiosus.*

Tunica palmata] Palmatam tunicam Perionius vnà cum Budæo dici existimat, à palma in ea intexta. At Festus palmatam dici tradidit à latitudine clauorum, qui fere palmę orbem æquarent. Est enim tunica palmata & latus clauus idem. Græci tunicam hanc palmatam, siue latum clauum Platysemon *Tunica palmata.* *Latus clauus.*

appellabant,quasi latis signis aut clauis signatam. Atque hæc laticlaui perpetuo gestandi authoritas inter primas dignitates habebatur,vt Herodian.lib.3 author est. Quinetiam sæpenumero latus clauus pro Senatoria dignitate ponitur,sicut ius annuli aurei pro equestri ordine. Plin.in epist.Ego Sexto latumclauum à Cæsare nostro impetraui. Hæc vero tunica in luctu publico deponebatur, vt supra lib.9.vbi de Caudina clade verba facit. Cum vtroq; vero loco coniunge eũ,qui est lib.30.Vbi Scipio Masanissã vestibus triumphalibus ornat.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta eadem quæ & purpurea erat, vt Bayfius scripsit, Liu.infra li.1.de bel.Maced. Dona (inquit)ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea,argenteaq;,togaq; purpurea,& toga prætexta.Meminit & Cic.2.Philip.

Appij Claudij vnde.

Ap.Clausum seu Ap. Claudium] Ex Sabinis Claudios, ab authore Appio Clauso gentis principe,qui cum multitudine clientum Romam commigrauit, deductos ferunt,qui sibi etiam Drusi cognomina vsurparunt. Cuius rei testis est Dion.Halicarnas.Sabel.li.8.Enn.2.Volater.lib.14.c.2.vrb.comment.

Patrem ciêre

Patrem ciêre] Id est cum honore appellare,vt autem apud Roman.patritij appellabantur,qui ab antiquis Senatorib,essent oriundi,sic apud Athenienses

Eupatridæ.

Eupatridæ vocabantur,quasi à bonis patribus geniti, quod etiam Plutarchus in problematibus affirmat.

Portia lex.

Portia tamen lex] Meminit huius legis Cic.in orat.pro Rabir.perduellionis reo.Salust.in oratione Cæs.Tulit vero eam legem M. Portius Cato ille Cẽsorius,cæterum an in tribunatu vel consulatu,compertũ nó est,eamq; pro scapulis appellauit.Sic enim scribit Fest.pro scapulis,cum dicit:M.Cato significat

Pro scapulis lex.

pro iniuria verberũ.Nam consulares leges erant in ciues rogatæ,quib. sanciebatur pœna verberum.Plin.li 7.c.43.de iure,vt Sigon. existimat, virgarũ vocauit, cum dixit L.Cornel.Balbum Gaditianum accusatum,& de iure virgarũ in eum in consilium missum,quib.verbis accusatum Balbum significet,quod falso ciuitatem Ro.vsurparet,cum peregrinus esset. In peregrinũ enim erat ius virgarũ,non in ciuem.Hinc Cic.pro Rabir.perdue. reo: Portia, inquit,lex virgas ab omnium ciuium Ro.corpore amouit. Et Salust. Ciceroni grauiter obijcit, quod ciues Rom.Catilinæ socios,indicta causa contra leg Portiam necasset.

Nunc vix seruo ita minetur] Pitheus lib. 2. aduers.c.2. Pro seruo serio legi posse existimat, sed non incommodè vsitata lectio retinetur: Cum grauius multo & seuerius seruis minari conueniat,quam liberis & ingenuis hominibus.

Impedimẽta quæ.

Impedimentis in locum tutum remotis] Impedimenta in re militari dicuntur, quæcunq; ad iter seu expeditionem necessaria conducuntur, vt sunt sarcinæ,vtensilia,& iumenta,Græci ἀποσκευὴν vocant.

Prærogatiuæ

Eumq; & prærogatiuæ] Quæ hæ prærogatiuæ fuerint, superius li.1 ostendimus, docet vero id Asconius his verbis in 2. Verrinam: Prærogatiuæ tribus sunt,quæ primæ suffragium ferunt, ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia populi firmaretur, bina omnino de ijdem candidatis comitia fieri,quorum tribus prærogatiuæ dicebantur,quod primæ ro-

Iure vocatæ

garentur, quos vellent Coss.fieri. Secundę iure vocatæ, quod in his sequente populo,vt sæpe contigit,prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur.Harum centuriarum meminit Liuius,& infra lib.26.& lib.27.

Pecuarijs damnatis] Pecuarij qui fuerint docet Asconius in diuinationem.

Pecuarij qui Mancipes sui.

Mancipes,inquiens,sunt publicanorum principes,qui quæstus sui causa,si decumas redimunt,decumani appellantur, si portum aut pascua publica portitores,aut pecuarij, quorum ratio scriptura dicitur.Hi omnes exigenda à socijs suo periculo exigunt,& Reipublicę repræsentant,prouidentes tamen in illa re-

Decumani. Portitores.

demptione commodis suis,vt publicani erant,qui vero decumas redimebant, decumani,qui pascua pecuarij,sicij à quibus decumas exigebant,aratores atque agricolæ,cum quibus pascuorum rationem conficiebant, pastores appellati sunt.

Sub ea legere fructum] Sic & Theognis: Οὔτε γὰρ ἂν σπείραιμι, ἀλλ᾽ ἀγέμα-

κάματον μεταδοίης. i. Ante tibi exhaustos alij ne trade labores. Vide prouerbia: Alij sementem faciunt, alij metent, & alienam metis messem.

Gallorum corpora] Vide ad hunc Liuij locũ facientia, apud Cœl. li. 18. c. 21. *Essedari qui.*

Essedis carrisque instans] Ex carris Gallos pugnare, vt Liu. hic testatur, sic eosdem monimento valloque carrorum obducere castra solitos, Marcellin. tradit, vnde & Carrago vocata est, quo verbo censentur eorum castra carris circundata, prout annotat Torneb. lib. 18. cap. 19. Cæterum quod ad Essedarios attinet: meminit eorum Cæsar libro quarto, de bello Gallico, quod genus equitum sit, & quomodo pugnent, ita describit: Genus hoc est ex essedis pugnæ. Primo per omnes partes obequitant, & tela obijciunt, atque ipso errore equorum, & strepitu rotarum ordines plerunque perturbant, & cum se inter equitum turmas insinuauere, & ex essedis dissiliunt, & pedites præliantur, &c. Vide apud Cæsarem. *Carrago.*

Patrem P. Decium] Cognomento Murem: qui in bello aduersus Latinos, vel (vt Plutarchus cap. 37. Paral. ait) Albanos pro exercitu & salute patriæ dijs infernalibus se deuouit, vt supra visum est.

Dijs manibus dabo] Cicero Tusculanarum quæst. lib. 1. ait, tres Decios fuisse, qui pro salute patriæ vitam amittere, magno virtutis edito exemplo voluerint. ex quibus pater bel. Gall. filius Hetrusco, nepos in bello Pyrrhi quod pro Tarentinis gessit, dijs manibus sese deuouerunt. Sunt autem manes boni dij appellati, teste Festo Pompeio, ex Aurelij sententia, quod per hos omnia manere putarent, quibus aram non à terra sublimem, sed sub effosa humo statuebant veteres, ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquagesimo anno ab vrbe condita, sacra & ludos institutos memorant. Quibus autem victimis, quibusve cæremonijs manibus dijs ac infernalibus sacra fecerint, lege copiose Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 24. *Dij manes.*

Infestis telis interfectus est] De hoc Decij memorabili facto, quo salutem patriæ peperit, leges quoq; apud Val. Max. lib. 5. ca. 6. Sabell. li. 7. Enn. 4. & lib. 2. cap. 5. Exemp. Ethnic. Volater. li. 15. cap. 1. Orosium li. 3. cap. 21. Eutrop. li. 2. ca. 3.

Defunctos consulis fato] Id est, consulis sese deuouentis spontanea morte, ab imminentibus periculis exemptos & liberatos. Budæus in Pandect.

Testudinem hostium coniecta] De ea testudine intelligit Torneb. libro 9. aduersar. cap. 8. quam faciebat exercitus se tegumentis scutorum vndique operiens, vt testudo suo obducta est putamine, eaque specie referebat tectum ædificiorum, sic autem se operiebant crate perpetua clypeorum aduersus sagittas hostium, & aduersus omnia missilia superne cadentia, cum vrbem oppugnabant, hinc Maro scribit. *Testudo.*

Obsessumq; acta testudine limen.

Laudibusque meritis celebrat] Inter præclara enim veterum instituta, illud in primis commendatione dignum, quod quorum vita fuisset perspectior, eorum quoque funera magnificentius prosequerentur. Lege Alex. ab Alex. li. 6. cap. 14. Ioui. Pont. de magnific. cap. 15. Dionysium Halycarnas. lib. 5. Blond. li. 2. Romæ triumph. Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. & lib. 4. cap. 8.

Matronas stupri damnatas] Adulterium namque lege Romulea capitale fuit, sic vt pœna mors esset. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necanto, quod item lege Iulia confirmatum est, qua adulterium supplicio afficiebatur eodem. Stupri autem pœna, si essent honesti, erat publicatio partis dimidiæ bonorum. *Adulterij pœna lege Romulea.*

Quæ ferri agique potuerunt] More militari hæc dixit, quo homines & iumenta aguntur, sarcinæ feruntur. Plato in libris de legib. τῶν ἀλλοτρίων μηδένα μηδὲν φέρειν μηδὲ ἄγειν Id est, Ne quis quicquam alienarum rerum ferat agatve. Vide Erasmum in prouerb. Agi ferrique.

Decumana porta impetus factus] Boni authores Decumanum appellant, quod est maximum. Vnde Decumana porta olim in castris dicebatur, quæ erat om- *Decumana porta.*

omnium maxima, per quam delinquentes milites ad pœnam educebantur, vt est apud Vegetium.

Fanum vnde dictum. Fanum tantum, id est, locus templo effatus] Alij Fanum dictum putant à Faunis dijs, qui diuina oracula, vt Martianus Capella ait, edere solebant. Vel à Fauno, qui authore Probo, primus horum locorum conditor fuit, teste quoque Marliano lib. 7. cap. 6. Topograph.

Plutei. Pluteisque contectus] Vegetio Plutei è vimine contexuntur, cratibusq; & cilicijs proteguntur, formamque absidis habent. De quo latius Tornebus libro aduersar. 11. cap. 24.

Detestatio quid. Detestatione] Id est, dira execratione, vt paulo post sequitur.

Tripudium quid. Tripudium nunciatum] Id de Tripudio Solistimo intelligendum Tornebus existimat, cum pullarius offam auibus daret. Nam si pascerentur, bonum augurium erat, si non pascerentur, malum. Sinistræ enim aues prosperæ sunt & auspicatæ. Nam sinistrum quasi sinistimum dicitur, nimirum auspicium quod sinat.

Sinistrum quid. Sinunt autem hæ aues plærunq; quæ ab ortu, quæ pars sinistra in auspicijs est, volant. Satis autem erat ad rem gerendam silentium esse. Nam aliud est sinistrum auspicium, aliud silentium: sinistrum auspicium hortatur ad agendum, silentium vitio caret, & ad agendum non impedit. Silentioq; surgere dicebatur, qui quo minus rem gereret nõ impediebatur auspicio. Huius vero historiæ præter alios meminit & Val. lib. 7. & Erasm in prouerb. Malum consilium consultori

Pullarij qui. pessimum. Qui autem pullarij hic dicantur dubium non est. Etenim ex auibus tria auspiciorum genera captabantur, ex occentu, volatu, & ex tripudio. Tripudium autem augurium accipiebatur ex pullis gallinaceis, quos in cauea inclusos asseruabant pullarij, quibus eductis, obijciebatur pastus, tumq; ex pascendi ratione augurium capiebat pullarius, idque ad magistratum deferebat eum, à quo iussus erat captare augurium. Cæterum de pullario & superius dictum est.

Mulsum. Pocillum mulsi priusquam temetum biberet] Veteres Romani mulsum in delitijs habebant, & in triumpho milites ab Imperatore donabantur. Vnde Plautus:

Sed spectatores vos nunc ne miremini,
Quod non triumpho, peruulgatum est, nihil moror.
Veruntamen accipientur mulso milites.

Temetum. Mulsum vero ex aqua pluuia fieri tradit Cœlius lib. 23. cap. 35. Temetum autem prisca lingua vinum appellabatur, teste Gellio lib. 10. cap. 24. Idq; ad imitationem Græcorum. Hi enim ebrietatem μέθυν vocant, vnde & temulentiam dictam scribit Plinius lib. 24. cap. 13.

Alares cohortes. Cohortibus alaribus] Alæ dictæ exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque, tanquam alæ in auium corporibus locabantur, authore Gellio lib. 6. cap. 4.

Corniculæ quid. Corniculis armillisq; argenteis] Donorum militarium varia fuerunt genera, quæ militibus singulis virtutis ergo ab Imperatore triumphaturo dabantur, vt coronæ, quarum multa erant genera, ciuicæ, murales, obsidionales, castrenses, aureæ, torques, armillæ, hastæ puræ, phaleræ, cornicula. De quibus Polybius lib. 6. Gellius lib. 5. Zonaras lib. 2. tradiderunt. Et post hos Sigonius lib. 1. cap. 15. De antiq. iure ciuium Romanorum.

Quirinus quis. Aedem Quirini] Sic Romulum dictum, antea est annotatum, siue quod hasta Quiris Sabinorum lingua dicebatur, siue quod Romanis iunxerat ille Cures: Siue suo regi nomen posuere Quirites. Non desunt tamen qui Quirinum vocatum dicant, quasi κοιρανὸν, id est, dominum.

Fors fortuna. Aedem fortis fortunæ] Fortis fortunæ ædes trans Tyberim fuit, vt Donatus ait, eiusque diem festum colebant, qui sine arte viuebant, ei etiam grates agebant, quibus aliquid successerat. Terentius:

O fortuna, O fors fortuna, Columella:
Et celebres fortis fortunæ dicite laudes.

Eo

Eo igitur vocabulo significatur magna vis fortunæ, & incerti casus. Dies autem Fortis fortunæ festus 8. Cal. Quintiles agebatur, vt in antiquis Fastis, & apud Ouid. 6. Fast. legitur. Apud Nonium Marcellum, Actius poeta in Actyanactæ fortunam à forte distinguit. Hanc Græci φορτικὴν τύχην dixere, & à Tullio rege primum dedicatam fuisse, tum & ab alijs postea legimus.

Manubiæ.

De Manubijs] Manubias à præda hoc distare veteres existimarunt, vt sit præda corpora ipsarum rerum, quæ capiuntur: Manubię vero pecuniæ ex præda vendita redactæ, & sic apud plurimos. Nam & M. Tullium de lege agraria ita sensisse voluerunt, prædam, manubias, sectionem, castra deniq; Cn. Pompeij sedente imperatore vendent. Vide Gellium lib. 13. cap. 23.

Palmæ primum victoribus datæ] Propterea (inquit) Plutarch. in certaminibus palmam signum placuit victoriæ, quoniam ingenium eiusmodi ligni est, vt vrgentibus opprimentibusque non cedat. Gell. lib. 3. cap. 6. Plin. lib. 26. cap. 42. Erasmus in prouerb. Palmam ferre.

Aesculapius.

Aesculapium ab Epidauro] Fuit hic Podalyrij & Machaonis parens, & omnium qui vnquam vixerunt Medicorum peritissimus, qua de re Higynus lib. 2. de signorum cœlestium historia, cap. 14. Diodorus Siculus lib. 5. de fabulosis antiquorum gestis. Plin. lib. 29. cap. 4. Blondus lib. 1. Romæ triumph. Plinius de viris illustribus cap. 22. Epidaurus autem ciuitas est, sita in recessu Saronici sinus, natura munita, montibus circundata, & ob huius Aesculapij templũ quam plurimum nobilis: Vide Strabonem lib. 8. Ioachimum Vadianum in Pomponij Melæ lib. 2. cap. 3.

Epidaurus.

IN LIBRVM XXI. HISTORIAE LIVIANAE, QVEM ALII DECADIS TERTIAE LIBRVM PRIMVM *vocant, annotationes ex varijs hinc inde authoribus collectæ.*

ANnorum ferme nouem] Florus lib. 2. puerum habet. Probus in vita Annibalis Liuio astipulatur, & puerum nouem annorum vocat. Vt & Polyb. libro 2. & 3. Solus author de viris illustrib. cap. 42. non nouem tunc annos natum Hannibalem scribit, sed vndecim, non sine mendi suspicione, vt Magius ibi recte annotauit.

Pœnorum in iurãdo mos.

Altaribus admotum] Videlicet vt deos huius rei testes faceret, facta autem hæc sunt eo tempore, quo in Hispaniam profectionem parabat Hamilcar. Notabis autem Pœnorum morem, qui iuraturi per Iouem, modo ad Deorum aras sacrificio peracto, aram & sacra tangentes, vel agnum læua, dextra silicem tenentes, Deos hominesque contestabantur, si scientes fallerent, Itaque Iupiter eos quoque feriret, quemadmodum ipsi agnum percuterent. Vide Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 10.

Tactis sacris] Nam veteri more à iurantibus & sacrificantibus aræ tenebantur. Vnde Virgil. 4. Aeneidos:

Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audijt omnipotens.

Varro rerum diuinarum lib. 5. aras dicit primum ansas dictas, quod esset necessarium eas à sacrificantibus teneri, vide Macrobium lib. 3. cap. 2. Ab ijs qui ad aras confugiebant, aræ tenebantur apud Hebræos. Solebant etiam qui ad aras confugiebant, aras amplecti, vt apud Plutarchum in Timoleonte animaduertere licet.

Hostem fore pop. Romano] Odium in Romanos perenne iurauit, vt inquit author de viris illustribus, cap. 42. & vt odium suum perpetuum in Romanos fore significaret, inflicto in terram pede, suscitatoq; puluere, tunc demum inter

Car-

Carthaginienſes & Romanos belli finem fore dixit, cum alterutra pars in habitum pulueris eſſet redacta. Vide Val. Max. lib. 9. cap. 3. Silius Italicus lib. 1.

Romanos terra atque undis vbi comparet ætas,
Ferro ignique ſequar, Rheteaque fata reuoluam,
Non ſuperi mihi, non Martem cohibentia pacta.

Hamilcar Hannibalis pater.

Amilcari] Cognomento Barchæ. Fuit vero is vir præſtantiſſimus, & rei militaris peritiſſimus, cuius facta leges apud Plutarchum in Hannibale. Val. Max. lib. 1. cap. 7. Front. lib. 3. cap. 16. item lib. 1. cap. 1. & libr. 2. cap. 4. Volater. libr. 14. cap. 3. vrban. Comment. Oroſium lib. 4. cap. 9.

Sicilia Sardiniaq; amiſſæ] Quintus enim Luctatius Catulus trecentis nauibus aduerſus Carthaginienſes profectus, ſexcentis eorum nauibus apud Aegates inſulas depreſſis, pacem petentibus, hac conditione conceſſit, vt amicitia iam inde Romanis & Carthaginienſibus eſſet, Pœni prorſus tota Sicilia abſtinerent, neque deinceps bellum Hieroni inferrent, neque contra Syracuſanos, eorumque ſocios, arma mouerent, captiuos omnes ſine pretio redderent, talenta argenti Euboica duo millia & 200. Romanis annos 20. penderent, quas tamen conditiones Romani admittere noluerunt, niſi præterea ab omnibus inſulis, quæ inter Siciliam & Italiam eſſent, abſtinerent, milleque talenta priori ſummæ adderent.

Hoſpitale vinculum.

Auſpicijs regulorum] Adrianus Tornebus lib. 13. aduerſariorum cap. 18. pro auſpicijs, hoſpitijs legendum eſſe cenſet, quod hoſpitium apud antiquos arctiſſima neceſſitudinis lege homines deuinciret, & pro ſanctiſſimo fœdere inuiolatoque cenſeretur. Cum enim multæ ſint neceſſitudines, & vincula quibus homo homini iungitur, nullum tamẽ propemodum maiore religione ſibi ſanxit vita, quam hoc, quod hoſpitale vocatur, de quo tanta ab initio recepta opinio, vt ad illud vindicandum Iouem è cœlo lapſum vetuſtas fabulata ſit, vnde & Virgilius Aeneidos 1.

Iupiter, hoſpitibus nam te dare iura loquuntur.

Et Ouidius in 10. Metamorph.

Ante fores hortum ſtabat Iouis hoſpitis ara.

Et profecto perfacile fuit in tam vicinam vocem deerrare, vna tantum eaq; eiuſdem ſoni ſyllaba differentem.

Barbarus enim quidam] Iuſtinus libro vltimo, à ſeruo Hiſpani cuiuſdem vlciſcente iniuſtam domini necem interfectum ſcribit. Polybius verò lib. 2. ſcriptum reliquit, Haſdrubalem cum ſpatio annorum 8. in Hiſpania manſiſſet, tandem noctu per inſidias à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum cauſa fuiſſe interfectum.

Iberus amnis.

Iberus amnis] Hiſpaniæ fluuius, qui nauigabili commercio diues, ortus in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrica, nauium per 260. paſſuum millia capax, propter quem vniuerſam Hiſpaniam Græci Iberiam appellarunt, hodie Ebron vocatur, Oliuario teſte.

Paruus ignis] Ex minimis initijs maxima, & ſæpe paruæ res magnarum rerum momenta trahunt, vt Liuius alibi loquitur. Sic & Thucidides ἐξ ὀλίγων τὰ πολλὰ.

Maior pars meliorem vicit] Plurimum calculus vincit. Sic & Plinius in epiſtolis queritur, numerari ſententias, non expendi.

Ingentia vitia æquabant] Vitia nanque magna, vt virtutes à magna indole proferri conſueuere. Prout Plato ſcriptum reliquit, referente Plutarcho in proœmio in Demetrium & Antonium. Vnde & Seneca ſcripſit, nullum eſſe magnum ingenium ſine mixtura dementiæ.

Hermandica

Hermandica] Eam Torneb. libro 13. aduerſ. cap. 18. eſſe putat, quæ hodie Salmantica vocatur, gymnaſioque floret in Hiſpania.

Saguntum.

Saguntum oppugnari] Saguntum à Sagunto Herculis filio nomen accipiens, quod Silius Italicus lib. 1. Zazintum appellat. De hoc Strabo lib. 3. c. 3. Plin. lib.

lib.3.c.3.lib.7.c.3.lib.15.c.18.& lib.35.c.12. Mela lib.2 c.7.Volater. lib.2.c.5.Geographiæ.Nunc autem eius loci ciuitas,teſte Oliuario,Moruedre eſt.

Tragula grauiter ictus] Tragula dicitur tanquam trabula,vt tradit Torneb. lib.22.aduerſar.cap.13.Erant vero tragulæ duplicis generis,quædam enim tormentis mittebantur, quædam vero manu, vt idem Torneb.lib.7.cap.12.tradit. Illæ atrociter ſauciabant, ac plerunque ſcutum aut corpus tranſuerberabant, vnde & tragularij dicti, qui eas è tormentis iaciunt. Vide etiam prouerbium: Tragulam inijcere. *Tragula.*

Catapultis baliſtisque] Catapulta non tantum tormentum erat, ſed & telum,vt tradit Torneb.lib.15.aduerſ.cap.1. Et eadem quoque ratione baliſtam vſurpari idem monſtrat,lib.eod.cap.6. *Catapulta. Baliſta.*

Octauo menſe] Variant hic authores: Plutarchus,Oroſius & Eutropius,Liuio aſtipulantur. Florus libr.2.cap.6. nono demum menſe deditum Saguntum ſcribit.Author de viris illuſtribus cap.42. intra ſex menſes euerſum ſcribit.Qua de re leges quoq; Auguſtinum lib.3.cap.20.Val.Max.lib.6.cap.6.Ciceronem in Philipp.Silium Italicum lib.1.Et prouerbium apud Eratmum Saguntina fames.

Cetratos miſit in Africam] Liuius infra lib.8.Peltam cetrę haud diſſimilem eſſe ait: Et lib.1.belli Macedonici,Cetratos Peltiſtas vocatos teſtatur.Eſt autē cetra,vt omnibus notū eſt,ſcutum paruum, licer Probus in vita Iphicratis parmam,ſcutum,ſiue clypeum maiuſ ſignificare videtur, peltam vero minus. *Cetrati. Peltiſtæ. Cetra. Pelta.*

Cum præcipites diruptæque] Torneb.lib.13.aduerſ.cap.18.deruptæ legendum eſſe putat. Nam multis locis inoleuit error iſte, vt di pro de vicaria quadam opera ſubierit per obreptionem. Deruptæ autem ſunt deorſum ruptæ.

In promontorio quodam] Promontorium hic eminens & editiſſimum in alpibus iugum appellatur,cum alias promontoria ſint prominentes in mare rupes,Torneb.lib.13.aduerſ.cap.18. *Promontorium.*

Necabantur interdum] Tornebus loco pręallegato ſecabant legit,pro necabantur. Hoc enim eſt quod δίκοπον Polybius dicit, & pro infimam infirmam.Nam & firmam illam niuem dicit Polybius.

Inde ad rupem minuendam] Tornebus muniendam legit, Polybius enim ſcribit,τὸν κρημνὸν ἐξωκοδόμει, & mox, οἰκοδομίαν vocat. Interpretatur autem munire per rupem viam aperire, viamque in ea munire, & tanquam ſtruere,eam cędere, & in ea opere laboreque militari complanare, & æquare iter, aut deorſum deprimere,& decliue reddere molli anfractu. Itaque qui aggeres iaciunt,foſſas aperiunt,vias muniunt,militiæ munitores vocantur.Eſſe autem ita legendum ex eo etiam apparet, quod longe hinc ſcribitur: Et quies muniendo feſſis hominibus triduo data. *Munire viam quid. Munitores.*

Saxa putrefaciunt] Saxa putrefacere aceto,eſt aceto ſaxa ſoluere & frangere. Saxorum enim torridorum & candentium infuſum acetum compages & nexus reſoluit & laxat,quod putrefacere appellat Torneb.loco pręallegato. *Putrefacere ſaxa.*

Alpibus ſuperatis] Sunt qui Hannibalem per cauam quandam viam & manufactam,ad ſaltus Auguſtæ Cęſareæ peruenisſe putent,cum tamen ex alijs authoribus miro artificio Alpes fregiſſe conſtet.Vnde recentiores ſcribunt,per montem Iouis veniſſe,quem vulgo Ciniſum vocant,Gebennas verſus tendentem. Ad huius autem rei pleniorem intellectum lege quæ ſcripſit Aegidius Tſchudus ca.32. De priſca ac vera Alpina Rhetia,& apud veteres Polybius lib. 3.vbi, quæ de incredibili Alpium aſperitate & itinere, nulli ante Hannibalem, præterquam Herculi tentato, narrantur, mendacio non carere ait. Satis enim conſtare Gallos Rheni accolas,non ſemel neque bis ante id tempus in Italiam veniſſe,&c.Plin.vero lib.36.cap.1. Hannibalis per alpes tranſitum in portento prope à maioribus habitum ſcripſit.

Plures tradidêre authores] Liuio aſtipulatur Plutarchus : Itidem Oroſius lib.4.cap.14.Eutropius lib.3.cap.2.Plinius lib.16.cap.5. Valer.Max.lib.5.cap.4. Florus lib.2.cap.6.Sabell.lib.2.Ennead.5.

Agnum

Iouem lapidem iurare.

Agnum læua] De hac iurisiurandi formula ante dictum est : Vide tamen & ea quæ scribit Cœl.lib.21.c.15.vbi explicat quid sit Iouem lapidem iurare.

Luna pernox erat] De variis Lunæ permutationibus quas phases vocant, Cœlius libr.20. cap.7. Lectionum antiq. Horatius Noctilucam lunam vocat, nocte lucentem.lib.carminum,Ode 5.

Præconium quid.

Præconium missum] Id est,missi præcones,qui delectos citarent. Alias vero præconium est præconis merces,vt ex Catone ostendit Torneb.lib.10. aduersar.cap.18.

Hastarum cultus.

Lanuuij hastam se commouisse] Hastas in veteribus memoriis regij fastigij insigne diadematis loco fuisse,& à rerum origine deorum immortalium vice cultas.Ex cuius ritus memoria diu quoque custoditum,vt deorum simulachris adderentur.Hinc hastas motas toties prodigij loco habetur, vt hic, & libr.40. vide Cœlium lib.21.cap.16.lectionum antiq.

Procurare prodigia.

Aliis procurandis] Solitos esse veteres plerunque prodigia & portenta sic procurare,vt exurerent lignis infelicibus,tradit Macrobius.Solebant etiam ea in vltimas terras dicere deportanda esse,& in mare deferenda, vt legimus semimares delatos & demersos,quod & prodigiis aliis faciebant,Torneb.lib.18. aduersar.c.11.Sacrificium itaq; quod sit ad depulsionem & expiationẽ portentorũ procuratio dicitur,& ea gratia rem diuinam facere est mõstra procurare.

Operari in sacris quid.

Ciuitas operata fuit] Peculiaria sacrorum verba fuerunt,inter quę & verbum operor recenset Gyraldus historiæ deorum syntagmat.17. Ac idem fere significat,quod rite sacrificare,vnde Virgil. Sarta refert Cereri,lætis operatus in herbis,& alibi operata iuuentus. Sic & Plautus, vt isthæc operatio crimen expiet.

Nauem quibus habere non liceret.

Maritimam nauem haberet] De hac lege loquitur etiam Cicero actione septima in Verrem : Eam autem postea in Iuliam de repetundis Cæsar dictator transtulit.Nam ex lege Iulia repetundarum Senatoribus naues habere nõ licuit,vt inquit Scęuola l.his qui naues. ff.de vac.& excusat.mun. Lex vero Iulia interdicit tantum naue maritima non fluuiatili, vt enim ex initio, Leg.3.ff. de vacat.muner.liquet,tota ea lex de nauibus maritimis accipienda est. Idq; ideo constitutum est,vt quæstus & prædationes cohibeantur quemadmodum M.Tullius indicat.Nam senatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit, prout annotat Cuiatius lib.6.Obseruat.cap.38.

Paludamentum.

Palaudatus] Cõsules enim paludatos vrbe exire solitos supra quoq; annotauimus, Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanor.marmorib. expressam inuenies apud Lazarum Bayfium in fin.capit.11.in L.Vestis. ff.de auro & argen.leg.Paludamentum vero vestem Imperatorum esse scribit Tranq. in Cæsare.Blon.lib.9.Ro.triumph.Alex.ab.Alex.lib.3.c.3.& li.5.c.18.

IN LIBRVM XXII. QVI AB ALIIS DECADIS TERTIÆ SECVNDVS DICITVR, ANNOtationes.

Thrasymenus lacus. Clades ad lacum Thrasymenum.

THrasymenumq; lacum] Lacum in Perusino, qui à Thrasymeno puero,quem AEgedam nympham rapuisse poetæ finxerunt,dictus est.

Quindecim millia Romanorum] Orosius li.4.c.15. & Eutrop. viginti millia Romanor.cum consule cæsa, & sex millia capta scribit, iuxta Val.autem Max.lib.1.cap.6.quindecim tantum millia cæsa, sex capta,20.vero fugata dicuntur.De quo etiam Cicero lib.1.de diuinat. Plin.lib. 2 cap.85.Frontin.lib.2.c.5.li.2.c.6.& li.4.ca.7.Valerius li.3.c.7. Ouid.li.6.Fastor. Silius Italicus lib.5.per totum,&c.

Per

Per occupatam armis Punicis] His verbis Liuius clare ostendit, non semper necessariam fuisse eius qui Dictator diceretur præsentiam. Idque apertius docet superius lib. 8. vbi scribit, L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missę, vt dictatorem comitiorum causa diceret. *Præsentia eius qui dictator diceretur minime necessaria.*

Prodictatorem] Propterea quod legitime creatus non esset. Nam eius dicendi potestas penes consules, non autem penes populum erat, vt Liuius sępe commemorat. Vnde quoq; prodictator dictus, L. etiam Sylla & C. Cæsar post hæc tempora præter patriæ morem, primi à populo Dictatores, alter interrege L. Valerio Flacco, alter vero M. Lepido prætore comitia habentib. creati. Reliqui omnes Dictatores à consulibus creati sunt. *Prodictator.*

M. Minutium Rufum] Hominem ferocem, importunum, temerarium, lingua immodicũ, studium, auramq; exercitus semper quærentem, & Fabij dicta semper contemnentem, quem suis coloribus depingit Plutarch. in Fab. Max. *Minutius Rufus.*

Fatalibus libris] Fatales libros vocat Sibyllinos, vt hoc ipso libro annotabimus paulo post. *Fatales libri.*

Veneri Erycinæ] Venus Erycina cognominata ab Eryce monte Siciliæ, in quo AEneas matri templum construxerat, vt Virgil. canit: *Venus Erycina.*

Erycino in vertice sedem
Fundabat Veneri Idaliæ.

Meminit & Polybius in primo. Diodorus Siculus Erycem ait Veneris & Butæ filium fuisse, qui monti, vt etiam Seruius testatur, nomen dederit, & matri templum. Plura de hac Gyraldus historiæ Deorum Syntag. 13.

Menti vouendas] Mens à Romanis consecrata, Cicerone quoq; authore, vt mentem ea bonam concederet, quod & diuus Augustinus non semel assequit, & ante eum Lactantius. Ouid. *Mens Dea.*

Mens quoq; numen habet: Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.

Ver sacrum vouendum] Veris sacri mentio quoq; fit infra li. 34. vbi scribitur: Ver sacrum videri pecus, quod natũ esset inter Kal. Martias, & pridie Kal. Maias. Verum Festus id sic explicat: Ver sacrum vouendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vouebant, quęcunq; Vere proximo nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam ætatem velabant, atq; ita extra fines suos exigebant. Idem Sextus Pompeius in Mamertino, vt si vellent (inquit) eo malo liberari. Ver sacrum vouerent, id est, quæcunque Vere proximo nata essent, immolaturos. Plura de hoc Pitheus aduersarior. subs. lib. 1. cap. 6. *Ver sacrum quid.*

AEris 333.] Alia æris summa est apud Plutarch. in Fabio, qui totidem denarios addit. Liuius vero pro 300. millibus nummûm, id est, totidem sestertijs millia æris dicit, & de denarijs tacuit. Trientem autem tertiam partem assis intellexit, qui genus nummi fuit, vt tradit Budæus lib. 3. de asse.

Fasceisque virgarum] Frontinus sarmentorum in fasciculos vnitorum meminit.

Omnibus circa solo æquatis] Simili stratagemate vsus esse legitur Archidamus bello Peloponnesiaco contra Periclẽ, quare is, antequam Atticam incursaret, denunciauit Athenienſibus si deuastatis cæteris à suis prædijs Archidamus abstineret, propter ius hospitij, aut quo maleuolis suis ansam calumniandi præberet, agrum se & villas Reipub. donare. Plutarch. in vita Periclis.

De æquando iure magistri equitum] Id est, quod Dictatori magister equitum æqualis esse deberet, id quod antea inauditum erat.

De æquato imperio] Magnum clementiæ & mansuetudinis exemplum. Vide Silium Italicum lib. 12.

Patrem lanium fuisse ferunt] Indicat hic locus etiam hos qui artes operosas, sordidas, humilesque tractarunt, & ciues Romanos fuisse, & postremis tempo- *Opifices ad dignitates.*

temporibus,& ad ſuffragia & honores admiſſos. Licet Dionyſius lib.2.& lib.6. ſcribat tales numero ciuium excluſos. Sic P. Rupilius ex operis publicanorum conſulatum adeptus,imperium in Sicilia geſſit, idemque triumphauit. Sic M. Scaurus qui conſul & cenſor fuit,patrem habuit, qui carbonariam, Octauius, qui poſtea Auguſtus appellatus eſt,auum,qui argentariam fecit.

Deprehendit fortuna temeritatem] Hiſtoriam lege apud Frontinum lib.2. cap.5.Meminit quoque Eraſmus libro 5.apophtheg.Sabell. lib.9.cap.1.Ethnic. exempl.

Iiſdem ſacris initiati.

Iiſdem ſacris initiatos] Scite admodum atque concinne iiſdem ſacris initiati dicuntur, qui vnanimiter & conſpiranter ad ſcopum nituntur eundem ac vmbilicum, & ſic hoc loco Liuij verba accipienda cenſet Cœlius li, 12.cap.12.

Iuſiurandi & Sacramẽti differũt.

Iureiurando à tribunis militum adacti] Differentiam inter iuſiurandum & ſacramentum militare eſſe,non obſcure hoc loco Liuius innuit. Quæ vero ea fuerit inter doctos diſceptatur: Quidam enim exiſtimant,cum ante certa formula iuriſiurandi comprehenſa fuiſſet,de qua Gellius lib.16. ex libro quinto, Cincij de re militari, hoc tempore,quod nunquam antea factum fuerat, eam adauctam acceſſione harum clauſularum fuiſſe:de quo Sigonius non ſolum in annotat. Liuianis,ſed & de antiquo iure ciuium Roman. li.1.ca.15.Verum non obſcure Liuius hic oſtendit ſacramentum voluntarium Iuſiurandum neceſſarium fuiſſe. Dionyſius ait, Sacramentum Romanis gentilitium fuiſſe, iurare per bonam ſuam fidem.

L. AEmilius Paulus.

Collegæ eius Pauli] L. AEmylium Paulum conſulem intelligit, de cuius animi & corporis dotibus Plutarchus in eius vita, & in Hannibale, Valerius Max.lib.5.cap.10.lib.2.cap.5.lib.4. cap.3. Sabell.lib.2. cap.1.lib.4 cap.2.Frontinus lib.4.cap.5.lib.2.cap.3.& lib.4.cap.7.

Varronis multæ ac feroces voces fuere] De C. Terentij Varronis moribus Plutarchus in Fab. Max. & Hannibale.Valer.Max.lib.4 cap.5. lib.8.cap.7. Frontinus lib.4.cap.5.

Conſilia magis res dent hominibus] Innuit è re nata capienda & mutanda conſilia, & tempori, quod aiunt, ſeruiendum: ſimilis fere ſententia apud Senecam lib.epiſt. ad Lucillium 3. quam retulit Eraſmus in prouerbio: Gladiator in harena conſilium capit.

Infelicem ad id locorum fuiſſe] Hinc vulgo dicitur: ὀλέθρῳ ἐδίης λόγος, Exitij nulla ratio.

Euentus ſtultorum magiſter.

Euentus ſtultorum magiſter] Videtur reſpexiſſe ad illud Heſiodeum: παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω, i. paſſuſq; ſapit tum demiq; ſtultus, de quo plura Eraſ. in prouerb.Malo accepto ſtultus ſapit,& in prouerb. Piſcator ictus ſapiet.

A veritate laborare nimis ius ſæpe aiunt] Antonius Muretus lib. 8. variarum lectionum cap. 20. authoritate veteris Codicis (quis tamen ille ſit non indicat) legendum eſſe putat, veritatem laborare nimis ſæpe aiunt. Et porro ſic legendum: Gloriam vanam qui ſpreuerit, veram habebit. Sic enim & veriorem futuram ſententiam, & illa contrariorum relatione ornatiorem. Id quod indicandi magis, quam approbandi gratia aſcribere libuit. Lector de ea emendatione,quæ placuerint,ſtatuat.

Cannæ.

Cannas vrgente fato] Apuliæ vicum hac vna Romanorum clade ſatis nobilitatum.

Hiſpanorum armatura.

Hiſpanis linteis prætextis] Sic & Polybius lib. 3. τῶν δὲ ἱσπήρων λινοῖς περὶ πορφύρεις χιτωνίσκοις κεκοσμημένων κατὰ τὰ πάτρια. Quem locum ad verbum à Liuio verſum obſeruauit Bayfius de re veſtiaria.

Clades Romanorũ ad Cannas.

Quadraginta millia peditum] Cum Liuio conſentit Plutarchus. Polybius autem longe maiorem cæſorum numerum adfert. Cæterum de hoc prælio vide eundem Polybium libro 5. cap. 18.libro 33.capit. 1.Strabonem in fine lib. 6. Lactantium lib.2.cap.17.Silium Italicum lib.9.per totum,Auguſtinum lib.3. cap.

cap.19.ciuitatis Dei. Valerium Max. libr.1.cap.1. & lib.1.cap.2.lib.2.ca.2.li.3. cap.4.lib.4.cap.5.lib.7.cap.4.lib.8.cap.6.Frontinum lib.2.cap.5. Orosium lib.4. cap.16.& alios.

Non omnia Dij eidem dêdere] Petrus Victorius lib.10.ca.4. variarum lectionũ, Liuiũm hanc sententiam ab Homero accepisse tradit, qui libro penult. Iliados ita scribit *Dij non omnia eidem dedere.*

οὐδ' ἄρα πῶς ἦν
Εν πάντεσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι.

Sed & ante eum Erasmus id annotauit in prouerbio: Non omnia possumus omnes.

Nummis quadrigatis] A notis quadrigarum sic dictis, qui ante Victoriales in vsu fuere, de quibus Plin.33. cap.2. *Quadrigati nummi.*

Iurant omnes] Idem Orosius lib.4.cap.16.Valerius Max.lib.5.ca.6.Sabellicus lib.1.cap.4.Ethnic.exempl.

Fatalibus libris] Per fatales libros Sibyllinos intelligit, vt & ante annotauimus. Patet id ex Plutarchi Marcello, vbi & ipse huius sacrificij extraordinarij meminit: δύο μὲν (inquiens) ἕλλινας ἄνδρα καὶ γυναῖκα, δύο δὲ γαλάτας ὁμοίως ἐκ τῆς καλουμένης βόων ἀγορᾶ κατορύξαι ζῶντας. *Fatales libri.*

Remissi à Pyrrho gratis] Horum secundum quosdam mille & octingenti numero, secundum Trogum autem ducenti tantum fuisse referuntur. Coram legatis vero Romanis aperte testatus est Pyrrhus, se non mangonum more cum Romanis negotiari, sed certare tantum de gloria & imperio. Cuius vt generosam, ita magno principe dignam sententiam Ennius apud Ciceronem libro primo Offic. carmine expressit. Cæterum de horum captiuorum pœnis & expiatione, lege Eutropium libro 3. Alexandrum ab Alexandro, libro 4.cap.7. *Pyrrhi in remittendis captiuis humanitas.*

Prædibusq; ac prædiis cauendum] Quid sit prædibus ac prædiis cauere docet Asconius Pædianus in prætura vrbana, de sartis tectis loquens. Bona (inquiens) prædia dicuntur, bona satisdationibus obnoxia, siue sint in mancipiis, siue in pecunia numerata, prædia vero domus & agri. Hęc autem omnia venduntur, si rationi pub. locator sartorum tectorum non responderit. Tu autem Verres (inquit) cum ego sim obnoxius & prædibus, id est, fideiussoribus, & prædiis appositis, non mihi exactores operis, sed dominus voluntatis, qui non sinis me optima mea conditione, id quod volo, de redemptione agere, cum pericuum sit meum non Reip. Prædes igitur homines sunt fideiussores, quorum res bona prædia nunc vno nomine dicuntur. *Prædib. prædiisq; cauere.*

Quia nec ærarium exhaurire] De consilio Romanorum, ob quam causam captiuos minime redimendos esse censuerunt, vide Polybium præ cæteris libro 6.

Nil recusandum supplicij foret] Notanda hoc loco Carthaginensium seuera disciplina, apud quos si quis Imperator aut dux, prauo consilio, licet fœlici euentu pugnasset, fœdo supplicio in crucem elatus, morte pœnas dabat. Hinc Himilco dux Carthaginiensium à Cn. Duillio superatus, Carthaginem fugit, & à Senatu quæsiuit, quid faciendum censerent? Omnibus, vt pugnaret acclamantibus. Feci, inquit, & victus sum. Hac ratione pœnam crucis effugit, author de viris illustribus, cap.38. Valerius vero Maximus lib.7. cap.3. Hæc non Himilconem sed Hannibalem fecisse, sed paulo aliter scribit, ait enim ex infelici illa pugna, priusquam cladis nuncius domum perueniret, quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misisse, vt interrogaret, an cum hoste confligere debeat, quod vbi concessum esset, tum ille, conflixit, inquit, & superatus est: Romani vero duces qui temeritate vel inscitia exercitus amisissent, aut fugæ & pauoris insimulati essent, pecunia aut exilio sępe mulctati sunt, teste Alex. ab Alex. lib.4.c.7. *Carthaginẽsium seuera in duces rei male gestæ animaduersio.*

IN

IN LIBRVM XXIII. LIVII, QVI AB ALIIS TERTIVS DECADIS TERTIÆ DICITVR ANNOTATIONES.

Nota res mala optima

NOtissimum quodq; malum] Videtur respexisse ad illud Plautinum, Nota res mala optima. Quæ sententia deterret, ne temerè nouandis rebus studeamus, vitemusq; vitium, quod Græci φιλέχθημον vocant.

Vesci humanis corporibus] Diuersum Porphyrius Tyrius in 2. lib. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων tradit. Aut igitur Romanis cõsul mendacio illi tempori apto augere feritatem hostiũ volunt, aut Porphyrius in ea re tradẽda, quę falsa foret, proposito illi suo seruiunt. De quo Victorius lib. 13. Var. lect. c. 20.

Thure & vino sit sacrificatum.

Rem diuinam thure & vino] Vino sacrificabant eoque mero, significantes mentis integritatem à dolo & mendacio seiungendam. Thure hoc ipso suauissimæ cognitionis diuinæ distributionem complectentes, vt annotat Cœlius lib. 22. cap. 9.

Ipsorum primores id insigne gerere] Primores intellexit qui equo publico militarent, vt Sigonius existimat de iure ciuium Romanorum libro 2. Annulos autem equitum fuisse ornamentum, quo distinguerentur à plebe, idem ibidem docet.

Dictatori equum ascendere vetitum.

Vt equum ascendere liceret] Lege enim, quam nominat Plutarchus in Fabio sancitum erat, ne Dictator equo posset vti, idque vel ob eam causam, quod, cum plus inesse roboris in pedestribus copijs putaretur, propterea in legione permanere, nec locum differere deberet Imperator, vel quòd cum ad alia omnia Dictatoris esset singularis potestas, in hoc vno voluerunt eum inferiorem videri. Senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoso contra veterem legem concessit, vt equo vehi posset, datumq; id hominis virtuti & tempori, cum cęsis ad Cannas Romanis, in vno Fabio Dictatore creato, melioris fortunę spes reposita videretur, Manutius de legib. Romanis.

Bigati qui?

Bigatosq; quingentos] Numnios intellige. Nam nota argenti fuere bigæ atque quadrigæ. Et inde bigati quadrigatiq; dicti, authore Plinio lib. 33. prout annotauit Budæus lib. 5. de asse.

Voluptas corruptrix rerum omnium.

Voluptates immodicæ] Voluptatis & luxuriæ effectus, verùm de Hannibalis voluptatibus præter Liuium, vide Val. Maximum lib. 9. cap. 1. Silium Italicum lib. 15. copiosiss. Simile autem de Phrygib. exemplum apud Virgilium li. 9. Desidiæ cordi.

Sub pellibus esse.

Sub pellibus haberi cœpti sunt] Id est, in tentorijs degere inceperũt. Quoniam militum tentoria pellibus obtegebantur, & inde sub pellibus esse dicebantur. De quo Cœlius lib. 27. cap. 14. Iacobus Rænardus lib. 4. Varior. cap. 3.

Famis vehementia.

Non tolerantes famem] Fames omnium suppliciorum vltimum. Et sententia cantionibus apud veteres celebrata, teste Platone: Miserrimum mortis genus fame mori. Sumpta autem est ex Homericæ Odysseæ μ.

Πάντες μὲν ζυγρὸὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι,
Λιμῷ δ' ὀίκτιστον θανέειν καὶ πότμον ἱκέσθαι. Id est,
Dura quidem miseris mors est mortalibus omnis,
At perijsse fame res vna miserrima longè est.

Senatum legere qui consueuerit.

Dictatorem qui Senatum legeret] Senatus legendi authoritas, exactis regibus, penes consules fuit. Deinde hoc munus & officium ad censores delatum est, qui quinto quoq; anno, & eos, quos tanto honore dignos esse iudicarent, in Senatum admitterent, & eos qui aliquid offendissent, è Senatu reijcerent. Interdum tamen etiam dictatorem & Triumuiros legendi Senatus gratia creatos legimus, prout annotat Maioragius cap. 14. de Sen. Rom.

Curulem

Curulem magistratum cepissent, necdum in Senatum lecti essent] Nam per gradus ad amplissimum & altissimum ciuitatis ordinem omnes fere Romæ perueniebant. Id quod præter Liuium & Dion lib. 54. testatur, cum ait, Senatusconsultum quoddam fuisse factum, vt XXuiri ex equitibus crearentur, quorum deinde (inquit) nullus in Senatum allectus est, nisi quem etiam alium magistratum gessisset, ex quo in Senatum legi ius esset. Zamoscius lib. 1. De Senatu Romano.

Qui spolia ex Romano hoste] Quod scribit eos lectos qui spolia hostium domi fixa haberent, id ita obseruatum scribit Plinius libro 35. ab antiquis, vt foris & circum limina maiorum suorum fortissimorum virorũ imagines disponerent, affixis hostium spolijs: Nec mirum eorum qui ciuem conseruassent habitam rationem, cum vt idem author tradit lib. 16. ijs ineuntibus, ludos à Senatu assurgi in more esset, sedendique ius in proximo Senatu haberent. Zamoscius d. lib. 1. de Senatu Romano.

Lanuuij ad Iunonis Sospitæ] Sospita Iuno in primis colebatur Lanuuij magno cultu, cuius simulachrum singebatur cum pelle caprina, & hasta, & scutulo, & cum calceolis repandis, vt de natura deorum scribit Cicero: Sospitam Iunonem, inquit Festus, quam vulgo Sospitem vocant, antiqui vsurpabant, cum ea vox à Græco videatur sumpta, quod est σωζω. *Sospita Iuno.*

Volonum quod fuerat] Volones serui erant, in militiam admissi, inde sic dicti, quod prius interrogarentur, vellentne militare. Idque vt apud Romanos post Cannensem cladem est factũ, sic Pausanias author est Persico bello, quod in Marathonijs campis est gestum, primum seruos apud Græcos in militiæ iura admissos. Cœlius lib. 25. cap. 23. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 11. *Volones quid?*

Vadimonia fieri] Id est, sponsiones sistendi in iudicio. Nam id vadimonium esse, Varro lib. 3. de lingua Latina docet. Etsi fortè non male etiam de citatione personali intelligi posset: vadari namque pro citare personaliter affuturum vsurpari, docet Budæus in annotationibus prioribus ad Pandect. *Vadimonium quid?*

Laciniæ Iunonis templum] Lacinia Iuno sic cognominata ab Italiæ promontorio. Virus attollit se diua Lacinia contra. Quo loco Seruius scribit Lacinium templum à rege conditore dictum secundum quosdam à latrone Lacinio, quem illic Hercules occidit, & hoc loco expiato iuueni templum constituit. Meminit templi Iouis Lacinij Liuius infra lib. 4. & lib. 2. Decad. 5. vbi vide. *Lacinia Iuno.*

Subiectis validis sublicis] Sublicæ quæ dicantur superius lib. 2. vide. *Sublicæ.*

Omnibusque lustris] Lustra hic potuit pro lupanaribus: Veteres enim lustrari pro scortari dixerunt, vt sæpius videre est apud Plautum. *Lustra.*

Canterium in fossa] De Canterio, eiusq; notione multiplici, Cœlius lib. 8. cap. 4. Cæterum ad prouerbium quod attinet, licebat eo vti, quoties quis ad id negotij trahitur, in quo nequaquam valeat, aut vbi res vehementer erit impedita, periculosa ve. Eras. in Chil. *Canterius in fossa.*

Conducerentque ex lege præbenda] De horum verborum significatione Budæus in annot. prioribus ad Pandectas. Quanquam enim locator sit plerunque, qui precium accipit, & conductor, qui dat, vt sit locator dominus, conductor inquilinus, tamen nonnunquam vice versa euenit, vt locator precium det, conductor accipiat. *Locare & conducere.*

IN LIBRVM XXIIII. QVI DECADIS TERTIÆ QVARTVS DICITVR ANNOTATIONES.

EX occasione aut opportunitate] Opportunitas temporis est, quam & occasionem licet appellare, nisi quod in tempore occasio, in re ipsa opportunitas videtur dici. *Occasio opportunitas.*

Veſtitus mutatio. Conſpexêre purpuram ac diadema] Nulla re magis quam veſtitus mutatione ſubditi offenduntur, plérunque enim veſtitus mutatio, mutationem regni portendere ſolet. Hinc ſcribunt Magos aliquando Perſis prædixiſſe, breui ipſis Macedones imperaturos, quod eo anno qui proxime præcedebat, pugnam commiſſam inter Darium & Alexandrum Magnum, Darius gladium quem geſtare ſolitus erat, Macedonũ more ornaſſet. Et ſolet plerunq; gens, quæ alterius gentis habitũ aſſumit, in eius poteſtatem concedere, vt inquit Curtius. Quid itaque nobis ſperandum, qui noſtros in habitu Turcico, & Moſcouitico, & alibi Hiſpanico incedere videmus. Deus nobis adſit, & augurria ſeu potius omnia auertat.

Albi equi. Quadrigiſque etiam alborum equorum] Equorum alborum vſus valde inuidioſus fuit, prout & ſuperius annotatum eſt: Sic etenim Camillus in inuidiam venit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, vrbem inuectus eſſet, quod humano faſtigio ampliorem honorem, paremque ſupremo Ioui ſibi vendicare videretur. Vide Tornebum lib. aduerſ. 24. cap. 31.

Tarentum. Tarenti potiundi] De huius vrbis origine & potentia ex Ephoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plinium lib. 3. cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Iuſtinum lib. 3. Silium Italicum lib. 12. Melam lib. 2. cap. 4. Volaterr. lib. 6. cap 8.

Stantes cibum potumq;] De varijs animaduerſionum militarium ſpeciebus præter alios Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 1. cap. 15.

Haſta locationis. Qui haſtæ huius generis aſſueuerant] Haſta non de auctionibus venditionibusque modo, ſed & de locationibus, quæ publicæ fiunt, dici conſueuit. Vnde aſſueti haſtæ appellati eleganter, qui eam conducere, conſueuerunt, vt annotauit Cœlius lib. 21. cap. 17.

Aſſueti haſtæ.

Cretio hæreditatis quid? Hæreditatem regni creuerit] Cretio (inquit Vlpianus) certorum dierum ſpatium, quod dabatur inſtituto hæredi ad deliberandum, vtrum expediret ei adire hæreditatem nec ne. De quo vlterius Rænardus de author. pend. cap. 8. Et Vlpianus in inſtit. 22. Cernere eſt verba cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mœnius hæredem inſtituerit, eam hæreditatem adeo cernoque. Varro lib 7. de lingua Latina illud Plauti interpretans: Hanc mihi amicam eſſe creui, id eſt, conſtitui. Itaque hæres cum conſtituit ſe hæredem eſſe, dicitur cernere, & cum hoc fecerit creuiſſe. Sic accipienda Cretio in L. 17. C. de iure delib. & in L. 1. & 2. De bonis maternis in Cod. Theodoſiano.

Cubital. Crebris cubitalibus] Cubital idem eſt, quod brachiale, Græcis περιβραχόνιον appellatum, vt enim faſciolæ crurum ſunt, ita cubitalia tegmenta ſunt brachiorum. Horat. Satyra 2. Ponas inſignia morbi.

Faſciolas, cubital, focalia, Vide Tornebum libro 7. aduerſariorum cap. 10. Lambinum in ſuis ad Horatium annotationibus: Cubital puluinum eſſe ſcribit, cui inniterentur veteres inter cœnandum.

Scorpio. Scorpionibus modicis] Scorpio tormentũ eſt bellicum, ſed telum etiã illius tormenti, id eſt, quod eo tormento mittitur. Oppius lib. 5. belli ciuilis, Scorpione accuratius miſſo, atq; eorum decurione percuſſo, videtur enim potius telũ quam tormentum ſignificari, authore Tornebo lib. 15. aduerſariorum cap. 1.

Cornicines. Cornicines in via] Tubicines ad bellum vocant milites, & rurſum receptui canentes reuocant: Cornicines buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingreſſu conflictus & eius reditu, & quotieſcunque ad aliquod opus exituri ſunt, ſoli milites tubicines canunt, & ſoli milites ad ſigna eorum obtemperant, quotieſcunque ſigna mouenda ſunt, cornicines canunt claſſicum, Vegetius.

Signa Romanorum triplicia. Signa efferri conſul iubet] Authore Vegetio libro de re militari ſecundo, tria Romani in exercitu ſignorum genera habebant, Aquilam, Dracones, & Vexilla: Aquila totius legionis ſignum eſt, quam portat Aquilifer, Dracones ſunt ſingularum cohortium. Legio enim in decem cohortes diuiditur, quos, qui ferunt, Draconarij dicuntur, Cohortes vero in centurias diuidebantur, ſingulis

singulis centurijs suum erat vexillum, in vexillis singulis notatũ erat ex quota cohorte, quota centuria esset, ne qui milites à signo aberrarent, quod & Dion lib.41.declarat.

Proditio pro Septemuirali iudicio esset] Id est, censeretur hæc proditio, non secus ac si Septemuirali iudicio de ea cognitum esset. Septemuirale iudicium vero dicebatur, quod à septemuiris, qui è septemuirorum ordine erant, exerceretur: De septemuiralibus iudicijs Paulus iureconsultus singularem librum scripsit, vt testantur inscriptiones legis 31. & legis 28. Pandectarum Florentinarum. ff. de inoffic. testamento. Ex quibus colligere licet, Septemuiros de testamentis cognouisse: alijsque rebus, quæ commemorantur a Cicerone lib. 1.de oratore. Cæterum si forma iudiciorum centumuiralium consideretur, quorum ordine septemuiralia continebantur, ijs etiam capitales causas cognosci solitas apparet, eamq; magis ad publicorum quam ad priuatorum iudiciorum ordinem inclinare. Eaque ratione priuatis iudicijs causas centumuirales visus est Plinius distinxisse Epistolarũ lib. 6. Interuenit, inquit, actibus illis & erectis frequens necessitas computandi, ac pene calculos tabulamque poscendi, vt repentè in priuati iudicij formam centumuirale vertatur. Et Quintilianus li.5.cap.10. Proprium est, inquit, illud causæ quod Amphyctiones iudicant, vt alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ijsdem quæstionibus ratio sit. Nec id etiam ignorasse visus est Iustinianus, cum ita scribit: Magnitudo & authoritas centumuiralis iudicij non patiebatur per alios tramites viam hæreditatis petitionis infringi, L. fin. C. de petit. hæred. Per magnitudinem haud dubie magnificam intelligens centumuiralis iudicij formam. Quo etiam referri debet, quod Cicero pro Cæcinna sic scribit: Ornatè & copiosè L. Crassus eloquentissimus, paulo ante quam nos in forum venimus, iudicio centumuirali hanc sententiam defendit. Nec alio referendũ est, quod ad hunc modum scribit Quintilianus lib.4.cap.1. Quibusdam in iudicijs maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipsi iudices exigunt solicitas & accuratas actiones, contemnique se nisi in dicendo etiam diligentia appareat credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt: Cæterum de centumuiralibus iudicijs, præ cæteris eruditè & late disserit Iacobus Renardus libro singulari pro tribunalium, cap.20. Franciscus tamen Hotomannus, vbi in sua descriptione magistratuum Romanorũ de centumuiris tractat, apud Quintilianum lib.4.cap.1. Capitalia dici putat, non puublica, sed ea in quibus de capite ciuis R. ageretur, vt in causis liberalibus. Verum quam recte ipse viderit. *Septemuirale iudicium.*

Pyrrhive proditorem] Pyrrho namq; bellum contra Rom. in Italia gerẽte, eius medicus ad Fabricium consulem scripsit, offerens si præmium sibi ostenderetur à Romanis, veneno se regem necaturum, cuius scelus Fabricius auersatus, cum in eandem sententiam collegam adduxisset, literas propere ad Pyrrhum misit, monens caueret insidias. Pyrrhus itaq; perlecta consulis epistola, deprehensisq; insidijs, medicum affecit supplicio, Fabricio & populo Romano gratiæ referendæ causa gratis captiuos donauit, vt scribit Plutarchus in vita Pyrrhi. Huc vero pertinent Octauiani Augusti & Antigoni quoq; apophthegmata, qui dicebant, proditores quidẽ dum proderent amandos, post factũ vero summo odio prosequendos esse. Significantes his, qui proditione profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. *Proditio reprobatur non proditores.*

IN LIBRVM XXV. LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS III. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

TRiumuiri capitales] Hi post quæstores parricidij creati de omnibus cognoscebant, quæ prius iudicare solebant quæstores parricidij. At post constitutas quæstiones perpetuas (quod L. Censorino & M.

Manilio factum fuisse scribit Cicero) quum prætores qui de eis quærerent instituti sunt, tunc Triumuiri ad columnam Mœniam in foro tantum cognoscere cœperunt, de seruis & cæteris extremæ sortis hominibus, itemque de eorum sceleribus, qui cum ciues Romani non essent, in vrbe habitabant, carcerisque custodes erant, eorumque interuentu in eos animaduertebatur, qui extremo supplicio damnati essent, vt annotat Onuphrius in comment. lib. 1. Fastorum.

Huic petenti ædilitatem] Magistratuum enim gerendorũ ordinem Romani obseruabant, primo enim gerebatur quæstura, post ædilitas, ædilitatem sequebatur prætura. Post prætoram gerebatur cõsulatus, postrema erat censura. Multos autem hac lege annuaria solutos fuisse legimus, ex quibus primus fuit Africanus, qui cum iuuenis ædilitatem peteret, non sine maxima contentione Senatus & plebis consul creatus est, vt scribit Appianus in Libyco.

Rogator quis.

Cistellaq; allata est] Cum enim comitia haberentur, erat qui cistam deferebat colligendis per tribus suffragijs, ilque Rogator dicebatur. Ex multis vero locis apertum est cistam deferre solitum eum ipsum, qui habebat tributa comitia, prout ostendit Grucchius lib. 2. de comitijs Rom. In cistas autem populus tabellas sui suffragij mittebat per pontes transiens. Cistellæ vero in sortiendo mentio est in Casina Plauti, de quo vide Torneb. lib. aduers. 13. cap. 13.

Latini ius suffragiorũ Romæ habuerunt.

Latini suffragium ferrent] Latini enim non tam iure ac legum necessitate, quam beneficio & benignitate Romanorum magistratuum ius suffragiorum Romæ habuisse leguntur. Idque non modo tributis comitijs, sed etiam centuriatis: Etsi enim Romæ non conferentur Latini, sed in suis ciuitatibus, poterant tamen ita se adiungere ad centurias vniuscuiusdam tribus, cui sorte obtigisset, vt Latini in ea suffragium diceret, vt cum primæ classis centurijs hi suffragium ferrent qui erant primi census apud Latinos, cum centurijs secundæ classis, qui erant apud eos secundi census, & ita deinceps. De quo Grucchius de comitijs populi Rom. lib. 2. cap. 3. circa fin.

In ordinem redigi.

In ordinem coactos esse] In ordinem redacti, inquit Priscianus lib. 18. dicuntur, qui contemptui sunt, inter viles numerati & abiectos, id quod & Liuius infra lib. 43. testari videtur. Tribuni plebis, inquiens, in ordinem redacti, pro contemptissimis sunt habiti. Hos Græci Encyclios appellare videntur, vt annotat Cœlius lib. 25. cap. 18.

Vades qui?

Vades daret] Vades sponsores in re capitali dicuntur, authore Festo, idem confirmat Cicero lib. 3. de duobus Pythagoreis loquens. Vide Budæum in prioribus annotat. ad Pand.

Multam certare.

Omissa multæ certatione] His verbis apparet, moris fuisse, vt Tribuni plebis multam dicerent, vel vt alij loquuntur, infligerent, quæ postea populi suffragijs in comitio vel irrogaretur, vel abrogaretur, vel etiam remitteretur, quo tempore multa certari dicebatur. Non enim tribum damnare multæ poterãt, sed tantum rogare populum, apud quem cum reus non iure multatum se contenderet, lis illa multatitia disceptabatur. Hæc Budæus.

Exilium triplex.

Videri eum in exilio esse] Exilium triplex est (inquit Marcellus) aut certorum locorum interdictio, vt lata fuga, aut vt omnium locorum interdicatur præter certum locum, aut insulæ vinculum, id est, relegatio in insulam, L. Exilium. ff. de interdict. & relegatis. Quibus verbis triplicem exilij speciem constituere videtur, vt eius vocabuli significatione, relegationis & deportationis pœna includatur. De quo vide latius differentes, Franciscum Duarenum lib. 1. anniuersarium disputat. cap. 37. Iohannem Robertum Aurelium sententiarum lib. 4. ca. 11. Quia vero solo exilij nomine aquæ & ignis interdictio rarius intelligitur, ideò Liuius adijcit ipsi aqua & igni placere interdici: Qua pœna ius ciuitatis penitus ademptum fuit, quasi earum rerum vsu interdicto, sine quibus hominum vita constare non posset. Quia hæ duæ res humanam vitam maximè continent, de quo quàm plura eruditissimè congessit, L. 2. ff. De pœnis, in suis annotationibus ad Pandect. Notat quoq; ex hoc Liuij loco Blondus Romę

Aquæ & ignis interdictio.

trium-

triumphantis lib.4.quod licet inter exilium,& aquę & ignis interdictionem omnium maximam animaduersionem plurimum interfuerit, aliquando tamen coniunctioni fuisse exilium aquæ & ignis interdictioni.

Foris,conciliabulisque] Liuius per fora,& conciliabula,omnia quæ extra vrbem erant,maiora & minora oppida,castella, & loca intellexisse videtur, in quibus essent conuentus aliqui iuridici,prout annotat Tornebus lib. 1. aduers. cap.11.Alias verò forum locus erat nundinationis,& negociationis,vbi etiam ius dicebatur,vt forum Flaminij,forum Iulij, forum Licinij,de eorum nominibus,qui ea constituenda curarunt. Conciliabula verò cum loca essent, in quibus ius diceretur,& in concilium conueniretur,tamen foris inferiora erant,interdum tamen in municipij ius ascendebant. *Fora, Conciliabula.*

Triumuiri] Triumuiri ædibus sacris incendio consumptis reficiendis & sacris conquirendis instituti.Hi an extraordinarij sacerdotes vel prophani fuerint,Onuphrius dubitat. *Triumuiri.*

Corruptis ædituis duobus] De huius nominis Etymologia Gell. lib. 2. c.6. Quidam ædituum dictum arbitrantur quod ædes sacras tueatur & curet. *Aedituus.*

Concubia nocte mouit] Concubiam noctem hic vocat Liuius, cum contenebrauit,secus atque Varro in lib.6.De lingua Latina,qui concubiam vocat noctem intempestam,cum tempus agendi nullum est. Victorius lib.8.variar. lectio. cap.3. *Concubia nox.*

Ex carminibus Martianis] Hæc carmina Martij Alciatus libr. 5. Parergôn cap.18.ita in pedes digerenda putat:

Amnem Troiugena Cannam Romane feuge:
Ne te alienigenæ in Campo cogant Diomedis.
Conseruisse manus pugnando: Sed neq; credes
Tu mihi tunc,donec compleris sanguine campum,
Multaq; millia cæsa tuorum deferat amnis
In pontum magnum terrai frugiferæ,
Piscibus,atq; auibusq;, ferisq; colentibus terras,
Vt fuat esca caro tua,nam mi ita Iupiter orsus.

Hoc modo Syracusæ captæ] De expugnatione Syracusæ præter Liuium Florus lib.2.cap.6.Silius Italicus lib.14.Val.Max.lib.8. cap.7. lib.1.c.6.& lib.5. c.1.Sabell.lib.4.Ennead.5.Facta est autem secundum plerosque anno ab vrbe condita 5[illegible].

Sed in re[illegible]us asperis] Hæc sententia ab Herodoto mutuata esse videtur,qui in πολυμνίᾳ [illegible]uit,μεγάλα γὰρ τοῖσι μεγάλοισι κινδύνοισι εἰθέλει κέαται εἶδος.

IN LIBRVM XXVI. QVI AB ALIIS SEXTVS DECADIS TERTIAE DICITVR, ANNOTATIONES.

CApite anquirendum] Anquirere prisco verbo Liuius dicit, quod Cicero quærere, Vnde sæpe apud eum, pecunia anquisitum legimus,id est, conclusum pro multa vel emenda, & anquirere capite, pro criminaliter contra aliquem procedere. Hoc idem Cicero vocat æstimare litem capitis,hoc est, actione rei persecutoria non vti, sed criminaliter intendere,& vt vulgo loquimur, conclusiones capitales concipere. Sic & Perduellionis iudicare antiquo more dictum est, ex imitatione Græcorum,qui κρίνειν dicunt,pro diê dicere,& vadimonio capitali obstringere, Budæus in annotat.ad Pand.Cæterum,Anquiro & anquisitiones, vocabula esse Ro.& honesta tradit etiã Petrus Crinitus lib. De honesta disciplina,c.24. *Anquirere.* *Perduellionis iudicare.*

Hastis velitaribus inest] Hastæ velitares erant iaculatoriæ,id est,quibus eminus iaculabantur,proinde alijs leuiores,de his Ouidius ita scribit: *Hastæ velitares.*

Vtq; petit primò plenum flauentis arenæ.
Nondum calfacti veltis hasta solum.

Hastam velitarem Polybius videtur γρίσφον appellare, de quo plura Tornebus lib. 14. aduers. cap. 11.

Qualis in defectu Lunæ silenti nocte] Aes in sacris & excantationibus magnam habuisse vim & authoritatem, ex Scoliaste Theocriti in pharmaceutria, propterea que in Lunæ deliquijs adhiberi solitum tradit Cœlius lib. lect. antiq. 19. cap. 10. & rursus lib. 29. c. 6. Hinc Ouidius lib. Metamorph. 4. videtur ecc inisse:

Cum frustra resonant æra auxiliaria Lunæ. Et lib. 7.
Te quoq; Luna traho, quamuis temerata labores
Aera tuos minuant.

Media P. Valerij] Mediam sententiam sequendam supra ostendimus, vide autem de eo Ferrandum Adunensem lib. 2. explicationum in ius ciuile, ad paragraph. Cum ex aliena.

In religionem ea res] Id est, Pœni interpretati sunt, id ijs non placere, vt pro vrbe Roma capienda confligeretur, vel vt vrbs Roma armis oppugnaretur. Budæus in prioribus annotat. ad Pandect.

Lege agere. Lictorem lege agere iuberet] Id est, vt ex officio suo ageret, & sententiam in damnatos exequeretur, τῷ νόμῳ χρῆσθαι ἐκέλευσεν. Valerius li. 3. aliter accepit, Deligatis ad palum hostibus, literas a patribus conscriptis ne quicquam Capuanis salutares accepit. In sinistra enim manu, sicuti erant traditę, reposuit, ac iusso lictore lege agere, tum demum aperuit. Lege agere pro vinctos virgis cædere, & deinde securi ferire posuit exequendo scilicet sententiam, quam eis tulerat. Budæus in prioribus annot.

Inire suffragium] Budæus in prioribus annotationibus in Pandectas legit confusum suffragiū, per id intelligens, cum turbæ quasi turmatim suffragātur.

Profiteri quid? Professus se petere] Profiteri est in concione publicè dato nomine voluntatem suam de aliquo magistratu populi suffragio obtinēdo declarare, vt Budęus interpretatur. At, Grucchius lib. 1. De comitijs Romanis ostendit professionem nihil aliud fuisse quam publicam ac solennem voluntatis suæ declarationem, de magistratu, si populus ita veilet, obtinendo, etiam citra nominis dationem: Cæterum quod dicit omnes homines iussisse Scipioni imperium in Hispania esse, sciendum est duo Imperij verba apud Liuium alioscque contineri, potestatem videlicet exercitum habendi, & belli gerendi, quod Plutarchus in Cicerone, vbi de hac re loquitur, dixit: γραπτὰς τρίφειν, ἢ καταλέγειν ὁπόσων δέοιτο.

Imperium quid?

A Deo actionum exordium sumendum. Ingressusque ædem] Iouis scilicet, vt iuxta diuini Platonis sententiam omnium negotiorum exordium à Deo sumendum esse doceret. Quod enim in triremi gubernator, in curru rector, præcantator in choris, dux in vrbe, Imperator in exercitu, hoc est, vt Apuleius ait, in mundo Deus cuius fauor nisi conatibus nostris aspiret, manca est omnis humana industria. Vide notata in hanc sententiam in proœmio lib. 1. supra.

Anguis Iouis genius. Anguis immanis] Quem superstitiosa antiquitas genium Iouis fuisse putauit. Hanc historiam ex Oppio & Iulio Higino copiosissimè leges apud Gellium lib. 7. cap. 1. Valer. Max. lib. 1. c. 3. Plutarchum in eius vita, &c.

Marcello triumphus denegatur. Id non impetrauit] Marcellum enim aduersarij incusabant, primum quòd nō tantū homines, verum etiam Deos, perinde ac captiuos in triumphū duxisset. Deinde quod Romanos pulcherrima & mirabilia Græcorum opera, quæ antea incognita fuerunt, venerari atque suspicere docuisset. Sed & alia causa subfuit, nimirum quod ad res gerendas sine magistratu missus fuisset, qui enim ea conditione erant, etsi res triumpho dignissimas gessissent, triumphare lege vetabantur. Itaque nec P. Scipioni ob recuperatas Hispanias triumphum Senatus decreuit. Pompeius tamen Magnus Sylla dictatore concedente, contra

legem

legem eques adhuc Romanus triumphauit, Manutius de legibus Romanis.

In monte Albano] Aduersante senatu Romano populum sæpè triumphos decreuisse leginus, cùm res bello gestæ dignæ viderentur. Item plures cùm Romæ honos negaretur, de sua sententia, sed in Albano tantum monte triumphos egisse, Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 6. *Triumphantes in monte Albano.*

Secreto in ouili] Locus in quo centuria prærogatiua erat, nominatim appellatur ouile, in quem locum Centuriæ seniorum ingredi non licuisset, nisi potestate facta à consule. Ouile verò dicebatur propter similitudinem, quòd vndique cancellis clausus esset, in quo loco cùm essent, suffragium dicebant, ita, vt interim non liceret alijs in eo loco esse. Huius etiam loci meminit Dionysius lib. 10. vbi de comitijs L. Quintij loquitur, & Lucanus cùm ita scribit: & miseræ maculauit ouilia Romæ. Grucchius lib. 1. de comitijs Rom. *Ouile in comitijs.*

Obsecratio in vnum] Obsecrationem appellat precationem, quam pontifex ipse præibat populo subsequenti verba præeuntis, vt docet Tornebus lib. 22. cap. 31. *Obsecratio.*

Quinquatrus fuit] Quinquatrus & quinquatria, vtrumque enim dicitur. feriæ erant in honorem Mineruæ institutæ, sic dictæ, quòd quinque diebus fierent, vt Ouidio etiam placet, dum scribit: *Quinquatrus.*

Vna dies media est, & fiunt sacra Minervæ,
Nomina quæ à iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Causa quòd est illa nata Minerua die.

Per senatum agi] Etsi enim ordinis senatorij potestas maximâ esset, nihil tamen de ciuibus Romanis iniussu populi Romani decernere vel statuere poterat. Prout Budæus in prioribus annotationibus, & Maioragius cap. 11. de senatu Romano annotarunt. *Iniussu populi Romani de ciue Romano nihil agere licuit.*

Si quid iniungere inferiori velis] Huc haud dubiè respexit Claudianus, cùm ad Honorium inter cætera scripsit:

In commune iubes si quid, censesve tenendum,
Primus ausse subi, tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre vetat, cùm viderit ipsum
Authorem parere sibi, componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis.

Respublica incolumis] Thucydidis hæc sententia est, apud quem Pericles libro 2. in oratione dicit: ἐγὼ γὰρ ἐγκεμαι πόλιν πλέω ξύμπασαν ὠφελεμέλως ἀξιεῖν τὰς ἰδιώτας, ἢ καθ' ἕκαστον τῶν ὁμοφρονέσαν ἀθρόαν δὲ σφαλερωτέλως, cum alijs quæ ibi sequuntur. Et alibi existimat æquè bonum ciuem esse, & illum qui partem aliquam corporis, & qui possessionis aliquid pro ciuitate amittere non dubitat. Et apud Stobæũ sermone 41. (ni fallor) Polydicus inquit: πόλις εὖ ἀγομένη, μεγίστη ὄρθωσις ἔστι καὶ ἐν τύτῳ πάντα ἔνεστι, καὶ τύτε σωζομένε πάντα σωζεται, καὶ τύτῳ φθειρομένῳ, τὰ πάντα διαφθείρεται. Id est, Ciuitas prospere agens felicitas est maxima. In hac insunt omnia: hæc salua cuncta seruantur, hac pereunte, nihil non pessum it. *Respublica incolumis.*

Ferrea iniecta manu] De manibus ferreis coruisque, nihil dicere necesse est, vide Baysium de re nauali de hisce. *Ferrea manus.*

Carthaginem nouam] De hac copiosè Strabo libro 3. Plinius lib. 3. cap. 3. Pomponius Mela lib. 2. cap. 6. Volaterranus lib. 6. cap. 5. *Carthago noua.*

Tres recuperatores] Recuperatores, vt ait Festus, primùm dicti sunt, qui inter populum Romanum & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendisque cognoscebant, ea enim recuperatio dicebatur. Postea verò etiam iudices à prætore post iudicium constitutum dati, ita appellari cœpti sunt, vt libro 43. vbi eorum quoque mentio fit, annotauimus. Meminit eorum quoque Gellius lib. 20. cap. 1. *Recuperatores.*

Scipionis continentia.

Scipio percunctatus patriam] Alij ad ſe adduci vetuiſſe ſcribunt: ne viſa virgine animus ad libidinem pelliceretur. In oculis enim non exiguam natura poſuit motuum declarationem. Quamobrem ab eorum motionibus omnis eſt abijcienda leuitas, & impudentia, & cùm nulla pars corporis vacare debeat continentia, oculos maximè oportet habere homines continentes: quos Seneca de remedijs fortuitorum vitiorum omnium irritamenta & ſcelerum duces vocat.

Si frui liceret ludo ætatis] Plutarchus in Apophthcg. ait, Scipionem dixiſſe, libenter ſe accipere puellam, ſi homo priuatus, non imperator eſſet. Quo dicto docuit, ſe iuuenem forma puellæ corrumpi non potuiſſe, quò minus meminiſſet, quid Imperatorem deceret, qui in omni vita virtutis & honeſtatis debet ſuis exhibere exemplum. Vide Valerium Maximum lib. 4. cap. 3. Eutropium lib. 3. cap. vlt. Gellium lib. 6. cap. 8. Sabellicum lib. 1. cap. 4. Ethnic. exemp.

Cui Allucio nomen erat] Plutarchus in vita Africani hunc ſponſum Luceium vocat.

Præpilata miſſilia.

Præpilatisq; miſſilibus] Præpilatas inuenimus haſtas dici, quæ ferreas habent cuſpides, quaſi præferratas, quanquam & præpilatum ſit quoque, quod ferro vtique caret, ſed in mucronem tamen eſt exacutum, vt locuſtarum cornua, prout Cœlius annotat lib. 21, cap. 16. Atque in hac quidem ſignificatione præpilata miſſilia accipienda eſſe videntur.

IN LIBRVM XXVII. QVI AB ALIIS VII. DECADIS TERTIÆ DICITVR, ANNOTATIONES.

Galeria tribus nomen.

GAleria Iuniorum] Galeria hic nomen tribus eſt, ex qua erat ea iuniorum centuria, quæ fuit prærogatiua, vt annotat Grucchius lib. de comitijs Roma. & libro 2. Meminit eius & Plinius libro 7. cap. 49. Vide ea quæ ſuprà de Galeria tribu annotata ſunt de tribubus Romanis.

Maximus Curio.

Maximi Curionis] Curiones erant, qui curijs præſidebant à Romulo inſtituti curiarumq; ſuffragijs creati, de quibus libro ſecundo in Numa Dionyſius. His qui præſidebat Curio Maximus dictus, cuius authoritate (vt inquit Feſtus) cæteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs ſemper creatus eſt.

Aurum viceſimarium.

Aurum viceſimarium] Id optimum fuiſſe ex Liuij loco apparet. Hodie autem aurifices aurum Vaſclarium & Vſuale ferè vicenarium dicunt, vt Budæus annotauit libro 3. de aſſe. Vaſa enim rarò ex auro puro & molliſſimo fiunt, ideo quod illud aurum vſuram non fert, atque attrectationem ſine magno intertrimento.

Aerarium ſanctius.

Sanctiore ærario] Sanctius ærarium in intima parte ærarij erat. Erat autem ærarium in arce munitiſſima Capitolij, in æde Saturni conſtitutum. Vbi non tantum pecuniæ publicæ, ſed etiam leges & ſenatuſconſulta, & acta omnia diligentiſſimè ſeruabantur. Aedem enim Saturni potiſſimum ad hæc officia delegerant, quoniam Saturni tempore nullam in hominibus, neque auaritiam, neque improbitatē fuiſſe memoriæ proditum eſt, vt Maioragius ca. 11. de ſenatu Romano tradit. Cæterum diligentius veterum annalium verba conſideranti,

Aeraria tria

tria æraria fuiſſe patebit: Vnum in quo ciuium tributa, ac ſociorum vectigalia & præda imperatorum aſſeruabatur, quo ſumptus bellorum ordinarij ſuſtinebantur. Alterum ſanctius, de quo hic Liuius. Id quod à Pompeio apertum tradit Cicero libro 7. Epiſtolarum ad Atticum: Tertium fuit, in quo pecunia Gallici belli cauſa ſeruabatur, quam Gallico bello collatam refert Appianus, lib. 2. cum execrationibus eam motum non iri, niſi bellum Gallicum impenderet, ex hoc pecuniam Cæſarem abſtuliſſe, idem Appianus teſtatur, quòd dice-

ret,

ret,nihil esse quod amplius de Gallis metueretur,quos ipse funditus sustulisset. Dion verò & Plutarchus ærarium in vniuersum ab eo expilatum scribunt. Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum,lib.1.cap.16.

Ludos Apollinis sicuti his annis voti] Ex vaticinio Martij vatis,carmineque Sibyllino,cum repentino hostis aduentu plebs ad arma concitata,hosti occurreret,& nubes sagittarum in aduersos visa ferire,hostes fugarit. Vnde Macrobius existimat victoriæ, non pestilentiæ causa ludos institutos.Hi verò prius incerto tempore celebrati fuerunt, pòst à Licinio Varrone prætore lege lata,4. Nonas Quintilis celebrati, boue aurato,capris duabus albis auratis,Seruius in 6.Aeneidos: Festus hos ludos laureatum populum spectasse scribit, stipe data pro cuiusque copia. *Ludi Apollinares.*

Altera Crepido] Crepido propriè est prærupti saxi altitudo & moles.Virg. *Crepido.*

Fortè ratis celsi comuncta crepidine saxi,
Expositis stabat scalis.

Infimo stantem supercilio] Supercilium hic vocatur elatior pars collis, quòd emineat.Sic Virg.1.Georg. *Supercilium.*

Ecce supercilio cliuosi tramitis vndam.

Victorius lib.22.cap.14.var.lect.

Serum post male rem] Prouerbiale hoc est : de cuius origine Erasmus in prouerb.Post bellum aux lium.Simile huic est: Machinas post bellũ adferre.

Negabant iure] Nam pro dignitate magistratuum inter cæteros illa lex fuit, ne is, cuius pater in potestate hostium esset, magistratum caperet. Videlicet hoc iudicarunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium Rempubl. administrare nimis indecorum esse,vt annotat Manutius de legibus Rom.Atque hinc quæstio illa de prætura Barbarij Philippi apud Iureconsultos nata : de qua præter Vlpianum Torneb.lib.7.aduers.cap.7.

Hostiæ maiores sine litatione cæsæ] Litare sacrificiorum verbum est, desumptum à Græco λιτανεύειν. Est verò litare ritè sacrificare & impetrare. Nihil enim sacris mancum,nihil monstrosum conueniebat, nam si viscera pallere,teristq; maculis suffusa apparuissent, si iecur tabidum, si pulmonum fibræ defuissent,non litandum veteres gentium sacerdotes existimarunt.Hinc Martialis: *Litare quid?*

Non quæcunque cadit hostia cæsa,litat.

Transfixum lancea] Lancea quam Græci λογχὴν vocant. De huius morte lege Orosium lib.4.ca.18.Eutrop.li.3.ca.2.& Plutarchũ in eius vita: Qua autem fraude Hannibal clarissimũ ducem vicerit,præter Liuium exponit Plutarch.in Marcello.Front.li.2.ca.2.Stratag.Val.Max.li.1.ca.6.meminit Plin.li.11.ca.37. *Marcelli cõsulis mors.*

Corpus sepelit] Hannibal vbi Marcellum cecidisse sensit, corpus splendidè & magnificè ornatum cremauit : deinde reliquijs argentea in vrna conditis,coronam imponens auream filio misit,quæ dum ferrentur,interuenere Numidæ, portantesq; adorti sunt: & hinc inde tumultuantes spatiserunt. De qua re plura apud Plutarchum & Valerium lib.5.cap.1.Vnde & author de viris illustribus in eius vita: Insidijs Hannibalis deceptus occubuit,& magnificè sepultus,ossa Romam remissa,à prædonibus intercepta,perierunt. *Marcelli cõsulis sepultura.*

Latine omnes loquentes excitant vigiles] Hic locus satis ostendit populum Romanum semper Latinè locutum fuisse,& vnicam eius linguam,qua patricij,equites,plebeij,rustici,militesq; & alij omnes loquerentur. De qua re vide disceptationem Francisci Floridi Sabini li.2.succis.lect.cap.1.

Solenni Nemeorum] Sunt autem ludi Nemei à Nemea sylua in Achemori honorem instituti,tametsi à Molorcho, qui Herculem susceperit, cuius filius à leone interemptus fuerat,eo enecato primùm institutos dicant,in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentare, atque equorum cursu,simul disco,cestu & palæstra dimicare,victoresque apio coronare solebant.Lege Alexandrum ab Alex.li.5.cap.8. Blondum li.2. Cœlium Rhodiginum lib.13.cap.17. *Nemea.*

Olympiæ

Olympiæ ludicrum. Olympiæ ludicrum] Quatuor in Græcia certamina fuerunt, quos Agonas appellant, Nemeæa, Pythia, Isthmia, Olympia, quæ & qualia fuerint, tradit Lactantius Placidus in princip. 6. Thebaidos apud Statium: De Olympicorum autem institutione & successu docte Cœlius Rhodiginus cap. 38. libr. 7. antiq. lectio.

Simultas inter Reip. administratores, aliena esse debet. Positis simultatibus] Simultatem inter Reip. administratores alienam esse debere, hoc exemplo docemur: Quemadmodum enim concordia paruæ res crescunt, ita quoque (vt verissimè Salustius dixit) discordia maximæ dilabuntur, & tum maximè, si ipsi inter se principes parum consentiant. Vnde Aristides cognomento Iustus, qui fœlicissimè semper Remp. administrauit, è concione quadam (in qua frustra Themistocli obstiterat) discedens, clara voce testatus est, res Athenienſium incolumes esse non posse, nisi & ipsum & Themistoclem in barathrum conijcerent. Satius esse multò existimans ire in carcerem, quàm ob duorum simultatem minus recte consuli publicis commodis, Plutarchus in vita Aristidis.

Marica dea. Lucum Maricæ] Marica dea Minturnenſium Augustinus lib. 2. de ciuitate Dei, cap. 23. Meminit eius Plutarchus in Mario. Seruius in 7. Aeneidos: Maricam dicit deam littoris Minturnenſium iuxta Lirim fluuium. Sunt alij, qui per Maricam Venerem intelligant, cuius sacellum fuit iuxta Maricam, in quo erat scriptum τὸν ἀφροδίτης.

Armilustrii. In Armilustro] Armilustrum, vt Festus ait, festum erat, in quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificabant, tubis canebant. Hunc verò lustrandi morem Seruium regem primò instituisse ferunt, & armilustrum nuncupasse: In hoc illud maximè obseruare consueuisse accepimus, vt ij qui hostias ducerent, bonis & faustis nominibus appellati, eligerentur. Ex hac enim re certa omnia prosperi vel sinistri euentus veteres captabant. Alij hanc exercitus lustrationem ita peragebant, suem, ouem, taurum, qui puri essent, ter circum acies instructas præcedente pompa ducebant, Martique Deo immolabant.

Aruspices ex Hetruria accit.] Aruspices ex Hetruria cur acciri soliti, suprà annotatum est. vbi vide.

Coloni quidam militiæ. Colonos maritimos] Vel hic Liuij locus testimonio est, colonias aliquas militiæ vacationem habuisse. Sic & bello Antiochino, cùm eædem maritimæ coloniæ, Liuio teste, in classem cogerentur, Tribunos plebis appellarunt, à quibus ad Senatum reiectis, Senatus decreuit, vacationem rei nauali non esse. De qua re Sigonius lib. 2. cap. 3. de antiquo iure Italiæ.

Senam oppidum] Inclytam Thusciæ ciuitatem, quam Brennum Gallorum ducem, pro senibus, valetudinarijsque & armentis extruxisse, anno ante Christum natum 362. quidam ferunt: Polybius autem Senones pulsos à Romanis aliam coloniam eius nomine Senæ, quam apud Adriaticum reliquerunt, condidisse prodidit, vide Plinium libr. 3. cap. 5. Volaterranum libr. 5. cap. 2. Geographiæ.

Metaurum flumen] Scilicet Vmbriæ, de quo Strabo libro 6. Plinius libro 13. cap. 3. & libr. 3. cap. 5. Pomponius Mela libro 2. cap. 4. Volaterranus libro 6. cap. 7.

Scalprum. Fabrile scalprum] Scalpro, malleo, & veru, Romanos olim in Elephantis perimendis vsos fuisse annotat Robortellus libro secundo Emendationum, cap. 53. Scalprum autem instrumentum notius est quam vt indicari debeat.

Quinquaginta sex millia] Orosius numerum amplificans, sexaginta tria millia occisa, capta quinque millia quadringenti referuntur.

Caput Hasdrubalis] Vide hac de re quoque Frontinum lib. 2. cap. 9. Silium Italicum lib. 15. qui hanc historiam graphice depingit.

IN LIBRVM XXVIII. QVI VIII TERTIÆ DECADIS AB ALIIS DICITVR, ANNOTATIONES.

Lupi quid?

LVpi supernè iniecti] Lupos serrulas manubriatas agrestium vsibus accommodas interpretatur Cœlius lib. 21. cap. 24. lect. antiq. Tornebus lib. 11. cap. 28. aduers. Lupus (inquit) ferreum est instrumentum, vncum, simile dentium lupinorum. Et ita potius hic intelligendum, quàm iuxta Cœlij interpretationem crediderim, licet & Tornebus loco præallegato lupi nominatione serrulam manubriatam apud Palladium intelligi posse confiteatur.

Dolabra.

Dolabrisque cædebantur] Dolabra rusticum instrumentum, quo in oblaqueationibus vtuntur rustici, atque item glebis dissipandis inter arandum. Sed & dolabris subruta Saguntinorum mœnia scribit T. Liuius, vide Cœlium lib. 19. cap. 2. antiq. lect.

Pelta.

Pelta cetræ haud dissimilis] Pelta Amazonum propriè fuit, quam Xenophon scribit hederæ folio fuisse consimilem, Virg.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Edictum præmittere.

Præmisso edicto] consuetum erat vt fusis hostium copijs, rediens in vrbem Imperator, edictum præmitteret, vt Senatus conueniret. Siquidem Imperator qui ex bello rediret, nemin eorum, qui in vrbe adessent, imperio & potestate cederet. Nam minoribus à magistratu vrbano Senatus dabatur. Id verò fiebat vel ad ædem Bellonæ, vel Apollinis, quam extra portam Carmentalem fuisse Pædianus refert in orationis in toga candida commentario. Nam rerum audiendarum causa Senatum extra vrbem haberi ideo custoditū est, quòd vt Appianus lib. 11. & Plutarchus in Cæsare scribunt, lege cautum esset ne quis vrbē ingressus iterum triumphans iniret. Zamoscius lib. 2. de Senatu Rom.

II. Portam Carmentalem.

Claudij Neronis moderatio.

C. Claudius equo] Elegantissimum animi moderationis in Nerone exemplum, vt qui licet Liuij Salinatoris in Hasdrubale opprimendo particeps gloriæ fuerit, tamen triumphantem equo sequi, quam triumpho (quem Senatus ei æquè decreuerat) vti maluerit, vide Val. Max. lib. 4. c. 1. Vide de ouatione Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 17.

Principia quæ.

Iura reddere in principijs] Aciei ad pugnam instruendę hic ferè ordo erat: In prima acie leuis armatura, id est, velites siue rorarij, siue ferentarij, item funditores & sagittarij, hi leuibus certaminibus pugnam inchoabant, in secunda acie principia siue principes locabantur, sic dicti, quòd à principio gladijs pugnabant, vt ait Varro. In tertia acie subsidia statuebantur, qui milites subsidiarij dicebantur, quia subsidium ferebant principijs fessis & fatigatis. Sed hic ordo pro loco & tempore mutabatur, vel ex toto vel ex parte.

Subsidia.

Pœna sues autores tenere debet.

Vnde orta culpa esset, consisteret pœna] Sic Imperatores Arcadius & Honorius benignissimè Entyrhiano præfecto prætorio rescripserunt, peccata suos teneant authores, nec vlterius progrediatur metus quàm reperiatur delictum, singulis hoc iudicibus intimari præcipientes, L. Sancimus. C. De pœnis. Et inde sumpti sunt versiculi vsitati.

Authores proprios sua crimina iure tenebunt,
Nullus plectatur nisi qui peccator habetur.

Glossa c. quæ sunt:

De his quæ fiunt à maiore parte capit.

Vulgus Euripus.

Sicut natura maris] Sic Cicero pro Plancio, quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes & quantos æstus habet ratio comitiorum. Vide Erasmum in prouerbio; Euripus homo. Vide etiā de Euripo notata infra lib. 45.

Scelus

Scelus nullã rationem habet.

Scelus nullam rationem habet] Sic Quintilianus libr.5. De coniectura loquens,præterea inquit, cur potissimũ illo loco illo modo aggressus sit. Qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an etiamsi nulla ratione ductus est,impetu raptus sit,& absque sententia. Nam vulgo dicitur,Scelera non habere consilium.

Lautia.

Locus inde lautiaque] Quæ legatis hospitij gratia dabantur, Lautia dicebantur,authore Festo.Sic infra lib.42. Quæsitum & quid non ita adissent magistratum,vt ex instituto,loca,lautia acciperent.

Rem actam agere.

Rem actam hodierno die agi] A iudiciorum consuetudine sumptum, qua fas non erat,iterum agere causam,de qua iam pronunciatũ esset. Plautus, actam rem agis,id est,in cassum laboras.

Ludus iocusq.

Ludus & iocus Hispaniæ tuę] Ludum iocumq; intellexit rem abiectam ac parui precij,quę merito contemni ludibrioq; haberi possit, Phrasis Latinis authoribus vsitata,sicuti Græcis ὕδλος καὶ παιγνία.De quo loquendi modo Petrus Victorius lib.6.variar.lectionum,cap.19.

Maiestas imperij.

Fortunam publicam & maiestatem Imperij] Maiestas imperij varijs modis minuitur,vt Zasius in Catalogo de lege Iuliç maiestatis erudite explicat.Inter cæteros vero,& hoc modo minuebatur,si quis imperio atque potestate præditus,exercitum extra suam prouinciã iniussu populi obduxisset, authore Cicerone in Pisonem.Maiestatem autem Victorinus, Ciceronis interpres, amplitudinem & magnificentiam esse ait,in qua vis totius ciuitatis consistit.

Rutrum. Mole. Alueoli.

Rutra,Falces] Rutris ruimus & iacimus, à ruendo nomen habent, Nonius à radendo putat,vide Tornebum.lib.8.aduers.cap.6. Cœlius vero Rhodiginus lib.7.cap.30.Rutra(inquit)alueoli,molæ bellicæ sunt classium instrumenta Liuio.

IN LIBRVM XXIX. QVI AB ALIIS DECADIS III. LIBER IX. DICITVR, ANNOTATIONES.

Vicarij qui?

VIcarium tibi expediam] Id est,qui pro te seruiat.Sic Vlpianus ff.de peculio.vicarios seruos eos intelligit,qui ordinarijs seruiunt.Si seruus(inquit)ordinarius seruos habeat, id quod vicarij mihi debent,an deducam?Lactantius Grammaticus explicans illud Papinij succiduasque apportat matribus aguas. Succiduas inquit, pro vicarias, vt annotat Cœlius lib.25.cap.23.Vicarij etiam interdum sunt,qui in vicem aliorum, exitio pestiq; deuouentur,vt in eorum caput expetant ea mala,quę aliis erant euentura,vt in carmine deuotionis.De quo Tornebus lib.18.aduers.cap.4.

Hexeris.

Locros hexeri aduectus] Hexerim intelligit sex ordinum nauem, estq; eius crebra mentio apud hunc eundẽ,vt infra libro 37.Vide Bayfium de re nauali.

Vir optimus.

Virum optimum] Plato libr.de leg.2.Eum virum bonum appellandum existimat,qui omnia quæcunq; bona dicuntur,possideat atq; disponat.Quem copiosius describit Cicero lib.3.offic.Platina in Dialogo de vera hominis nobilitate.Cæterum de hac historia Plutarchus in vita Scipionis Africani.Solinus c. 7.Plinius lib.7.c.34.Val.Max.lib.8.c.16. Florus lib.29,Epitom. Blondus li.1.Romæ triumph.Sabell.lib.3.Ennead.5.Rapsod.Alex.ab Alex.lib.2.c.10. Ouid.li.5. Fast.Silius Italicus lib.7.

Scipio Nasica Corculum dictus.

Nondum quæstorium] Fuit vera Eloquentia primus, iuris scientia consultissimus,ingenio sapientissimus. Eum Corculum ob morum excellentiã dictum,Cicero testatur in Bruto,& in Tusculanis quæstionibus bis, item Alex. ab Alex.lib.1.cap.9.

Megalesia.

Megalesia appellata] Hi ludi magnę matri nonis Aprilibus agebantur, Ouid.

Ouid.Varro ait, quod ipsa accersita ex libris Sibyllinis ab Attalo rege Pergami prope murum Megalesion,in templum eius deæ,vnde Romam aduecta.De his præter alios Cœlius lib.8.cap.7.

Argos] Florentissimam Achaiæ ciuitatem, non longe ab Athenis sitam, quam olim Hippium cognominarunt,quod nobilibus equis abundaret. Vide de hac vrbe Strabonem lib.8.Plin.lib.3.ca.11.Melam lib.1.ca.4. & Stephanum de vrbibus, qui decem huius nominis ciuitates describit, quas ex eo recitat Volaterranus lib.8.cap.8.Geograph. *Argi.*

Occubuit] Ictu tegulæ prostratus ab anicula Argiui cuiusdam matre, vt à periculo liberaret filiũ,quo cum congrediebatur Pyrrhus. De huius morte vide Orosium,Eutropium,Plutarchum,Iustin.li.25.in fine.Strabonem li.8. *Pyrrhi obitus.*

Ex vinculis causam dicere] Id est,interim dum quæstio criminis peragitur, in carcere esse.Causam enim dicere interdum est reum esse,& criminis alicuius publici postulatum.Budæus in post.annot. *Causam dicere ex vinculis.*

Piaculare sacrum] Id est,quo tantum scelus Pleminij expietur, hinc & piacularis Romæ porta appellata fuit,propter piacula quæ ibi fiebant,vel vt Cloacius ait,quod ibi piaculum solueretur piandi vel propiciandi causa.Lege Festum,à quo & illud proditum est.Piatrix dicebatur sacerdos, quæ expiare erat solita,quam alij vocabant simulatricem,alij sagam,alij expiatricem.Cæterum, vt & illud obiter adiiciamus,Piacularia auspicia Romani appellarunt, quę sacrificantibus tristia portenderent, vt si hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset,aut in aliam partem corporis,quam oportet,decidisset,Toneb.lib.6.aduersi.c.21. *Piaculare sacrum. Piacularis porta. Piatrix. Piacularia auspicia.*

Pallio crepidisque] Pallium siquidem Græcorum fuit, vnde minime Romano Imperatori conueniens,sic & Cicero pro Rabirio,Cõsularis homo soccos habuit & pallium.Ad huius autem loci intellectum faciunt ea quæ extant apud Gellium lib.13.c.20.vbi Castritius Rhetor de vestitu mutato grauissime suos discipulos increpat. *Pallium.*

Libellis etiam] Non libellos supplices intelligit, de quibus Martialis in illo hendecasyllabo. Idem supplicibus vacat libellis,vel epistolã:aliudve, quid, quod sub significatione huius vocis polysimæ continetur:sed minutorum librorum qui venderentur inspectionem: qui Græcis γραμμάτια ἢ βιβλία dicuntur.A quibus Statius in Syluis Libellionem vocauit minutorum libellorum venditorem,qui & librariolus dici potest.Tales autem non in taberna,aut pila sed in capsa totam suorum libellorum supellectilem circumgestasse annotat Tornebus li.aduersar.20.c.32. Apud Siculos vero huiusmodi genus hominum contemptum fuisse,indicio est Hermidorus nescio quis, qui ab ipsis irrisus est, quod Platonis libros solitus esset eis venditare, quasi pro mercibus verba importaret.

In prætoria naue] Prętoriam nauẽ Græci ναυαρχίδα.Galli vulgo Capitaneam.Diadorus aliquãdo σκαπηΐδα vocat,annotante Bayfio in lib.de re nauali. *Prætoria nauis.*

Quæstiones minime ambitiose habuit] id est, ita vt gratiam ex ijs aucuparetur.Ambitio enim pro aucupatione gratiæ & vitiosa emerendæ famæ cupiditate ponitur,vt docet Budæus in priorib.annotat.ad Pandectas. *Ambitiosa quæstio.*

Sarta tecta acriter] Sarta tecta exigendi cura ad censores spectabat, interdum etiam ad ædiles,raro ad prætores,nec nisi cum senatus decreuerat, vt apparet ex prætura vrbana Ciceronis:Sarta vero tecta eo modo locari,exigique solebant,vt redemptores suo lapide,sua calce,ac sua materia ædes sartas tectas præberent,certo precio in singulos annos addicto, quod fieri solebat Romæ minimo licitantibus.Budæus in annotat.prioribus.in Pandect. *Sarta tecta exigere.*

Vectigal nouum ex salaria annona] Salinarium vectigal explosis regibus sublatum fuerat,quod primus instituerat Ancus Marcius Romanorum regum quartus,cuius rei meminit Plinius libr.31. cap.7. Cum itaque Liuius in censorã sua hæc vectigalia restituisset, & quasi ex Salaria annona nouum vectigal statu- *Salinarium vectigal.*

ſtatuiſſet, Salinator cognominatus eſt. Vide præter Liuium Alexandrum ab Alex.lib.1.cap.9.Volaterranum lib.16.vrb.comment.

Equites equum vendere iuſſi.

Equum vendere iuſſit] Equites vbi magiſtratus cepiſſent, equites eſſe aut vocari deſijſſe,Cicero in Cluentina oſtendit, hos vero retinuiſſe equum propter robur ætatis docet Val.cum de eiſdem ſcribit.Cum equitum Centurias recognoſcerent,& ipſi propter robur ætatis etiamnum eorum numero eſſent,alter alterum equum vendere iuſſit.Sigon.eos in ſenatum iure magiſtratus, non lectione cenſoria veniſſe exiſtimat,lib.2.de antiq.iure Quirit.cap.3.

Aerarium facere.

AErarios reliquit] Hoc eſt,tributi nomine omnes tribus adeoque omnem populum Romanum æra pendere,& pecuniam multam exponere coëgit præter Mętiam,quæ crimine peculatus eum abſoluerat. In quo vindictæ & vltionis exemplum notandum. AErarium namque facere,authore Pædiano erat, nullum aliud ius ciuitatis in centuria atque adeo in tribus relinquere quam vt pro capite ſuo tributi nomine æra penderet, ita, vt qui ærarius factus eſſet, is non ſolum ſuffragio vrbano , ſed etiam ſtipendijs militaribus ſpoliatus eſſet. De qua re copioſe Sigon.lib.2.de antiq.iure ciuium Ro.ca. 16. Petrus Crinitus lib.4.c.3 .de honeſta diſciplina.Bud.in annotat.priorib.ad Pandect. Inter ærarios relatis apud Græcos ſimiles erant , qui ἐγγεγραμμένοι ἐν ἀκροπόλει ideo dicebantur, ex more Athenienſium, quia in arcem eorum nomina relata eſſent,vt enim Latinę in ærarios relati dicuntur:ſic illi in arcem relati erant,qui & ὀφλόντες dicuntur,& κατάδικοι. Qui ignominia interim notati erant, quoad iudicatum facerent,hoc eſt,omnia ex ſententia perſoluerent.

IN LIBRVM XXX. QVI DECADIS TERTIÆ LIBER X. DICITVR, ANNOTATIONES.

FAcundiſſimus habebatur] Laus P. Sempronij Tuditani, cuius tamen nulla à Cicerone in Bruto facta eſt mentio. Id quod Franciſcus Floridus Sabinus miratur lib.1.ſucciſ.lect.c.14.vbi vide.

Magni cãpi.

Magnos(ita vocant) campos] Sic & Polybius vocat μεγάλα πεδία. Putat autem Victorius Liuium Polybiumq; intellexiſſe Latinũ poëtam Ennium,vnde differens,de Hypallage exemplum ſumpſit Cicero in 3.lib.de oratore.Teſtes ſunt magni campi.Vide Victorium li.10.variar.lect.c.2.

Romanos poſt principes haſtatorum] Victor loco prealleg.legendum cenſet,Roman. princeps poſt haſtatorum prima ſigna,&c.Primi enim in acie collocabantur haſtati,poſt eos principes,triatiis vero acies claudebatur.

Toga picta.

Toga picta] Toga picta triumphantium erat,vt docet Bayfius ex Liuio.Nec diffitetur prætores & conſules prætextam & togam pictam accipere ſolitos,de templo Iouis,vide eum latius de re veſtiaria.

Palmata tunica.

Palmata tunica] Palmatã tunicam pro tunica lati claui accipiendã docet Bayfius c.12.de re veſtiaria.Tunica ſiquidem lati claui,ſiue latus clauus,antea dicebatur tunica palmata à latitudine clauorũ,quę nunc à genere picturę appellatur.Verba ſunt Sex.Põpeij in vocabulo picta,paucis additis.Cũ vero ait, quę nunc à genere picturæ appellatur,accipe ab ipſis clauis purpureis, qui tunicis inſerũtur,appellari tunicã lati claui.Vide latius Bayfiũ loco prealegato.

Latus clauus.

Adorare.

More adorantium] Id eſt,ſupplicantium,vt vulgo interpretantur,ſed apud Gentiles permiſerunt ſe vere adorari, primum Perſæ ac Medi & Babylonij, deinde eum diabolicum honorem appetiuit Alexander, poſtremo & Romani tyranni. Hinc Dion de victo Decebalo. Mox ad Traianum deductus illum humi procumbens, ſuppliciter adorauit. Hodie Germani vocant den Fuſſfall. Vt annotat Glareanus ad Eutropium.

Qualem

Qualem præberi consuli mos est] Magistratus vasis argenteis instrui solitos, & annulis aureis publice præbitis, author est Val. Max. Cic. in 6. Verrina. Adijcit in Catone seniore Plutarch. tabernacula, lectos, indumenta, seruos, amicorum multitudinem, apparatum numerosiorem, Cœl. lib. 27. cap. 14. *Militaris supellex.*

Detractus] Flens Italiam reliquisse dicitur, Orosius lib. 4. cap. 19.

Vel si nouum ab eo inciperet] Parens etenim eius Q. Fabius Rutilianus primus ex ea familia Maximi nomen obtinuit, eo quod omnem forensem actionem, postea exeretam coegisset, rem populo adeo gratam hoc faciens, vt ei Maximi nomen indiderint. Quem honorem præterea nulli, nisi Valerio, qui patres à plebe dissidentes reconciliauit, tribuerũt. De qua re Plutarch. in Fabio Maximo, Pompeio: Volateran. lib. 16. cap. 1. vrban. comment. Plutarchus tamen à corporis habitu ita cognominatum putauit. Cæterum cur Verrucosus, Ouicula, & Cunctator Fab. appellatus est, leges etiam apud Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Meminit Plinius lib. 34 cap. 7. *Fabius Maximi nomen vnde habuerit.* *Fabius Verrucosus Cornicula.*

Cunctando restituisse] Et hinc Hannibal dixisse fertur, se magis formidare Fabium quiescentem à pugna, quã Marcellum fortiter pugnantem. De cunctatione autem Fabij præter Liuium, leges Flor. lib. 2. cap. 6. Plutarch. in Fab. Max. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Plin. lib. 22. cap. 5. Orosium lib. 4. cap. 15. Eutrop. lib. 3. cap. 2. Frontin. lib. 2. cap. 5 & lib. 1. cap. 3. Sabel. lib. 1. cap. 7. li. 7. cap. 3. Ennium apud Ciceronem in libello de senectute. Silium Italicum lib. 6. & libr. 7. Ouid. lib. 2 Fastor. Vide etiam Eraſm. in prouerb. Romanus cedendo vincit. *Fabius Cunctator.*

Probe manu conserta restitantem] Budæus in prioribus annotat. melius legi existimat, cum prope manu consertum. Quorum verborum huiusmodi est sensus: non ante tu Hannibal ad pacem, quam nunc petis, adduci potuisti, quã ego te ex Italia reuocatum, de patria tua in Africa dimicare coegi, & quasi te in Africa manu consertum vocaui, quam scilicet ita nunc mihi Romanisq; vindico, vt tu dudum Italiam tibi & populo Carthaginiensi vindicabas. Quid autem sit manu consertum, Gel. lib. 9. docet. *Manu consertum.*

Congruens clamor à Romanis] Sic & Homer. Iliad. 4. Præstitisse Græcos modestia Troianis canit, cuius signum vult esse silentium, quo, cum in certamen prodirent, vterentur, cum contra magnus dissonusq; clamor in exercitu Troianorum esset. Quod testimonium Homeri cum à Polybio li. 15. excerptorum in descriptione huius rei citetur, doctiss. vir Petrus Victor. lib. 10. ca. 4. var. lect. existimat, ad historiam potius Polybij quam fontem ipsum Liuium respexisse. Sæpius enim quam videri velit, Polybium sequitur.

Receptui canere] Id est, in locum tutiorem redire. Milites siquidem cum castra tenuerint, priusquam exirent in aciem, cum signo dato in eadem redeunt, sese recipere dicuntur. Inde canere receptui, est tubarum, lituorum, aut cornuum seu tibiarum cantu significare militibus, vt à pugna in castra aut mœnia redeant. *Receptui canere.*

Raro bonam fortunam] Hanc sententiam à Demosthene mutuatam esse annotat Petrus Victorius lib. 25. c. 3. vbi hoc videre est.

Ex insolentia] Vt priorem sententiam à Demosthene, sic hanc à Thucydide acceptam, tradit Victorius loco præallegato.

Polybius haudquaquã] Locus vbi hoc tradidit, legitur adhuc in excerptis 16. libri, prout id annotat Victorius lib. 21. ca. 1. variar lectionum.

IN LIBRVM XXXI. HISTORIARVM T. LIVII, QVI DECADIS IIII. LIB. I. DE BELLO MACEDON. VVLGO *inscribitur, annotationes.*

Asses vectigales] Asses vectigales Liuius appellat, qui in iugera impositi sunt, testandi causa publicum agrum esse, Cœl. lib. 10. ca. 2. lect. antiquarum. *Asses vectigales.*

Trien-

Trientius ager. Trientius, tabuliusque ager] Trientius ager dictus, quia pro tertia pecuniæ parte datus erat: Ex tabulis autem tabulius, annotante Cœlio libr. 12. cap. 21. lect. antiq.

Cynosarges. Cynosarges] Cynosarges quis locus fuerit, præter alios luculenter explicat Erasmus in prouerb. ad Cynosarges: Nonnulla quoque de eo annotat Budæus in priorib. ad Pandect. & Gyraldus in historia deorum.

Pagi. Pagatim inhabitantes] Pagi apud Cæsarem sunt regiones vniuersæ, & populi alicuius partes, de quo latius vide Torneb. lib. 9. c 7. & lib. 3. c. 3. aduers.

Celeritas inimica consilijs. Quam celeritatem] Præceps enim consilium inauspicatum esse solere, & vulgato sermone dicitur, & eleganter admonuit Sophocles apud Plutarchum in libello de garrulitate:

Οὐ γὰρ τι βουλῆς ταυτὸ καὶ δρόμου τέλος.

Vide Erasmum in prouerbio: In nocte consilium.

Tendere in re militari quid. Tendentium ordine] Tendere in re militari, tentoria figere, seu papiliones erigere significat. Virgil. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Sedentem Romanum debellaturum] Alludit ad prouerbium: Romanus sedendo vincit, quod competit in eos, qui tranquilli atque otiosi, tamen quæ volunt, efficiunt, aut qui non viribus, sed arte rem gerunt. Erasmus ex historia Fabij cunctatoris natum arbitratur, qui Hannibalem iuueniliter exultantem sua patientia fregit.

Rhomphea. Rhompheæ] Rhompheæ framea seu teli longioris genus, Flaccus libro 6. Argonaut.

Aequaq; (inquit) *nec ferro breuior, nec Rhomphea ligno.*

Pisistratidæ. Pisistratidas] Id est, Pisistratum eiusq; filios, hi etenim ad 34. annos tyrannidem Athenis tenuerunt, de qua vide Aristot. lib. 5. cap. 5. Politicorum, Plutarchum in Solone, Iustin. libro 2. Ciceronem in epistolis ad Attic. clementem tyrannum Pisistratum vocat: vt & Probus in vita Miltiadis eum tyrannum, sed iustum appellatum fuisse, scriptum reliquit.

Atheniensium maledicentia. Athenienses literis verbisq;] Respexisse videtur ad locum Demosth, qui Athenienses excitans ad ea, quæ plebiscitis cōplexi essent, peragenda adiunxit: ἵνα μὴ μόνον ἐν τοῖς ψηφίσμασι καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς πολεμῆτε φιλίππῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις. Prout annotauit Victorius. Nonnulla quoque ad loci huius illustrationem facientia annotat Eras. in prouerb. Canes timidi vehementius latrant, & in prouerb. lingua bellare. Vera autem fortitudo neque maledica neque minax est, id quod innuit Homerus lib. 5. Iliados:

Τὸν δ' οὔτι προσέφη κορυθαίολος ἕκτωρ.
Ἀλλὰ παρηΐζειν λελιημένος.

Traiecturumque incendium] Hoc simile de periculo ardentis vicinæ domus frequens fuisse & apud Latinos & Græcos scriptores, docet Victorius lib. 16. variarum lectionum, cap. 13.

IN LIBRVM II. DECADIS QVARTÆ, QVI ALIAS EST LIBER XXXII. OBSERVAT.

Decoquere quid. PArs quarta decocta erat] Decocta, id est, diminuta. Decoquere enim paulatim diminuere significat, & coquendo absumere, vt annotat Budæus in priorib. ad Pandect.

Intertrimentum. Intertrimentum suppleuerunt] Intertrimentum pro euanita argenti parte accepit, quæ in excoctione deperit, Budæus vbi supra.

Aliphira. Aliphiram contendentibus] Aliphira vrbs fuit Arcadiæ, quæ, vt Polyb. tradit, in summitate collis arcem, & æneam Mineruę statuam, longe à cęteris specie ac magnitudine differentem habuit, quæ à quo, aut cuius sumptibus, quove tempore

tempore erecta fuerit, etiam apud eius loci incolas in dubio fuit. Hinc Minerua Alipheræa vocata est, vt Stephanus & Polybius tradunt.

Trabeatus ad hostem] Trabeati à trabeatis vestibus dicuntur, quæ tanquam quasdam discolores habent pannorum trabes. Cæterum trabearum tria sunt genera, vt scribit Suetonius, vnum quod dijs sacratur, & est totum purpureum: alterum quod est regum, quod etiam purpureum est, sed albo infectum: tertium est augurale, purpura & cocco mixtis infectum Bayfius lib. 2. de re vestiaria, cap. 10. *Trabeati.*

Purgato loco] Quis purgandi ritus fuerit, explicat Cœlius lib. 11. cap. 22. quem vide. *Purificationis ritus.*

Iunonis quam vocant Acream] Iunonis Acreæ meminit in 8. Strabo Pausanias in 2. Euripides quoque in fabula Medea eam inducit, filios cæsos ad ædem Iunonis Acreæ deferre. Meminit itidem eius Tertul. in lib. ad vxorem. *Iuno Acrea.*

Satis exemplorum] Feliciter is sapit, qui alieno periculo sapit, inquit, Plautus in Mercatore. in eandem sententiam Tibullus Elegiarum lib. 3.

Felix quicunque dolore
Alterius disces posse cauere tuo.

Et eiusdem sententiæ est illud Græcum:

ἐξ αἴτης λεύσω τὸμὸν κακὸν ἀλλὸν ἔχοντα.

Nec sæpe nec diu eadem] Respexit ad simulachrum occasionis, quam antiquitas sic fingebat: Volubili rotis pennatis insistentem pedibus, vertigine quam citatissima semet in orbem circumagentem, priore capitis parte capillis hirsutam, posteriore glabram, vt illa facile prehendi queat, hac nequaquam, vnde dictum est occasionem arripere. Ad quod eruditè & eleganter allusit is qui versiculum hunc conscripsit: *Occasio non temere dimittenda.*

Fronte capillata est, post hæc occasio calua.

Triumuiri carceris latomiarum rationem] Latomiæ propriè loca sunt, in quibus lapides ad aliquod opus excinduntur, vt constat ex Plauto in Captiuis. Quia vero in ijs locis postquam vis magna lapidum excisa fuerat, carceres constituebantur, ideo interdum pro carceribus accipitur. Earum quoq; mentionem facit Liuius lib. 37. & 42. Seneca declamationum lib. 9. & controuersiarum lib. Tales etiam fuere Latomiæ Syracusanæ toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7. *Latomiæ.*

Porcius Cato] Cognomen hoc indicat, satis obscuris parentibus, vt qui porcos pasceret, natum esse virum clarissimum, de cuius genere & familia Gellius quoque lib. 13. cap. 18. *Porcius vnde.*

Vrbibus pascere quantum possent] Transumpta hæc sententia videtur à Polybio, qui lib. Epitom. 17. inquit: Etenim ea disperdere, quorum gratia bellum instituitur, & bellum ipsum relinquere, esse validissimæ insaniæ opus. *Vrbibus parcendum.*

Cæco etiam apparet] Hunc locum ex lib. 16. historiarum Polybij decerptum, Victorius lib. 11. cap. 3. Var. lect. ostendit. Simulque annotat Polybium non vitio dare Philippo, quod illo tempore luserit, vt hic facit Liuius, sed potius laudi, quod quamuis malis oppressus, proprium animi bonum tum oblitus non sit insulsamque vocem contumacis hominis ioco risuque confutarit.

Nicephorium] Venerem νικηφόρον habuisse templum apud Argos idque ab Hypermestra iudicio liberata, conditum, quod intenderat Danaus, quia ex præscripto Lynceum non peremisset, ex Pausania annotauit Cœlius lib. 11. cap. 13. lect. antiq. *Venus Nicephorea.*

Compedes eas Græciæ appellare] Dissentit aliquantulum à Liuio Strabo Geographiæ lib. 9. cum duas ex his tantum πέδας ipsum vocare consueuisse affirmat. Chalcidem Eubœæ, ac Corinthum, cuius contumelioſi etiam dicti rationem affert, ostendens respexisse illum ad earum opportunitatem, quod inde in Græciam commode incurri posset è Macedonia, vide Petrum Victorium lib. 12. cap. 19. var. lect. *Compedes Græciæ.*

Fiducia quid. Velut fiduciarũ dare] Fiduciam, inquit Bœthius in Topica Ciceronis, accipit, cuicunque aliqua res mancipatur, vt eam mancipanti remancipet, veluti si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, vt ei, cum tempus quod suspectum est, præterierit, reddat. Hæc mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur.

Tabulæ nouæ. Vnam de tabulis nouis] Tabulæ nouæ dicuntur, cum pecuniæ creditæ obæratis condonantur, & nouæ mox cooriuntur tabulæ, quibus nomina continentur noua. Apud Athenienses, statuente Solone, σεισαχθεία dicta: quam ad AEgyptiorum imitationem Diodorus institutam scribit, apud quos institutum erat, vt eorum corpora, qui ciuitatibus bellico vsu addicti forent, à creditorum violentia tuti essent, ne ob vsuras corpora ciuium necterentur. De quo plura Cœl. lib. 12. cap. 20. lect. antiq.

IN LIBRVM XXXIII. HISTORIARVM LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER III.

dicitur, Annotationes.

Cercuri. Lembi. CErcurisque ac Lembis] Cercuros inter actuaria nauigia recenset Bayfius de re nauali, sicut & Lembos, authoritate Liuij Decadis 4. li. 4. Virg. autem 1. Geor. Lembos ponit inter fluuialia his versibus.

Non aliter quam qui aduerso vix flumine Lembum
Remigijs subigit, si bracchia forte remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alueus amne.

Libera. Cereri Liberoque & Liberæ] Arnob. lib. 5. de Cerere à Ioue delusa in Tauri forma: Parit, inquit, mensem post 7. luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium consequens modo Liberam, modo Proserpinam nuncupauit, vide Ciceronem in 6. in Verrem actione, vbi scribit, raptam esse Liberam quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, qui locus quod est in media Insula, situs, vmbilicus Siciliæ nominatur.

Argentum in zonis] In zona viri nummos deferre solebant. Hinc Gracchus in oratione quam ad populum habuit: Itaque Quirites, cum Roma profectus, zonas quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli. De hoc latius Bayfius de re vestiaria, cap. 17. Cœl. lib. 22. cap. 19.

Acrocorinthus. In Acrocorintho] Acrocorinthus arx fuit in vrbe Corintho excelso monti applicata, vt scribit Plin. tanta altitudine, vt in vtrunque mare Ionium & Aegeum vmbra iaculetur. Plutarch. in Arato Acrocorinthum montem excelsum in media assurgere Græcia refert, quem Stephan. ἐπωπὴν, Volater. ἐσοπτρὸν nominat. Papinius lib. 7. Thebaidos:

Iam pronis gradiuus equis Ephyrea premebat
Littora, qua summas caput Acrocorinthus in auras
Tollit, & alterna geminum mare protegit vmbra.

Isthmia. Isthmiorum statum ludicrum] Quatuor agones seu ludos Græcia celebrare est solita, Olympia, Nemea, Isthmia, Pythia. Quorum tres priores in Peloponneso, Pythia apud Delphos peragebantur, Olympia quidem & Nemea in honorem Iouis, Isthmia Neptuni, Pythia Apollinis. Inter hos Isthmij à Theseo in honorem Neptuni instituti sunt. Deinde Melicertæ (quem Polemonem Deum vocauere) ab Sipylo AEoli filio consecrati, historiam omnem diligenter in Atticis scribit Pausanias, & in Mythologijs suis Higynus, Ouid. lib. 6. Fastorum. Cur autẽ quinto anno celebrati fuerint, Solinus cap. 12. pluribus explanat, videlicet propter quinq; partes, in quas distributa erat Pelopõnesus, quarum etiã Thucydides li. 1. meminit, & eius Scoliastes late prosequitur. De Isthmijs Alex. ab Alex. li. 5. c. 8. Blondus li. 2. Cœlius li. 13. c. 17. Lactantius lib. 6. c. 20.

Flaminius

Flaminius Græciæ ſaluator ita pronunciat] Vide copioſiſſime Plutarchum in Flaminio, Valerium Maximum libro 4. cap. 8. Hinc autem, quod Flaminius Græcos liberos pronunciarit Græciæ ſaluator & defenſor eſt dictus, teſte Plutarcho. Valerius autem Maximus lib. 7. cap. 2. mercatorem potius quam victorem Græciæ Flaminium dici putauit.

Lemniſcoſque iacientium] Sic & Plutarch. ſcribit, ſacrificanti Syllæ oblatum περὶ λοβὸν, laureæ coronæ ſpeciem λημνίσκων δύο κατηρτημένων, id eſt, lemniſcis duobus propendentibus. Interpres vero pro lemniſcis corymbos reddere maluit. Quid autem de lemniſco ſtatuendum ſit, docet Feſt. & Cœl. lib. 27. cap. 26. lect. antiq. Torneb. lib. aduerſ. 18. cap. 3. Ex Athenæo tradit lemniſcum eſſe Syracuſanum verbum, quo ſtricta anguſtaque tænia ſignificetur. Hinc à Cicer. dicitur, palma lemniſcata pro Roſcio, & ab Auſonio ſcriptum eſt:

Et quæ iamdudum tibi palma poëtica floret,
Lemniſco ornata eſt, quo mea palma caret.

Pylaicum] Quod pilis celebraretur. Pyli enim, teſte Herodoto, mons intius erat præruptus atque præceps, præterea excelſus, cuius aditus muro munitus erat, quia vero calidæ aquæ in ipſis faucibus, primoq; aditu ſunt, Thermopylæ totus locus cognominatus eſt. *Thermopylæ.*

Triumuiri Epulones] De his Triumuiris Cicero libro 3. de oratore ita ſcribit: Sed vt pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi à Numa, vt etiam illud ludorum exulare ſacrificium facerent, inſtituti. Ac poſterioribus temporibus ſeptemuiros epulones fuiſſe, intelligi poteſt ex Gellij lib. 1. cap. 12. Meminit etiam ſeptemuirorum epulonum Plin. lib. 2. epiſt. ad Arrianum, & Lucan. lib. 1. cum canit: *Triumuiri epulones.*

Septemuirque epulis feſtus, Titiique ſodales.

Curio maximus] Curiones erant qui curijs præſidebant, à Romulo inſtituti, curiarumque ſuffragijs creati, de quibus lib. 2. in Numa Dionyſius: Aſſumpta itaque Numa omnis diuini cultus inſtitutione, atque conſcripta, eam in octo diuiſit partes, quot erant etiam ſacrorum ordines, tradidit autem primam ſacrorum conſtitutionem triginta curionibus. His omnibus vnus præſidebat Curio maximus dictus, cuius authoritate, vt inquit Feſtus, cæteri Curiones regebantur. *Curiones qui.*

Omnibus reſiduis pecunijs] Reſiduas pecunias Liuius vocat eas, quas per peculatum tum primores ciuitatis ad ſuos vſus detinebant. Nam pecuniæ reſiduæ dicuntur, quæ delegatæ in vſum publicum, nec in eum vſum conſumptæ apud aliquem reſederunt. Hinc crimen de reſiduis apud Iureconſultos, adeo peculatui ſimile, vt nonnunquam pro eodem accipiantur, Zaſius in catalogo legum ad legem Iuliam peculatus. *Reſiduæ pecuniæ.*

Præparatis omnibus ante ad fugam] Hannibal deſperatis rebus, ad Antiochum, quaſi ad ſacram anchoram confugit, à quo tam humaniter exceptus eſt, vt ſtatim publicis pariter & priuatis negotijs adhibitus ſit. Qua de re copioſe leges Plutarchum in Hannibale, Sabellicum lib. 6. cap. 6. Meminit etiam Frontinus lib. 1. cap. 8. Iuuenalis Satyra 6. Iuſtinus lib. 31. à principio. *Hannibalis fuga ad Antiochum.*

A conditoribus Carthaginis] De Carthaginis Africæ conditoribus plurimum variant ſcriptorum ſententiæ. Philiſtus (vt refert Euſebius) ſcribit, Azaro & Carthagine Tyrijs circa annum mundi 3980. hoc eſt, annis fere 470. ante Romam Carthaginem fuiſſe conditam à Xoro & Carchedone. Phœnicibus annis quinquaginta ante Ilij captiuitatem: Romani & Carthaginenſes ipſi tradunt, eam à Didone è Tyro profecta fuiſſe conſtructam, annis 72. ante Romam. Virgilius, Ouidius & Silius poëtæ eo tempore à Didone conditam, quo Æneas capto Ilio, mox in Africam nauigauit. Vide Solinum in Polyhiſt. cap. 40. *Carthaginis conditores.*

IN LIBRVM XXXIIII. LIVII, QVI AB ALIIS DICITVR DECADIS IIII. LIBER IIII. DE BELLO *Macedonico, Annotationes.*

Lex Cincia de donis.

LEgem Cinciam de donis & mulieribus] Quæ ſententia legis Cinciæ fuerit Tacitus lib.13. expreſſius commonſtrat: patres (inquit) legem Cinciam flagitant,qua cauetur antiquitus,ne quis ob cauſam orandam pecuniam, donumve accipiat, libro autem 15. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus, leges Iulias, magiſtratuum auaritia, Calpurnia ſcita pepererunt. Quidam eandem eſſe putant cum Titia,de qua Auſonius:

Iuris conſulto cui nubit altera coniunx
Papia lex placuit,Iulia diſplicuit.
Quæritis vnde hæc ſit diſtantia,ſemiuir ipſe
Scantiniam metuens,non metuit Titiam.

M.portius Cato Orator.

Oratorem non ſolum grauem] Et hinc Plinius lib.7.cap.27.Optimum Oratorem, Optimum Imperatorem, & optimum quoque ſenatorem, Sabell. autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. virum iuſtum & æquitatis ſtudioſiſſimum Catonem vocat.

Argentum factum & ſignatũ quid differat.

Auri & argenti facti, quo ne plus ſignati] Argentum factum in hiſtorijs ſæpiuſcule lectitamus, id eſſe videretur paratum, non rude, ſed elaboratum cœlatumque. Nam quæ abſoluta parataque ſunt, facta eruditioribus dici ſolent, ſicuti apud Maritalem:

Tu factam tibi rem ſtatim putacti.

Diſtinguitur tamen à ſignato,quod ex Liuij hoc loco cognoſcimus,& Seneca,qui de beneficijs primo inquit,Libentius donabo argentum factum quam ſignatum.Vide Cœlium lib.10.c.2.lect.antiq.

Purpuræ quibus conceſſa Romæ.

Prætextati in magiſtratibus] Quid prętexta fuerit ſupra lib.1.ex Bayfio annotatum eſt. Cæterum quinque generibus hominum apud Romanos purpuram olim conceſſam fuiſſe legimus. Primo ipſis magiſtratibus, deinde pueris, tum Senatoribus,quarto Sacerdotibus in ſacrificijs peragendis, poſtremo triumphantibus,teſte Plinio,quin etiam viri clariſſimi,rebuſque geſtis inſignes ac nobilitate,cum purpuratis veſtibus ad ſepulturam deferebantur, & ipſæ etiam veſtes cum eorum corporibus cremabantur, vt ex hoc Liuij loco apparet, & ad hanc conſuetudinem reſpexiſſe Virgilius in 6.videtur,cum de Miſeno mortuo ſic ait:

Purpureaſq; ſuper veſtes,velamina nota,
Conĩciunt.

Reprehendere.

Manuipſe reprehenderit] Id eſt,retraxerit,Cœl.lib.25.c.24.lect.antiq.

Soliferreæ.

Emiſſis ſoliferreis] Soliferrearum & Phalaricarum Gellius lib. 10. cap.25. facit mentionem, Annotatur eiuſdem ſoliferreas genus teli interpretatur, ex ſolido ferro factum.

Sparus.

Sparo percutit] Spari meminit Gellius loco prælegato interpres, ibi pro ſpara accipit Laurentius Vallenſis in ſuis annotationibus ad Saluſtium de bello Catilinario,Sparus,inquit,eſt genus teli,quo vtuntur ruſtici ad putandas arbores,& eſt oblongum, & in extremo incuruum, in modum pedis. Sunt qui lanceam ſine ferro putent, aut lanceas, alij ſudes, id eſt, haſtilia non ferrata, Virgilius Aeneidos 10.

Agreſteſq; manus armat ſparus.

Spara,autore Feſto,paruiſſimi generis ſunt iacula,à ſpargendo dicta, quod paſſim pugnando ſpargerentur.

Ad

Ad se vocari iussit] Alij scripsisse eum singulis vno eodemque die tradunt, vt vrbium munimenta diruerent, bellum minitantem, nisi confestim obtemperarent. Et sic vnam quamque vrbium cum sibi soli hoc crederet imperatum, omnium vrbium munitiones, quæ intra Betin fuerunt, vno (vt apud Polybium legimus) die solo æquatas. Vide Frontinum lib.1.cap.1. Volaterranum lib.14. cap.2.vrban. comment.

Vineis & pluteis] Pluteum turriculæ instar in ariete fuisse ex Matrocelis Hegetoris Byzantij tradit Torneb,lib.23.aduers.c.32. *Pluteus.*

Castellanis agrestibus] Helotas intelligi recte existimat Cœl.lib.25.ca.19. Id enim sequentia in Liuio testantur, Helotæ vero dicebantur Lacedæmoniorum serui ducto nomine, vt scribit Thucydidis interpres, à Laconiæ ciuitate, quam Helos vocant. Cæterum de Helotis lege quæ scripserunt Aristoteles politic.lib.2.ca.8. Plato Dialogo 6. de legibus. Plutarchus in Lycurgo & Demetrio. Strabo lib.6. Athenæus lib.6.c.7. Suidas & Iacobus Constantinus Famensis Collectaneorum cap.77.

Nunc Tyrannum vocari video] Omnes (inquit Prob. in vita Miltiadis) & habentur & dicuntur Tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea ciuitate quæ libertate est vsa. Cui Aristoteles consentire videtur, qui Politicorum lib.3.ca.3. in hanc de tyrannide loquitur sententiam. Nos tyrannidem esse dicimus dominatum vnius, qui ciuili præsit societati. Illud tamen addit, infra ca.10. Tyrannos inuitis imperare. Et lib.4.c.10. Tyrannidem illam esse affirmat quæ vi imperat, legi vlli non subest, & non eorum quibus præest, sed propriam præ oculis ac sibi propositam habet vtilitatem. Plato quoq; Tyrannum principem eum esse censuit, qui in administranda Republ. suæ non ciuium vtilitatis rationem habeat. Polyb.lib.5. Tyrannum à rege discriminans, quippe (inquit) Tyranni opus est malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis versantis: Regis vero contra, benefaciendo vniuersis cum liberalitate atq; clementia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuibus viuentis. Apud antiquiores reges tyranni sunt nuncupati, quamobrem Virgil. *Tyrannus.*

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Et Ouid.Metamorph. 11. Laomedontem Phrygiæ Tyrannum vocat, nomine priscis non inuiso: & vt quidam existimant, à Syris Chaldæisque orto. De quo vide Cœlium lib.22.c.22. & Scholiastem Sophoclis in Oedipo Tyranno.

Quam pro patriæ sermone] Vide Erasmum in prouerbio Laconismus. *Laconica breuitas.*

Sic ad secreta tegenda] De secretis tegendis vide multa præclare notata per Cœlium lib.13.c.5.lect.antiq.

Fuerat sine muro Sparta] Idque lege Lycurgi, qui præclare dixit οὐκ εἶναι τεῖχος τὴν πόλιν ἢ τοὺς ἀνδράσι καὶ μὴ τὰ πλίνθοις ἐστεφάνωται, nequaquam sine mœnibus ciuitatem dici, quæ viris, non lateribus præcincta sit. Et Agesilaus ciues ostendens armatos: Hæc sunt, inquit, Spartæ mœnia, in quam sententiam plura annotauit Cœlius lib.26.c.32. *Sparta sine muris.*

Ludicrum Nemeorum] Ludi Nemei à Nemea sylua in Archemori honorem instituti, tametsi à Molorcho, qui Herculem susceperit hospitio, cuius filius à leone interemptus fuerat, eo enecato, primum institutos dicunt, in quibus maiorum imagines sicuti in funebri pompa, longo ordine repræsentare, atque equorum cursu, simul disco, cestu, & palæstra dimicare, victoresque apro certare solebant. *Nemea.*

Loca Senatoria] Spectabant autem Senatores ex Orchestra, qui locus etiam exterarum nationum legatis honoratioribus spectandi gratia dabatur, vt author est Tacitus. Dicta autem est Orchestra ἀπὸ τῦ ὀρχέομαι, hoc est, à saltando, quod in eo gesticulatores, histrionibus in scenam abditis, populum saltando detinerent. *Orchestra.*

Ascensis quingentis] Oscense aurum, ab Osca ciuitate Hispaniæ, quam auri, *Oscensis aurum.*

auri,quam vel Oſcos Italiæ populos vel ipſam Italiam, feraciorem eſſe conſtat,dictum eſſe videtur. Eius ciuitatis meminit Plutarch.in vita Sertorij: amplam eam eſſe vrbem aſſerens,& poſt eum Ptolemæus lib.2.c.6.

Polybius ſcribit] Hunc locum Priſcian. de figuris & nominibus numerorum citat,vt oſtendat talentum ſex millia denariorum habere. Nam cum quingeni denarij pro mille ducentis capruis dari colligantur, ſexcenta millia denariorum, centum ea oſtendit fuiſſe talenta Liu. Cæterum Elias Vinetus ibidem annotat, hic legi eſt, pro ſic, quingenos, pro quingentos, & ea ratione pro ex ratione.

Tetradrachma.

Tetradachmam] Ita legendũ eſſe, & non tetrarchiam annotauit Budæus lib.2.de aſſe,ex Cicerone & Polluce,lib.9.de vocabulis rerum ad Commodum Cæſarem, qui author didrachmum & tetradrachmum olim numiſmata fuiſſe tradit, eumque nummum ab Athenienſibus bouem appellatum eſſe, ab eius pecudis nota,indeque facta ab Homero arma Hecatombœa,& Enneabœa: Cæterum quod hic Liuius ait tetradrachmum trium denariorum eſſe,id quoque emendandum cenſet Budæus, ac pro trium legendum eſſe quatuor,quod denarij & drachmæ promiſcuam appellationem habeat, fretus authoritate Plutarchi & Plinij,aliorumque ſcribentium concordia.Porro vero tetradrachmum pro tetradrachma ſcribi admonet Elias Vinetus loco prælegato. Nam neutrius generis nomen eſt, τετράδραχμον, quod quatuor drachmas ſignificat.

Demetrius.

Demetrius regis Philippi filius] Hunc obſidem ſuſceptum Romam miſit, quo quidem facto,ipſum commodiſſime vſum tempore & impendentibus occurriſſe periculis liquet.Vide Volater.lib.38.cap.8.

Fortuna primigenia.

Fortunæ primigeniæ] Meminit huius eiuſdem & infra Liuius lib. 43. Plutarchus,Primigeniam ait,Fortunam Romani coluerunt,& cauſam hanc affert an(inquit)Seruio exſerua nato Romę ſumma cum laude & ſplendore imperare contigit,vt pleriq; ex Romanis exiſtimant.An illud magis quod fortuna vrbi & imperium & originem præſtitit,an altior quædam(inquit)ratio,& magis à natura ex media deprompta philoſophia.

Cauea.

Immiſceri in cauea] De eodem iuſtituto Pædianus in Cornelianum, atq; adeo ipſe etiam Cic.in oratione.Vt autem tum Senatores ab equitibus & plebe: ſic poſtea Equites à plebe ſecreti ſunt. Spectabant enim ſenatores in cauea.qui locus ad theatri radices ſcenæ proximus erat, inde proximi quatuordecim theatri gradus,vt commodiores ſic honeſtiores habebantur,in ijs autẽ &in cæteris plebs cum equitibus ſpectare ſolita erat.Poſt autem lata lex eſt vt in ijs equites vtique conſiderent,confuſe tamen, Tacito authore, cum plebe. Hanc autem legem tulit L.Roſcius Otho Tribunus pleb. vt eſt apud Dionem, alienauit autẽ à ſe plebem,equites ſibi adiunxit,hac lege Roſcius quo factum eſt,vt tum quinquennio poſt Cicerone conſule,dum ludi ederentur,in theatrũ veniret,à plebe maximo ſtrepitu,ab equitibus ingenti plauſu,exceptus ſit.

Fœderũ tria genera.

Tria fœderum genera] De hiſce ſuperius annotata vide.

Carthaginis origo & nomen vnde.

Byrſam ſedem ſuam] Dido cum fratrem ſuum Pygmalionem,qui maritum eius Sichæum interfecerat,fugeret,collecta ingenti multitudine de Tyro quæ pars eſt Phœniciæ regionis claſſe in Africam venit, vnde cum ab Hiarba rege pelleretur,callide petijt,vt ei venderet tantum terræ, quantum poſſet corium bouis tenere.Quod cum ille promiſiſſet,corium in tenuiſſimas corrigias ſectũ tetendit,occupauitq; ſtadia 23.quæ tria milliaria conficiunt. Atque ita vrbem condidit,quæ primo Byrſa appellata eſt,à corio bouis. Nam byrſa ſignificat corium bouis.Poſtea autem Tyros dicta eſt, poſtremo Carthago vocata eſt, à Cartha oppidò,vnde fuit Dido: Huius hiſtoriæ meminit Virgil. lib. 1. Aeneid. vbi vide eum & Seruium in annotat.

Byrſa Carthago.

In re præſenti] In rem præſentem olim tum veniebant, cum locum oculo ac digito deſignare volebant, vt hodie cum aut iudex pronunciat, aut inter litigantes

litigantes conuenit, agrum quem controuersum facere volumus, aut reo designari, aut testibus per inquisitorem demonstrari certis finibus circumscriptum: Vide Budæum in prioribus ad Pandectas.

IN LIBRVM XXXV. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

NOmina transcriberent] Transcribere, inquit Budęus, in libris censualibus dici debet, cum res censualis ab vno nomine in aliud transfertur, quod vulgo super alium onerare dicunt. *Transcribere nomina.*

Feralia] Feralia dicta, cum ferebant epulas ad sepulchra, Var. *Feralia.*

Profiterentur] Id est faterentur. Est enim profiteri inter cætera quoque fateri, vt profiteor me Grammaticum & philosophum, dicimus. Alias vero profiteri est iubere nomen suum inscribi. Nam mos erat, vt qui magistratum peterent, omnes ante profiterentur, id est iubērēt nomen suum inscribi, vt in comitijs magistratum petere possent, qua in significatione vsus est Cicero pro Plancio. *Profitere.*

Assiduus in oculis hominum fuerat] Rara admirationi sunt. Hinc Lucretius lib. 2. præclare scripsit: *Rara admirationi sunt.*

Nil adeo magnum, neque tam mirabile quicquam,
Quod non paulatim minuant mirarier omnes.

Vnde & vulgo dicitur:

Contemptum frequentia parit.

Quos Tarentinos vocant] Qui Tarentini equites fuerint, accurate docet Aelianus non longe à principio libri de instruendis acieb. ostendens duo genera Tarentinorum esse, quorum alij longius iaculentur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, alij vero cum semel aut bis iaculum miserint, quo leuiore vtuntur, manus de cætero cum aduersario conserant. Plura de his annotauit Victorius lib. 9. var. lect. cap. 3. *Tarentini equites qui.*

Consilia callida & audacia] Alij legunt calida, per vnicum l. & sententia quidem Erasmi rectius, licet vtraque lectio retineri possit, vt hoc ad festinatum consilium, illud ad nimis astutum referatur. Siquidem vtraque parum feliciter cuenire solent, vel quę nimium calent, i. quæ præcipitantius instituuntur, vel quæ nimium audacibus aguntur dolis. Porro qui calidum legunt, Græcam figurā agnoscunt, quoniam θερμὸν Aristophanis interpres in Pluto exponit παρὰ δόξαν, πλημμελὲς, δυκίμητον. Erasmus in prouerbio: Ne nimiū calidū hoc sit modo. *Callida consilia.*

Lanistis Aetolis] Lanistæ gladiatorum magistri atque institutores dicebantur, vt annotat Budæus in prioribus. *Lanistæ.*

Chalcioecon] Ita legendum esse admonuit Cœl. lect. antiq. libr. 19. cap. 8. Chalcioecus autem, vt Suidas scribit, Minerua à Spartanis appellata est, quod ἶσον χαλκὸν, hoc est, ædem æream haberet, vel quod Chalcidenses exules ex Euboea, eam construxerant, meminit eius in primo Thucydides, Aelianus in varia historia, Aemylius Probus in vita Paulaniæ. *Chalcioecus.*

Amarynthidis Dianæ] Dicta est Diana Amarynthis ab Amarynto vico apud Eretriam, vt Strabo libro 9. tęstatur. Stephanus vero Amarynthum Euboeæ insulam prodit, à venatore Amarynto nuncupatam. Hinc Amarynthia festa, quæ in Euboea celebrari solita, ex Græcorum lectione animaduertit Cœlius lib. 21. cap. 14. *Amarynthis. Diana.*

Loricatos quos cataphractos vocant] Cœlius lib. 21. cap. 31. Cataphractos intelligi vult, qui non solum sua corpora, sed etiam equos lorica vndique muniunt. Hos scribit Vegetius esse quidem à vulneribus tutos, sed propter armorum impedimenta & pondus capi summa facilitate. *Cataphracti.*

Est autem res simillima] Narratio illius generis quod ab Aristotele λόγος vocatur, vt annotat Victorius lib.17.cap.10.

Asyla. Asyla Græci] Asyla sic dicta, quod ex ijs nullus posset extrahi. De hisce superius dictum est, ad quæ te remitto lector.

IN LIBRVM XXXVI. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER VI. DICITVR ANNOTAT.

Præsidium. PRæsidium aliquod] Præsidium est, quod pro salute & vtilitate alicuius, auxilij gratia præponitur. Sed & electa militum multitudo ad custodiam alicuius vrbis, vel arcis, vel castelli, vel alterius cuiuspiam loci muniti posita: dictum à præsidendo.

Edicendi senatus formula. Cos. edixit] Formula edicendi Senatum quasi solennibus verbis concepta. Ab initio autē statim post annuos magistratus institutos Senatores citabantur hoc modo, qui patres, quique conscripti essent. Bello vero Punico ita coss. edixerunt, vt Liu. sup. lib. 23. testatur. Quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusque in senatu sententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent. Qui autem hi fuerint, quibus sententiam dicere licuerit, Gell lib. 3. explicat: quem sequitur Maioragius ca. 8. de senatu Rom. & Zamoscius lib. 1.

Fremere Philippum] Illustris descriptio indignationis, stomachique generosi animi, quam cum Demosthenica confert Victorius lib. 20. cap. 1.

Amore captus virginis] Quæ de amore Antiochi hic recensentur, eadem quoq; à Polybio descripta fuere, cuius locus indicatur ex Athenæo à Victorio lib. 24. cap. 11. var. lect. vbi pro adlegando, legit ablegando. Cæterum hic luxuriæ & voluptatis fructus notandus est, qui tam aperte exprimitur, vt verissime Platonem dixisse intelligas, qui voluptatem omnium malorum escam appellauit, quod ea videlicet homines non aliter capiantur, quam hamo pisces, quod Hannibalis quoque exemplo supra comprobatum est: Sed copiosius hunc luxum Antiochi describit Iustinus lib. 38. Valer. Max. lib. 9. cap. 1. Florus lib. 2. cap. 8. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29.

Numerus Spartanorū qui ad Thermopylas occubuerunt. Morte magis quam pugna] Nam qui cum Leonida Thermopylas occuparunt, omnes ibi cæsi ad vnum: Iustinus libro 2. sexcentos tantum Spartanos fuisse scribit, cui Orosius consentit, Isocrates autem in Panegyrico mille fuisse dicit, ex confœderatis vero non multos. Plutarch. in paralellis Leonidam à Lacedemonijs contra Xerxem cum quingentis militibus missum dicit, quam gratum Græci habuerint Leonidæ factum, quæque laus illi & memoria facinoris data sit, M. Catonis verbis ex Origin. libris est manifestum, apud Gel. lib. 3. cap. 7. Huius quoque præclari facinoris à Leonida confecti lib. 1. Tusc. quæst. magno cum decore meminit Cic. citatis duobus versibus Simonidis, ab eoque Latine redditis:

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse iacentes,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Syri leuissimi. Leuissima genera hominum] Hinc illud in Aureliano Flauij Vopisci, rarum est vt fidem seruent Syri, imo difficile. Alia vero ad hoc pertinentia notat Cœlius, lib. 18. cap. 34. lect. antiq.

Sarissophori. Sarissophori] Sarissas vocant Macedones prælongas hastas, vnde Sarissophori nuncupantur, Cœlius lib. 21. cap. 18.

Minerua Itonea. Mineruæ Itoneæ] Mineruæ Itoneæ meminit Callimachus in Cereris hymno. Apollonius in primo Argonaut. Suidas & Paulanias in Attica, vbi de Pyrrhi regis victoria contra Antigonum agit. Armenidas vero in Thebaicis scripsit Itonon Amphictyonis filium in Thessalia natum fuisse, à quo sit Ἴτων ciuitas, & Ἰτωνὶς ἀθηνᾶ, id est, Itonis Minerua.

Sita

Sita est Heraclea] Heraclea scilicet Macedonię: quę Heraclea Trachinia dicta est, vt refert Plin. Quare & apud Strabonem quotiescunq; Heracleæ fit mentio, Heraclea Trachinia nominatur, à locorum, vt credibile est, asperitate, subterranearumque aquarum fistulis. Stephanus hanc ab Hercule conditam & nominatam asserere videtur, sed Strabo à Lacedæmonijs libro 9. fuerunt & aliæ ciuitates hoc nomine, vt Heraclea Phthiotidis, Thraciæ, Cariæ, Ponti, Themisonij, de quibus Geographi consulendi. *Heracleæ.*

Lamia posita] Iuxta Sperchium fluuium, dicta sic à Lamio Herculis filio, vel (vt alij volunt) à Lamia muliere, quę tum quidem in Trochinijs rerum potiebatur. Ab hac Lamia bellum illud ingens, quod Athenienses cum Antipatro & Macedonibus, Laosthene duce gesserunt, Lamiacum est appellatum, in quo totius fere Grecię, maxime vero Athenienśium, vires grauiter fuere labefactatæ. *Lamiæ.*

Herculique sacrificium fecit] De Hercule si plura scire voles, Poëtas adi, in primis Senecam, qui eius argumenti tragœdiam scripsit, atq; Nicandri Oetiaca. Illud etiam considerandum, authores ita inter se coniunxisse Othryn, Oetum, Calledromum, Coracem, vt Gerbellio in sua Grecia annotante, solum nominibus differant, re ipsa vnus mons esse videantur. *Oetæ mons.*

Ieiunium instituendum] Vide notata de ieunio per Cœlium lib. 27. cap. 20. lectionum antiquarum. *Ieiunium etiam ab*

Sed & ante hæc tempora ieiunia in vsu fuisse inde apparet, quod Ouid. in Fastis dicit: Numam Pompilium, quando orationem fecit pro frugibus, vsu venereorum carniumque esu abstinuisse: idque & alij Imperatores sunt imitati, Helius Spartianus de Iuliano Imperatore. Sæpe autem nulla existente religione, oleribus, leguminibusq; contentus sine carnibus cœnarunt: Ex quibus origo ieiunij in ecclesiam à pontificibus Romanis introducti facile colligitur. Vide etiam de hoc Blondum lib. 10. Romæ triumph. *Ethnicis celebrari solitum.*

Lustrata classe] Vt certis sacrificijs exercitus lustrari solebat, de quibus in prioribus libris dixi, sic morem lustrandi classem fuisse legimus. Nam in littore maris altaria posita marinis vndis alluebantur, omnisq; circumstabat multitudo linguis fauens, tum sacerdotes in mari stantes, sacrum faciebant terque per classem scaphis circumuecti, sacra piamina ferebant, ducibus & nauarchis vna annauigantibus, ipsaque piamina attollentibus, vt ab exercitu, totaq; classe infelicia cuncta auerterentur ac depellerentur. *Lustratio classis.*

Dolonibus erectis] Dolō minus est velū in naui, Budæus ex Polluce & Suida. *Dolon.*

IN LIBRVM XXXVII. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIB. VII. DICITVR, ANNOTATIONES.

SE legatum iturum] De hac legatione præter Liuium leges Florum li. 2, cap. 8. Gellium lib. 4. cap. 18. Plinium de viris illustribus, ca. 53. Sabellicum lib. 7. Ennead. 5. Rhapsod.

Patrimi matrimique] Patrimi siue Patrimes, matrimesque, quorum patres & matres adhuc viuunt. *Patrimi matrimique.*

In Latomias coniecti sunt] In carcerem, de eo superius dictum est. Tales quoque fuere Latomiæ Syracusanæ, toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7.

Fanatici Galli] Id est, furore correpti. Erant vero hi sacerdotes Cybeles, ijq; castrati omnes. Quod hinc euenisse fama est: Quū Dea Cybeles puerum Phrygen formosissimum, Atym nomine, suis sacris ea lege præfeciset, vt perpetuo castitatem seruaret, haud longe post Sangaritidem nympham compressit. Quare ab irata Dea in furorem actus, cum Dyndima veniset, manusque sibi afferre conaretur, miseratione Deæ, furore liberatus, à se interficiendo abstinuit. *Galli fanatici.*

ſtinuit, virilitatem tamen ſibi amputauit, & ideo Cybeles caſtratos ſacerdotes habere mauult. Galli autem dicuntur à Gallo Phrygiæ flumine, cuius aquam qui guſtaſſent, reddebantur inſani, teſtes vero Samia teſta ſibi præcidebant. Alij putant eos ideo ſibi genitalia incidere, quia violauerint nomen patris, matriſue, ne poſſint ipſi fieri parentes.

Autoramentum.

Autoratum ſibi præditorem] Id eſt, obligatum. Autorare enim obligare eſt, & autorati milites ac ſacramento obſtricti, & quaſi obærati, hoc eſt, ære ſtipendiario obſtricti, ac iam non ſui arbitrij. Quin & autoramentum etiam in artibus mercenarijs & opificijs obligatio quædam eſt, interpoſita mercede contracta. Inquit enim Tullius: Merces ipſa in mercenarijs autoramentum eſt ſeruitutis, de quo latius Tornebus lib. 2. aduerſ. cap. 20.

Trulle.

Trullis ferreis] Trullæ de ſitulis aquam hauriunt, & de ahenis aut labris, Tornebus lib. 7. aduerſ. cap. 22.

Eteſiæ.

Aduerſo tempore Eteſiarum] Eteſiæ à Græcis dicuntur venti, qui ſtatuto & certo anni ſpacio flare ſolent, hoc eſt, 40. diebus poſt caniculæ exortum. Græci enim ἐτήσιον annuum dicunt. Horum meminit Gellius lib. 2. cap. 22. Solinus cap. 25. in Polyhiſt.

Remulco trahere.

Remulco trahentes] Remulco trahere Latinum eſſe probat Bayſius in lib. de re nauali, & latius de hac loquendi forma diſputat Franciſc. Florid. Sabinus lib. 1. ſucciſ. lect. cap. 3. Remulco trahi naues affirmans, quæ plus æquo oneratæ, vel fractæ, vel mutilæ paruis nauibus remigum plenis alligatæ ducuntur, vt quo ſimpliciter à nautis duci non poſſunt, aliorum nauigiorum adminiculo perueniant.

Ancilia.

Dies quibus ancilia mouentur] Solebant enim, qui bello gerendo præficiebantur, vt inquit Seruius, ingredi Martis ſacrarium, anciliaque primum mouere, deinde ſimulachri haſtam, dicentes: Mars vigila tacitus, fuere qui proficiſcenti Othoni moras, religionemque nondum conditorum ancilium afferrent. Promebant autem indicto bello ancilia, vt mouerentur, & profectionem ſuſcipere, antequam condita eſſent, ominoſum & religioſum habebatur, Tornebus lib. 5. aduerſ. cap. 1.

Scipionis filius Valetudinarius.

Filius eius captus] Cognomento ſcilicet Valetudinarius, qui corpore valuiſſet (vt Cic. in Bruto ait) in primis habitus eſſet diſertus, vt partim eius orationculæ, partim etiam hiſtoria quædam Græca de Caſſina teſtantur. Plutarchus in vita Africani, nihil ſane comperti de eo ſe habere dicit, niſi eum prætura geſſiſſe, & in ea conſequenda, à Circcio patris ſcriba adiutum fuiſſe. Cæterum vtrum Scipionis filius exploratus, hoſtiumq; inſidijs vel in prælio captus ſit, incertum eſſe ſcribunt, Oroſius & Eutropius. Huius autem Scipionis meminere præterea Val. Max. lib. 3. cap. 5. Alexand. ab Alex. lib. 3. cap. 22. Plutarchus in Africano, Plinius lib. 35. cap. 4. Sabellicus lib. 7. Ennead. 5. Volaterranus libr. 19. cap. 3. vrban. comment.

Legatos qui filium] Inſigne moderationis animi exemplum eſt Antiochus, qui Scipioni captum remiſit filium, à quo tum maxime finibus imperij pellebatur, & laceſſitus, maieſtatem Scipionis Africani excellentiſſimi viri venerari, quam dolorem ſuum vlciſci maluit. Cuius rei quoque glorioſe meminit Plinius de viris illuſtribus, cap. 29.

Referre aliam gratiam nunc non poſſe] Sapiens enim (vt ad Lucillium Seneca ſcribit) omnia ſecum examinabit, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum: Cuius rei ſpeculum hoc loco eſt Africanus, qui cum intelligeret, quam magnum beneficium eſſet, accipere filium captum ab hoſte qui pro ſuo iure ſæuire potuiſſet in victum, vt in ſumma corporis debilitate aſpectu filij recrearetur, non facile aliquid præclarius vel excellentius Antiocho pro reddenda gratia dare potuit, quam quod dedit cum ſuaderet, vt cum Romanis rerum dominis amicitiam contraheret, quos alias perpetuos hoſtes & inimicos habiturus eſſet.

Sipylum]

Sipylum] Asiæ montem, non procul ab amne Mæandro, de quo Strabo lib. 1. & lib. 12. *Sipylus.*

Phalangitæ] Phalangem Macedonicam, quam Latine cuneum Liu. vocat, prædensi ordinis, excogitasse omniū princeps dicitur, Philip. Alexandri Magni pater, ducto ab Heroib. exemplo, quos clypeis clypeos iunxisse cecinit poeta nobilis. Quorum qui armantur, Phalangitæ dicuntur. Cœlius lib. 21. cap. 18. *Phalangitæ.*

Falcatæ quadrigæ] Descriptio falcatarum quadrigarum, qualis & apud Curtium in historia Darij extat. A Lucretio vero falciferi currus vocantur, lib. 5. cum inquit: *Falcatę quadrigæ.*

Et bĭjugo prius est, quam bis coniungere binos,
Et quam falciferos armatum ascendere currus.

Iaculorum armenta] Lucius Scipio cum die ac nocte Antiochi exercitum imbre continuo vexatum, & arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos esse intellexisset, prælium astute inijt, Frontinus lib. 4. cap. 5. Cæterum Amentum lorum est, quo media religatur hasta, vt longius iaci possit, hinc amentatæ hastæ Ciceroni lib. 1. de Oratore: & amentare apud Lucanum pro iacere, aut amento munire: Vide Erasmum in prouerbio: Amentatæ hastæ, & infra lib. sequenti: hasta amentata & velitaris. *Amentum.*

Cis Taurum montem] Qui progredienti ab Hircano mari ad auroram est ad dextram, vsque ad Indicum mare protenditur, de cuius magnitudine leges Strabonem lib. 11. Melam lib. 19. in descriptione Lyciæ. Volater. lib. 10. c. 1. Geograph. copiose Plinius lib. 5. cap. 27. & Solin. in descriptione Ciliciæ. *Taurus mons.*

15. millia talentûm Euboicorum] Quid sit talentum Euboicum, docet Fest. his verbis: Euboicum talentum nummo Græco septem millium & quingentorum cistophorûm est, nostro quatuor millium denariorum, de quo plura Budæus lib. 2. de asse, vbi annotat, dictum Festi minimè conuenire cum ratione Liuiana, quæ talentum sex millium denariûm facit. *Talentum Euboicum.*

Cistophorûm 248.] Ita legendum esse, & non cistophori, vt nec tetracina, sed tetradrachmûm genitiuo casu, admonuit Budæus loco prælegato. Erat autem cistophorus nummus Asianorum, sic appellatus, quòd in eo cistiferi essent sculpti, qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana fexebant, vt in Cybeles mysterijs, Bacchi Orgijs, Cereris initijs. Vide Tornebum lib. 3. aduers. cap. 5. & lib. eod. cap. 21. *Cistophorus.*

Nec terra mutata mutauit mores] Mutatione regionis animus non mutatur, sed in diuerso cœlo eadem mens est, proinde recte ab Horatio dicitur:

In culpa est animus, qui se non effugit vsquam. & alibi:
Cœlum non animum mutat, qui trans mare currit.

Intra eum cardinem] Cardinem à forma vocauit, quasi limitem imperij Romani à Septentrione ad Meridiem, Budæus in posterioribus annotat. *Cardo.*

Multa congiaria habuerat] Erat inter vasa, vel mensuras, quoque congius, vnde congiarium certæ rationis dicebatur munus. At donatiuum ex dantis erat arbitrio, præscriptione nulla. Sunt qui militibus conferri modò donatiuum putent, populo congiarium, Cœlius lib. 27. cap. 27. *Congiaria.*

Perpetuo tenore vitæ] Tenorem rei progressum vocant, vnde quæ sui similia, sibique veluti perpetua quadam succedunt serie, horum eundem tenorem esse dicimus. Erasmus in prouerbio: Vno tenore. *Tenor.*

L. Aemylio Regillo] Hunc Aemylium Appianus Liuium, Iustinus nunc Lucium Neuium, nunc Menenium appellat. Liuius autem & Florus Aemylium quoque Regillum vocant.

Asiaticum se appellari voluit] Quemadmodum enim P. Cornelius Scipio, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Africa superata, & Carthaginiensibus bello deuictis, Africani nomen, ita etiam L. Scipio, deuicto Antiocho, & subacta Asia, Asiatici adeptus est. Vide Plutarchum in Scipione Africano, Valerium Max. lib. 3. cap. 3. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 11. *Scipio Asiaticus.*

Nummos

Philippei. Nummos aureos Philippeos] Sic dictos, quod Philippus Alexandri Magni pater eos cudi iusserit, vt tradit Diodorus, posteaquam Crenidas instaurauit, & Philippos maluit appellari, compertis imbri fodinis, quas sic demum excoluit, vti talenta inde redirent annua mille ac amplius, Cœlius lib.10.c.2.

IN LIBRVM XXXVIII. QVI ALIAS DECADIS IIII. LIBER VIII. DICITVR, ANNOTATIONES.

PAucitate parum freti] Hinc Euripides in Hereclidis : μιᾶς γὰρ χεῖρες ἀθενὴς μάχη, id est,

Inualida pugna est vnius tantum manus.

Et Homerus Iliados μ.

Αλλ' ἐφομαρτεῖτον πλεόνων δέ τι ἔργον ἄμεινον : Id est,

Addatis comites, multorum industria namque
Plus pollet quam paucorum.

In quam sententiam plura apud Erasmum in prouerbio: Multæ manus onus reddunt leuius.

Ambracia Ambracia tumulo] Hęc Pyrrhi regia, postea ab Augusti victoria Nicopolis dicta est. Ptolemæus tamen duas ciuitates Ambraciũ & Nicopolim fecit. Ambraciamq; ponit intra sinum Ambracium, & Nicopolim extra sinum in Epiro. Vide Strabonẽ li.9.c.1. Melam li.2.ca.3. Hanc Lartem nunc dici Oliuarius ait.

Pinnas detergere. Detergebat pinnas] Id est, auferebat vel confringebat summitates murorum: Pinnæ enim murorum sunt summitates eorũ. Et detergere per translationem est auferre : Ac remos detergere idem est, quod remos confringere: Cæsar lib.1.de bello ciuili.

Tolleno. Tollenonibus] Tolleno quid sit, Glareanus antea exposuit. Est vero κηλώνειον, vt ait Torneb.li.6.aduers.cap.18. quod sursum deorsum hinc inde tollitur, more oscilli, & alterius hinc & inde suspicit & despicit. Vide etiam Petrum Crinitum de honesta disciplina, lib.19.c.2.

Formulæ. Formulæ sui iuris] Vt formula in iure prætorio, & ciuili dicitur, cum certa quadam actione & forma, & verborum certa conceptione aliquid cõprehenditur, ita in ciuitatum imperio, & fœderibus, iurisdictioneq; & ditione formulam inde traductam posuit, sane quam eleganter, cum etiam ista certa cautione & lege, certoq; iure constet non minus quam priuata, Torneb.li.14. aduers. cap.11.

Tabulæ pictæ. Signa ænea & tabulæ pictæ] Id est, statuæ & picturæ : Romani quippe expugnatis oppidis quicquid ornamentorum inuenissent, triumphantes maximo apparatu ferebant, atque vrbem nouis statuis, picturis, & tabulis ab hostibus translatis magnificè ornabant, qua de re copiose Alex.ab Alex.li.6.c.6. De tabulis autem à Fuluio Romam translatis, Plin.lib.35.ca.7.

Argos Amphilicium] Ita legendum esse tradit Torneb.loco præallegato.

Vulgata similitudine] Quam crebro vsurpari soleret simile hoc ab Oratoribus, vt mare sui natura tranquillum commouetur ventis ac tempestatibus, ita Remp.sua sponte quietam agitari stimulis vocibusq; improborum ac turbulentorum ciuium, ex Cicerone & Liuio indicauit Petrus Victorius lib.7. c.1.

Terræ proprietas cœliq;] καὶ τῶν φυτῶν τὰ σπέρματα καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ βίοι ταῖς χώραις συνεξομοιοῦνται, de quo plura Erasmus in Prouerbio : Mores hominum regioni respondent.

Axylos sylua. Ab re nomen habet] Recte id adijcit, nam alias ἄξυλον ὕλην apud Homerum, peritiores interpretantur prolyxylon κατὰ στέρησιν τοῦ ξυλίσασθαι, vt in quã nemo lignatum perrexerit, vt annotat Cœlius lib.25.c.18.& li.18.c.23.

Veli-

Velitarium haſtarum] Velitares haſtæ erant iaculatoriæ,id eſt,quibus eminus iaculabantur,proinde alijs leuiores.De his Ouid. *Velitares haſtæ.*

Vtq; petit primo plenum flauentis arenæ
Nondum calfacti velitis haſta ſolum.

Haſtam velitarē Polybius videtur χοσρὸν appellare,vt enim de Velitibus hic ſcribit Liuius, eos tripedalem parmā habere,& in dextra haſtas, quib. eminus vtuntur,ita Polybio haſta velitaris τὸ τῶν χόσρων βέλος, longitudine eſt duorum cubitorum,craſſitudine digitali,ferro dodrantali ita in tenuitatem & gracilitatem ducto,vt primo ſtatim iactu neceſſario inflectatur. A velitari & manipulari haſta differebat armentata,quæ vt ſuperius dictum eſt,grauior erat & maior,& vt maiore impetu torqueretur, habena vel amento media vinciebatur,cui digitus inſerebatur ad conatum iactus adiuuandum.Torneb. lib.14.aduerſ.cap.11. *Amentata haſta.*

Orgiagontis reguli vxor] Chiomara nomine, quæ ex Galatiæ finibus nata erat,vt author eſt Plutarchus, qui copioſe præſentem hiſtoriam de claris mulieribus cap.21.deſcribit. *Chiomara.*

Centurio] Tribunum vocat Plutarchus, quem Chiomaram in diuidenda præda ſortitum ait.

Cuſtodiæ] Hoſtium enim captiuorum inſigniores in cuſtodiam tradebantur,vt currum triumphantium præcederent poſtea, cuius rei teſtis eſt.Alex. ab Alex.lib.6.ca.6.

Stringerent gladium] Iuxta legem Platonis, quę libro de legibus nono, hunc in modum lata eſt: Qui mulierem liberam ad rem Veneream vi adigit, non ab eo ſolum cui vis illata eſt,ſed à patre,marito,fratribus,filiisq;, vita priuetur,& ſic D.Adrianus,vt ait Metianus ad legē Corneliam de ſicariis,reſcripſit,eum qui ſtuprum ſibi,vel ſuis per vim inferentem,occidit,dimittendum. *Stupri per vim illati pœna.*

Velut deſtinatum petentibus] Deſtinatum hic videtur eſſe ſcopus,& deſtinare ſcopum deſignare eſt,quem petas. Eſt & deſtinare, quod petis attingere & prendere.Cæſar: Nam laqueis falces auertebant,quas cum deſtinauerant, tormenta retrorſus reducebant, Torneb.lib.14.ca.11. *Deſtinare ſcopum.*

Princeps in Senatu] De Senatus Romani principis dignitate, Plutarch. in Scipione Africano hunc in modum ſcribit: Principem Senatus Africanum legerunt,quod honoris genus ijs tantum deferri conſueuit, qui authoritatem & gloriam maximis in Rempublicam meritis,præſtantiſſimisq; rebus geſtis,eſſet antea conſecutus.Neminem autem in Senatus principis locum eligi ſolitum accepimus,niſi qui vel ex Cenſoriis viris natu maximus eſſet, vel qui cum eſſet conſularis aut triumphalis, Senatui populoque Romano gratiſſimus eſſet. Quod vero Cenſorū hoc officium ac munus eſſet,vt Senatus principem eligerent,præter Liuium docet etiam Plutarchus,dum in Paulo AEmylio ſcribit,ab eo cenſore principem in Senatu lectum fuiſſe M.AEmylium Lepidū, qui quater antea iam Senatus princeps fuerat,Maioragius de Senatu Rom.ca.12. *Princeps Senatus.*

Triplex ſcutale] Hunc locum annotat Priſcianus in ſexti libri fine, ſed codicibus præcipue interpellatis,& Cœlius lib.14.c.7.Torneb.li.14.ca.11.exiſtimat ſcutale corium eſſe,cuius loris habena conſutis,facta erat,ſic appellatum, quod ex eo genere corij ſcuta conficerentur. *Scutale.*

Damiurgis ciuitatum] Apud Dorienſes inquit Heſychius, qui publica negotia resque ciuitatis adminiſtrant, Demiurgi vocantur, qui ſimiles ſunt ijs, qui ab Athenienſibus Demarchi vocantur, id eſt, Tribuni: Peloponenſij autem Dorici ſunt generis, quo factum eſt, vt Damiurgi Dorice Liuius diceret, Torneb.loco præallegato. *Damiurgi.* *Demarchi.*

De Repub.Senatum conſuluerunt] Torneb.li.14.c.11.arbitratur de Repub. referre,eſſe Senatum conſulere, quomodo Reſpub. in annum adminiſtranda ſit,qui in prouincias mittendi,qui reuocandi, qui exercitus conſcribendi, qui dimittendi,quid domi militiæque agendum,&c. *Senatum conſulere.*

Vſque

Tanais pro Halys.

Vsque ad Tanaim amnem] Budæus lib.4.de asse, mendose hic Tanaim legi putat,& pro eo restituendum esse Halym.Notum enim est ex Herodoti primo, Halym fluuium confinium fuisse Lydorum & Medorum imperij. Meminit etiam Halyos Plinius in 6.à radicibus Tauri per Cataoniam Cappadociamq; decurrentis.

Atticum talentum.

Attica talenta dato] Budæus non Attica talenta, sed Euboicorum talentum legendum existimat libr.3.de asse:nisi intelligamus Atticum magnum & Euboicum idem fuisse,vt vtrunque Liuius pro eodem vsurpauerit. Superiore namq; libro de conditionibus propositis Liuius loquens, Euboicorum talentorum non Atticorum meminit. Talentum autem Atticum nemo minus dixit esse 40.minis centenarum drachmarum,vt idem Budæus tradidit.

Bendidium templum.

Circa templum Bendidium] Bendis vt scribit Hesychius, lingua Thracum Diana appellatur,vnde & Bendidia eius feriæ Athenis vocabantur. Nam eius sacra è Thracia ascita Athenienses receperant,illisque ferijs disseruit in Pyrço de optimo Reip.statu Socrates,vt à Platone refertur. Deam hanc eandem ijdem Thraces βούβατον vocabant Hesychio authore, βένδης vero cognominata est δίλογχος à Cratino poëta in fabula Thracum, siue quod ea dea duos honores sortita est,cœlestem videlicet & terrestrem, vel quod duas lanceas, id est,λόγχας,cum esset venatrix,ferre consueuit.Sunt qui dicant, quod duo lumina habeat,proprium quidem Lunæ & solis. De Bendidijs etiam Strabo in 10.& Xenophon lib.2.ἑλληνικῶν meminere.

Fixuris in postibus suis] Solebant enim Romani postes spoliis hostium ornare teste Polybio: ἔνθε ταῖς οἰκίας κατὰ τοὺς ἐπιφανεστάτους τόπους τίθεασι τὰ σκῆλα. Hinc Maro:

Barbarico postes auro spolijsque superbi.

Sed ne ea quidem ædibus abalienatis licebat emptoribus refigere aut tollere,vt ex Plinio obseruauit Torneb.lib.14.aduers.c.11.

Ad diuortia aquarum castra] Diuortia aquarum iuga sunt, vnde in diuersa aquæ cœlestes & perennes diuertunt: Lucanus:

Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
Fluminaque in gemini spargit diuortia ponti.

Torneb.lib.14.aduers.cap.11.

Delphi commune humani generis oraculum: & vmbilicus orbis.

Etiam Delphos commune] Reprehenduntur leuiter à Varrone quidã quod vmbilicum dicerent Delphos, ab vmbilico nostro dictum, quod is medius locus terratum sit, vt vmbilicus in nobis, quod vtrunque Varro ait falsum esse, quod neque is locus medius terrarum sit, neq; noster vmbilicus hominis medius.Sed Delphis in æde ad latus foraminis esse quiddam, vt thesauri specie, quod Græci ὄμφαλον dixerunt,id est,vmbilicum. Attamen vt verum sit, quod Varro aut vetustas credidit,Delphos esse terrarum medium, ex qua opinione ab Ouidio scriptum est:

Et orbe
In medio positi caruerunt præside Delphi.

Huic famæ accedit fabula,quam interpres Pindari refert,Ioui incessisse cupiditatem medium terrarum metiendi,itaque eum dimisisse duas aquilas paris celeritais (alij quemadmodum Strabo scribit coruos dixerunt) vnam ab ortu,alteram ab occasu, quæ Pythona concurrerint,in eiusq; rei argumentum aureas duas aquilas illic postea dicatas esse Pausanias scribit, qui à Delphis appellatur vmbilicus,eum è lapide cãdido esse factum,& à Delphis mediũ terrę censeri,ita veteres vmbilicum Delphos dicebant, & locũ quendã in vetere poëta,qui scripsit: O sancte Apollo, qui vmbilicum certum terrarum obtines.

Hoc inquit die] Hoc est,quo quassata ab hostibus Romanorum Repub.ego solus contra Hannibalem populi Romani antea inuictissimum hostem feliciter pugnaui, & salutem patriæ peperi,&c.

Vitam Linterni] Vbi villam habebat,cuius meminit Plinius lib.14.c.14.

In

In ingrata patria fieret] De morte Scipionis diuersa tradiderunt authores. Alij namq; Romę mortuum elatumq; scribunt, & ad fidem huius rei monumentum ad portam Capenam ei factum, & tres statuas super locatas ferunt: Alij autem, quod probabilius est, Linterni, vel Aminturni, in exilio consenuisse, & vita defunctum esse tradiderunt: vbi sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne ossa quidem mea habes, vt refert Valerius Maximus lib.5.ca.3. Orosius lib.4.c.20. Hic vero annotandum, hoc fere accidere viris de Rep. bene meritis, vt pro benefactis pessimam gratiam à populo tulerint, vnde Pindarus in Pythiis hymno quarto: φάντι δὲ ἔμμεν τοῦτο ἀνιαρότατον καλὰ γινώσκοντ' ἀνάγκα ἐκτὸς ἔχειν πόδα, id est, aiunt hoc esse molestiss. qui norit honesta foris habere pedem, hoc est non frui bonis, cum ipse bene meritus sit de aliis, sed pro benefactis male audire. Hinc vulgo dicitur: Pro beneficentia Agamemnonem vlti sunt Achiui. *Scipionis Africani mors.*

Mulsum prosecutis funus dedisse] Veteres Romani mulsum in deliciis habebant, & in triumpho milites ab Imperatore eo donabantur. Plautus: *Mulsum.*

Sed spectatores vos nunc ne miremini,
Quod non triumpho peruulgatum est, nihil moror,
Veruntamen accipientur mulso milites.

Ita eo exemplo & more tum Liuius significat, Culleonem in Africani funere, renouata memoria triumphi eius, pileatum dedisse mulsum, aut triumphi imitatum liberalitatem & imaginem hoc fecisse, vt Torneb. explicat lib.14. aduers. c.11. Mulsum vero ex pluuia aqua fieri solitum ex Galeni lib.4. tuendæ sanitatis annotat Cœlius lib.23.c.vlt. Sed & ex vino vetere factum ad appetentiam & auiditatem cibi reuocandam author est Plin. li.22. de natura mellis. Vide etiam de hoc Petrum Crinitum de honesta disciplina lib.4. cap.8. vbi tradit veteres mulso etiam in sacris vsos.

Librarij mendum quam mendacium] De computatione & æstimatione huius summæ vide annotata à Budæo lib.3. de asse, eiusque partibus. Librarij autem, quorum hic fit mentio, apud Romanos erant, qui libros transcribebant eosque vendebant, ij Romæ in Argileto tabernas habebant. Martialis: *Librarij.*

Argiletanas mauis habitare tabernas.
Cum tibi parue liber scrinia nostra vacent.

IN LIBRVM XXXIX. QVI AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER NONVS DICITVR, ANNOTATIONES.

LEge Petilia] De peculato intellige, quam tulit Q. Petilius tribunus plebis AEmylio & Flaminio Coss. supra lib.38. Est & alia Petilia de ambitu, de qua Liuius supra lib.7. *Petilia Lex*

Luxurię peregrinæ] De luxu Asiatico multa annotata videbis apud Cœlium lib.7.c.10. & rursus lib.18.c.18. & lib.23.c.28. lect. antiq. *Luxus Asiaticus.*

Vestem stragulam] Vlpianus stragulam accipit pro veste exteriore, quę reliquis iniicitur, quale fuit Græcorum pallium. Stragulas item vestes, siue stragula pro aulæis siue peripetasmatibus accipiebant veteres, quod iis aulæ & triclinia, nonnunquam etiam lecti, insternebantur, Tibullus lib.1. elg.2. *Stragula.*

Nam neque tunc plumæ, nec stragula picta soporem.

Plagulas] Plagulæ, authore Tornebo lib.1.ca.29. aduersariorum, vela sunt & textilia, quibus lecticæ & lecti intendebantur, aut inuoluebantur, vt apud Tranquillum in Tit. Lectica dimotis plagulis. Nonius plagas interpretatur grandia lintea, & toral. & lecticariam sindonem, vnde per diminutionem plagulæ dicuntur, inquit. Meminit plagularum etiam Vlpianus, vt annotat Bayfius *Plagulæ.*

de

de re veſtiaria, cap. 20. Budæus in prioribus annotat. Per plagas & ſtragulam tapetia ſeu aulæa intelligi exiſtimat.

Monopodia. Monopodio] Monopodia, Tornebo præallegato loco autore, menſæ ſunt, quæ vno pede ſuſtinentur, quæ ea tempeſtate pulcherrimæ lautiſſimæq; cenſebantur. Idem ante eum annotauit Bayfius in lib. de vaſculis.

Sambuciſtriæ] Mulieres ſambuca canentes. Erat autem ſambuca inſtrumenti muſici genus trianguli, teſte Porphyrio, in Ptolemæi Harmonica.

Purè lautum] Veteres enim non niſi puros, beneq; lotos ſacra acceſſiſſe, ſuperius annotauimus.

Patronorum tutela. Poſt patroni mortem] Si cui enim nullus omnino tutor eſſet, ei dabatur in vrbe quidem à prætore vrbano, L. Si quis ſub conditione. ff. de teſtam. tutel. & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia, Inſtit. de Attiliano tutore. Et L. 12. tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosq; eorum pertinebat. Eo enim ipſo quòd hæreditates libertorum libertarumq; ſi inteſtati deceſſiſſent, iuſſerat lex ad patronos liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres voluiſſe legem, etiam tutelas ad eos pertinere. Quia plerunque vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet. Inſtit. de legit. pat. tutel. Ac etſi Iureconſulti tradiderint, mulieres anno duodecimo tutela liberari, L. fin. C. Quando tutor vel curator eſſe deſinat. Inſtit. Quibus modis tutel. fin. tamen moris olim fuit, vt finitis annis pupillaribus tutores onere tutelæ defuncti, tutelam alteri in iure cederent, eaque tutela Ceſſita dicebatur, quòd fœminas, quas ob infirmitatem conſilij, rebus proprijs ſupereſſe non poſſe ſtatuebant, nihil ſine authoritate agere volebant, vt ſuprà lib. 21. Portius Cato legem Oppiam ſuadens, & Cicero pro Muræna teſtatur. De quo plura Rænardus variorum lib. 1. cap. 10.

Excetra. Illius excetræ] Singularis in hac voce emphaſis ineſt. Significat namque eum ita illecebris meretricijs irretitum, vt etſi Ebutius abſit, amor tamen minimè extinguatur, ſed ſemper viſa Hiſpala, magis magisq; inflammetur & adaugeatur. Excetra enim dicta eſt hydra Lernæa, quòd vno cæſo capite tria excreſcebant. Plautus in Perſa.

Nam cum leone & excetra, & cum pro Aetolico, cum auibus Stymphalicis, cum Antæo deluctari malim, quàm cum amore.

Bacchæ. Baccharum habitu] Bacchæ ſacrificulæ Bacchi, & mulieres Orgia Bacchi celebrantes dicebantur. Hinc Ouidius 9. Metamorph.

Vtque tuo nota proles Semeleia thyrſo,
Iſmariæ celebrant repetita triennia Bacchæ.

Viuum ſulphur. Viuum ſulphur] Viuum ſulphur, vt Tornebus lib. 1. aduerſ. cap. 29. explicat authore Plinio, quod ignem non eſt expertum, ἄπυρον Græcis vocatum, nam reliqua genera coctione parantur, hoc glebоſum, ſolidumq; effoditur, auidiſſimeq; flammam corripit.

Maritorum in vxores poteſtas. In quorum manu eſſent] Satis hic Liuij locus indicat, morem olim apud Romanos fuiſſe, vt maritis in vxores animaduertere liceret, non minus atq; in ſeruos, maximè in eas quę in manus maritorum tranſijſſent, vt notat Budæus in annotationibus ad Pandectas. Et literis proditum eſt, adulterium lege Romulea capitale fuiſſe, ſic inquam capitale, vt pœna mors eſſet. Tulit enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vti volent necanto.

Equus publicus. Neve Cenſor ei publicum equum aſſignaret] Equus enim quo equites Romani merebant, eis à Cenſore aſſignari eſt ſolitus. Quid autē fuerit equus publicus parum compertum eſt, Var. in libris de lingua Latina: Equum publicum mille aſſarium vocat, quibus verbis vt Sigonius libro 2. de antiquo iure Quiritium putat, ſtipendium fortaſſe aliquod vel alendi vel emendi equi cauſa de publico conſtitutum ſignificat. Plinius lib. 33. equum publicum militarem vocauit, cùm de ordine equeſtri verba faceret: Annuli, inquit, planè medium ordinem tertiumque plebi & patribus inſeruere, & quod antea militares equi

nomen

nomen dederant, hoc nunc pecuniæ iudices tribuunt. Item equitum nomen ſubſtitit in turmis equorum publicorum. Intelligit enim equites primum ab equis publicis, poſt a cenſu iudices dictos.

Dationo] Per dationem haud dubie nexi dationem intelligit. Nam nexum, vt apud Feſtum, ait Gallus AElius, quodcunque per æs & libram geritur, quo in genere ſunt hæc, teſtamenti factio, nexi datio, nexi liberatio, vt hoc loco per dationem nihil aliud intell gere videatur Liuius, quam ius transferendi rerum dominij. De quo præter Boethium in Topicis Ciceronis Budæum in prioribus annotationibus, vide etiam Tornebum lib. 20. aduerſ. cap. 19. Vbi oſtendit quid inter mancipium & nexum interſit. *Datio nexi.*

Diminutio] Scilicet vt familiam aliquam intrare vel exire ea liceret ei. Hæc etenim infima capitis diminutio eſt, vt tradit Iuſtinianus Inſtit. de capit. diminutione *Diminutio.*

Gentis enuptio] Quid per hanc enuptionem intelligatur, colligi poteſt ex lib. 10. ſupra, vbi matronæ patritiæ Virginiam, Auli filiam, L. Volumnio conſuli plebeio nuptam, quod è patribus enupſiſſet, ſacris arcuerunt. Erat enim enubere nihil aliud quam è patris domo tranſire, patriaque ſacra relinquere. Hinc illæ voces conſulum ſup. lib. 4. connubio patrum cum plebeijs conceſſo, ignorari non poſſe, qui natus ſit, cuius ſanguinis, quorum ſacrorum ſit, dimidius patrum ſit, dimidius plebis. Et huc Iureconſulti reſpicientes, matrimonium dixere communionem humanorum & ſacrorum, L. aduerſus. C. de crimine expil. hæred. Et plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiſcitur, ſicut è contrario nobilis ſi nubat plebeio, eam amittit & tranſit ad plebem: Id itaque minime Hiſpalæ metuendum eſſe, ius enuptionis conceſſum ei tribuit. *Gentis enuptio.* *Enubere quid.*

Optio tutoris] Optio, id eſt, optatio: nimirum vt quem vellet, tutorem ſibi optare poſſet. Nam vt teſtamento patris filio familias tutor dari poteſt: ita teſtamenti viri matrifamilias optio tutoris dari poteſt, vt ipſa ſibi tutorem eligat, quem velit, & hic tutor is eſt, quem pro Muræna M. Tullius ait poteſtate mulieris contineri. De quo vide notata per Cuiatium lib. 7. obſer. cap. 11. *Optio.*

In re vero militari optio appellatur is, quem decurio aut centurio, optat ſibi rerum priuatarum miniſtrum, quo facilius obeat officia publica. Eius quidem optionis poteſtas initio penes ipſos decuriones erat, poſtea vero propter ambitionem, ad Tribunos tranſijt, vt docet Varro libro 4. de lingua Latina.

Ingenuo nubere liceret] Nam libertinis non ſolum cum ſenatoribus connubia non erant, ſed ne cum ingenuis quidem de plebe. Inde Cicero obijcit vt probrum in Philipicis Antonio, & in Sextij cauſa Gellio, quod Libertinas in matrimonio haberent, vt tradit Zamoſcius lib. 1. de ſenatu Romano. Poſtea tamen lege Papia cautum eſt, vt omnibus ingenuis, præter Senatores eorumque liberos, vxores libertinas habere liceret: hoc Iulianus. Addit Vlpianus: Si Senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non ſit, attamen in ea conditione eſt, vt ſi amiſerit dignitatem, vxor eſſe incipiat.

Ludi Taurilia] Taurilia ludi ſic appellati ab immolatione taurorum, vt docet Tornebus lib. aduerſ. 13. cap. 4. *Taurilia.*

Semimarem] Per ſemimares intelligit eos quos ſuperius aliquoties androgynos ambiguo inter marem & fœminam ſermone Græco vocari ſcribit, Cœlius lib. 15. cap. 10. *Semimares androgyni.*

Thebas Phthias] Thebæ Phthiotidis in intimo Malaci ſinus angulo non longe à Sperchio fluuio ſitæ. Strabo circa finem noni lib. Thebas Phthioticas ſub Crocio campo, qui in Thebarum mediterraneis eſt poſitus, ſcribit. *Thebæ Phthiotidis.*

In cuneum hoſtium] Phalangem Macedonicam cuneo intelligi, annotat Cœlius lib. 21. cap. 18. lectionum antiquarum, quam prædenſi ordinis excogitaſſe omnium princeps dicitur Philippus, Alexandri Magni pater, vt ſuperius annotauimus.

Nullo iure Theſſalorum formulæ factam] Id eſt, inique Theſſalorum iuris factam, à formulis iuris tranſlatione ducta, aut formulis fœderum, ſocietatum, pactionum, vt exiſtimat Torneb. lib. 1. cap. 29. aduerſ.

Toga candida.

Sine toga candida] Moris ſiquidem erat, vt poſt edicta comitia profeſſi togam candidam induerent, vnde & candidati dicuntur magiſtratum ambientes. Neque vero in profeſſione ſatis erat togam candidam induere, ſed etiam ſolenni ad populum nominatione quæ in concione ab aliquo magiſtratu data, fieret. Nam ſi præſens Q. Fuluius Flaccus profeſſus eſt, ſe petere prœturam abſque toga candida, quia prætextam ferre eum ædilem oportebat, relinquitur profiteri aliud fuiſſe, quam toga candida petere magiſtratum, de quo Grucchius de comitijs Rom. lib. 1. Candida ergo toga petitionis ſignum erat, vt à populo dignoſcerentur, qui ambirent magiſtratus. Quandiu enim retinebatur toga candida, tam diu perſtare in petitione, ea depoſita, & petendi voluntatem depoſuiſſe candidati cenſebantur.

Nomen candidati recipere.

Nomen eius acciperet] Nominis ſiquidem editione in petitione magiſtratuum opus erat: eo vero ab hoc, qui comitijs præſidebat non recepto, eius rationem haberi non oportebat: ſecus vero eo recepto. Sic C. Martium Rutilium Liuius ſcribit, Cenſuram petere profeſſum, & tamen ſubijcit, conſules negaſſe ſe eius rationem habituros, & apud Valerium Maximum lib. 3. cap. vlt. ſcribitur: M. Palicanum petitionem conſulatus profeſſum fuiſſe, Caium tamen Piſonem conſulem in concione populi negaſſe, rationem eius ſe habiturum fuiſſe.

Fortunam ſibi ipſi facturus] Nam vt Plautus in Trinummo ait: Sapiens ipſe ſibi fingit fortunam, & ſui cuique mores fingunt fortunam. In quam ſententiam vide notata ab Eraſmo in prouerbio: Si cui mores, &c.

Portij Catonis laus.

Summus imperator] Hinc Plinius lib. 7. cap. 27. Optimum Oratorem, & optimum quoque Senatorem vocat, Sabellicus autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. Ethnic. exempl. virum iuſtum & æquitatis ſtudioſiſſimum vocat.

Cauſam dicēdo] Sępiſſime enim accuſatus eſt, ſed quoties authores diſſentiunt. Quadragies quater accuſatum ſcribit author de viris illuſtribus cap. 47. Solinus cap. 7. quibus aſtipulantur Lothardus de Syricho, & Cœlius Rhodiginus lib. 11. cap. 14. Quadragies ter Plinius lib. 7. cap. 27. Valerius Maximus ſæpenumero accuſatum ait lib. 3. cap. 7. Sexies & quadragies. Sabell lib. 1. cap. 7. Sic quoque Ariſtophontes apud Athenienſes nonagies quinquies accuſatus ſemper euaſit, vt teſtis eſt AEchines in celeber. oratione in Demoſthenem, Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 5.

Ariſtophontes.

Nonageſimo anno] Sic & Plutarchus nonagenarium legit. Verum cum Cato, vt hiſtoriæ oſtendunt, octogeſimoquinto ætatis anno obierit, nonagenarius iam Galbam accuſare non potuit, niſi poſt mortem à manibus eius accuſatum velis. Verum huius rei veritatem apud Ciceronem de claris Oratoribus inuenies.

Nouum hominem] Nam genere Tuſculanus, parentibus obſcuris natus fuit, vt qui porcos paſcerent. De eius vero familia & genere præter alios Gellius quoque libro decimotertio, cap. 18.

L. Quintium Flaminium] Titi Quintij fratrem & qui ſeptem ante annos conſul fuerat.

Galba.

Galbam] Sergium Galbam virum conſularem eloquentiſſimum. De quo Suetonius, Cicero in Oratore. Volater. lib. 16. cap. 1. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Notā aſcribere.

Motis ſenatu notas aſcriberent] Notam aſcribere nihil aliud fuit, quam cauſam infamem & ignominioſam edere, vnde perſpicuum eſt differre notare, & ordine mouere. Ob leuiores ſiquidem cauſas mouebant, tantum Cenſores, ſicuti ſuperius libro 14. Fabritius P. Cornelium Ruffinum conſularem mouit. Grauioribus autem pollutos ſceleribus notabant, & notatos quoſdam tribu etiam motos & ærarios factos infra lib. 42. Liuius commemorat. Veruntamen

ſciendum

sciendum, quod Censoriæ animaduersiones & notæ non vere iudicia, sed præiudicia quædam fuerint, itaque qui notatus fuerat, postea in iudicium vocabatur, vt Cicero scribit libro 4. de Repub. Censoris iudicium nihil aliud fere damnato affert, præter ruborem. Itaque quod omnis ea iudicatio versatur tantum in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est. Adeo vero seuerus in delinquentes Cato censor fuit, vt inde Censorij nomen adeptus sit. Plinius libro 19. cap. 1. & lib. 14. cap. 4. Sabell. lib. 2 cap. 8. Fulgosius lib. 2. cap. 4. *Ignominia Cato Censorius.*

Facinus siue eo modo] Meminit quoque huius Cicero in Catone, & Valer. Max. lib. 2. cap. 4. Plutarchus non scortum sed adolescentem fuisse scribit liberali forma, quem semper comitem habuerit, & interfectum vnum ex ijs fuisse, qui rei capitalis crimine damnati erant. Ex neotericis autem Sabellicus libro 7. Ennead. 5. Rapsod. Gallum vocat, quem à suis ad Romanos cum liberis transfugisse ait.

Sponsione defenderet] Sponsione certæ pecuniæ aut æstimationis aduersarium prouocaret, quam amitteret, qui in lite succumberet, vt Asconius interpretatur, & post eum Budæus in prioribus annot. Rænardus ait. Leges 12. tab. cap. 6. de prisco iure vindiciarum.

In millia æris attribuerentur] Attribuerentur hoc loco significat, tributi nomine statuerentur, vt annotauit Budæus de asse lib. 4. Ergo Cato deterrere volens homines à luxu, pluris decies delicatam vestem, & venusta mancipia, quam quãti vendi possent ęstimauit, & in æris singula millia ternos asses tributi constituit. Idem quoque Cœlius annotauit lib. 10. lect. antiq. cap. 2. *Attribuere.*

Inædificata immolitave] Inædificata sunt, authore Tornebo lib. 1. aduers. cap. 29. quæ aliquo in loco ædificata sunt, sed cum in loco dixit, significat ædificia è priuato in publicum procurrentia, & aliquid loci publici occupantia. Plutarcho teste, cuius verba sunt: ἀνατρέπων δὲ καὶ καταβάλλων ὅσα προὔβαινεν εἰς τὸ δημόσιον οἰκοδομήματα. Immolita autem sunt, quæ quis vspiam molitus est, si quis igitur priuatus ante ædes suas in publico podium posuisset, aut menianum proiecisset, eum id demoliri & diruere, tollereque Cato iubebat. *Inædificata.* *Immolita quæ?*

Basilicam] Ex pecunia publica, fuit verò ea vicina foro magnoque sumptu constructa, Portia appellata, ob æternam nominis sui gloriam, teste Plutarcho & Martiano lib. 3. c. 26. & Blondo, qui de Roma triumphante etiam hodie huius basilicæ vestigia nonnulla extare scribit. Erat autem basilica domus ampla & spatiosa, templo persimilis, ambulationib. amplissimis instructa, causarum cognitioni destinata, ad quam multi tota ex vrbe, alij causas agẽdi, alij consultandi, alij aliud agendi gratia confluebant: dicta Basilica ἀπὸ τοῦ βασιλέος, cuius appellatione Græci etiam iudicẽ intelligerent, astipulãte Hesiodo, qui βασιλῆας δωροφάγους vocat, hoc est, doniuoros iudices, interprete Budæo. *Basilica.*

Vectigalia summis precijs, vltro tributa infimis locauerunt] Hic ambigitur, quid ista inter se differant. Nam eadem si essent, ijsdem precijs locata oportuit. Ac vectigalia omnibus quidem nota sunt, vltro tributorum ignoratio sententiæ cognitioni efficit, Tornebus lib. 1. aduers. cap. 29. Vltro tributa esse putat, impensas & attributiones operum publicorum faciendorum, & sartorum tectorum præstandorum, mancipibus & redemptoribus certa mercede locatorum: ita vectigalia, quibus reditus & fructus populi Romani constabat, quãtum potuerunt Censores auxerunt. Vltrotributa, quibus impensæ sumptusque & erogationes pecuniæ publicæ ex ærario hauriebantur, quantum potuerunt, precijs diminuerunt, & ad minimam summam perduxerunt. Cui interpretationi Plutarchus astipulatur, qui de eadem censura Liuium secutus, ita scribit: συστέλλων δὲ τοῖς μισθοῖς τὰς ἐργολαβίας, τὰ δὲ τέλη ταῖς πράσεσιν ἐπὶ τὰς ἐσχάτας ἐλαύνων τίμας. Itaque istud lib. 43. Qui publica vectigalia aut vltrotributa conduxissent, in eandem sententiam accipiendum erit. *Vltrotributa.*

Semotis ab hasta] Quid per hastam hic intelligatur superius lib. 24. expositum est, & de auctionum hasta & magistris Cœlius late lib. 21. c. 17. *Hasta.*

Defungi fato.

Defunctoſque vulgo ferebant] Senſus horum verborum eſt, vulgo ita dictitatum populum Romanum eiuſmodi caſtrorum imagine, quæ in foro fuerat, videri cum fatis decidiſſe quæ diram olim caſtrorum metationem in medio foro meditari credebantur. Defunctos igitur fato, id eſt, ſolutos & exemptos, nec vltra illi fato obnoxios, ita Budæus in prioribus ad Pandectas.

Coronæ.

Præoccupandam Coronem] Hæc enim in ipſo fere Meſſeniaci ſinus altero cornu ſita eſt, de qua Stephanus & Pauſanias in Meſſeniacis.

Pruſiam regem] Bithyniæ regem, de qua legatione vide Plutarchum in vita Flaminij & Hannibalis. Debellato autem Antiocho, Romani præter alias conditiones, quas impoſuerunt regi Hannibalem perpetuum ſuæ Reip. hoſtem ſibi tradi poſtulabant, quo intellecto Hannibal, ne in hoſtium veniret manus, ad Pruſiam regem confugit. Qua de re lege Plutarchum in Hannibale, & Fulgoſium lib. 7. cap. 3.

Nihil inexploratum] Hinc prouerbium: Multæ regum aures atque oculi, de quo Eraſmus in Adagijs. Meminit & eius Ariſtoteles in 3. Politicorum.

Hannibalis exitus.

Hic vitæ exitus] De Hannibalis morte diuerſas hiſtoricorum opiniones, lege apud Plutarchum in eius & Quinti Flaminij vita, Iuuenalem Satyra 10. Sabellicum lib. 6. Ennead. 5. Iulium Obſeq. cap. 3. Prodigiorum. Volaterranum lib. 14. cap. 3. Vrban. Comment. Annibalis vero mortui corpus poſitum fuit apud Lybiſſam Bithyniæ vicum, in arca lapidea, in qua inſcriptum erat: Annibal hic ſitus eſt. Author Plinius de viris illuſtribus. Petrus Bellonius Cenomanus de admirabili operum antiquorum, & rerum ſuſpiciendarum præſtantia, li. 1. ca. 33. de loco ſepulchri Hannibalis, quem ſe vidiſſe ait, hæc ſcripta reliquit: Monumentorum (inquit) etiamnum circa Nicomediam, infinitus fere cernitur numerus, in queis Hannibalis ſepulchrum vidi, in Lybiſſa Bithyniæ vrbe, quæ nunc Diacibe vocatur, & mari abluitur. Vrbis huius ruinæ ſuperſunt, in quibus tamen nemo habitat. Colliculus illic eſt mœnibus circundatus, arcem in iugo ſitam habens, in qua Hannibalem ſepultum ſcribunt. Hæc Bellonius, Meminit eius ſepulchri Plinius lib. 5. cap. 32.

Lybiſſa Hannibalis ſepulchro clara.

Mortem ſenis] Annum ſiquidem ſeptuageſimum tunc egit, vt Aemylius Probus in eius vita teſtatur.

Funere ſuo exilium indixit] Nam, vt & ſuperius vidimus, Linterni, vel Aminturni, vt Antonius vocat, moriens, ab vxore petijt, ne corpus ſuum referretur Romam, & ſepulchro ſuo inſcribi iuſſit: Ingrata patria ne oſſa quidem mea habes, vt refert Valerius lib. 5. cap. 3. Oroſius lib. 4. cap. 20.

IN LIBRVM XL. QVI ALIIS DECADIS IIII. LIBER X. DICITVR ANNOTATIONES.

Palilia.

PRidie Parilia] Palilia vel Parilia, Palis deæ ſolennitas. Dies vrbis Romæ natalis fuit 12. Cal. Maij. Palilia vero, vt Varro ſcribit, dicta à Pale, vt Cerealia à Cerere. Parilia verò, vt alij volunt, quoniam pro partu pecorum Pali Deæ ſacra fiebant.

Liberos eorum tolleret] Reſpexit ad vulgatum prouerbium, Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. De quo Eraſmus in prouerbio: Stultus, qui patre cæſo, liberis pepercit.

Celeuſma.

Ad hortationem remigum] Hortationem vocat, quam & Latini Græca voce Celeuſma dicunt. Hoc verò in nauibus claſſiarijs aſſa voce interdum, tibia canebatur, ita vt remiges pro modulorum atque harmoniæ ratione concitarent, vel inhiberent remos. Hinc Celeuſtes eſt, qui remiges hortatur, quaſi nauigationis moderator, qui à Plauto Latinè dicitur, hortator. Budæus in prior. annotat.

Libitina

Libitina tunc vix sufficeret] Cœlius lib.29.cap.18.notat,Libitinam non sufficere dici,cum morientium vis magna est.Ac idem lib.5. c.25. notat Libitinā defunctorum præsidem,licet Acron Horatianus interpres scripserit.Libitinam lectum,quo mortui efferantur. Sed de Venere Epitymbia Libitinam dici author est Plutarchus.prout Cœlius latius docet lib.29.ca.18. Vota Libitinariorum leguntur apud Senecam lib.de beneficijs 6. Ea verò sunt, vt complures moriantur.Hinc apud Horatium Libitinam vitare dicuntur, qui se immortalitati vendicant.Fuit quoq; Romæ Libitinensis porta,qua efferebantur cadauera,quoniam lege cautum erat,ne quis in vrbe sepeliretur. Huius Libitinensis portæ meminit in Commodo Lampridius. *Libitina.*

Scribam eum quæstor] Quæstoribus enim ædilibus atque prætoribus hanc facultatem fuisse,vt scribas legerent,easque in decurias vel quæstoriorum, vel ædilitiorum,vel prætoriorum,prout lecti essent,transferrent,non obscurè innuit Cicero in Cluentiana,vbi de Matrinio scriba loquitur.

Per tabem tot annorum] Tempus enim omnia consumit,Hinc Plato: *Tempus omnia cōsumit.*

Αἰὼν πάντα φέρει, δολιχὸς χρόνος οἶδεν ἀμείβειν
οὔνομα καὶ μορφὴν καὶ φύσιν ἠδὲ τύχην.

A victimarijs] Victimarij sacerdotum ministri erant,qui victimas ligabant, & cultrum,aquam & molam parabant,& reliqua,quæ sacris necessaria erant, Meminit eorum & Valerius lib.1.cap.1. *Victimarij.*

Suas ornari prouincias] Non solum enim decernebantur à Senatu prouinciæ,sed etiam post legem curiatam ornabantur, hoc est, summum consilium statuebat,quo viatico,quo comitatu de publico instructi magistratus in prouincias proficisci,& si prouinciæ tuendæ armis essent,quot legionibus rem gerere deberent.Postremò,Senatus de alimentis,vestibus,& stipendio exercitus prouidebat.Argumento est epistola Cn.Pompeij li.3. historiarum Salustij,qua suis legionibus frumentum,stipendium à Senatu poscit & flagitat. Extat item huius antiquitatis memoria in Epistola Cœlij,vt annotat Zamoscius lib. 11.de Senatu Romano.

Fortunæ equestri] Meminit huius libri & infra lib.ab hoc secundo.Huius verò ædem systylon ad theatrum lapidē fuisse Vitruuius in tertio scribit. Quare mirum,quod Cornelius Tacitus, aliàs antiquitatis diligentissimus, in tertio scribit,Romæ fortunam equestrem non fuisse. *Fortunæ equestris.*

Rege sacrifico] Rex sacrorum,qui & rex sacrificulus dictus est, à Romanis institutus,Iunio Bruto & M.Valerio primis consulibus,cum Roma reges exacti essent,vt Plutarchus in quæstionibus tradit,propter sacra quædam,quæ per regem tantum celebrari decebat. Rex tamen iste pontifici maximo subiectus erat.Huius vxor regina sacrorum dicebatur,quæ quoties sacra faceret,ex malo Punico virgam,quam Inarculum vocabant,insulæ loco deferebat. *Rex sacrificus.*

Publicè Latinè loquerentur] An de Latino sermone, qui paucis doctioribus erat in vsu,aut de eo qui omnibus erat promiscuus,Liuius intelligit. Sic & Iuuenalis Satyra.11.

Plebeios calices,& paucis assibus emptos:
Porriget incultus puer,atq; à frigore tutus
Non Phryx,aut Lycius,non à mangone petitus
Quisquam erit,& magno cum poscis posce Latine.

Non mediocrem Romanis iniuriam fecissent Cumani, si ea lingua publicè loqui voluissent,quam illi non omnibus suis impertirent,sed primi ciuitatis priuatim sibi vendicarent De qua re vide latè disserentem Franciscum Floridum Sabinum cap.1.lib.2.succisiuarum lectionum.

Coronas aureas] Gellius lib.5.ca.6. Triumphales,inquit,coronæ sunt aureæ quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur, id vulgo dicitur aurum coronarium. Seruius autem libro 8. AEneidos aurum coronarium esse ait, quod victis gentibus ob concessam vitam imponebatur. Quæ sententia *Coronæ aureæ.* *Aurum coronarium.*

Zasio in catalogo legum antiquarum minime placet, quod aurum coronarium non tam à victis ciuitatibus quam socijs atq; liberis dabatur. De hoc titulus est circiter finem lib. 10. Codicis, vbi vide Cuiacium de auro coronario. Meminit eius & Gellius lib. 13. c. 23, & ibi vide Scholiasten.

Annaria lex Quot annos nati] Ante hanc legem frequenter etiam iuuenes, in quibus maxima virtus enituisset populo Romano concedente consulatum, & reliquos magistratus assequebantur, vt id Cicero quinta Philippica affirmat. Cæterum quia, quis cuiq; magistratui petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenitur. Quid Manutius legẽdo obseruarit, vide apud eum in lib. de legibus Romanis. Appellatur autem hæc lex etiam annaria, authore Festo, vnde Lampridius in Commodo: Post hæc venia legis annariæ impetrata, consul factus est. Vide de lege annatia Petrum Crinitum lib. 8. cap. 13. de honesta disciplina, Maioragium cap. 4. de Senat. Romano, & Zamoscium de Senatorum ætate quàm plurima disputantem lib. 1. de Senatu Romano.

Amicitias immortales] Prouerbij loco hanc sententiam citat Erasmus in prouerbio: Amicitias immortales esse oportet.

Proscenium] Proscenium locus erat, authore Budæo, ante scenam porrectus, vbi pulpitum excitatum erat, quo actores fabularum prodirent, ita vt scena altior pulpito esset, pulpitum altius Orchestra. Sunt qui proscenium dictum esse putant à Nannio Proscenio meretricula, ea siquidem cultius exquisitiusque aureis fulta ornamentis, formosæ gratæque puellæ speciem præferebat, verum exuta turpissima nota non caruit. De quo vide notata per Cœl. li. 16 cap. 5. lect antiq.

Lares permarini. Larium permarinûm] Qui sunt, vt vetus Lexicon interpretatur, θεοὶ διαπόντιοι, vt annotat Torneb. lib. 20. aduers. cap. 35. Gyraldus historiæ Deorum Syntagmate 15. putat, quod vt antiqui domibus publicis priuatisque ac compitu Lares, ita etiam nauibus attribuissent, vnde sint permarini lares.

IN LIBRVM XLI. QVI ALIIS DECADIS V. LIB. I. DICITVR ANNOTATIONES.

Quæstorium Quintanam] Scilicet portam, quæ & Quintanis dicitur.

Sanqualis. Quæstorium] Tabernaculum Quæstoris, sicuti prætorium, tabernaculum prætoris.

Sanqualem] Quam quidam ossifragam vocant. Sanqualem autem atque immussulum augures Romanos in magna quæstione habuisse, author est Plinius lib. 10. c. 7.

Prytaneum. Prytaneum] Prytaneum propriè dicebatur, quod in ea triticum seruaretur quod Græci πυρὸν dicunt, quasi πυρὸς ταμεῖον, author est Plutarchus, Cimonẽ Athenienſem liberalitatis animi præalti domum suam ciuibus fecisse πρυτανεῖον κοινὸν. Vide Cœlium lib. 13. cap. 32.

Iupiter Olympius. Iouis Olympij] Sic Iouem cognominatum esse, author est Diodorus ab Olympo præfecto, abs quo ingenij cultum acceperit, Cœlius libr. 20. cap. 13. lect. antiq.

Non laqueatum auro] Id est, non tantum habens laquearia aurata, sed etiam ipsos parietes auro incrustatos: Laquearia enim superiores ædificij partes conuexæ dicuntur, à nomine lacus, propterea quod tignorum interualla quandam lacuum speciem præbere videantur. Cic. lib. 2. de legibus. Magnificasque villas & pauimenta marmorea & laqueata tecta contemno. Vbi Torneb. laqueata tecta eleganti lacunari ornata lecta exponit, quod pingebatur inaurabaturque, Lucretius: Non Cytheræ reboant laqueata auratáq; templa.

Glarea. Glarea extra] Id est, minutissimis lapillis, qui in fluuiorum ripis vel maris littoribus reperiuntur.

Ianos

Ianos tres faciendos] Iani plurali numero vocantur ędificia quadriformia & peruia seu strata illa & lapidea, seu ex materia pro tępore excitata. Sic Suetonius in Domitiano: Et forum (inquit) porticibus tabernisque claudendum & Ianos tres faciendos. Huc referenda, quæ & Cicero libro 2. de natura deorum scripsit. Cumque (inquit) in rebus omnibus vim haberent maximam, prima & extrema principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen ductum est, ex quo transitiones peruiæ Iani, foresque in liminibus profanarum ædium ianuæ nominantur. Hæc Cicero. *Iani.*

Marginandasque] Id est, vt viarum margines & extremitates integrę, sartę tectæque conseruarentur, vel dilapsæ reficerentur. Sic marginata tabula apud Plin. lib. 35. cap. 12. quæ marginem habet ampl. *Marginare.*

Cæsa aut capta] Tantum captiuorum Gracchus adduxisse scribitur, authore Plinio de viris illustribus, vt longa venditione res in prouerbium veniret: Sardi venales. Cuius prouerbij rationem Plutarchus in Romanorum problematibus aliam tamen adfert. Nimirum olim inoleuisse morem apud Romanos solennem, vt qui ludos in Capitolio ederent, Sardos venales pronunciarent, prodiretque puer quispiam, per ludibrium monili cinctus, quam bullam vocāt, eumque morem hinc ortum putat, quòd Veientes olim diu cùm Romanis bellum gessissent, quodque vrbem horum postremam Romulus expugnasset. Vnde & regem ipsum & multos captiuos Romam deductos, Venales pronunciauit. Porrò cum Lydi ab initio fuerint Hetrusci, Lydorum autem caput erat Sardis, inde factum vt Hetruscos Sardorum nomine pronunciarit venales. Huius autem prouerbij meminit Cicero quoque libr. 7. Epist. fam. & explicat Erasmus in Chiliadib. *Sardi venales.*

Sardiniæ insulæ forma erat] Insulæ eius longitudinem Strabo libro 5. facit milliarium 220. latitudinem 98. Ptolem. autem multo longiorem fecit quàm sit lata. Eorum enim littus 188. mille passuum lōgitudinis habet. Max. latitudine 122. in mille passuum existente, in cuius sententia quoque est Mela lib. 2. cap. 7. circa finem. Est autem hæc insula à Sardo Herculis filio ita dicta, vt Silius Italicus lib. 12. & Solinus cap. 10. tradunt.

IN LIBRVM XLII. QVI A-LIIS DECADIS V. LIBER II. DICITVR, ANNOTATIONES.

INstrumento militari ornabantur] Vide notata superius libro quadragesimo.

Lana pulla] Id est, Fusca in nigrum vergens, cuiusmodi est, & terræ color qui Peticus dicitur, Vergil. libr. 3. Georgicorum: Ne maculis infuscent vellera pullis, id est, nigris, vt inquit Seruius. *Pulla lana.*

Pomptinum omne] Paludem Pomptinam intelligit; quam alij Satyram appellant, alij verò Pontinam scribunt, de qua Virgilius Aeneidos 7. *Pomptina palus.*

Qua Saturæ iacet atra Palus, gelidusq; per imas,
Quærit iter valles atq; in mare condítur Vfens.

De hac Palude vide Cælium lib. 19. cap. 25.

Aedem Iunonis Monetæ] Iuno Moneta vnde dicta sit, vide suprà libr. 7. ab vrbe condita. *Iuno Moneta.*

Martem communem] Homericum hoc est: Is siquidem Iliados 6. inquit: *Mars communis.*

Ζωὸς Ἀμφίλοχος δὲ τεκταμένοντα κατέκτα.

Id est:

Communis Mars, inq; vicem permit perimentem.

Vide Erasmum in prouerbio, Omnium rerum vicissitudo est, & in prouerbio: Mars communis.

Cirrha. A Cirrha] Cirrha vrbs est in Phocide, ad radicem Parnassi montis, Plinius lib.4.cap.1.

Latrones. Latrones] Conuenienti eos nomine appellat. Latrones siquidem illi sunt, qui spe prædæ hominum vitæ insidiantur, quales sunt grassatores & viarum obsessiores.

Lautia. Loca, lautia acciperent] Lautia quæ dicantur superius dictum est, & sunt à Plutarcho in quæstionibus Romanis interpretata, hoc verò prioribus adijciendum à Græcis ea xenia appellata, vt fit à Demosthene in oratione de legatione. *Xenia.* Xenia enim Philippi regis legatis Athenienſium data sic vocauit, id quod & alicubi Plutarchus, quin & eodem modo vsus est Appian. cum scribit Phameam, qui cum Scipione nauigauerat, à senatu susceptum, xenijsq; quamplurimis donatum.

Pella. Pellæ in vetere regia] Huius situm infrà libr.45. Liuius describit, Strabonis Epitome, Pellaminitio paruulum oppidum fuisse astruit, sed in ea enutritus Philippus: & ampliorem & illustriorem reddidit. Hæc Alexandri quoq; Magni patria fuit. Vnde Iuuenalis:

Vnus Pellæo iuueni non sufficit orbis.

Clara quoque est Euripidis sepulchro: cuius Politianus vno versu elegantissime meminit in Nutricia sua.

Quemq; tegit rabidis lacerum pia Pella Molossis.

Minerua Alcides Alcidam] Minerua Alcides à Macedonibus cognominata est, haud dubiè ἀπὸ τῆς ἀλκῆς, id est, robore, virtute, & fortitudine, sicut & Hercules ab ea dictus esse putatur.

Agemata. Duo erant agemata] Arrianus quosdam equites in Alexandri exercitu sarisophoros appellatos tradit, sicuti & nonnullos qui dicerentur amici. Nec non alam equitum quæ dicatur agema, quanquam & de peditibus dici ἄγημα, testatur idem Arrianus, vt notat Cœlius libro 22.cap.31. Qui verò hic cetrati *Cetrati.* dicuntur, Græcis sunt Peltastæ, Cœlius lib.10 cap.4. Scuto protecti modico, & lanceas proferentes haud ita longas, idem lib.21.cap.18. De his etiam superius nonnulla annotauimus.

Sacra ala. Equitumque sacris alæ] Sic Cœlius libro 9. cap.23. annotat, Thebis fuisse ἱερὸν λόχον, id est, sacram cohortem, quam Gorgidas instituerit primus ex electissimis viris, hoc est, amatoribus, amatisque vt voluere nonnulli, quando hic est ad robur nexus potens.

Equester ordo. Equites seminarium Senatus] Equester enim ordo quasi gradus ad Senatorium erat. Aelius quoque Lampridius multis post annis euersa Rep. idem Alexandrum Seuerum Imperatorem dixisse narrat. Nunquam (inquiens) libertinos in equestrem locum redegit, asserens Senatorum seminarium equestrem *Adlecti.* locum esse. Hinc & Festus, Adlecti dicebantur, qui inopiam ex equestri ordine in Senatorium numerum assumpti sunt.

Cestron. Cestrosphendonis] Cestron missilis genus, quod Itali, authore Cœlio libr. 27.cap.4. culum vocant, id Persico bel. inuentum arbitratur Suidas, de quo & alijs generibus telorum Petrus Crinitus lib.13. ca.6. de honesta discip. Torneb. lib.aduers.20.cap.31. Cestro Græcis verutum significari tradit.

Iupiter Nicæus. Iouis quem Nicæum vocant] An Nicæus à victoria, id est, νίκης dicatur, an à loco, dubitat Giraldus. Idem tamen cum Ioue victore esse videtur, qui ita cognominatus est, quod omnia vincere putaretur, vt Liuius sub.li.10. scribit. Papyrium in ipso discrimine, quo templa deis immortalibus vouerí mos erat, votuisse Ioui Victori, si legiones hostium fudisset. Ioui vero Victori diem festum Romani celebrarunt idib. Aprilis, qua de re Ouid. in Fastis

Occupat Aprales Idus cognomine Victor
Iupiter, hac illi sacra dicata die.

IN

IN LIBRVM XLIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER III. DICITVR, ANNOTATIONES.

Recuperatores.

QVinos Recuperatores] Hi sunt qui postea iudices delegati à recentioribus appellari cœpti sunt. Dabantur autem a prætore, post iudicium constitutum, vt annotat Budæus in posteriorib. ad Pandectas.

Patroni qui.

Patronosque] Qui eos defenderent. Qui defendit alterum inquit Asconius, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsentiam suam commodat amico, aut procurator, si negocium suscepit, aut cognitor, si præsentis causam nouit, & sic tuetur vt suam

Vicesima.

Vicesimas vendere Hispanos] Variæ vicesimæ hinc inde ab authoribus memorantur. Erat enim vicesima rerum venditarum, quæ ad fiscū pertinebat, de qua Plinius li. 7. epistolarum, & Iacobus Rẹnardus li. 3. Variorum ca. 16. Fuit & vicesima eorum, qui manumitterentur introducta ex lege Manlia, de qua supra li. 7. Huius meminit & Cicero ad Atticum li. 2. quamuis Blondus in sua Roma triumphante vbi de vectigalibus disputat, nescio cuius authoritate fretus, Ciceronem in eo loco de vicesima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis præstiterint. Fuit & vicesima hæreditatum, introducta lege Iulia vel Papia, qua cautum erat, vt si quis hæres extraneus institutus fuisset, is priusquam hæreditatem adiret, vicesimam eius partem fisco daret, qua lege filij & proximiores hæredes non tenebantur. De qua Alciatus libro disputationum 3 cap. 6. Zasius in catalogo legum antiquarum de lege Iulia vel Papia de maritandis ordinibus. Hanc Gratianus Imperator, vt tradit in gratiarū actione Ausonius, penitus sustulit. De legibus autem vicesimæ primus scripsit Iurisconsultus A. Offilius, authore Pomponio de origine iuris.

Ampliati qui.

Bis ampliatus] Ampliati sunt rei quorum damnatio vel absolutio differtur, aut quia coram sistendi sunt testes, aut quod nondum plane liquet, aut de crimine, aut de pœnæ modo. De quo late Bud. in priorib. annot. Magna vero disputatio est. de ampliatis & comperendinatis, de qua vide Manutium in libro de legibus Romanis: Robortellum lib. 2. emendationum cap. 25. 26. & 27. Nec contemnenda sunt ea, quæ annotauit Tornebus lib. 1. aduers. cap. 3. quæ & superius retulimus.

Furius Prænestе Matienus Tybur] Id propemodum est, Exquilias à feruenti migrare Suburra. Sed. enim vrbes erant aliquot Latinorum, in quas exilij causa solum vertere ius erat, iam inde ab vltima prope antiquitate, in quib. hæ duę numerabantur, vt ex Halicarnasseo tradit Torneb. aduers. li. 16. ca. 21.

Compellare pro accusare.

Potentes compellare] Compellare pro accusare hoc loco poni, Torneb. eodem loco annotat.

Cum quibus connubium non esset] Hos quidam Latinæ conditionis fuisse credunt. At seruorum in numero fuisse Tornebus existimat, quod hic Liuius eos manumitti Senatui placuisse scribat, quo significat ingenuos non fuisse, & quod ea colonia Latinorum Libertinorumque appellata sit.

Sagulum.

Sagula] Vestes militares. Virgil. Virgatis lucent sagulis. Tacit. de morib. Germanorum: Nudi aut sagulo leues, nulla cultus iactatio. Et paulo post: Tegmen omnibus sagum, fibula, aut si desit, spina confertum.

Terminalia.

Post Terminalia] Terminalia feriæ in honorem Termini Dei, finium custodis institutæ, quæ postridie Charistiorum celebrabantur, de quibus Ouidius in Fast. Varro dicit, hoc festum celebratum fuisse pridie Cal. Martias, nisi cum intercalaretur Februarius, tum enim 6. à fine die solitum fieri scribit, quanquam ait tum quinque inferiores dies ei mensi demi solitos.

Sors cernit.

Priusquam id sors cerneret] Sors cernere dicitur, cum eius aleæ aliquid per-

permittitur,vt id diſcepter,vt euentus ſit,quem dijudicauerit, Torneb.libr.16. aduerſ.cap.21.

Prætorum poteſtas.

Prætores quibus & vis Imperij minor] Conſules enim duodecim faſces præferebant,prætores vrbani binos,prouinciales ſenos: Hinc prouincialem prætorem Polybius ἑξαπέλεκυν ſolet vocare, quaſi cui ſex ſecures præferantur,& imperium proprie conſulum fuit,prætorum iuriſdictio. Verum qui,quod vtriuſque ius fuerit latius ſcire volet,leget Commentaria Onuphrij lib.Faſtor.

Cenſui cenſendo legem dicere.

Cenſui cenſendo] Legem cenſui cenſendo dicere,pro cenſu agendo, æſtimandiſque ciuium fortunis & facultatibus vetere dicendi formula vſurpauit, annotante Tornebo lib.& cap.præallegato.

Adiurare.

Hæc adiurarent] Id eſt,hæc iurarent,aut præterea iurarent.Id enim eſt adiurare.Cic,pro Flacco,Illud quæro ſintne iſta prædia cenſui cenſendo.

Gratioſa miſſio.

Gratioſa miſſio] Id eſt, per ambitionem & gratiam impetrata, vt Torneb. eodem loco exponit.

Ambitioſi conſules.

Non conſulibus ſed ambitioſis conſulibus] Id eſt,qui vel fauore vel acceptа mercede agerent. Sic & ambitioſa decreta dicuntur, tam quæ gratis quam ea quæ accepta mercede contra ius & æquum in alicuius fauorem à iudicibus interponuntur, l.65. paragrapho 2.ff.ad S.C.Trebel.Sic ambitioſas ſententias accepiſſe videri poteſt in Domitiano Suetonius, Ambitioſas(inquiens)cētumuirorum ſententias reſcidit.Vide Rænardum lib.5.variorum cap.6.

Ambitioſa decreta.

Vltro tributa] Hæc quæ fuerint ſuperius explicatum eſt , vt & quid ſit inædificata : quæ huc repetas.

Auocare cōcionem.

Auocatam à ſe concionem] Auocare concionem eſt concionem à magiſtratu,qui eam aduocauit abducere, quod vt apud Gellium eſt, ius erat aliquibus magiſtratibus facere.Sed à tribuno auocare,vt ex Liuio auguramur,nefas erat.Torneb.lib.16,aduerſ.cap.21.

In ordinem ſe coactum] In ordinem redigi quid ſit, ſupra libr.25. explicatum eſt ex Cœlij lib.25.cap.18.

Bona alicuius conſecrare.

Bona conſecrauit] Id eſt,deuouit & deteſtabilia decreuit eſſe,ita vt cuiuſlibet direptioni expoſita eſſent.Hoc enim hic eſt conſecrare, licet & ita intelgi poſſit, vt conſecrare ſit à priuato cultu, ſacro aliquo carmine vindicare vt Romæ Sp.Melij & M. Ciceronis area conſecrata eſt, & Scipio Carthaginem conſecrauit ad æternam hominum memoriam, vt Cicero in 1.agraria contra Rullum.Appianus in Libyca & lib.1.de bellis ciuilibus teſtantur. Alia eſt conſecratio quam Apotheoſim dixerunt, de qua nominatim locutus eſt Herodianos,vbi de Seueri morte agit,de qua vide Cœlium lib.21.cap.33.

Tribunorum plebis ſacroſancta autoritas.

Vtriq; cenſori perduellionem ſe iudicare] Tribunus non tantum mulctam irrogat, ſed etiam crimen iudicat, cum quem de crimine condemnat, qua de re apud populum poſtea certabatur ex prouocatione, vt Torneb.præallegato loco annotat. Cæterum quod tribunus cenſoribus diem perduellionis dicit, id inde fit, quod ſi quis interceſſioni Tribunitiæ non paruiſſet, aut concionem à Tribunis auocaſſet,is Maieſt.crimen commiſiſſe cenſeretur, vt & ſi quis concilium plebis vi atque audacia turbaſſet, tribunosve in ordinem coëgiſſet, maieſtatis in eum iudicium exercebatur,quale hoc lib.deſcribitur. Sed & ſi quis tribuno plebis de via non deceſſiſſet, in hoc crimen, quaſi ſcopulum quendam impingebat. Scribit enim Plutarch in Gracchis C. Veturium ciuem Rom.vltimo ſupplicio affectum, quod tribuno plebis in foro ambulanti de via non deceſſiſſet, cum more maiorum omnes ei cedere tenerentur. Porro hoc crimen antiqui perduellionem vocabant, ex ea nimirum cauſa, quod huius criminis conuicti, hoſtili animo aduerſus Remp. eſſe viderentur. Nam antiqui hoſtes perduelles vocabant, itaque ea differentia eſt inter perduell.& maieſtatis crimen,quod omnia perduellionis delicta ſub nomine maieſtatis cadunt,non autem omnia,quæ crimina maieſt.dicuntur, perduellionis ſunt, vt l.fin.ff.ad l.Iul. maieſt.Vide quæ de hoc annotauimus ſupra lib.1.

Perduellionis crimen.

Clauſe-

Clauſoque tabulario] Tabularium locus erat Romæ refertus omnibus inſtrumentis, tabulis, literisque publicis, in quibus omnia paſcua, prædia, vectigalia, portoria, ciuitates, redemptiones q; publicanorum perſcripta erant. De eo Maro ſcripſit: *Tabularium quid.*

Inſanumq; forum, & populi tabularia vidit.

Tornebus loco præallegato.

Si collega damnatus eſſet] Veræ & infucatæ amicitiæ exemplum. Lætari enim & dolore affici ex his, quæ in vtranque fortunam amico contingunt, vt in Lælio ait Cicero, ea demum vera eſt amicitia, & hinc Demetrius Phalereus veros amicos in rebus lætis & proſperis vocatos, in aduerſis inuocatos & vltro adeſſe ſolitus eſt dicere: Cæterum aliam cauſam ob quam hi cenſores rei facti ſunt, refert Plinius de viris illuſtribus cap. 57. quem vide.

Comitem exilij] Pro magno. n. & inſigni amici commodo, tenuis (vt Theophraſtus ait) infamia interdum ſubeunda eſt, quandoquidem honeſtatis & famę iactura maiore honeſtate plerunq; & cum maximo fœnore compenſatur.

Conceptis verbis iurauit] Quid ſit conceptis verbis iurare, oſtendimus ſupra, & tradit Torneb. aduerſ. cap. 10. *Conceptis verbis iurare.*

Aquileienſium legatis] Certus enim videtur in colonijs familiarum numerus, cui iniuſſu Senatus adijcere non licebat.

Epidamni magis celebre] Epidamnum ab Epidamno barbarorum rege conditore dictum eſſe, Appian. lib. bell. ciuilium 2. ſcribit: eiusque portum poſt Dyrrachium dictum à Dyrracho Epidamni ex filia nepote. Tandem Corcyrenſes appellationem vt infauſtam mutaſſe, portumq; ab vrbe quę deſuper imminet Epidamnum dixiſſe. Hactenus ille. At Romani, quia velut in damnum ituris omen id viſum eſt, Epidamni nomine, vt magis infauſto, expuncto, Dyrrachij vocabulum reſtituerunt, vt meminit Pomponius Mela lib. 2. de Macedonia, fere circiter finem.

Templum Iouis quem Niceum vocant] Huc transferenda ſunt ea, quę de Ioue Nicæo circiter lib. 42. finem annotauimus: Victoria vero Græcis νίκη dicta eſt, παρὰ τὸ μὴ εἴκειν, i. à non cedendo: vt Cælius annotat. lib. 5. cap. 6. Ita Nicæus non incommode ἀπὸ τῆς νίκης, i. victoria dictus eſſe videatur. *Iupiter Nicæus.* *Νίκη victoria vnde Græcis dicta*

IN LIBRVM XLIIII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER IIII. DICITVR ANNOTATIVNCVLAE.

ACtium Acarnaniæ portum] Vbi & Actij Apollinis templum erat, atque Nicopolis Auguſti Imperatoris opus. Cum enim Octauius, cognomento Auguſtus, ante fauces Ambracij ſinus, Antonium cum Cleopatra Aegypti regina nauali bello viciſſet pro huius inſignis victoriæ gloria Nicopoli nomen impoſuit. Hoc vero bellum poſt Velleium Paterculum Oroſius lib. 6. diligentiſſime proſequitur, & ſub finem libri 8. elegantiſſime Virg. in Aeneæ clypeo. Nec minus erudite Flaccus, Horat. in libro ἐποδῶν, Ode 9. & lib. 4. Propertius. *Actium.*

Diuortium itinerum] Huc transfert ea quæ ſupra lib. 38. de diuortijs aquarum dicta ſunt ex Tornebi ſententia.

Circa Dium caſtra habuit] Dium Ptolemęus Pieriæ attribuit, Stephan. Macedoniæ, in qua olim Olympica certamina celebrare conſueuerant. Pauſanias in Bœoticis author eſt, in his locis Orphea à mulieribus Thracijs diſcerptum fuiſſe. Polyb. lib. 4. autor eſt, Dium vrbem, ædificijs, gymnaſijs, porticib. templis, donarijs, imaginib. veterum Macedon. regum eximie fuiſſe adornatam. *Dium.*

Enipei amnis] Celebris hic eſt amnis victoria Cæſaris contra Pompeium, vnde Lucanus lib. 7. *Enipeus.*

Sanguine Romano quam turbidus ibit Enipeus.

Ludicro

Circenſes ludi.

Ludicro Circenſi] Quod Græcis Olympici, hoc Romanis Circenſes ludi fuiſſe videntur. Quippe Agonici Circenſes apud Elidem in honorem Iouis Olympici pariter inuenti inſtitutique ſunt. Inde Romam aduocatus quidam exiſtimarunt, vbi Neptuno & Cereri tribuerunt, quorum memoria quotannis celebrabatur iuxta fluminis ripam anguſto tramite, altero latere vrgente flumine, altero poſitis gladiis, vt vtrinq; præſens exilium eſſet, bigarum curſu certabatur dimicatione periculoſa, adeo vt intra præſcriptum illas coercere neceſſe eſſet, vnde Circenſes dicti. De quibus præter Liuium hic Blondus li. 2. Romę triumph. Marlian. li. 4. c. 10. Topog. Ouid. li. 4 Faſt. Alex. ab Alex. li. 5. c. 8. Cœl. li. 8. c. 7. Leon. li. 2. c. 57. & li. 1. c. 68. & li. 2. c. 62. de varia hiſt.

Lingua.

Lingua] Linguam vocat terram in mare protenſam ſpecie linguę. Nam lingua ſiue lingula interdum promontorium, vel alia quæuis terra longa & anguſta dicitur, quæ in modum linguæ exectæ in mare excurrit. Cæſar lib. 3. de bello Gall. Erant eiuſmodi fere ſitus oppidorum, vt poſita in extremis lingulis, promontoriisq;, neq; pedibus aditum haberent, &c.

Ceruis.

Ceruis etiam obiectis] Cerui hic ſunt furcæ lignave cornuta, ad ſimilitudinem ceruorum cornuum. Sic Cæſar li. 7. De bello Gallico poſt eas aggerem, & vallum duodecim pedum extruxit, huic loricam pinnasque adiecit grandibus ceruis, &c.

Iiſdem caſtris tenderet] Tendere in re militari tentoria figere, ſeu papiliones erigere ſignificat, ſic Cęſar li. 6. De bello Gal. vſq; eo, vt qui ſub vallo tenderent mercatores, recipiendi ſui non haberent facultatem, & Virg. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles.

Eumenem claſſemq; eius, tanquam vento allatas naues] Videtur ſignificare claſſem illam, cum ſociis opem non tulerit, paruoque temporis ſpatio illic manſerit, videri potuiſſe, non conſilio eo veniſſe, ſed tempeſtate delatam. Naues enim cum vi ventorum aliquo appelluntur, ſtatim ceſſantibus illis abeunt. Victorius lib. 17. c. 22. var. lect.

Natura inter ſe inimica] Demoſthenicum hoc eſſe videtur. Sic nanq; ille: βασιλεὺς γὰρ δὲ τύραννος ἅπας, ἐλεύθερον δὲ νόμος ἐναγώνιον.

Hippagogi naues.

Naues quas hippagogos vocant] Hæ aliter hippagines vocantur, Polyb. ἱππηγὲς vocat in 1. De quo genere nauium vide Bayſium in lib. de re nauali. Tractat etiam de eo nonnulla Franciſc. Robortellus lib. 1. Emendat. cap. 2.

Delius Apollo.

Sanctitas templi] In cuius limine inſcriptos fuiſſe verſus legimus, quibus edocerentur homines qua herbarum compoſitione aduerſus omnia venena vterentur. Ab hac vero inſula Delo Apollo Delius vocatus, quod in ea & natus & cultus eſſet, & oracula certiſſima redderet, licet Macrobius Delium cognominatum tradat, quod Sol luce ſua cuncta τὰ δῆλα, id eſt, clara & manifeſta faciat.

Cyclades.

Per Cyclades] Sic inſulæ, circa Delon in orbem ſitæ, authore Plinio, dictæ ſunt, cui & Strabo accedit, vt mirari liceat, qua cauſa motus Seruius Cycladas dictas ſcripſerit, non quod in circuitu ſint, ſed potius quod longo ordine eas circuire neceſſe eſt. De his vide Melam li. 2. de inſulis Mediterranei maris.

Vtrarij.

Vtrarios ad mare] Vtrarij dicebantur, qui vtribus & aliis eiusdem generis pellibus & aquam in caſtra deferre ſolebant.

Buccule.

Bucculasque] Bucculæ eæ caſſidis partes, per quam mittitur ſpiritus, ita dictæ quod buccam tegant. Hinc buccularii in iure ciuili dicuntur, qui galeas faciunt, vt annotat Torneb. lib. 9. aduerſ. c. 16.

Macedonas vt triſte prodigium] Sic & Galatas Lunæ defectu conſpecto perterritos, nec cum Attalo rege vlterius procedere voluiſſe narrat Polybius li. 5. Et Germanos ante nouam lunam prælio minime contendere ſolitos refert Cæſar li. 1. de bello Gallico. Cæterum de hac Eclypſi Lunæ vide ſcripta à Plutarcho in vita AEmylij, qui tradit milites Romanos pro ſua conſuetudine ſplędorem Lunæ æris percuſſi tinnitu reuocaſſe, & conſulem AEmylium, vbi primum

um à tenebris Lunam expurgatam viderit, vndecim ei vitulos immolasse. minc Polyb. li.9.tradit cognitione Mathematum & maxime astrologiæ & Gehomet riæ, Imper. opus esse, de quo ipsum latius vide.

Dianæ quam Tauropolon vocant] Dianam Tauropolon vocant, sicuti in Periegesi scribit Dionysius Afer, non ab gente solum, sed ab animali, vt probat Eustathius, quia armentis præsit. Cœlius li.7.c.15. Tauropoliæ Dianæ meminit, & Diodorus li.5. Idem & Tauropolia sacrificia Dianæ & Martis apud Amazones vocari scribit Phauorinus. Tauropolon (inquit) Dianam dixerunt, quoniam vt Taurus πλέιστα omnia, vel quod Taurum Neptunus immiserit Hippolyto furente œstro per omnem fere terram, vel quod Iphigenia è Scythia fugiens, in Attica simulachrum Dianæ constituerit, & Tauropolon Dianam appellauit. *Diana Tauropolos.*

Samothracum traiecisse] De hac insula leges Strabonem li.10. Diodorum Siculum li.6. Plinium li.4.c.12. li.34.c.5. lib.37.ca.10. Pomp. Melam. lib.2.cap.7. Volater. lib.9.c.4. Geograph. *Samothracæ.*

IN LIBRVM XLV. QVI ALIIS DECADIS V. LIB. V. DICITVR ANNOTATIVNCVLAE.

AD quadrigas mittendas excendenti] Escendenti non excendenti legendum, nam veteres escendo pro ascendo dixisse annotat Torneb. lib.aduers.20.c.30. Sic Varro è vinea in arbores escendit vitis: & rursus in carnarium escendit.

Laureatas tabellas] Literas laureatas intelligit, quæ quid fuerint superius ostendimus: & vide de hisce Brodæũ li.1. Miscellaneorum capite 33. *Laureatæ tabellæ.*

Pullo amictus illo] Torneb. lib.16.aduers.ca.20. legit, pullo amictus villo. Villus autem pilus est. Martialis, Calfaciunt villi pallia nostra mei. Si quis tamen fillo legere malit, nec ipse contradicit.

Exemplum mutationis rerum humanarum] κύκλος τὰ ἀνθρώπινα, id est, Circulus res mortalium scilicet sunt, quod circumagantur, & velut in orbem recurrant fortuna versante rotam, de quo Erasmus in prouerbio, omnium rerum vicissitudo est. Et in prouerb. Fortuna æstuaria. *Fortunæ æstuaria.*

Quid vesper ferat] Vide Erasmus in prouerbio: Nescis quid vesper vehat, & huc alluſit Philippus supra li.39. cum Thessalis respondens, minacem clausulam adiecit, nondum omnium dierum solem occubuisse.

Consurrexit consul] Quia & consulem hostis crudelissimi aduersa fortuna motum, lachrymas multas effudisse alij scribunt, virtus siquidem cadentium magnam reuerentiæ partem etiam apud hostes habere debet. Vide Plutarchum in vita AEmylij, Sabellicum lib.8. Ennead:5. Florum li.2.c.12, & Sabellic. lib.4.c.7. Ethnic. exemplorum, Platinam lib.2. de optimo ciue.

Masgabæ regis] Romana consuetudine, si quando reges aut legati venire nunciarentur, primo quid vellent ab exploratoribus cognoscebatur, postea ad eos egrediebantur minores magistratus. Quod si essent legati hostium non admittebantur in vrbem, sed ijs & hospitium & senatus extra vrbem dabatur, vt supra lib.30. de Carthaginiensium legatis. Et post Nicostratus in lib. quem inscripsit, De senatu habendo, tertium senaculum circa ædem Bellonę fuisse memoriæ prodidit, in quo exterarum gentium legatis, quos in vrbem admittere nolebant, Senatus dabatur. Legationes autem sociorum & amicorum regum aut populorum non excludebantur vrbe. Varro etiam prodit locum prope curiam Hostiliam substructum, vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi, eumque Græcostasin appellatum, vt tradit Zamoscius lib.2. de senatu Romano. *Romanorum mos in tractandis & audiendis legatis.*

In

Vrbanæ trib. In quatuor vrbanas tribus] Suburranam videlicet, Palatinam, Exquilinam, & Collinam, quas Seruius Tullius ſextus Romanorum Rex primo inſtituit, & in has manumiſſos, ſi Reip. Romanæ participes eſſe vellent, vt vna ciuibus cenſerentur, diſtribuit. In has deinde Q. Fabius Rullus omnem forenſem factionem poſtea excretam Cenſor coëgit.

E tribu mouere. E tribu mouere] Eſt itaque tribu mouere, vt ex hoc Liuij loco apparet, ex honeſtiore tribu in minus honeſtam transferre, vt ex ruſtica in vrbanam, aut ex ruſtica in ruſticam, vnde dixit Plinius in vrbanas tribus transferri, vt annotat Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 2. c. 16. Porro ruſticæ tribus apud Romanos omnium laudatiſſimæ erant, & eorum quidem qui agros colerent, è quibus in vrbanas transferri ignominioſum & turpe erat. Qua de re Plin. lib. 18. c. 3. Alex ab Alex. lib. 1. c. 18.

Ruſticæ trib.

Mineruium. In oppido Mineruio] Partem quandam Romæ Torneb. videtur intelligere, in qua templum Mineruæ fuerit, quod Mineruium dicebatur, vt Dianium, de quo ipſe lib. 16. aduerſ. c. 20.

Titulus. Quem tandem titulum] Titulum hic accipe pro cauſa, ſicut Aſconius in oratione Cicer. pro Milone manumiſerat eos Milo ſub hoc titul. quod caput ſuum vlti eſſent. Sic Ambroſ. in ſermone 90. Et quia erant nobiles, inquit, titulum inquit Chriſtianitatis oppoſuit, Renard. de authoritate prudentum. c. 7.

Iupiter Trophonius. Lebadiæ templum Iouis Trophonij adijt] Lebadia veluti reliquæ Græciæ ciuitates, rebus alijs multis ornata felixque fuit, tum Trophonij nemore. Quo loco ferunt Hercynnam Trophonij filiam, vna cum Proſerpina Cereris filia, quandoq; colludentem, anſerem habuiſſe. Qui cum inuita Hercynna auolaſſet, in ſubterraneum antrum ſe recepit, atq; ſub lapide ſe abſcondit. Puella antrum ingreſſa, anſerem ſub lapide delitescentem recuperauit, confeſtim eo loci, vbi lapidem puella ſuſtulerat, aqua ſcaturiuit, quæ influuiũ excreſcens Hercynna fuit nominata: ad cuius ripas Hercynnæ templum extruxerunt, in eo templo virginis ſimulachrum in manibus anſerem geſtantis erectum. Hæc ex Pauſaniæ Bœoticis & Zteztis in Lycophionem Commentariis. De ſpecu vero Trophonio complura notauit Eraſ. in prouerb. in antro Trophonij vaticinatus eſt. Meminit eius & M. Tullius in Tuſculanis. Herodotus in Cho. Philoſtratus in Apollonij Thyanei vita: Origines lib. 3. contra Celſum: Phauorinus, & Ariſtophanis interpres in Nubib.

Euripus. Spectaculum Euripi] De huius Euripi Euboici ſtructura, qua ſtatis aliquibus diebus, temporibusque fluere atque refluere dicitur, Liuius libr. 27. Cicer. lib. 3. de diuinatione. Pomponius Mela libro 2. At diuerſum ab aliis Iohannes Tortellius prodere non dubitauit: vt ibi Ioachimus Vadianus in ſuis annotationibus ad Melam refert, quæ omnino videnda ſunt, nec contemnenda, quæ Nicolaus Gerbellius libr. 5. in deſcriptione Græciæ Sophiani de hoc ſcripta reliquit.

Amphilochus. Amphilocus vates] Meminit huius & Strabo, & Pauſanias, qui & eius aram Athenis deſcribit. Thucydides lib. 2. hiſtor. Amphilochum ſcribit Amphiarai filium, poſt bellum Troianum cum domum reuerſus eſſet, Agros exoſum domicilium condidiſſe in ſinu Ambraciotico vrbem, quam de nomine primæ vrbis & ſuo Argos Amphilochicum appellarit.

Æſculapij templi extra Epidaurum. Quinq; millib. paſſuum] Cur Æſculapij templum extra vrbem fuerit, Plutarch. in problematis rationem reddit. Quod ægri plerunque extra pomœria verſari ſoliti fuerint, ne vrbs horum fœtore contagioneve contaminaretur.

Summotor aditus. Summotor aditus] Lictorem intelligit, eorum namque erat, vt populum ſummouerant, ſontes virgis cæderent. Sic Liuius, & ſummouere populum lictores iuſſi. Et alio loco, Lictor apparuit, ſummouente eo, inceſſerunt.

Accenſi. Accenſos porro hoc loco intelligit magiſtratuum miniſtros, ſic dictos ab acciendo, id eſt, vocando. Nam accenſus inſtar præconis acciebat iuſſu conſulis Quirites ad concionem, de his & ſuperius nonnulla annotauimus, quæ vide.

Lunam-

Lunamq; matrem] Romanorum consuetudo erat arma de hostibus capta interdum cremare Vulcano, aut Marti, aut Mineruæ, idque ab Imperat. factum reperimus non raro, ac quidem in dictis numinibus constat rei causa, in Luna certe non apparet, quid enim attinet arma in honorem Lunæ comburi? Quare Tornebus li. 16. aduersar. cap. 20. pro Luna, Lua reponendum censet, vt & supra lib. 8. scribitur, Armorum vis magna, tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. Ea Luæ matri dare, se consul dixit, vbi notata quoque à nobis vide. *Luna dea.*

Tribus ijs omnibus] Antiquissima siquidem quæ nunquam non seruata est, lex de triumpho fuit, vt qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum ne vrbem ingrederentur. Triumphabant enim cum imperio, & imperium deponere vrbem intrantibus necesse erat. Triumphum autem Senatus decernebat, sed imperium in vrbe, quo die triumphus duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno plebis lata. Hanc legem de imperio vnius diei intra vrbem Cicero significat lib. 4. ad Atticum, de qua plura Manutius de legib. Romanis. *Triumphi lex.*

Intacta Inuidia media sunt] Sic Poëta:

Ima tenent pacem, perflant altissima venti.

Militem honorem dare posse] Ita legendum esse, fugato aduerbio non quod in priorib. editionibus fuerat, annotat Torneb. li. 16. aduers. c. 20. Qui autem potest honorem dare, penes eum etiam est potestas non dandi. Intelligat igitur Paulus, qui se negat habuisse potestatem dandæ pecuniæ, militem habere potestatem mandandi suffragio triumphi, quem non defert male merito, iste sensus & historico dignior est, & acrior.

M. Seruilius] Vir consularis, qui vicies ac ter in bello singulari certamine prouocatus hostem interfecerat, vt tradit Plutarchus in vita AEmylij, & ipse met circa finem orationis huius gloriatur. *M. Seruilius.*

Ipse postremo Paulus in curru] Huius triumphi ordinem & pompam lege apud Plutarchum, Appianum inter principium & medium eius libri qui Libycus inscribitur. Sabel. li. 8. Enn. 5. Blond. lib. 10. Romę triumph. Filij duo Max. & Scipio, qui in adoptionem dati, alter Scipioni Africano, qui P. Scipio AEmylianus dictus est à Paulo AEmylio parre, alter autem Fabij Max. filio eius qui quinquies consul fuit. Huius vero adoptionis meminit Plut. in Paulo AEmylio, Val. Max. lib. 2. c. 5. Alex. ab Alex. lib. 2. c. 11. qui huius adoptionis rationem reddit. Notandum est autem, lege cautum fuisse, vt adoptatus adoptantis appellationem sumeret, suo quoq; nihilominus nomine retento, cuius rei est Tranquillus & Dion in Augusto. *Triumphus P. AEmylij Macedonici.*

Sacrorum hæredes] Peculiaria etenim sacra cuique familiæ fuisse, supra ostensum est.

Vestra felicitas & secunda fortuna] Veræ magnanimitatis exemplum AEmylius est, qui recta ratione fretus fortitudinem & constantiam, non solum aduersus arma & hostium minas, sed aduersus omnem fortunam pariter habandam ratus, ea ratione filiorum casum tulit, vt secundis aduersa, domestica publicis obscurata, dignitatem & magnitudinem rerum nequaquam deturbarent. Vide Val. Max. lib. 5. ca. 10. vbi similia cum Romanorum tum aliorum exempla leges.

Ego qui de illo triumphaui, ab altero funere filij curru ex Capitolio] Torneb. lib. 16. aduersariorum c. 20. legit filij in currum, & sic distinguit, antequam currum triumphalem ascenderet, alterũ se amisisse è liberis, alterum, acto iam triumpho, quod consonat historiæ. Et vt hæc obseruatiuncula notatu digna, sic nec prætereunda altera in oratione Seruilij præcedẽte. Nam vbi in ea legitur, victimas quas traducendas in triumpho vindicauit: Tornebus eodem loco legendum atq; scribendum censet in triumphum. Ita enim sententiæ satisfiet, & ingenua quædam liberalisque antiquitatis indoles redolebit.

Cum

Cum Alexandro filio] Hunc tornandi ſubtiliumque operum egregium artificem fuiſſe tradunt, eumque Romanas addidiciſſe literas, & magiſtratibus ſe ſcriptorem ſolertem ac gratioſum præbuiſſe, vt refert Plutarchus in vita AEmylij. Hoc ipſo inſigne exemplum inconſtantiæ rerum humanarum præbens, ita vt præclarè Valerius Maximus libro 6. capite vltimo, circa finem dixerit: Caduca nimirum & fragilia, puerilibusque conſentanea crepundijs ſunt iſta, quę vires atque opes humanæ vocantur, affluunt ſubito, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in perſona ſtabilibus nixa radicibus conſiſtunt, ſed incertiſſimo flatu fortunæ huc atque illuc acta, quos in ſublime extulerunt, improuiſo recurſu deſtitutos, in profundo cladium miſerabiliter immergunt.

IN LIVII LIBROS ANNOTATIONVM FINIS.

Τῷ Θεῷ δόξα.

Londini impenſis I. Hariſon.